

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1(33)

Чернігів 2023

УДК 330(066)

П78

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)

Друкується за рішенням вченої ради Національного університету «Чернігівська політехніка» (протокол № 3 від 27.02.2023). Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612 (зі змінами від 09.02.21 № 157), відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено у таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Проблеми і перспективи економіки та управління : науковий журнал / Національний університет «Чернігівська політехніка». – Чернігів : Національний університет «Чернігівська політехніка», 2023. – № 1(33). – 252 с.

У цьому випуску журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» вміщено статті, присвячені теоретичним проблемам розвитку національної економіки; галузевим аспектам розвитку національного господарства; проблемам менеджменту та розвитку продуктивних сил регіону, фінансовим ресурсам.

Журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» буде корисним для науковців, аспірантів, магістрантів та студентів закладів вищої освіти.

УДК 330(066)

Головний редактор:

М. В. Дубина, доктор економічних наук, професор.

Члени редакційної колегії:

М. П. Бутко, доктор економічних наук, професор;

Н. М. Вдовенко, доктор економічних наук, професор;

Т. А. Гоголь, доктор економічних наук, професор;

О. І. Гонга, доктор економічних наук, професор;

Ж. В. Дерій, доктор економічних наук, професор;

А. В. Жаворонок, кандидат економічних наук, доцент;

М. М. Забаштанський, доктор економічних наук, професор;

В. П. Ільчук, доктор економічних наук, професор;

В. Г. Маргасова, доктор економічних наук, професор;

Є. А. Поліщук, доктор економічних наук, професор;

О. В. Попело, доктор економічних наук, доцент;

М. П. Сагайдак, доктор економічних наук, професор;

Н. В. Ткаленко, доктор економічних наук, професор;

Н. І. Холявко, доктор економічних наук, доцент;

К. С. Шапошников, доктор економічних наук, професор;

І. Г. Брітченко, доктор економічних наук, професор, Державний вищий навчальний заклад імені професора Станіслава Тарновського (м. Тарнобжег, Польща);

Гросу Вероніка, доктор економічних наук, професор, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Солонюк Маріан, кандидат економічних наук, Сучавський університет ім. Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

К. Г. Космулес, кандидат економічних наук, Сучавський університет імені Штефана чел Маре (м. Сучава, Румунія);

Густаво Барресі, професор Мессінського університету (м. Мессіна, Італія);

Стефано Аццалі, Університет Парми (м. Парма, Італія).

Відповідальний за випуск:

Дубина Максим Вікторович

мобільний телефон: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

ISSN 2411-5215 (Print)
ISSN 2519-4828 (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
CHERNIHIV POLYTECHNIC NATIONAL UNIVERSITY**

**PROBLEMS AND PROSPECTS
OF ECONOMICS
AND MANAGEMENT**

SCIENTIFIC JOURNAL

ISSUE № 1(33)

Chernihiv 2023

UDC 330(066)

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)

Published by the decision of the Academic Council of the Chernihiv Polytechnic National University (protocol № 3 від 27.02.2023). Scientific journal «Problems and prospects of economics and management» is included into the list of scientific specialized editions of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated May 07, 2019 № 612 (as amended from 09.02.21 № 157), according to which magazine is assigned a category «Б».

Journal has been included in the international scientometric database eLIBRARY.RU, “URAN”, abstract database “Ukraine Science”, USJ (Ukrainian scientific journals), Google scholar; Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Problems and prospects of economics and management : scientific journal / Chernihiv Polytechnic National University. – Chernihiv : Chernihiv Polytechnic National University, 2023. – № 1(33). – 252 p.

The articles on theoretical problems of the national economy development, sectorial aspect development of the national economy, the problems of management and development of the productive forces of the region have been published in this issue of the scientific journal “Problems and prospects of economics and management”.

«Problems and prospects of economics and management» will be helpful for researchers, postgraduate and undergraduate students and students of higher educational institutions.

UDC 330(066)**Chief Editor:**

Dubyna M.V., Doctor of Economics, Associate Professor.

Members of the Editorial Board:

Butko M.P., Doctor of Economics, Professor;

Vdovenko S.M., Doctor of Economics, Professor;

Hohol T.A., Doctor of Economics, Professor;

Honta O.I., Doctor of Economics, Professor;

Derii Zh.V., Doctor of Economics, Professor;

Zhavoronok A.V., PhD in Economics, Associate Professor;

Zabashtanskyi M.M., Doctor of Economics, Professor;

Ilchuk V.P., Doctor of Economics, Professor;

Marhasova V.G., Doctor of Economics, Professor;

Polishchuk Ye.A., Doctor of Economics, Professor;

Popelo O.V., Doctor of Economics, Associate Professor;

Sahaidak M.P., Doctor of Economics, Professor;

Tkalenko N.V., Doctor of Economics, Professor;

Kholiavko N.I., Doctor of Economics, Professor;

Shaposhnykov K.S., Doctor of Economics, Associate Professor;

Britchenko I.G., Doctor of Economics, Professor, State Higher Educational Institution named prof. Stanislaus Tarnowski (Tarnobrzeg, Poland);

Grosu Veronica, Doctor of Economics, Professor; Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Socoliuc Marian, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Cosmulese Cristina Gabriela, PhD in Economics, Stefan cel Mare University (Suceava, Romania);

Gustavo Barresi, Professor, Università degli Studi di Messina (Messina, Italia);

Stefano Azzali, Università degli Studi di Parma (Parma PR, Italia).

Responsible for release:

Dubyna Maksym

cellphone: +38 (099) 376-32-87

e-mail: maksim-32@ukr.net

ЗМІСТ

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	
<i>Крилов Д.</i> Інноваційна діяльність підприємства: місія, завдання та особливості організації.....	7
<i>Роговий А., Дубина М.</i> Забезпечення соціальним житлом як складова житлової політики України в умовах євроінтеграції.....	15
<i>Лумпова Т., Касьянчук І.</i> Перспективи створення статистичних сервісів загального користування для економічних досліджень.....	26
<i>Повна С., Шабардін Д.</i> Системні засади Lean як сучасної концепції управління, орієнтованої на підвищення конкурентоспроможності продукції та послуг	40
<i>Холодницька А., Бондаренко А.</i> Молодіжне безробіття в Україні в умовах воєнного стану та розробка заходів щодо забезпечення працевлаштування молоді	54
ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	
<i>Баженова О., Демиденко Л.</i> Митно-тарифні інструменти регулювання діяльності імпортерів тютюнових виробів та заміників тютюну.....	66
<i>Попело О., Самойлович О.</i> Механізм адаптивного управління розвитком промислових підприємств у контексті забезпечення економічної безпеки в епоху цифровізації національної економіки	75
ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ	
<i>Бутко М., Харченко Ю., Колоша В., Рассказов О.</i> Інституціональні засади посилення впливу агропромислових підприємств на комплексний розвиток сільських територій	85
<i>Мартинович Н.</i> Прикладні імперативи оцінки соціально-економічної ефективності повоєнної розбудови регіонів України.....	98
ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ	
<i>Забаштанський М., Ломонос Р., Ломонос Р.</i> Роль державно-приватного партнерства в забезпеченні фінансової безпеки держави	114
<i>Ільчук В., Шпомер Т., Шпомер А.</i> Механізм формування інвестиційного потенціалу небанківських фінансових установ.....	123
<i>Коваленко Ю.</i> Особливості нормативно-правового регулювання FINTECH на диджиталізованих ринках банківських і страхових послуг в Україні.....	139
<i>Шишкіна О.</i> Проблеми, перспективи та ризики використання цифрових інновацій у фінансовому й реальному секторах національної економіки	154
<i>Євтушенко Ю.</i> Сучасні аспекти розвитку житлового будівництва в контексті забезпечення фінансової безпеки держави	176
<i>Самко О.</i> Проблеми та перспективи екологічного оподаткування в Україні.....	184
<i>Вільчинський О.</i> Сучасні тенденції реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності.....	198
<i>Petrushenko Yu., Yarova I., Karas A.</i> Economic nature of the “bubble” in the international real estate market.....	213
<i>Іванова Н.</i> Імпакт-інвестування як сучасний концепт сталого розвитку логістичних систем	226
ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ	238

CONTENT

THEORETICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Krylov D.</i> Innovative activities of the enterprise: mission, tasks and features of the organization.....	7
<i>Rogovyi A., Dubyna M.</i> Social housing as a component of Ukraine's housing policy in the context of European integration	15
<i>Lumpova T., Kasianchuk I.</i> Prospects of creating statistical services of common use for economic research	26
<i>Povna S., Shabardin D.</i> System basics of lean as a modern management concept, focused on increasing the products and services competitiveness.....	40
<i>Kholodnytska A., Bondarenko A.</i> Youth unemployment in Ukraine in the conditions of martial law and the development of measures to provide employment for youth	54

SECTORAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

<i>Bazhenova O., Demydenko L.</i> Customs tariff instruments that regulate import operations of tobacco products and substitutes.....	66
<i>Popelo O., Samoiloivych O.</i> The mechanism of adaptive management of the industrial enterprises' development in the context of ensuring economic security in the view of the national economy digitalization	75

PROBLEMS OF MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF THE PRODUCTIVE FORCES OF THE REGION

<i>Butko M., Kharchenko Yu., Kolosha V., Rasskazov O.</i> Institutional basis for strengthening the influence of agro-industrial enterprises on the comprehensive development of rural territorial communities	85
<i>Martynovych N.</i> Applied imperatives of assessing the socio-economic efficiency of the post-war development of the regions of Ukraine	98

FINANCIAL RESOURCES: THE PROBLEMS OF FORMATION AND USAGE

<i>Zabashkanskyi M., Lomonos R., Lomonos R.</i> The role of the public-private partnership in ensuring the financial security of the state	114
<i>Ilchuk V., Shpomer T., Shpomer A.</i> Mechanism for formation of the investment potential of non-banking financial institutions.....	123
<i>Kovalenko Yu.</i> Features of regulatory and legal regulation of fintech at digitalized markets of banking and insurance services in Ukraine.....	139
<i>Shyshkina O.</i> Problems, prospects and risks of the digital innovation use in the financial and real sectors of the national economy	154
<i>Yevtushenko Yu.</i> Modern aspects of the development of housing construction in the context of ensuring the financial security of the state.....	176
<i>Samko O.</i> Problems and prospects of environmental taxation in Ukraine	184
<i>Vilchynskyi O.</i> Current trends in the implementation of the state financial policy of intensification of investment.....	198
<i>Petrushenko Yu., Yarova I., Karas A.</i> Economic nature of the “bubble” in the international real estate market.....	213
<i>Ivanova N.</i> Impact investing as a modern concept of sustainable development of logistics systems	226

BASIC REQUIREMENTS FOR EXECUTION AND SUBMISSION OF MANUSCRIPTS OF SCIENTIFIC ARTICLES.....	238
---	------------

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-7-14

УДК 330.131.7

JEL Classification: D29; L29; O31

Денис Крилов

доктор економічних наук, доцент, заслужений економіст України,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Запорізький національний університет (Запоріжжя, Україна)

E-mail: d.v.krilov76@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8522-5433>

**ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА: МІСІЯ,
ЗАВДАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ**

У статті з'ясовано, що активізація інноваційної діяльності є одним із потужних шляхів досягнення ефективного розвитку підприємства, адже вона надає значні переваги в конкурентній боротьбі. Синтезування наявних поглядів на інноваційну діяльність підприємства дозволило розкрити її як організацію науково-дослідного процесу, спрямованого на створення та впровадження інновацій з метою їх подальшого використання на підприємстві з метою отримання прибутку. Мету інноваційної діяльності підприємства визначено як досягнення високого організаційно-управлінського, технологічного, науково-технічного рівня виробництва, що дозволить надати підприємству переваги в боротьбі з конкурентами як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках. Її вирішення відбувається за рахунок виконання задач, серед яких основоположне значення займають максимізація прибутку, збільшення інноваційно-економічного потенціалу, забезпечення фінансової стійкості та економічної безпеки тощо.

Ключові слова: ефективність діяльності; інноваційна діяльність підприємства; інновація; конкуренція; науково-технічний прогрес; ризикованість.

Рис.: 3. Бібл.: 8.

Постановка проблеми. Реалії сьогодення, які визначаються жвавими темпами науково-технічного прогресу, інноваційними зрушеннями зумовлюють необхідність пришвидшення термінів оновлення або модернізації товарів та послуг, адже споживачі досить стрімко звикають до нових якостей і відповідно вимагають новітніх, осучаснених. Відчутним стає, з одного боку, скорочення платоспроможного попиту на морально застарілі товари, життєвого циклу продукції, терміну використання технології, а з іншого – підвищується інтенсивність конкурентної боротьби як на внутрішньому, так і зовнішньому ринку. За таких умов важливим напрямом діяльності українських підприємств має стати активізація інноваційної діяльності, яку слід визначати не тільки фактором досягнення успіху, але й важливим шляхом виживання на ринку. Таким чином, оновлення та модифікація товарного асортименту, покращення якісних характеристик товарів і послуг, модернізація технологій, удосконалення системи організації та управління можуть дозволити підприємству адаптувати свою продукцію або надані послуги до нових вимог ринку й тим самим підтримувати попит, зменшувати витрати та покращити фінансово-економічні результати діяльності загалом. Отже, розвиток світової економіки сьогодні є неможливим без інновацій та інноваційної діяльності, що актуалізує необхідність проведення дослідження в цьому напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблеми інноваційної діяльності підприємства присвячено значну кількість наукових праць, що зумовлено значенням інновацій та інноваційної діяльності у функці-

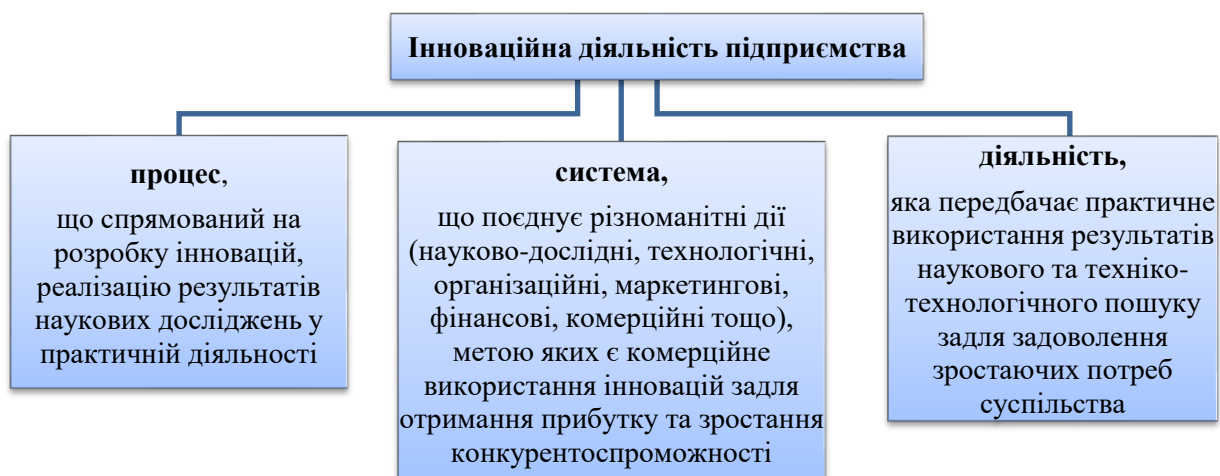
онуванні як самого підприємства, так і суспільства загалом. Серед інших варто виділити роботи таких учених, як Т. Близнюк, З. Варналій, А. Гальчинський, В. Геєць, С. Ільяшенко, П. Коюда, Т. Полозова, О. Тарасова, Р. Фатхутдінов, Л. Федулова, О. Чумак, К. Шапошников, О. Шпикуляк та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Високо оцінюючи наявні напрацювання у площині інноваційної діяльності підприємства, вважаємо, що низка теоретико-практичних аспектів з цього питання залишаються дискусійними та невирішеними. Перспективними напрямками для дослідження, на нашу думку, досі залишаються систематизація підходів до розуміння інноваційної діяльності підприємства, розмежування її місії та мети, окреслення стратегічних завдань та основних етапів організації.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проведення теоретико-аналітичного дослідження інноваційної діяльності підприємства, що дозволить цілісно з'ясувати її значення для функціонування сучасного підприємства, окреслити основні завдання та визначити загальні етапи її організації, що дозволить мінімізувати можливі ризики.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність підприємства має важливе значення для його функціонування, оскільки виступає джерелом загального розвитку та інноваційного зростання. Але, з іншого боку, інноваційна діяльність є досить складним та специфічним видом діяльності, що ускладнює не тільки її вивчення як об'єкта економічного аналізу, але і впровадження в реальній дійсності. Багатогранність інноваційної діяльності зумовлена тим, що вона охоплює широкий спектр напрямів діяльності підприємства та різноманітні сфери діяльності людини, а також синтезує інноваційні процеси, що можуть мати місце як у виробничій, так і невиробничій сферах.

Аналіз наукової літератури, у якій висвітлюються питання інноваційної діяльності підприємства дозволяє виділити три основні підходи до її розуміння, що схематично представлено на рис. 1.

*Рис. 1. Систематизація основних підходів визначення
поняття «інноваційна діяльність підприємства»*

Джерело: систематизовано автором на основі [1-4].

Отже, під інноваційною діяльністю розуміємо організацію науково-дослідного процесу, спрямованого на створення та впровадження інновацій з метою їх подальшого використання на підприємстві або для ефективної реалізації на зовнішньому чи внутрішньому ринку. Взагалі інноваційна діяльність підприємства передбачає проведення науково-дослідних робіт, до яких належать прикладні, пошукові або фундаментальні; проєктні, техніко-технологічні, дослідно-конструкторські розробки; діяльність з опанування новачій; реалізацію інновацій. Інноваційна діяльність на підприємствах здійснюється в інноваційній сфері, що виступає як певний синтез технік, технологій, галузей їх використання для виробництва товарів та послуг, організаційних структур тощо.

З метою досягнення ефективності інноваційна діяльність підприємства повинна відповідати таким властивостям, як:

- обов'язкова трансформація ідеї або новації в організаційно та технологічно нові або модернізовані товари й послуги;
- нові або удосконалені товари й послуги повинні бути представлені на споживчому ринку з метою їх кінцевого використання;
- здійснюється на комерційній основі.

Важливим питанням є трактування місії та мети інноваційної діяльності підприємства, що не можна розглядати як тотожні поняття (рис. 2). Місія є більш загальним поняттям, що передбачає поєднання всіх елементів стратегічного менеджменту. Місія – це «філософія існування, стратегічна мета, призначення організації, завдяки чому вона відрізняється від інших» [6]. Таким чином, місію інноваційної діяльності підприємства доцільно визначити як кадрово-ресурсну готовність підприємства для переведення діяльності в інноваційне русло з метою забезпечення сталого розвитку, зростання ефективності діяльності підприємства, добробуту персоналу й суспільства загалом.

<i>Критерій визначення</i>	<i>Часовий аспект</i>	<i>Направленість</i>	<i>Специфіка</i>	<i>Можливість виміру</i>
Місія	Не має часового виріу	На зовнішнє середовище	Визначається термінами, що мають відносний характер	Має відносно якісний характер
Мета	Має визначений часовий критерій	На внутрішнє середовище	Визначається конкретними результатами	Має абсолютно якісний характер

Рис. 2. Узгодженість понять «місія» та «мета» інноваційної діяльності підприємства

Джерело: складено автором.

Відповідно метою інноваційної діяльності підприємства є досягнення високого організаційно-управлінського, технологічного, науково-технічного рівня виробництва, що дозволить надати підприємству переваги у боротьбі з конкурентами як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Тобто головне призначення інноваційної діяльності підприємства полягає у «створенні нових інноваційних ідей, рішень, що будуть впроваджені в конкретному продукті і зможуть забезпечити конкурентні переваги» [8, с. 67]. Поряд з основною метою інноваційної діяльності підприємства завжди доцільно виділяти другорядні, які іноді стосуються не тільки функціонування самого підприємства, зокрема:

- розробка та реалізація соціальних інноваційних проєктів, що мають відповідати соціальним стандартам сьогодення;
- впровадження політики екологізації та боротьбі із забрудненням навколишнього середовища;
- модернізація матеріально-технічної та виробничої бази підприємства.

Виконання головної мети інноваційної діяльності підприємства дозволить вирішити поставлені завдання інноваційної діяльності, серед яких пріоритетне значення займають такі:

- 1) максимізація прибутку в довгостроковій перспективі;
- 2) збільшення інноваційно-економічного потенціалу підприємства;
- 3) забезпечення фінансової стійкості підприємства та його економічної безпеки;
- 4) розвиток корпоративної культури;
- 5) збільшення ринкової вартості підприємства та його фінансових активів;
- 6) забезпечення неперервної освіти працівників, підвищення їхньої кваліфікації і тим самим розвиток людського капіталу відповідно до вимог сьогодення.

Складність впровадження інноваційної діяльності на підприємстві пояснюється його циклічністю (впровадження одного нововведення неминує породжує нові), високим ступенем ризикованості та неможливістю заздалегідь прорахувати результат. Крім того, інноваційна діяльність підприємства характеризується такими особливостями:

- 1) невизначеність та багатогранність імовірних шляхів досягнення визначеної місії та мети;
- 2) неможливість провести достовірне планування та орієнтація лише на прогнози та очікування;
- 3) необхідність долати опір як у сфері економічних відносин, так і серед інтересів зацікавлених учасників.

На рис. 3 представлено загальну схему організації інноваційної діяльності підприємства, але наведені основні етапи не є вичерпними. Адже не варто нехтувати такими видами робіт, що можуть мати вагомий вплив на досягнення поставленої цілі як:

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

- розробка техніко-економічного обґрунтування доцільності інновації або впровадження інноваційної діяльності;
- знаходження основних та додаткових джерел інвестування інноваційної діяльності, оскільки її реалізація є неможливою без належного рівня фінансового забезпечення, що «використовується для вирішення низки питань пов'язаних із технічним переозброєнням та модернізацією, підготовкою та освоєнням нової продукції, необхідністю проведення НДДКР, придбанням обладнання та інших товарно-матеріальних цінностей, погашення кредитних зобов'язань та виплати відповідних відсотків» [5, с. 234];
- аналіз наявного ресурсного та кадрового забезпечення інноваційної діяльності;
- оцінка інвестиційної привабливості інноваційного проєкту;
- оцінка ймовірних ризиків та ризиків окупності інноваційного проєкту.

Рис. 3. Основні етапи організації інноваційної діяльності на підприємстві
Джерело: складено автором.

Досвід діяльності багатьох західних корпорацій свідчить, що не всі інноваційні проєкти мають позитивні результати й навіть ті, що передбачають створення унікальних якостей товару. За різними аналітичними оцінками приблизно 70 % усіх науково-технічних розробок залишаються не використаними в практичній діяльності. Таким чином, успіх впровадження інноваційної діяльності залежить від багатьох факторів, серед яких важливе значення має достовірне визначення перспектив представлення підприємством

на ринку певного товару або послуги, що наділені новими якостями. Попри проблеми впровадження інноваційної діяльності на підприємстві, все ж таки вона має певні здобутки, серед яких одне з головних місць – збільшення конкурентоспроможності підприємства, що «визначається ступенем сприйняття інновацій, інноваційних ІКТ, швидкістю їх модернізації та впровадження в господарську діяльність суб'єктів господарювання» [7, с. 170]. Загалом інноваційну діяльність успішного підприємства треба визначити як безперервний рух, що передбачає розробку, впровадження та реалізацію інновацій, які мають привести до покращення якісно-кількісних характеристик функціонування підприємства, зміцнення його ринкових позицій, а також до створення умов для подальшого розвитку.

Висновки і пропозиції. Отже, інноваційна діяльність повинна мати важливе значення у функціонуванні сучасного підприємства, оскільки вона дозволяє створювати конкурентні переваги, допомагає адаптуватися до мінливих умов сьогодення та збільшує прибуткові надходження. Крім того, інноваційна діяльність підприємства позначається на розвитку національної економіки країни та суспільства загалом. Саме тому необхідно сприяти активізації та більшому поширенню інноваційної діяльності на вітчизняних підприємствах. З цією метою доцільно не тільки запроваджувати державні програми інноваційного розвитку, розвивати інноваційну інфраструктуру та механізми комерціалізації результатів інноваційних розробок, вирішувати проблеми фінансового забезпечення інноваційної діяльності, але й надавати науково-методичну та консалтингово-консультативну підтримку вітчизняним підприємствам, завдяки чому вони зможуть безпомилково визначати місію, мету, завдання інноваційної діяльності й відповідно будувати основні етапи її організації. Таке бачення дозволить уникнути помилок, мінімізувати ризики та співвіднести можливі втрати та прибутки.

Список використаних джерел

1. Близнюк Т. П. Вплив циклічності розвитку економіки на інноваційну діяльність підприємства / Т. П. Близнюк. – Х. : ФОП Александрова К. М., 2008. – 352 с.
2. Коюда П. М. Ефективність економічної діяльності підприємств: теорія та практика : [монографія] / П. М. Коюда, І. А. Шейко. – Х. : Компанія СМІТ, 2013. – 332 с.
3. Полозова Т. В. Інноваційна діяльність підприємства та економічна сутність інноваційного процесу / Т. В. Полозова, Д. Ю. Кривцун // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент. – 2015. – Вип. 12. – С. 108-113.
4. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04 липня 2002 року № 40-IV (з чинними змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.
5. Точиліна Ю. Ю. Організаційно-економічний механізм інвестування інноваційної діяльності на засадах державно-приватного партнерства / Ю. Ю. Точиліна, Л. С. Сакевич // Причорноморські економічні студії: науковий журнал. – 2020. – Вип. 51. – С. 233-238.
6. Шершньова З. Стратегічне управління : навч. посібник / З. Шершньова, С. Оборська. – К. : КНЕУ, 1999. – 384 с.

7. The ICT Sector in Economic Development of the Countries of Eastern Europe: a Comparative Analysis / M. Dubyna, N. Kholiavko, A. Zhavoronok, Y. Safonov, D. Krylov, Yu. Tochylyna // *WSEAS Transactions on Business and Economics*. – 2022. – Vol. 19. – Pp. 169-185.
8. Shaposhnykov K. Activation of innovative entrepreneurship development / K. Shaposhnykov, O. Krylova // *Three Seas Economic Journal*. – 2020. – Vol. 1, № 1. – Pp. 66–72.

References

1. Blyzniuk, T.P. (2008). *Vplyv tsyklichnosti rozvytku ekonomiky na innovatsiinu diialnist pidpriemstva [The influence of cyclical economic development on the innovative activity of the enterprise]*. Kharkiv.
2. Koiuda, P.M., & Sheiko, I.A. (2013). *Efektivnist ekonomichnoi diialnosti pidpriemstv: teoriia ta praktyka: monografiia [Efficiency of economic activity of enterprises: theory and practice: monograph]*. Kharkiv.
3. Polozova, T.V. & Kryvtsun, D.Yu. (2015). Innovatsiina diialnist pidpriemstva ta ekonomichna sutnist innovatsiinoho protsesu [Innovative activity of the enterprise and the economic essence of the innovation process]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii : Ekonomika i menedzhment – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and management*, 12, 108-113.
4. Pro innovatsiinu diialnist [On innovative activit], Law of Ukraine dated July 4, 2002 № 40-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.
5. Tochylyna, Yu.Yu., & Sakevych, L.S. (2020). Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm investuvannia innovatsiinoi diialnosti na zasadakh derzhavno-pryvatnoho partnerstva. [Organizational and economic mechanism of investing in innovation on the basis of public-private partnership]. *Prychornomorski ekonomichni studii: naukovyi zhurnal – Black Sea Economic Studies: scientific journal*, 51, 233-238.
6. Shershnova, Z., & Oborska S. (1999). *Stratehichne upravlinnia [Strategic management]*.
7. Dubyna, M., Kholiavko, N., Zhavoronok, A., Safonov, Y., Krylov, D., & Tochylyna, Yu. (2022). The ICT Sector in Economic Development of the Countries of Eastern Europe: a Comparative Analysis. *WSEAS Transactions on Business and Economics*, 19, 169-185.
8. Shaposhnykov, K., & Krylova, O. (2020). Activation of innovative entrepreneurship development . *Three Seas Economic Journal*, 1(1), 66–72.

Отримано 15.01.2023

UDC 330.131.7

Denys Krylov

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Zaporizhzhia National University (Zaporizhzhia, Ukraine)

E-mail: d.v.krilov76@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0001-8522-5433>

INNOVATIVE ACTIVITIES OF THE ENTERPRISE: MISSION, TASKS AND FEATURES OF THE ORGANIZATION

The article found out that the activation of innovative activity is one of the powerful ways to achieve effective development of the enterprise, because it provides significant advantages in the competition on the domestic and foreign markets. It was determined that in the scientific literature there are three main approaches to understanding the innovative activity of the enterprise as a process, system and activity. The synthesis of such views made it possible to reveal innovative activity as the organization

of a scientific research process aimed at creating and implementing innovations with the aim of their further use at the enterprise for the purpose of obtaining profit. Among the main properties of innovative activity, implementation on a commercial basis, mandatory transformation into a new or modernized product or service, presentation of the result on the consumer market is singled out.

The mission and goal of the enterprise's innovative activity are delineated, in particular the first is the basic, primary one, on the basis of which the goal aimed at achieving a high organizational-management, technological, scientific-technical level of production, which will give the enterprise advantages in the fight against competitors, should be formed in the future both in domestic and foreign markets. Achieving the main goal of the innovative activity of the enterprise occurs due to the fulfillment of tasks, among which the maximization of profit, increasing the innovation and economic potential of the enterprise, ensuring the financial stability of the enterprise and its economic security, increasing the market value of the enterprise, developing human capital, etc., are of fundamental importance. In addition, it is proposed to distinguish seven stages in the organization of innovative activities of the enterprise, as a result of which a new corporate strategy based on an innovative approach should be developed.

Key words: *efficiency of activity; innovative activity of the enterprise; innovation; competition; scientific and technical progress; riskiness.*

Fig.: 3. References: 8.

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-15-25

УДК 340

JEL Classification: R38

Андрій Роговий

доктор економічних наук, професор, професор кафедри туризму
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: rogovoy1976@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5445-214X>
ResearcherID: [F-7319-2016](https://orcid.org/0000-0001-5445-214X)

Максим Дубина

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: maksim-32@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>
ResearcherID: [F-3291-2014](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815). Scopus Author ID: [56912277800](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815)

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЖИТЛОМ ЯК СКЛАДОВА
ЖИТЛОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

У статті досліджено особливості забезпечення соціальним житлом у країнах Європейського Союзу та України. Розглянуто особливості формування та реалізації житлової політики України в частині забезпечення соціальним житлом малозабезпечених та внутрішньо переміщених осіб під час дії воєнного стану. Проаналізовано підходи до визначення категорій осіб, які можуть претендувати на соціальне житло з врахуванням рівня доходу, аналізу поточної житлової ситуації чи інших характеристик стану особи. Обстоюється позиція, що сектор соціального житла потребує швидкого розвитку та прийняття ефективних рішень на рівні державної житлової політики з урахуванням пропорційного підходу щодо будівництва соціального житла та щодо субсидування оренди. З огляду на те, що потреба в достатньо великому житловому фонді соціального призначення в Україні зберігатиметься і в майбутньому, обґрунтовується необхідність перебування соціального житла в публічній власності та встановлення на рівні закону заборони його приватизації.

Ключові слова: соціальне житло; житловий фонд соціального призначення; житлова політика; воєнний стан; внутрішньо переміщені особи; малозабезпечені особи; євроінтеграція.

Бібл.: 16.

Постановка проблеми. Через руйнівну та жорстоку агресію росії проти України, за даними Організації Об'єднаних Націй приблизно 8 млн громадян України були вимушені покинути свої домівки в пошуку більш безпечного місця проживання. Небачених раніше масштабів переміщення громадян спричинило житлову кризу, що найяскравіше проявилася в потребі удосконалення житлової політики в частині належного забезпечення соціальним житлом. Розширення житлового фонду соціального призначення, відповідно до Проекту Плану відновлення України [1] має лягти в основу нової житлової політики України та передбачає якісне оновлення і вдосконалення існуючої правової бази для посилення доступності житла.

Навіть попри війну Україна продовжує виконувати положення Угоди про асоціацію і рекомендації Єврокомісії, а також здійснювати системні проєвропейські реформи в різних сферах з метою якнайшвидшої інтеграції в

Європейський Союз (далі – ЄС). Український досвід євроінтеграції є складним, оскільки кожного дня Україна зазнає значних людських та фінансово-економічних втрат, попри це, намагається поглиблювати секторальне співробітництво з ЄС. Одним із пріоритетних напрямів двосторонньої співпраці є взаємодія у сфері житлової політики, оскільки проблема доступності житла та забезпечення соціальним житлом на сьогодні в Україні стоїть надзвичайно гостро. Очевидно, що перегляд існуючої житлової політики та принципів її організації передусім має базуватися на ідеї доступності житла, особливо тоді, коли у громадян України є потреба в житлі, яке через війну вони не можуть собі забезпечити на ринкових умовах. Такі ідеї повністю відповідають політиці доступності житла, яка лежить в основі побудови та здійснення житлової політики всіх країн-членів ЄС.

Будучи частиною загального режиму соціального забезпечення, житлова політика перебуває в тісній взаємодії з іншими сферами державної політики. Тому, вивчаючи позитивний досвід багатьох країн ЄС, які вжили комплексні ефективні заходи задля посилення доступності житла під час пандемії COVID-19 треба зазначити, що певні моделі та рішення у сфері забезпечення доступності житла, можуть бути корисними і для України під час війни.

Саме тому актуалізуються дослідження щодо удосконалення житлової політики України за рахунок розширення житлового фонду соціального призначення. При цьому важливим є аналіз механізму забезпечення соціальним житлом у країнах-членах ЄС, оскільки запозичення позитивного досвіду наблизить Україну до стандартів житлової політики ЄС і дасть змогу вирішити одну із ключових соціальних проблем громадян під час війни – забезпечення належним і безпечним житлом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей реалізації житлової політики України в частині забезпечення соціальним житлом актуалізується в силу євроінтеграції та введення воєнного стану, а також гострої потреби внутрішньо переміщених та малозабезпечених осіб у соціальному житлі. Загалом, дослідження житлової політики й соціального житла є достатньо популярними у вітчизняній та зарубіжній доктрині права та практиці правозастосування. Серед проаналізованих праць слід виділити роботи С. О. Комнатного, Ю. Л. Когатько, Джен Пірс, Кетлін Скенлон, Джастина Шалонера та інших. Однак у працях вищеперелічених науковців не досліджуються питання забезпечення соціальним житлом та реалізації житлової політики під час війни комплексно. Поза увагою залишаються актуальні нині питання забезпечення соціальним житлом внутрішньо переміщених і малозабезпечених осіб, визначення критеріїв прийнятності соціального житла, вироблення ефективних механізмів правового регулювання, спрямованих на відновлення житлового фонду соціального призначення, які б відповідали стандартам ЄС.

Тому метою цього дослідження є визначення особливостей забезпечення соціальним житлом внутрішньо переміщених та малозабезпечених осіб в умовах оновлення житлової політики України під час війни та в силу триваючих євроінтеграційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Війна значно посилила існуючу раніше проблему доступності житла в Україні та вкотре підкреслила необхідність системного реформування житлової політики у напрямку розбудови соціального житла для малозабезпечених громадян. Модель забезпечення соціальним житлом в Україні на сьогодні є недосконалою, тому потребує перегляду існуючої концепції та побудови нової, більш ефективної та адаптованої до вимог обставин воєнного часу та євроінтеграційних процесів.

У літературі існують різноманітні підходи до розуміння соціального житла, які часто пов'язані з моделями його нормативного трактування в тій чи іншій країні. Крім того, у літературі проблема забезпечення соціальним житлом часто підмінюється терміном «доступне житло», однак за своєю суттю останнє є ширшим за змістом і включатиме у себе не тільки соціальне житло, але й відповідні державних програм щодо забезпечення житлом різних категорій населення. Такі нечіткі доктринальні підходи пояснюються також і тим, що в житловій політиці іноземних держав соціальне житло може існувати в різних формах як субсидоване або соціальне житло (Німеччина, Канада), державне житло (Австралія, США), житло загального користування (Данія), муніципальне житло (Велика Британія) [2]. Зміст терміна «соціальне житло» часто визначається як житло, що надається в оренду за цінами, нижчими за ринкові, яке є цільовим і розподіляється відповідно до конкретних правил, таких як визначені потреби або списки очікування [3]. У житловій політиці багатьох іноземних країн соціальне житло вдало поєднується з можливістю забезпечити малозабезпечених осіб також муніципальним житлом (Австрія, Латвія, Литва, Велика Британія, Франція), або з можливістю отримати державне житло від місцевих державних органів за спеціальними програмами для людей похилого віку та інвалідів, а також орендне житло, що надається за цінами, нижчими за ринкові, приватними та некомерційними забудовниками через програму податкових кредитів на житло для малозабезпечених верств населення (США) [2].

Соціальне житло в більшості країн орієнтується на малозабезпечених громадян, які не можуть дозволити собі житло за ринковою ціною [4], однак у світі існують також системи, які передбачають розподіл соціального житла за цільовим критерієм. Умовно, системи соціального житла поділяються на універсальні (передбачаються для широких верств населення) та цільові (соціальне житло надається в першу чергу (або виключно) для малозабезпечених, вразливих верств населення та/або ключових працівників) [5]. Останні вважаються більш поширеними, що сприяє розширенню сектору соціального житла на більше категорій населення.

Цікаво, що розмір фонду соціального житла у різних країнах є надзвичайно різним і часто залежить від того, наскільки широким є прошарок громадян із низькими та середніми доходами, що дає змогу віднести їх до малозабезпечених. У більшості країн ЄС розмір фонду соціального житла складає менше 10 %, однак є і країни, де відсоток соціального житла є набагато вищим. Наприклад, у Нідерландах, Данії та Австрії, соціальне житло становить понад 20 % всього житла, а у Великій Британії, Франції, Фінляндії – на соціальне житло припадає від 10 до 19 % загального житлового фонду [2]. Як показує досвід іноземних країн, розмір фонду соціального житла у 20 % є достатньо великим та розрахований на забезпечення житлової потреби достатньо великої кількості малозабезпечених громадян.

Різноманітні концепції організації житлової політики зарубіжних країн, спрямованої на забезпечення житлових інтересів громадян за рахунок соціального житла, передусім має за мету забезпечити житлом широкі верстви населення. Такі програми часто реалізуються шляхом надання житла через так звані житлові асоціації, що діють в інтересах громадськості, в оренду за орендною платою по собівартості. Крім того, орендарі житла, які є малозабезпеченими, можуть розраховувати на отримання субсидій [6]. Насправді, орендна плата за соціальне житло може встановлюватися у різний спосіб, але вона обов'язково повинна бути зорієнтована на довгострокову економічну стійкість та доступність сектору соціального житла.

У різних країнах по-різному підходять до соціальної орендної плати, яка може як враховувати ринкову вартість, так і робити акцент на платоспроможності орендаря соціального житла. Попри це, більшість країн застосовують підхід, що базується на платоспроможності громадян, що свідчить про цілеспрямований підхід у житловій політиці до визначення права на соціальне житло та його розподілу. Ця концепція базується на ідеї, що соціальне житло повинне бути загальнодоступним для громадян, які не можуть отримати його на ринкових умовах. Загалом, соціальне житло може розподілятися за різними критеріями і передбачати забезпечення житлом осіб, які мають житлову вразливість (студенти, молоді спеціалісти, люди з інвалідністю тощо [7]).

У силу історичних обставин, українська житлова політика щодо соціального житла характеризується як меншим за обсягом житловим фондом соціального призначення, так і більш адресним його направленням. У першу чергу це можна пояснити масовою приватизацією державного житлового фонду у 1990 роки, що мало наслідком створення високого рівня власності на житло, у тому числі й серед громадян із низьким рівнем доходу. Приватизація житлового фонду фактично не залишила місця для достатньої кількості соціального житла навіть у тому випадку, коли для цього була потреба. Водночас, з іншого боку, сприяла ринковим умовам на ринку житла навіть для малозабезпечених громадян.

Цікаво, що доступ до соціального житла визначається критеріями прийнятності, які здебільшого базуються на рівні доходу, або на основі аналізу поточної житлової ситуації чи з врахуванням інших характеристик стану особи (молодь, люди похилого віку, люди з інвалідністю). Поріг доходу є найпоширенішим критерієм для визначення права на отримання житла для громадян практично усіх країн-членів ЄС. Однак є країни, де, наприклад, особи з інвалідністю або особи похилого віку мають право пріоритету перед іншими в черзі на розподіл соціального житла.

Соціальне житло переважно надається органами державної влади або через державні, приватні або неприбуткові організації чи кооперативи, що відображається на ефективності управління житловою політикою з огляду на значну децентралізацію фонду соціального житла в країнах ЄС. Проте значну ефективність щодо забезпечення соціальним житлом проявили неприбуткові або обмежено прибуткові житлові асоціації, яка здатні швидко забезпечувати житлові потреби громадян з урахуванням їхніх житлових інтересів та терміновості.

Видається, ефективне відновлення програм соціального житла в Україні зможе задовольнити потребу великої частини суспільства в соціальному житлі, яка на фоні війни постає надто гостро. Створення соціального житла на некомерційній основі передбачає, що організації та установи, у власності яких воно перебуває, не отримують від цього прибутку, а дохід використовуватимуть на розширення фондів такого житла та на покриття витрат щодо утримання. Тому важливо, щоб держава активно підтримувала та сприяла як державним або муніципальним інституціям, так і приватним неприбутковим організаціям, у створенні й відновленні житлового фонду соціального призначення в Україні за діючим зразком у країнах ЄС.

На сьогодні Україна реалізовує програму тимчасового соціального житла для багатодітних родин, вимушених переселенців та родин, житло яких зруйноване внаслідок бойових дій [8]. Однак реалізація такої програми відбувається надто повільними темпами, а потреба у соціальному житлі з кожним днем війни тільки зростає. Тому підтримки держави потребують програми придбання або створення соціального житла благодійними фондами або громадськими організаціями.

Очевидно, що перед урядом України стоять виклики надзвичайно значних масштабів. Сектор соціального житла потребує швидкого розвитку та прийняття ефективних рішень на рівні державної житлової політики, так як існує значний попит на соціальне житло [9]. Як показують реалії, зменшення державних інвестицій у соціальне житлове будівництво та поступовий перехід від надання соціального житла до житлових субсидій мало негативні наслідки для України. Хоча така практика є загальною, як ми бачимо для більшості країн ЄС, в умовах війни в Україні відповідний підхід проявив свою неефективність. Тому існує очевидна потреба для пропорційного підходу

щодо будівництва соціального житла та щодо субсидування оренди. Соціальне житло може допомогти зберегти доступну орендну плату для соціальних орендарів, а інвестиції в розвиток соціального житла можуть генерувати ширші економічні вигоди по всьому ланцюгу постачання [10].

Попит на соціальне житло в сьогоднішніх умовах в рази перевищує пропозицію, тому особливу увагу слід приділити питанню справедливого розподілу соціального житла між громадянами, які його потребують. Так як розподіл соціального житла в Україні як і у всіх європейських країнах регулюється списками очікування або визначається категоріями скрутного становища, важливо щоб даний порядок був прозорим та унеможливив зловживання [11]. Для цього важливо створити прозорі механізми громадського контролю і представництва інтересів мешканців за зразком, які існують у країнах ЄС [12]. Посилення прозорості сфери житла на локальному рівні можна досягти насамперед через покращення роботи з інформацією – даними, чергами, реєстрами. Управління соціальним житлом не може бути вибірковою та фрагментарною.

На сьогодні у ЄС розглядається необхідність удосконалення існуючих схем володіння житлом, задля підвищення рівня доступності житла шляхом належного правового забезпечення пайового капіталу, розвитку співвласності на житло, регулювання орендної плати за житло тощо. Такі заходи передусім націлені на усунення перешкод у доступності житла за умови, коли фактично соціальне житло відсутнє [13]. Для України такий досвід також є корисним, однак збільшення житлового фонду соціального призначення є чи не найкращою гарантією його доступності, особливо в час, коли попит на таке житло є надзвичайно великим. Саме тому для активного оновлення фонду соціального житла важливим є розробка взаємоузгоджених та ефективних державних, регіональних та місцевих програм його будівництва [14]. Важливо, щоб органи місцевого самоврядування були готові створювати муніципальне житло та підтримувати інвестиційне будівництво і забудовників соціального житла задля створення належних умов проживання для малозабезпечених осіб. У цьому контексті важливо розширити можливості муніципалітетів для будівництва некомерційного житла, зокрема, за рахунок залучення міжнародних кредитів [1]. Тому довгострокова державна житлова політика, спрямована на розширення фонду соціального житла в поєднанні з регіональними та місцевими програмами будівництва дадуть змогу якнайшвидше вирішити питання забезпечення соціальним житлом внутрішньо переміщених та малозабезпечених громадян України.

Видається, що на сьогодні відновлення житла найкраще здійснювати в рамках комплексних стратегій розвитку, що пояснює тісну взаємодію у формуванні та реалізації житлової політики України таких міністерств як Міністерство розвитку громад та територій, Міністерство економіки та Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій. Однак для ефективного вирішення житлової кризи вона повинна бути гармонійно поєднаною із містобудівною і регіональною політиками як на державному, так і на місцевому рівнях.

Також важливо враховувати житлові потреби не тільки внутрішньо переміщених осіб, які втратили житло, але й потребу в житлі малозабезпечених осіб, які і до війни не мали належного житла. Гостру потребу в житлі уряд намагається вирішити шляхом запровадження фінансових механізмів на підтримку оренди для вразливих категорій осіб, чиє житло було зруйноване. Частково, субсидії на оренду в короткостроковій перспективі є доцільними, проте вони не допоможуть розвинути публічну житлову інфраструктуру і не дадуть змоги усунути наявні виклики повною мірою. На сьогодні субсидії треба розглядати тільки як недовготривалий механізм, який мав би обов'язково посилюватися заходами з забезпечення людей постійним житлом. Тому на довгострокову перспективу будівництво державного або муніципального житла є більш сталим способом використання фінансових ресурсів та є значно дешевшим, ніж багаторічна виплата субсидій.

Більше того, ретельний аналіз запропонованого Плану відновлення України, нашою думкою, що штучне виділення фонду тимчасового житла поряд із соціальним є недоцільним. У Плані детально прописано їхній розвиток та можливість розбудови, по кожному окремо ведеться облік (який між іншим не зв'язується між собою), однак, обидва фонди мають схожі функції та фактично використовуються для довгострокового проживання. Тому з погляду ефективності управління їх доречно було б все ж об'єднати. Тому вже сьогодні, вирішуючи питання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, слід розробити належний державний механізм забезпечення потреби у сталому й гідному житлі довгостроково, а не за рахунок надання тимчасового (часто не цілком придатного для тривалого проживання) житла [15].

Очевидно, потреба у достатньо великому житловому фонді соціального призначення в Україні зберігатиметься і в майбутньому, оскільки війна триває і не відомо скільки ще триватиме та як розвиватиметься ситуація на роки. Тому важливо, щоб житло, яке збудоване за кошти державного бюджету чи міжнародних донорів, залишалось в публічній власності та не підлягало приватизації. В умовах політичної та соціально-економічної турбулентності соціальне житло може стати надійним острівком стабільності для осіб, які потребуватимуть житла. Тому, важливо напрацьовувати й реалізовувати житлову політику на національному та на місцевому рівнях таким чином, щоб це сприяло розбудові та збереженню житлового фонду соціального призначення [16].

Висновки та пропозиції. В умовах війни та посилення євроінтеграційних процесів Україні важливо забезпечити доступність житла саме через збільшення житлового фонду соціального призначення. Механізм розбудови якісного соціального житла, яке б відповідало вимогам часу, базувалося на концепції енергозбереження, враховувало б інтереси осіб, які стоять у черзі, щоб отримати соціальне житло, є основою нової житлової політики України на шляху до ЄС. Тому неухильне виконання угоди про асоціацію та гармонізація чинного законодавства із законодавством ЄС в комплексі допоможуть

справитися з тими викликами, які стоять перед Україною. Запорукою успіху на цьому шляху буде новий погляд на соціальне житло як на важливу частину житлової політики і як на основу добробуту всього суспільства.

Список використаних джерел

1. План відновлення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ua.urb2022.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>.
2. OECD (2020). “Social housing: A key part of past and future housing policy [Electronic resource] // Employment, Labour and Social Affairs Policy Briefs, OECD. – Paris, 2020. – Accessed mode: <http://oe.cd/social-housing-2020>.
3. Policies to promote access to good-quality affordable housing in OECD countries [Electronic resource] / Salvi del Pero, A. et al. // OECD Social, Employment and Migration Working Papers. – 2016. – No. 176. – OECD Publishing, Paris. – Accessed mode: <https://dx.doi.org/10.1787/5jm3p5gl4djd-en>.
4. Pearce J. Quantifying residualisation: the changing nature of social housing in the UK / J. Pearce, J. Vine // Journal of Housing and the Built Environment. – 2014. – Vol. 29/4. – Pp. 657-675. – DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s10901-013-9372-3>.
5. Scanlon K. Social housing in Europe. European Policy Analysis, Swedish Institute for European Policy Studies [Electronic resource] / Scanlon K., M. Fernández Arrigoitia, C. Whitehead // Social housing in Europe. European Policy Analysis. – 2015. – Vol. 17. – Pp. 1-12. – Accessed mode: http://eprints.lse.ac.uk/62938/1/Fernandez_Social%20housing%20in%20Europe_2015.pdf.
6. Marquardt S. “How Much State and How Much Market? Comparing Social Housing in Berlin and Vienna / S. Marquardt, D. Glaser // German Politics. – 2020. – Pp. 1-20. – DOI: <https://doi.org/10.1080/09644008.2020.1771696>.
7. Korean public rental housing for residential stability of the younger population: analysis of policy impacts using system dynamics / Hwang S. et al. // Journal of Asian Architecture and Building Engineering. – 2019. – Vol. 18/3. – Pp. 180-189. – DOI: <https://doi.org/10.1080/13467581.2019.1615494>.
8. Чернишов О. Розпочала роботу програма соціального житла [Електронний ресурс] / О. Чернишов. – Режим доступу: <https://www.minregion.gov.ua/press/news/oleksij-chernyshov-rozpochala-robotu-programa-soczialnogo-zhytla>.
9. Марценко Н. Осуществление права пользования социальным жильем членами семьи нанимателя согласно действующему законодательству Украины [Электронный ресурс] / Н. Марценко // Legea și Viața. – 2014. – № 5/3(269). – С. 34-37. – Режим доступа: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/32422.
10. Chaloner J. Increasing Investment in Social Housing: Analysis of public sector expenditure on housing in England and social housebuilding scenarios [Electronic resource] / J. Chaloner, G. Colquhoun, M. Pragnell // Capital Economics. – 2019. – Accessed mode: https://assets.ctfassets.net/6sxvmndnpr0s/4MyjTqJ7WcqcwJlcOa5ybB/025ce96b7a5fe550f6bac5d59b58a6bb/Capital_Economics_Confidential_-_Final_report_-_25_October_2018.pdf.
11. Ковалевська О. П. Світовий досвід розвитку державної житлової політики [Електронний ресурс] / О. П. Ковалевська // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2013. – № 2. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=618>.
12. Когатько Ю. Л. Соціальна підтримка у вирішенні житлового питання: міжнародний досвід, ситуація в Україні / Ю. Л. Когатько, А. Г. Реут // Економіка та суспільство. – 2022. – Вип. 45. – DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-37>.
13. Illiashenko K. V. State Housing Policy: European Funding Practices and Realities of Ukraine [Electronic resource] / K. V. Illiashenko, T. O. Illiashenko, O. V. Tovstukha // Mechanism of Economic Regulation. – 2021. – № 1. – Pp. 120–128. – Accessed mode: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/articles/issue_48/Kostiantyn_V_Illiashenko_Tetiana_O_Illiashenko_Olexander_V_TovstukhaState_Housing_Policy_European_Funding_Practices_and_R.pdf.

14. Габрель М. Житлова політика великих міст. Урбаністично-просторовий аспект / М. Габрель // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Архітектура». – 2020. – № 2(4). – DOI: <https://doi.org/10.23939/sa2020.02.034>.

15. Комнатний С. О. Деякі пропозиції до реформування державної житлової політики України у воєнний і повоєнний періоди / С. О. Комнатний // Філософські та методологічні проблеми права. – 2022. – № 1(23). – С. 78-84. – DOI: <https://doi.org/10.33270/01222302.78>.

16. Demikhov O. I. Eurointegration aspects of public housing policy in forming public health strategies in Ukraine / O. I. Demikhov, I. O. Dehtyarova // *Efficiency of Public Administration*. – 2020. – Issue 2(63). – Pp. 116-131. – DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.63.2020.212669>.

References

1. Plan vidnovlennia Ukrainy [Ukraine's recovery plan]. <https://ua.urc2022.com/plan-vidnovlennya-ukrayini>.

2. OECD. (2020). Social housing: A key part of past and future housing policy. *Employment, Labour and Social Affairs Policy Briefs, OECD*. <http://oe.cd/social-housing-2020>.

3. Salvi del Pero, A. et al. (2016). Policies to promote access to good-quality affordable housing in OECD countries. *OECD Social, Employment and Migration, Working Papers* No. 176. OECD Publishing. <https://dx.doi.org/10.1787/5jm3p5gl4djd-en>.

4. Pearce, J., & Vine, J. (2014). Quantifying residualisation: the changing nature of social housing in the UK. *Journal of Housing and the Built Environment*, 29/4, 657-675. <http://dx.doi.org/10.1007/s10901-013-9372-3>.

5. Scanlon, K., Fernández Arrigoitia, M., & Whitehead, C. (2015). Social housing in Europe. European Policy Analysis. *Swedish Institute for European Policy Studies*. http://eprints.lse.ac.uk/62938/1/Fernandez_Social%20housing%20in%20Europe_2015.pdf.

6. Marquardt, S., & Glaser, D. (2020), “How Much State and How Much Market? Comparing Social Housing in Berlin and Vienna. *German Politics*, 1-20. <https://doi.org/10.1080/09644008.2020.1771696>.

7. Hwang, S. et al. (2019). Korean public rental housing for residential stability of the younger population: analysis of policy impacts using system dynamics. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 18/3, 180-189. <https://doi.org/10.1080/13467581.2019.1615494>.

8. Chernyshov, O. (n.d.). *Rozpochala robotu prohrama sotsialnoho zhytla [Social housing program launched]*. <https://www.minregion.gov.ua/press/news/oleksij-chernyshov-rozpochala-robotu-programa-soczialnogo-zhytla>.

9. Martsenko, N. (2014). Osushchestvlenye prava polzovaniya sotsyalnym zhylyem chlenamy semy nanymatelia sohlasno deistvuiushchemu zakonodatelstvu Ukrainy [Exercise of the right to use social housing by members of the tenant's family according to the current legislation of Ukraine]. *Legea și Viața*, 5/3(269), 34-37. https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/32422.

10. Chaloner, J., Colquhoun, G., & Pragnell, M. (2019). Increasing Investment in Social Housing: Analysis of public sector expenditure on housing in England and social housebuilding scenarios. *Capital Economics*, https://assets.ctfassets.net/6sxvmndnnpn0s/4MyjTqJ7WcqcwJlC0a5ybB/025ce96b7a5fe550f6bac5d59b58a6bb/Capital_Economics_Confidential_Final_report_-_25_October_2018.pdf.

11. Kovalevska, O.P. (2013). Svitovyi dosvid rozvytku derzhavnoi zhytlovoi polityky [World experience in the development of state housing policy]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, (2). <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=618>.

12. Kohatko, Yu.L., Reut, A.H. (2022). Sotsialna pidtrymka u vyrishenni zhytlovoho pytannia: mizhnarodnyi dosvid, sytuatsiia v Ukraini [Social Support in Resolving Housing Issues: International Experience and the Situation in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 45. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-37>.

13. Illiashenko, K.V., Illiashenko, T.O., Tovstukha, O.V. (2021). State Housing Policy: European Funding Practices and Realities of Ukraine. *Mechanism of Economic Regulation*, 1, 120–128. https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/articles/issue_48/Kostiantyn_V_Illiashenko_Tetiana_O_Illiashenko_Olexander_V_TovstukhaState_Housing_Policy_European_Funding_Practices_and_R.pdf.

14. Habrel, M. (2020). Zhytlova polityka velykykh mist. Urbanistychno-prostorovyi aspekt [Housing policy of large cities. The urban-spatial aspect]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Serii: «Arkhitektura» – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series: “Architecture”*, (2(4)). <https://doi.org/10.23939/sa2020.02.034>.

15. Komnatnyi, S.O. (2022). Deiaki propozyitsii do reformuvannia derzhavnoi zhytlovoi polityky Ukrainy u voiennyi i povoiennyi periody [Certain Proposals for Reforming the State Housing Policy of Ukraine in the War and Postwar Period]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava – Philosophical and methodological problems of law*, 1(23), 78-84. <https://doi.org/10.33270/01222302.78>.

16. Demikhov, O.I., Dehtyarova, I.O. (2020). Eurointegration aspects of public housing policy in forming public health strategies in Ukraine. *Efficiency of Public Administration*, 2(63), 116-131. <https://doi.org/10.33990/2070-4011.63.2020.212669>.

Отримано 19.01.2023

UDC 340

Andrii Rogovyi

Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Tourism
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: rogovoy1976@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5445-214X>

ResearcherID: [F-7319-2016](https://orcid.org/0000-0001-5445-214X)

Maksym Dubyna

Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: maksim-32@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: [F-3291-2014](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815). Scopus Author ID: [56912277800](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815)

SOCIAL HOUSING AS A COMPONENT OF UKRAINE'S HOUSING POLICY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

The unprecedented scale of displacement has led to a housing crisis, which is most clearly manifested in the need to improve housing policy in terms of adequate provision of social housing. The expansion of the social housing stock should form the basis of a new housing policy in Ukraine and involves a qualitative update and improvement of the existing legal framework to increase housing affordability. That is why research on improving Ukraine's housing policy by expanding the social housing stock is becoming increasingly important. At the same time, it is important to analyze the mechanism of social housing provision in the EU member states, as borrowing positive experience will bring Ukraine closer to the standards of the EU housing policy and will help solve one of the key social problems of citizens during the war - providing adequate and safe housing.

The purpose of this study is to determine the peculiarities of providing social housing for internally displaced and low-income persons in the context of updating Ukraine's housing policy during the war and due to the ongoing European integration processes

The article examines the peculiarities of social housing provision in the European Union and Ukraine. The author considers the peculiarities of formation and implementation of Ukraine's housing policy in terms of providing social housing for low-income and internally displaced persons during martial law. The author analyzes the approaches to determining the categories of persons who may be eligible for social housing, taking into account the level of income, analysis of the current housing situation or other characteristics of the person's condition. The author advocates the position that the social housing sector needs rapid development and effective decision-making at the level of the State housing policy, taking into account the proportional approach to the construction of social housing and rental subsidies. Given that the need for a sufficiently large social housing stock in Ukraine will continue in the future, the author substantiates the need for social housing to be in public ownership and to establish a legal ban on its privatization.

Key words: *social housing; social housing stock; housing policy; martial law; internally displaced persons; low-income persons; European integration.*

References: 16.

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-26-39

УДК 303.064

JEL Classification: D83

Тетяна Лумпова

кандидат економічних наук, викладач

ВСП «Оптико-механічний фаховий коледж», КНУ ім. Тараса Шевченка (Київ, Україна)

E-mail: taivlu@meta.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7576-4289>Scopus Author ID: [0000-0002-7576-4289](https://orcid.org/0000-0002-7576-4289)**Ігор Касьянчук**

асистент

Інститут прикладного системного аналізу,

НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (Київ, Україна)

E-mail: kasyk3@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2215-149X>Scopus Author ID: [0009-0000-2215-149X](https://orcid.org/0009-0000-2215-149X)**ПЕРСПЕКТИВИ СТВОРЕННЯ СТАТИСТИЧНИХ
СЕРВІСІВ ЗАГАЛЬНОГО КОРИСТУВАННЯ
ДЛЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

В організаціях, які займаються аналітичними дослідженнями в економічній сфері, виробничий процес практично завжди містить статистичні розрахунки, які можна розглядати як статистичні бізнес-функції. Наявність інструментарію створення сервіс-орієнтованої архітектури дозволяє поставити питання щодо створення загальнодоступних засобів виконання таких функцій шляхом складання їх у певний план/алгоритм вирішення конкретної статистичної задачі. У статті розглянуто концептуальний підхід до створення статистичного інструментарію, зорієнтованого на роботу за зовнішніми метаописами, що забезпечить повторне використання засобів різними групами дослідників для оброблення даних власних досліджень. Авторами сформований перелік груп метаданих та окреслена в загальних рисах реалізація виробничого процесу.

Ключові слова: метадані; репозитарій метаданих; сервіс-орієнтована архітектура; статистичне спостереження; статистичний сервіс.

Рис.: 2. Бібл.: 8.

Постановка проблеми. У сучасному світі для розкриття суті, закономірностей і тенденцій розвитку економічних процесів на рівні і країни, і конкретної галузі, і території не можна оминати статистику. Проведення статистичних розрахунків є чітко регламентованою діяльністю, яка базується на стандартах та чітко визначених однозначних правилах і процедурах. В організаціях, які займаються аналітичними дослідженнями в економічній сфері, виробничий процес або, як часто пишуть бізнес-процес, практично завжди містить статистичні розрахунки, які можна розглядати як статистичні бізнес-функції. З погляду на це постає питання щодо створення загальнодоступних засобів виконання таких функцій шляхом складання їх у певну статистичну програму як план/алгоритм вирішення конкретної статистичної задачі (наприклад, формування таблиці динаміки обсягу цін та зміни тарифів на платні послуги по регіонах). Для реалізації таких статистичних програм доцільно звернути увагу на сервісорієнтовану архітектуру (далі – СОА) для

створення програмних сервісів, які реалізують виконання статистичних бізнес-функцій, з яких можна скласти статистичну програму, використовуючи метадані. Особливістю COA є можливість представити архітектуру як набір сервісів і процесів, які можна комбінувати і формувати схему викликів відповідно до вимог бізнес-процесу, використовуючи засоби планування та формування потоку завдань для виконання. Перехід на таку технологію буде вимагати перебудову організації бізнес-процесу шляхом уніфікації конкретних бізнес-функцій, з погляду можливості використання як компонентів, що забезпечують стандартизацію виробничого процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Впровадження процесного підходу до оброблення економічної інформації дозволяє уніфікувати процедури оброблення інформації, орієнтуючись використання вже випробуваних в Європейській економічній комісії Організації Об'єднаних Націй (далі – ЄЕК) для модернізації Європейської статистичної системи (далі – ЄСС) підходів, таких як Загальна архітектура процесу статистичного виробництва (Common Statistical Production Architecture – CSPA), зорієнтованої на COA та заснованої на типовій моделі роботи статистичної організації (Generic Activity Model for Statistical Organization – GAMSO), типових моделях опису статистичних виробничих процесів (Generic Statistical Business Process Model, далі – GSBPM) і статистичної інформації (Generic Statistical Information Model, далі – GSIM), логічної інформаційної моделі CSPA (Logical Information Model – LIM), а також на використанні набору типових моделей редагування (Generic Statistical Data Editing Models – GSDEMs). На сайті ЄЕК надаються детальні описи цих моделей [1]. CSPA за своєю ідеологією відповідає концепції архітектури підприємства, запропонованій Дж. Захманом і використаній крупними міжнародними компаніями (наприклад, General Motors, Bank of America). З погляду на це для власних потреб організації доцільно розглядати CSPA без прив'язки до статистичної галузі.

У ЄСС для спільного використання статистичних послуг та підтримки їх інтеграції в процеси виробництва статистичних даних на національному рівні, рівні ЄСС та ЄЕК пропонується сумісний із CSPA сервіси в межах проекту SERV [2]. Для зовнішнього використання надаються такі послуги / сервіси:

–структурна перевірка файлів статистичних даних відповідно до інформаційної моделі SDMX (Statistical Data and Metadata eXchange) для певного потоку даних

–гармонізований інтерфейс трансформації для кількох реалізацій сервісів перетворення файлів (конвертерів),

–набір методів для часової дезагрегації та порівняльного аналізу часових рядів, які являють собою набір плагінів для незалежної платформи JDemetra+.

Потрібно зауважити, що ці сервіси надаються для зареєстрованих користувачів і зорієнтовані на стандарти ЕСС, зокрема на CSPA, яка певним чином стала неофіційним корпоративним стандартом, під який підлаштовуються статистичні організації. З погляду методологічних підходів – це, беззаперечно, потужний інструментарій.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проблема застосування СОА досліджувалась вітчизняними фахівцями з Інституту програмних систем НАНУ (П. І. Андон, В. Дерезкий) та НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (М. З. Згуровський, А. І. Петренко, О. О. Петренко, Л. С. Глоба, Б. В. Булах), але аспекти застосування СОА для створення статистичного інструментарію загального користування не мали достатнього висвітлення у вітчизняних наукових джерелах.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення концептуального підходу до створення статистичного інструментарію для незалежних дослідників, які можуть його використовувати для оброблення даних власних досліджень. При накопиченні даних із різних джерел у сховищі даних (data warehouse) виникають проблеми не тільки методологічного характеру (наприклад, гармонізація метаданих, класифікаторів, довідників), які не є темою розгляду, але і проблеми витягування даних зі сховища відповідно до потреб дослідника. При розробці сховища даних з відповідним інструментарієм підтримки зазвичай і надаються відповідні засоби візуалізації для формування запитів. Але і при такому підході залишаються проблеми, що стосуються підготовки аналітичної інформації з виконанням відповідних статистичних розрахунків, зазвичай інформація, отримана за запитом, імпортується до бази даних спеціалізованих статистичних програм (наприклад, SPSS). Для невеликих дослідницьких груп зазвичай збереження даних здійснюється в базах даних (далі – БД) недостатньо структурованих, які ще мають недостатню підтримку фахівців з інформаційних технологій (далі – ІТ). Саме ця група дослідників потребує простих стандартних засобів роботи з даними.

Для оброблення результатів економічних і маркетингових досліджень здебільшого використовуються ті самі процедури контролю та оброблення даних, як і в статистиці. Це процедури:

– «первинного» контролю, коли перевіряється відповідність даних області допустимих значень та узгодженість значень економічних показників у межах документу, який описує явище для окремої досліджуваної одиниці (наприклад, підприємства або території);

– контролю узгодженості даних за періодами спостереження, коли виконується порівняння поточних даних з даними попереднього періоду й визначається відхилення, величина якого може поставити під сумнів достовірність даних;

– формування динамічних рядів;

– розрахунок похідних даних на основі наявної інформації (наприклад, розрахунок середніх значень);

– виконання групування та агрегування даних, коли на основі існуючого розбиття по певних групах, виконується формування нових більш узагальнених груп, для яких розраховуються додаткові підсумки;

– виконання регламентованих запитів на отримання горизонтальних та вертикальних зрізів даних в інформаційній базі.

Це лише перший поверхневий погляд на найбільш загальні підходи до оброблення інформації для підготовки даних до аналітичних висновків.

Виклад основного матеріалу. Усі перелічені вище процедури можна реалізувати через стандартні сервіси без безпосередньої прив'язки до конкретної БД, надаючи засоби формального опису дій. Ці описи мають містити: описи джерела даних – імена полів та таблиць, описи дій та описи подання результатів, які також можуть містити імена полів і таблиць, куди будуть записуватися, у разі потреби, результати. На основі цих описів має генеруватися SQL-запит та ініціюватися його виконання. Визначимо ці сервіси як статистичні, які надають певний спектр статистичних послуг для застосування в обробленні результатів власних досліджень через застосування і багаторазове спільне використання у виробничих процесах статистичного інструментарію, тобто методів та інструментів статистики.

У [3] визначалось, що статистична послуга має виконувати одну або декілька дій для вирішення статистичних завдань через чітко визначений інтерфейс, мати через конкретні строки конкретні результати при певному наборі вхідних ресурсів. Статистична послуга може мати різні рівні деталізації, поділяючись за ступенем складності на атомарні та агреговані. Атомарна статистична послуга зосереджує в собі невелику частину функціональності, приймаючи із-зовні вхідні параметри та дані і забезпечуючи надання результату. Агрегована статистична послуга може зосереджувати в собі більш широку функціональність, складатися із атомарних статистичних послуг, навіть охоплювати певний виробничий процес. Для створення відповідного сервісу як програмного застосунку багаторазового використання проблемним питанням є отримання ресурсів інформаційного сховища.

Дані інформаційного сховища відображаються як ієрархічні структури, що мають чітку логіку. Для підтримки процедури формування описів, за якими повинні виконуватися дії статистичних сервісів, можна виділити групи метаданих, для збереження яких доцільно створити репозитарій. Створення репозитарію метаданих дозволить досягнути незалежності й від конкретних даних, і від програмних засобів, що забезпечує переваги від багаторазового використання даних. Для аналітичних досліджень зазвичай використовуються сховища даних (далі – СД), які за класичним визначенням є предметно орієнтованим, інтегрованим, прив'язаним до часу та незмінним набором даних, призначеним для підтримки ухвалення рішень [4, с. 1229-1230]. В основу інформаційного сховища покладено поняття багатовимірного інформаційного простору або гіперкуба, у комірках якого зберігаються

числові показники, що аналізуються. Вимірами (осями) гіперкуба є представлені множиною значень ознаки аналізу. Таким чином, показник – це комірка гіперкуба, значення якої однозначно визначається фіксованим набором вимірів, що характеризують певний факт. Зауважимо, що для накопичення економічних даних на сучасному етапі здебільшого використовуються реляційні БД, де багатовимірність підтримується завдяки використанню певних схем організації реляційних таблиць.

Зауважимо, що для накопичення економічних даних на сучасному етапі здебільшого використовуються реляційні БД, де багатовимірність підтримується завдяки використанню певних схем організації реляційних таблиць. Найбільш поширеними та апробованими є схеми «зірка» та «сніжинка», причому схема «зірка» вважається більш ефективною з погляду налагодження продуктивності й забезпечення найбільш ефективного обслуговування запитів у сховищі даних завдяки високій продуктивності операцій пошуку [5, с. 128]. Сутність цієї схеми полягає в тому, що при збереженні ознаки аналізу відокремлюються від фактичних даних, утворюючи інвертовану організацію зберігання даних, де замість ознаки зберігається посилання. У подальшому розгляді автор буде посилатися на використання схеми «зірка». Багатовимірне концептуальне подання даних (multi-dimensional conceptual view) є природним поглядом фахівця-економіста на об'єкт дослідження. Воно є множинною перспективою, що складається з декількох незалежних вимірів, упродовж яких можуть бути проаналізовані визначені сукупності економічних даних, в тому числі й одночасно за кількома вимірами при вирішенні задач багатовимірного аналізу. Кожен вимір містить напрями консолідації даних, які складаються із серії послідовних рівнів узагальнення, де кожен вищий рівень відповідає більшому ступеню агрегації даних по цьому виміру.

Важливим моментом прикладних аспектів реалізації можна визначити необхідність розроблення статистичних сервісів як сукупності достатньо складних програмних продуктів для проведення статистичних розрахунків у середовищі СД. Якщо розглядати невеликі групи незалежних дослідників, які не мають достатнього фінансового забезпечення, то використання зовнішніх статистичних сервісів буде надавати можливість проведення поглибленого аналізу. Такий сервіс повинен мати свою типову структуру збереження даних із фіксованими типами даних та атрибутами, до якої дослідник експортує власні дані, обирає схему виконання розрахунків, ініціалізує їх виконання та отримує результати.

З урахуванням такої схеми зберігання визначимо основні групи метаданих, необхідних для опису реалізації процесу статистичного сервісу.

1. Метадані, які описують дії над даними, – це описи джерел даних та перетворень, які потрібно провести при завантаженні даних до СД, тобто описи елементарних кроків ходу робочого процесу, а також обмежень щодо

параметрів виконання дій (група «Дії»). Кожен крок робочого процесу – це конкретне завдання, сукупність виконання яких визначає певну процедуру трансформації, контролю існуючих даних або формування/розрахунку нових. Тут під трансформацією мається на увазі реалізація коригування існуючих даних за заданими алгоритмами.

2. Метадані, які описують сутності, – це метадані, які описують сутності предметної області, проєкцією яких є об'єкти СД. Ці метадані визначають фізичні типи атрибутів та надають описи структур та атрибутів вимірів і типів вимірів, назви, логічні фізичні імена схем при організації структури за схемою «зірка» і накопичуваних таблиць, описи їх атрибутів та зв'язків з вимірами (група «Сутності»). Ці метадані уточнюють кроки процесів у групі «Дії».

3. Метадані, які описують взаємодію користувачів із СД, тобто описують ставлення до СД різних категорій осіб, які тим чи іншим чином працюють зі СД на різних етапах його життєвого циклу. Ці метадані визначають доступ користувачів до інформації та інші характеристики безпеки БД (група "Користувачі").

4. Метадані, які описують рушійні сили утворення та розвитку сховища даних, – це метадані, які описують цілі та задачі, які спричинюють створення та формування сховища даних, тобто це дані, які дозволяють виконувати планування роботи зі СД, керувати інформаційним обслуговуванням клієнтів СД, здійснювати контроль за якістю даних, узгодженістю компонентів тощо (група «План»). Ці метадані визначають логіку управління процесом і тому можуть містити в собі елементарні і/або структуровані дії, описані в групі «Дії». По суті група «План» визначає потік завдань.

5. Метадані, які описують часові аспекти функціонування СД, тобто забезпечують можливість відслідковувати ланцюг подій та часові проміжки, які мають важливе значення для клієнтів СД. Крім підтримки в репозитарії виміру «Час», здійснювати це дозволяють встановлені правила та події, які виконують процедури для обслуговування різних об'єктів СД, періодичність виконання тих чи інших дій задається через зафіксовані в репозитарії константи (група «Час»).

6. Метадані, які описують типи даних СД, які відповідають реальним типам даних і можуть визначати домен даних як множину можливих значень атрибутів, а також дозволяють вводити свої нові типи даних, перетворення до яких можна описати через групу «Дії» (група «Типи»). Визначення власного типу даних зробить можливим встановлення додаткових перевірок на рівні домену та спростить можливість встановлення типу даних для однакових об'єктів предметної області. Наприклад, можна ввести домен «Балансовий рахунок» для 4-значних чисел встановлювати обмеження на можливі значення як «значення з діапазону 1000 – 9999».

Статистичний бізнес-процес зазвичай складається із сукупності процедур, які реалізують певні статистичні операції та певні трансформації даних, і з погляду на надану сукупність метаданих реалізацію мети процесу і саму діяльність описує група «Дії», ресурси – група «Сутності», порядок діяльності – «План» та «Час», а групи «Користувачі» та «Типи» встановлює додаткові обмеження на виконання бізнес-процесу. Потрібно зауважити, що із сукупності процедур можна формувати різні за змістом статистичні бізнес-процеси, тобто ми можемо розглядати такі процедури, як бізнес-функції, з яких формуються різні статистичні бізнес-процеси. З цих бізнес-функцій доцільно сформувати базу знань, яка містить описані через метадані правила розрахунку, які прив'язані до описаної структури БД. Для кінцевого користувача-економіста базу знань доцільно надавати у вигляді каталогу з переліком функцій, кожен з яких супроводжує опис параметрів і результатів, а також відповідний методологічний опис, який дозволяє визначити не тільки метод обчислення але й передумови його проведення та опис очікуваних результатів і, можливо, рекомендації по їх подальшому використанню.

Зв'язок метаданих у виробничому процесі можна описати таким чином. Групи «План» та «Час» визначають послідовність виконання дій, визначених у групі «Дії», з інформацією, яку описує група «Сутності», та з урахуванням визначених групою "Користувачі" обмежень щодо доступу до СД користувачів. При використанні сервісів для виконання конкретних операцій, визначених у групі «Дії», оркестрація як динамічне створення схеми викликів сервісів формується рештою груп метаданих. Так наприклад, конкретна «дія» – це операція, яка використовує вхідні дані (група «Сутності») та параметри для виконання трансформації даних, описаних екземпляром опису з групи «Дія», і результат виконання – вихідні дані також визначається описом групи "Сутності". Безпосереднє формування метаописів буде нетривіальною задачею, оскільки кінцевий користувач, не пов'язаний з ІТ-сферою, повинен мати можливість самостійно скласти план реалізації оброблення результатів дослідження, не заглиблюючись в технічні деталі, та відповідно запускати виконання визначеного робочого процесу, використовуючи зміну параметрів щодо вибірки даних. Зберігання метаописів для сервісів загального користування доцільно здійснювати у виділеному репозитарії окремо від СД, що дозволить уникнути проблеми відповідальності за анонімізацію інформації та захист конфіденційності.

Таким чином, робота сервісу повинна базуватися на вже на сформованих метаописах використання ресурсів, реалізації дій, формування результатів. Сам процес формування метаописів буде вимагати ІТ-фахівців для роботи з відповідним сервісом та детального кваліфікованого опису постановки задачі та можливості залучення в разі потреби фахівця-

економіста. Вважаючи, що структури описів розроблені, формування опису та реалізація виробничого процесу буде поділятися на етапи, відповідно, для реалізацію яких можуть використовуватися сервіси, які такі виконують дії:

1. Надають користувальницький інтерфейс пересічному користувачу для формування сценарію виконання робочого процесу на основі метаописів.
2. Встановлення з'єднання з БД.
3. Перевірка наявності таблиць та атрибутів, визначених у метаописі (обов'язковість цього кроку є питанням дискусійним).
4. Отримання поточних параметрів (період вибірки даних, розрізи вибірки даних тощо) від користувача та перевірка логічної узгодженості цих параметрів з наявними в БД даними.
5. Генерація, виконання SQL-запитів та подання отриманих результатів відповідно до наявних метаописів (зберегти в БД, сформувати текстовий документ тощо).

Розглянемо приклад застосування груп метаданих для реалізації бізнес процесу розрахунку тренду і сезонних коливань продажу товарів [6, с. 135-136]. Визначимо загальних рисах послідовність кроків реалізації алгоритму розрахунку як основи для визначення дій над даними, відповідно, і формування групи метаданих:

1. Перевірити повноваження користувача щодо можливості доступу до даних та можливості коригування, використовуючи опис групи «Користувачі».
2. Отримати з БД дані по продажу товарів за період по кварталах року, використовуючи описи груп «Сутності» та «Час».
3. Перевірити результат п. 1 на відповідність одиниць вимірювання та однорідність часових та повноту діапазонів (наприклад, поквартальна розбивка за декілька років), використовуючи опис групи «Дії».
4. При позитивних результатах перевірки (негативний результат опустимо з розгляду) виконуємо розрахунок за кроками:
 - розрахувати тренд (описи груп «Сутності» та «Дії»);
 - розрахувати індекси сезонності (описи груп «Сутності» та «Дії»);
 - розрахувати тренд, скоригований на сезонність (описи груп «Сутності» та «Дії»).
5. Зберігаємо та/або надаємо результати користувачу (описи груп «Сутності» та «Дії»).

У загальних рисах цю і аналогічні схеми виконання розрахунку в СОА проілюстровано на рис. 1, де передбачається наявність БД з результатами спостереження, які потребують статистичного оброблення (на рис. 1 позначена як «Репозитарій статистики»).

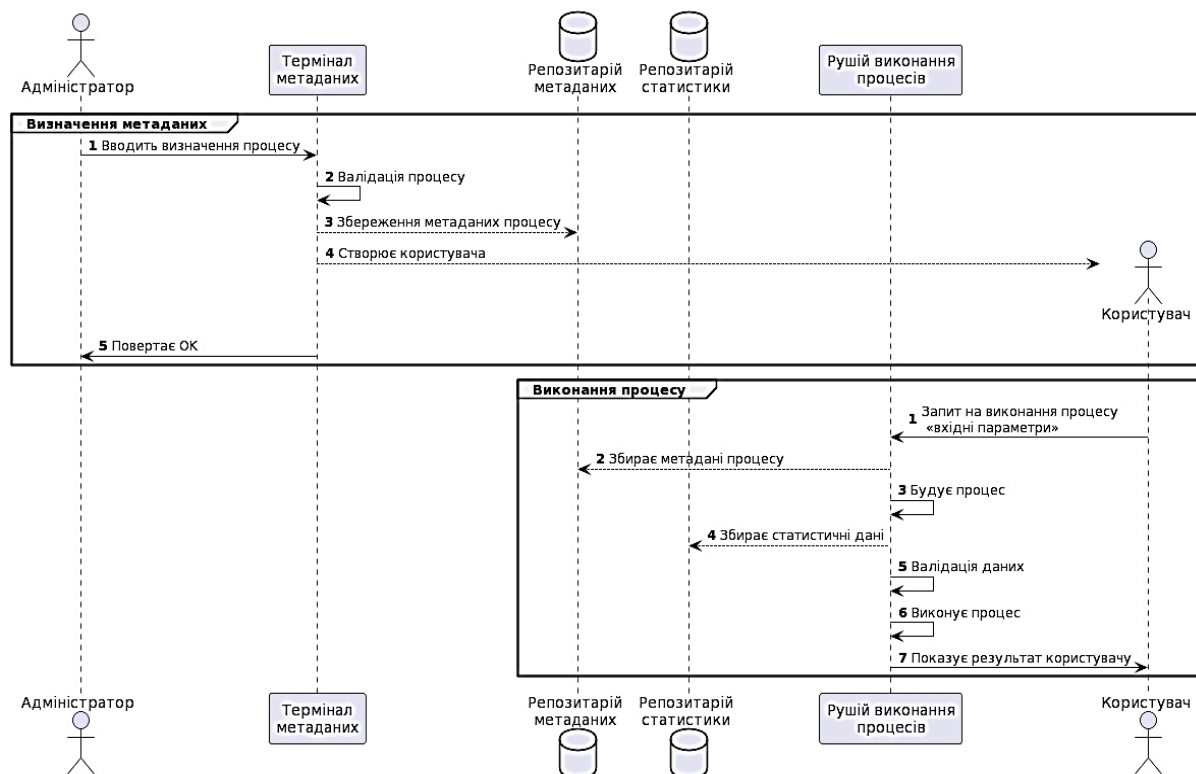

Рис. 1. Послідовність дій при роботі з сервісом, керованим метаданими

Робота із сервісом виконується користувачем через інтерфейс, визначений на рис. 1 як «термінал метаданих». Взаємодія з інтерфейсом поділяється на дві групи операцій: визначення метаданих та виконання процесу.

Визначення метаданих полягає в побудові адміністратором (фахівцем, який не є спеціалістом в ІТ) робочого процесу відповідно до статистичної програми. Зауважимо, що статистична програма може містити статистичні послуги і агреговані, і атомарні. Причому спочатку формуються атомарні, а потім з них формуються складені послуги. Ця інформація в репозитарії стає певною базою знань, яка може використовуватися при створенні інших статистичних програм.

За допомогою користувацького інтерфейсу адміністратор описує групи метаданих та план виконання. Після цього система виконує такі етапи процесу визначення метаданих:

- валідація процесу – перевірка відповідності вхідних та вихідних даних у діях; правильність трансформацій включно з конвертацією типів даних; відповідність описів даних до визначених у СД;
- збереження метаданих процесу – перетворення визначених адміністратором метаданих у формальний опис процесу, який потім можна буде відтворити з репозитарію метаданих під час етапу виконання;
- створення метаопису користувача з правами доступу за замовчуванням – облікового запису (акаунту). Цей користувач має доступ до усіх статистичних даних для первинного виконання або тестування процесу. При

цьому передбачається, що система дозволяє створювати описи нових користувачів, наділених різними правами доступу як до даних, так і до результатів трансформацій.

Після створення метаописів користувач отримує доступ до виконання процесу, приєднуючись до системи з відповідним акаунтом. Група операцій (представлена на рис. 1 як «Виконання процесу») дозволяє провести дії по обробленню результатів статистичного спостереження для заданих проміжку часу та вхідних даних. Виконання запускається керуючою програмою (на рис. 1 позначена як «Рухій виконання процесів») і проводиться відповідно до такої схеми:

- отримання запиту на виконання від користувача, який був створений адміністратором під час побудови метаданих;

- опис процесу отримується з репозитарію метаданих та відтворюється у вигляді внутрішніх об'єктів. У програмуванні цей етап має аналогічну назву *компіляція* – перетворення програмного коду (об'єктів метаданих) у послідовність інструкцій для виконання. Якщо процес виконується регулярно, а зміни в метадані відбуваються рідко, це дає можливість оптимізації етапу за допомогою *кешування* – виконання вже заздалегідь відтворених інструкцій без повторного витягування з репозитарію;

- валідація вхідних даних відповідно до отриманого опису процесу;

- виконання процесу та повернення результату користувачу.

Надана схема розрахунку визначається групою «План». На рис. 2 проілюстровано виконання цієї послідовності дій.

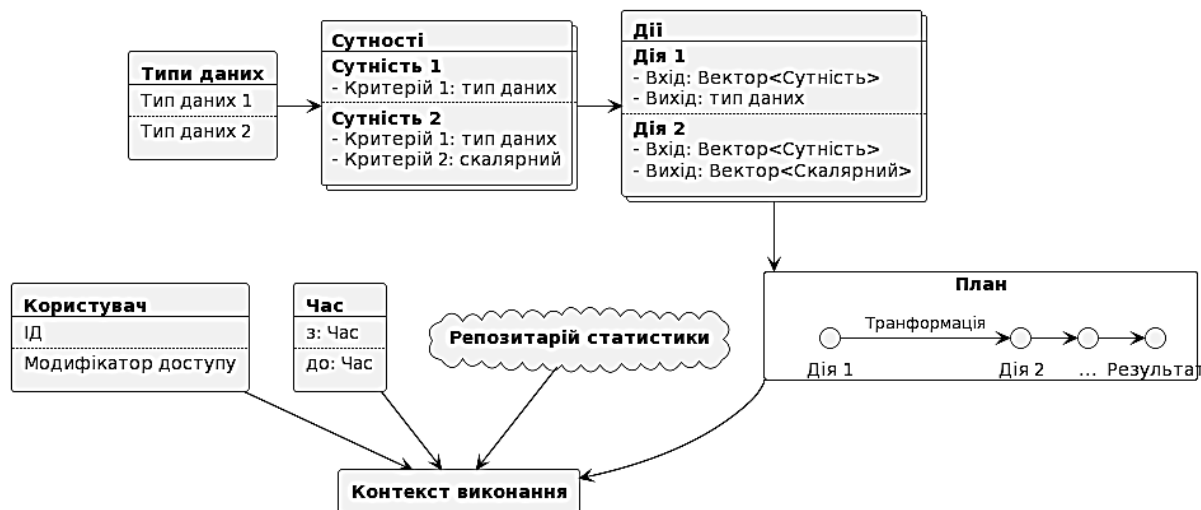

Рис. 2. Послідовність використання метаданих при роботі із сервісом

Контекст виконання процесу залежить від об'єктів, отриманих із репозитарію метаданих, та даних з репозитарію статистики. Групи «Користувач» та «Час» є незалежними від інших, оскільки перебувають у розрізі з безпосереднім планом виконання. Натомість група «План» представлений послідовністю «Дій», які залежать від «Сутностей» та «Типів даних».

У групі «Типи даних» можуть визначатися як стандартні типи (наприклад, цілі, дійсні), так і специфічні (наприклад, відсотки, децилі), які звідти обираються при створенні опису сутності. Сутності на логічному рівні передбачаються двох основних видів для опису критеріїв, що використовуються при формуванні дій: конкретна величина (наприклад середнє значення величини за рік) та вектор (наприклад, набір величин, з яких розраховується середнє). У групі «Дії» формується опис виконання певної статистичної послуги, результатом виконання якої також може бути змінна та/або вектор.

Подібну архітектуру керування робочим процесом розглянуто у [7]. Згідно з концепцією бізнес-процес визначається за допомогою бази знань, яка описує певну предметну область. Адміністратор, який не є фахівцем у сфері ІТ, задає базу, встановлюючи сутності, дії та відношення між ними, формати взаємодії тощо, та реєструє і описує сервіси. Користувач, у свою чергу, встановлює опис та мету робочих процесів, задає вхідні параметри відповідно до предметної області. Виконання робочого процесу відбувається подібно до концепції декларативного програмування – парадигми, відповідно до якої програма являє собою опис очікуваного результату на протигагу імперативному підходу – безпосередньої реалізації за допомогою інструкцій. Тобто перед виконанням «Плану» знаходиться найбільш оптимальний маршрут виконання робочого процесу, що складається з сервісів, кожний з яких відповідає за певну мету. Виявлення послідовності сервісів відбувається за допомогою показника схожості, алгоритм розрахунку якого будується на співставленні характеристик вхідних і вихідних даних, умов та впливів («ефектів») станів робочих станів на вихідні дані.

Таким чином, надані в [7] рішення можуть бути використані при створенні стандартного сервісу загального користування для реалізації статистичних послуг. Для практичної реалізації запропонованої ідеї насамперед потребують вирішення наступні питання, які залишились поза увагою та потребують поглибленого дослідження:

1. Схема збереження даних в Репозитарії статистики та місце розташування. Це рішення, відповідно, буде впливати майже на всі типи метаданих і на можливість повторного використання статистичних послуг іншими користувачами. Тут можливі два основних підходи. Перший – Репозитарій статистики знаходиться у користувача, і, відповідно, метадані опису структур сутностей будуть формуватися достатньо складно, оскільки потрібно буде слідкувати за синхронізацією метаописів із реальним станом СД користувача. Другий підхід – це створення Репозитарію статистики на стороні сервісу шляхом пропонування певної стандартної структури або декількох структур. В обох випадках буде стояти питання про захист конфіденційності статистичних даних.

2. Збереження контексту статистичної послуги (методологія, особливості застосування розрахунку, правила оцінки якості результатів тощо). Метадані, розглянуті у статті, належать до процедурних, які забезпечують процес функціонування сервісу, але для статистичних досліджень відповідно до визначень, наданих Бо Сунгренем у [8], необхідно зберігати декларативні

метадані (declarative metadata), які несуть головне методологічне навантаження. За визначенням Бо Сунгрена ці метадані окреслюють такі аспекти вимірювання якості статистичних даних: зміст (contents) як передумова оцінювання достовірності даних, правильність (accuracy) даних як передумова їхньої точності (precision) та надійності (reliability); і наявність (availability) даних як передумова їх доступності для користувача. Визначимо їх як статистичні метадані. Сукупність значень цих метаданих надає користувачу можливість оцінити корисність даних з погляду на мету їх використання. Для статистичних метаданих потрібно визначити і потребу їх збереження (наприклад, за запитом користувача при використанні Репозитарію статистики на стороні сервісу), і структуру відповідних сутностей.

3. Збереження контексту отримання результатів, які зберігаються в Репозитарії статистики (параметри вибірки, оцінки якості тощо). Це питання частково пов'язане з попередньою позицією, але окрім цього важливим є фіксація методу, за яким виконується статистична послуга та особливості застосування методу.

4. Каталогізація статистичних послуг. Використання статистичного сервісу буде сприяти накопиченню метаописів і атомарних, і агрегованих, які можуть бути повторно використовуваними при використанні Репозитарію статистики стандартної структури. Описи накопичених алгоритмів виконання статистичних розрахунків як статистичних послуг доцільно зберігати в окремому каталозі, надавати користувачам для використання або як основу для створення свого нового розрахунку.

Висновки і пропозиції. Запропонований концептуальний підхід до створення статистичного інструментарію потребує подальшого поглиблення з погляду на наявність питань, які були виявлені для дослідження. З розглянутих у статті питань при практичній реалізації будуть потребувати уточнення питання:

- групування метаданих та визначення зв'язку між ними. Для опису бізнес-процесу доцільно розділити метадані за метою використання. Розглянуті групи описують сутності, над якими виконується процес; порядок дій (план) проведення статистичних розрахунків; метадані, які відповідають за права доступу користувачів;

- визначення ролей (адміністратор та користувач) при взаємодії з сервісами та метаданими. Створення та керування бізнес-процесом відбувається користувачем, який не обов'язково повинен мати навичок у сфері ІТ. Дії для обчислень зберігаються в заздалегідь створеній базі знань, а процеси валідації та збереження зумовленості даних повністю покладаються на фахівця зі статистики.

Використання сервіс-орієнтованої архітектури для побудови статистичних процесів дозволяє стандартизувати підхід завдяки уніфікації функцій окремих сервісів. Наявність в сучасній ІТ-індустрії можливостей практичної реалізації програмних продуктів у сервіс-орієнтованій архітектурі з використанням хмарного середовища є дороговказом для подальшого напряму дослідження використання сервісного підходу при побудові статистичного процесу.

Список використаних джерел

1. UNECE [Electronic resource] / Modernization of official statistics. – Accessed mode: <https://unece.org/statistics/modernization-official-statistics>.
2. European Commission / Collaboration in Research and Methodology for Official Statistics [Electronic resource] / ESS Vision 2020 Shared Services: сайт – Accessed mode: https://ec.europa.eu/eurostat/cros/content/ess-vision-2020-shared-services_en.
3. Лумпова Т. І. Використання статистичної послуги для переходу до сервіс-орієнтованої архітектури статистичного виробництва / Т. І. Лумпова, О. Е. Остапчук / Статистика України. – 2016. – № 2. – С. 6-13.
4. Thomas M. Connolly. Database Systems: A Practical Approach to Design, Implementation and Management / Thomas M. Connolly, Carolyn E. Begg. – Softcover, Pearson, 2009 – 1400 p.
5. Sperley E. The Enterprise Data Warehouse, Volume I: Planning, Building and Implementation: 1 (Hewlett-Packard Professional Books) / Eric Sperley. – Prentice Hall, 1999. – 368 p.
6. Статистика : [підручник] / [Герасименко С. С., Головач А. С., Єріна А. М. та ін. ; за наук. ред. С. С. Герасименка; 2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : КНЕУ, 2000. – 467 с.
7. Petrenko A. Intelligent Service Discovery and Orchestration / A. Petrenko, B. Bulakh // 2018 IEEE First International Conference on System Analysis & Intelligent Computing (SAIC). – Kyiv, 2018. – Pp. 1-5. – DOI: 10.1109/SAIC.2018.8516723.
8. Guidelines for the Modeling of Statistical Data and Metadata [Electronic resource] / United Nations Statistical Commission and Economic Commission for Europe. Methodological Material. – Geneva, Switzerland, 1995. – 31 p. – Accessed mode: <https://unece.org/DAM/stats/publications/metadatamodeling.pdf>.

References

1. UNECE. (n.d.). *Modernization of official statistics*. <https://unece.org/statistics/modernization-official-statistics>.
2. European Commission. (2020). *Collaboration in Research and Methodology for Official Statistics. ESS Vision 2020 Shared Services*. https://ec.europa.eu/eurostat/cros/content/ess-vision-2020-shared-services_en.
3. Lumpova, T.I., & Ostapchuk, O.E. (2016). *Vykorystannia statystychnoi posluhy dlia perekhodu do servis-oriientovanoi arkhitektury statystychnoho vyrobnytstva* [Use of a statistical service for the transition to a service-oriented architecture of statistical production]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, (2), 6-13.
4. Thomas, M. Connolly, Carolyn, E. Begg. (2009). *Database Systems: A Practical Approach to Design, Implementation and Management*. Softcover, Pearson.
5. Sperley, E. (1999). *The Enterprise Data Warehouse, Volume I: Planning, Building and Implementation: 1* (Hewlett-Packard Professional Books). Prentice Hall.
6. Herasymenko, S.S. (Ed.), Holovach, A.S., & Yerina, A.M. (2000). *Statystyka [Statistics]*. (2nd ed.). KNEU.
7. Petrenko, A., & Bulakh, B. (2018). *Intelligent Service Discovery and Orchestration. 2018 IEEE First International Conference on System Analysis & Intelligent Computing (SAIC)* (pp. 1-5). doi:10.1109/SAIC.2018.8516723.
8. *United Nations Statistical Commission and Economic Commission for Europe* (1995). *Guidelines for the Modeling of Statistical Data and Metadata. Methodological Material*. Geneva, Switzerland. <https://unece.org/DAM/stats/publications/metadatamodeling.pdf>.

Отримано 18.01.2023

UDC 303.064

Tetyana Lumpova

PhD in Economics, Teacher

Professional Pre-Higher Education Institution “Optical-Mechanical College”
of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)E-mail: taivlu@meta.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7576-4289>Scopus Author ID: [0000-0002-7576-4289](https://orcid.org/0000-0002-7576-4289)***Ihor Kasianchuk***

Assistant

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute” (Kyiv, Ukraine)

E-mail: kasyk3@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-2215-149X>Scopus Author ID: [0009-0000-2215-149X](https://orcid.org/0009-0000-2215-149X)**PROSPECTS OF CREATING STATISTICAL SERVICES
OF COMMON USE FOR ECONOMIC RESEARCH**

The excessive popularity of service-oriented architecture implementations has led to consideration of the application of this approach in the production of organizations engaged in processing statistical and economic information for analytical research. This is due to the possibility of reusing services, each of which is designed to perform specific statistical functions, and the availability of design solutions for compiling these functions into a program for implementing a statistical task solution, using orchestration as a basis for dynamic service calls.

The article proposes an approach to developing external statistical services as a set of software products for solving analytical tasks by groups of independent researchers who do not have sufficient financial support and for whom the use of external statistical services will provide the opportunity to conduct in-depth analysis of their research results. The proposed approach assumes that such a service should have its typical data storage structure with fixed types and attributes, to which the researcher imports their own data, selects a calculation execution scheme, initializes their execution, and receives results. Taking into account this storage scheme, the authors have identified the main groups of metadata necessary to describe the implementation of the statistical process. A statistical business process typically consists of a set of procedures that implement certain statistical operations and data transformations, and the provided set of metadata allows for the realization of the process goal and activity.

Issues that require further in-depth research for the practical implementation of the proposed idea have been identified. The use of service-oriented architecture for building statistical processes allows for standardizing the approach by unifying the functions of individual services. The availability of possibilities for practical implementation of software products in a service-oriented architecture using a cloud environment in modern IT industry serves as a guide for further research direction.

Keywords: *metadata; metadata repository; Service Oriented Architecture; statistical observation; statistical service.*

Fig: 2. References: 8.

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-40-53

УДК 658.5:005

JEL Classification: D200; L200; M110; M140

Світлана Повна

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: svitlanapovna@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0654-9868>
ResearcherID: [ABA-7025-2021](https://orcid.org/0000-0002-0654-9868)

Дмитро Шабардін

аспірант кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: shabardindy@gmail.com ORCID: <http://orcid.org/0009-0005-7918-9495>
ResearcherID: [HNR-3943-2023](https://orcid.org/0009-0005-7918-9495)

**СИСТЕМНІ ЗАСАДИ LEAN ЯК СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ
УПРАВЛІННЯ, ОРІЄНТОВАНОЇ НА ПІДВИЩЕННЯ
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ТА ПОСЛУГ**

У статті розглянуто основні принципи та інструменти ощадливого виробництва, а також його роль у підвищенні конкурентоспроможності продукції та послуг. З погляду системних засад, в ощадливому виробництві виділяється дві основні підсистеми: процесуально-технічна та культурно-психологічна. У статті розроблено систему управлінських складових, що потребують узгодження при впровадженні Lean, до яких належать: планування, виробництво, облік, бюджетування, закупівлі, культура. Розроблені базові системні моделі для традиційного та ощадного обліку. Проаналізовано світовий досвід адаптації гнучких методів на підприємствах, який підтверджує, що основні труднощі при впровадженні концепції полягають саме в культурній складовій.

Ключові слова: *ощадливе виробництво; тойотизм; концепції управління; управлінський облік; конкурентоспроможність продукції.*

Рис.: 3. Табл.: 3. Бібл.: 18.

Постановка проблеми. У сучасному світі з його надвисоким рівнем конкуренції, особливо в розвинених країнах, а також зростаючим рівнем невизначеності в економіці, сучасна теорія і практика управління розвиваються в напрямку кращої адаптації до вимог споживачів. Lean входить до складу гнучких методів управління, до яких належать такі, що допомагають організації швидко адаптуватися до змінних вимог зовнішнього середовища, особливо споживачів, та наполягають на постійному удосконаленні діяльності [1]. Українські підприємства значно відстають від сучасних тенденцій розвитку управління, і це стосується не лише запровадження Lean та інших гнучких концепцій управління в діяльність підприємств, а також, наприклад, розвитку цифрового маркетингу та онлайн-продажів [2], що також суттєво погіршує результати їхньої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема впливу ощадного виробництва (Lean) на підвищення конкурентоспроможності підприємств звичайно розглядається у практичній площині, з погляду впровадження та отримання практичних результатів. Концепція Lean (або ощадного виробництва)

є американською адаптацією японського підходу, який називається «тойотизм». Засновником концепції тойотизму (або Toyota Production System, TPS) вважається Тайїті Оно, один із керівників цього підприємства, американськими адаптаторами концепції – Вомек Дж. та Джонс Д. [3]. Тема висвітлювалась такими авторами, як Лайкер Дж. [4], Ротер М. та Шук Дж. [5], Загорудько В. Л. [6], Лисенко Т. І. [7], Липчук В. В. та Войнич Л. Й. [8].

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У той час як закордонний менеджмент досить активно використовує концепцію Lean на підприємствах, що робить їх успішними та ефективними, національний менеджмент досі проявляє інтерес до цієї концепції лише в одиничних випадках. У цьому дослідженні ми розглядаємо системні засади Lean як сучасної концепції управління, що орієнтована на підвищення конкурентоспроможності продукції та послуг, а також доцільність їх впровадження на вітчизняних підприємствах.

Мета статті. Мета статті полягає в дослідженні системних засад концепції управління Lean, а також можливості її використання на українських підприємствах у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Фактичною батьківщиною концепції Lean є Японія, у якій ця концепція прижилася майже на 100 % підприємств [9], і яка всесвітньо відома своєю бездоганністю щодо забезпечення якості продукції. Тойотизм вирізняється вираженими системними засадами, без урахування яких, на думку її засновників, концепція працювати не буде. До базових засад системного підходу належить вимога розгляду керівниками організації як сукупності взаємопов'язаних, взаємозалежних і постійно взаємодіючих один з одним елементів, таких як: люди, структура; завдання і технології, ресурси, які орієнтовані на досягнення визначених цілей [10]. Своє відображення системний підхід має в базовій системній моделі (моделі чорної скрині), а також у моделі складу системи. Конкретно щодо тойотизму ця вимога включає комплексне (а не вибіркоче) впровадження всіх складових цієї концепції, при цьому початково її як систему поділяють на технічну й культурну підсистеми.

Метою виробничої системи Тойота є максимальна якість, мінімальні витрати та мінімальний час виконання замовлення. Усі ці складові виробничої мети безпосередньо покликані забезпечувати високу конкурентоспроможність продукції та послуг, оскільки за визначенням, конкурентоспроможність продукту визначається як «здатність бути привабливим для покупця порівняно з іншими виробами аналогічного виду і призначення завдяки кращій відповідності їх якісних і вартісних характеристик вимогам даного ринку і споживчим оцінкам» [11, с. 139].

Існує базовий принцип оцінки конкурентоспроможності продукту, який полягає у співвідношенні коефіцієнта експлуатаційних функціональних характеристик до цінового фактору. Зауважимо, що конкурентоспроможність

продукції чи послуг сьогодні визначається не лише експлуатаційними характеристиками та ціною використання продукту, але і ступенем задоволення споживача. Так, при виконанні проєктів у 2011 р. офіційно було визначено, що одним з обов'язкових критеріїв визнання проєкту успішним, є наявність «задоволеного споживача» [12]. На цьому ж наполягають сучасні концепції цифрового маркетингу та пошукової оптимізації сайтів: одним із найважливіших критеріїв при визначенні рейтингу сайту є позитивні відгуки споживачів [2].

Отже, розглянемо базові принципи компанії «Тойота» (табл. 1), які допомогли їм стати найкращими та завоювати найвищі позиції в рівнях конкурентоспроможності.

Таблиця 1

Принципи тойотизму

<i>Секція</i>	<i>Принципи</i>
1. Філософія	1. При прийнятті рішень пріоритет надавати довгостроковій перспективі, навіть якщо це на шкоду короткостроковим інтересам.
2. Створення правильного процесу, що забезпечує ліквідацію втрат	2. Спроекувати виробничий процес так, щоб обробка кожного окремого виробу йшла у вигляді безперервного потоку, що сприяє швидкому виявленню проблем. При цьому уникати надвиробництва й мінімізувати незавершене виробництво. 3. Використовувати систему «витягування», що означає починати виробництво, лише якщо є підтверджене замовлення, або попередній виріб куплено. 4. Розподіляти роботу рівномірно. Перевантаження працівників вважається одним із видів втрат. 5. Зупинитися, якщо у виробництві виявлено бракований виріб, при цьому одразу виправляти процес. 6. Стандартизувати роботу на основі найкращих методів, не відхилятися від стандартів при виконанні роботи. Постійно переглядати стандарти на предмет удосконалення. 7. Використовувати візуальний контроль. 8. Використовувати лише надійні технології. При запровадженні нових технологій їх необхідно спочатку протестувати.
3. Увага до партнерів і співробітників, робота над постійним удосконаленням людей і відносин	9. Виховувати своїх власних лідерів, які лояльні до організації та досконало її знають. 10. Створювати команди, віддані організації, та формувати стійку організаційну культуру, тобто виховувати спільні цінності, які задекларовані організацією. 11. Поважати партнерів організації, розвивати їх шляхом постановки складних завдань.
4. Вирішення проблем та навчання	12. Щоб розібратися в проблемній ситуації, необхідно подивитися самостійно. 13. Приймати рішення шляхом обговорень із зацікавленими сторонами, при цьому швидко його реалізувати. 14. Проводити безперервний аналіз та вдосконалення.

Джерело: на основі [4; 8].

Дж. Лайкер стверджує [4], що більшість західних організацій застрягли на рівні «процесу» та технічної складової даної системи, тобто другої секції принципів, розглянутої в табл. 1, але здебільшого не розуміють важливості роботи щодо розвитку культури та удосконалення персоналу.

На думку американських авторів, які адаптували японський метод менеджменту, Дж. Вомека та Д. Джонса [3], багато менеджерів намагаються бути ощадливими та впроваджувати окремі методи економії, але при цьому ці автори не знайшли жодних доказів мінімізації витрат, якщо поправляти запаси на увесь ланцюг компаній, що ведуть продукт до кінцевого споживача, та діловий цикл. Вони визначили, що справжньою проблемою є об'єднання окремих методів бережливого виробництва в послідовну бізнес-систему. І навіть тим менеджерам, хто може запровадити окремі зміни, буває дуже важко запровадити комплексні зміни в зрілих організаціях. Таким чином, вони декларували проблему системного підходу при впровадженні концепції ощадного виробництва.

Ці автори назвали п'ять етапів для переходу до ощадної організації, що часто називають принципами Lean [3]:

1. Визначення цінності продукції з погляду конкретного споживача конкретного продукту з конкретними можливостями, що пропонується за певною ціною та в певний час. Якщо будь-який продукт чи послуга робиться без орієнтації на цінність для клієнта, то це називається марнотратством, або основним видом втрат. Якщо на цьому етапі цінність для клієнта підміняється цінністю для організації-виробника, то може бути зроблений невірний продукт, оскільки ці підходи часто суперечать чи скасовують один одного.

2. Створення карти потоку цінності для кожного виду продукту та усунення втрат. Тобто необхідно визначити послідовність усіх необхідних дій для отримання конкретного продукту, що звичайно включає: а) проектування продукту; б) управління інформацією, починаючи від прийняття замовлення; в) фізичну трансформацію продукту, починаючи від сировини до готового виробу. І при створенні такої карти звичайно виявляється величезна кількість непотрібних кроків, браку, зустрічних потоків.

3. Забезпечення безперервного потоку створення цінності продукції – це означає безперервну роботу над кожним окремим продуктом від початку до закінчення, щоб не було очікування чи простоїв. Отже, це суперечить організації виробництва партіями, і навіть пропонується позбавитися від обладнання, якщо воно через свою складність потребує роботи великими партіями.

4. Витягування продукції – виробляти продукт лише за запитом клієнта; тобто нічого не робити заздалегідь, що позбавляє від застарілої продукції.

5. Постійне удосконалення діяльності. При більш точному визначенні цінності усувається багато зайвих кроків при виробництві цієї цінності; якщо потік цінності стає швидким, це звичайно відкриває втрати, які не були видимі до того часу. Тому звичайно при роботі в потоці стає зрозуміло, що процес усунення втрат нескінченний.

TPS (виробнича система Тойоти) звичайно подається у вигляді «будинку», де в основі лежить стабільність, яка забезпечується такими організаційними складовими, як стандартизація робіт, «Heijunka», «Кайдзен». Також у «будинку» є два стовпи: система «точно в термін» та «Jidoka». Розглянемо сутність цих складових у табл. 2.

Таблиця 2

Основні інструменти тойотизму

<i>Основні складові / інструменти тойотизму</i>	<i>Сутність основних складових/інструментів тойотизму</i>
1	2
PDCA (Плануй-Роби-Перевірйй-Стандартизація)	Системний підхід для покращення процесів або впровадження змін через створення детального плану, його реалізацію, перевірку результатів та стандартизацію позитивного досвіду або перегляд плану
JIT, Just in time (Точно в термін)	Надходження сировини чи продуктів точно у той час, коли вони потрібні, та в потрібній кількості. Зведення запасів до мінімуму допомагає негайно виявляти дефекти якості
Потік одиничних виробів	Забезпечується на основі: безперервного потоку, часу такту, витягаючої системи, Канбан
Jidoka (Автономізація)	Зупинка і повідомлення про відхилення, якщо виникає проблема з якістю
Heijunka (Планування)	Рівномірний розподіл робіт, вирівнювання графіка виробництва
Kanban (Витягуюча система)	Система карток, що забезпечує витягування сировини чи незавершеного виробництва з попередньої стадії лише на основі запиту наступного етапу
Kaizen (Постійне покращення)	Філософія постійного удосконалення маленькими кроками усіх сфер життя та виробництва
Система 5S	Sort – сортувати, тобто речі одного типу мають знаходитися поряд, відокремити потрібне від непотрібного, непотрібне видалити Set in order – кожна річ повинна мати своє місце, класти речі, розташовувати у порядку, після користування речі класти на призначене для них місце Shine – регулярно мити, підтримувати чистоту Standartise – стандартизувати, тобто робити попередні три пункти регулярно Sustain – постійно удосконалювати на основі досвіду виконання попередніх пунктів
Andon (Андон)	Візуальна система сповіщення про проблему якості або процесу, яка дозволяє зупинити процес з метою недопущення масовості браку
Muda, Mura, Muri (Марнотратство, нерівномірність процесів, Надмірність)	Пошук та усунення (мінімізація) непродуктивних процесів, які не формують цінність з погляду клієнта

Закінчення табл. 2

1	2
SMED (Швидка переналадка)	Методологія швидкого переналагоджування, що використовується у виробництві для зменшення часу, необхідного для переналагоджування обладнання
Poka-Yoke (Захист від помилки)	Підхід до дизайну виробів та процесів, що спрямований на запобігання (унеможливлення) помилкам виробництва та мінімізацію можливих втрат
Gemba (Поле битви)	Управління через безпосередню участь керівництва у всіх процесах
TPM (Загальне обслуговування обладнання)	Залучення до обслуговування обладнання кожного співробітника компанії з метою підвищення терміну експлуатації обладнання та його ефективності
Hoshin Kanri (Розгортання політики)	Інтеграція стратегічного планування і управління в процеси операційного управління для досягнення спільних цілей та залучення всього персоналу до розробки стратегії підприємства
5 Why (Аналіз основних причин)	Інструмент якісного управління для аналізу глибинних причин проблеми організації через постановку п'яти послідовних запитань «Чому?» та аналізу відповідей на кожне з них
KPI (Ключові індикатори продуктивності)	Система метрик для аналізу пріоритетних сегментів діяльності компанії
Діаграма Ісікави	Інструмент якісного управління для аналізу причин проблеми або недоліків в організації
Visual Factory (Візуалізація виробництва)	Використання візуальних засобів для покращення сприйняття та розуміння виробничих процесів персоналом
VSM (Value Stream Mapping, Карта потоку створення цінності)	Інструмент для наочного відокремлення процесів, що створюють цінність для клієнта

Джерело: розроблено авторами на основі [4; 5; 6].

Виробнича система компанії Тойта системна із самого початку. У компанії вважають, що її вигода полягає не в окремих методах, а в тому, що всі ці методи в сукупності працюють як єдина система. Успіх компанії визначається балансом між двома складовими: 1) культурою, яка передбачає і цінує безперервне удосконалення співробітників; 2) технічною системою, в основі якої лежить принцип потоку, що ефективно створює додану вартість [4, с. 21-22].

Визначається, що існують два методи впровадження ощадного виробництва: 1) вибіркоче використання декількох інструментів Lean, але загальна система виробництва та менеджменту не змінюється; 2) комплексне впровадження всіх інструментів Lean. При першому способі звичайно не вдається мінімізувати втрати, адже, наприклад, якщо контроль браку існує лише на виході і в подальшому цей брак усувається, це породжує зайві витрати та організаційні структурні підрозділи. Замість того в концепції тойотизму вимагається при знаходженні браку одразу зупинити потік виробів і виправляти проблему [6].

Поширення та впровадження цієї концепції здійснюється з використанням системного підходу не тільки на окремому підприємстві, але і по всьому ланцюгу створення цінностей (постачальників та споживачів продукції підприємства), оскільки без системного підходу неможливо створити ефективну систему виробництва загалом [7, с. 373]. На рис. 1 ми класифікували ті підсистеми менеджменту, що потребують радикальних змін при впровадженні концепції Lean.

Рис. 1. Система управлінських складових, що потребують узгодження при впровадженні Lean

При плануванні має враховуватись необхідність підтримання рівномірності у виробництві, без істотних коливань. З іншого боку, планування має бути гнучке, що залежить від отриманих замовлень.

Виробництво – організація потоку по одному виробу. Найкраще допомагає, коли було складне виробництво зі змішаними потоками, що призводить до збільшення незавершеного виробництва та затягування в часі при виробництві партіями [3]. Однак існує досвід суттєвого покращення показників навіть при виробництві простої продукції [4].

У дослідженні [6] визначено, як змінюється система *обліку* при традиційному та ощадному методах. Ми зобразили ці зміни за допомогою системної базової моделі [10], завдяки чому стало видно, що суттєві зміни відбулися саме на етапі забезпечення якості продукції, коли при традиційній моделі обліку якість перевірялася після закінчення виробничого циклу, а при ощадному виробництві вона вбудована у виробничу систему.

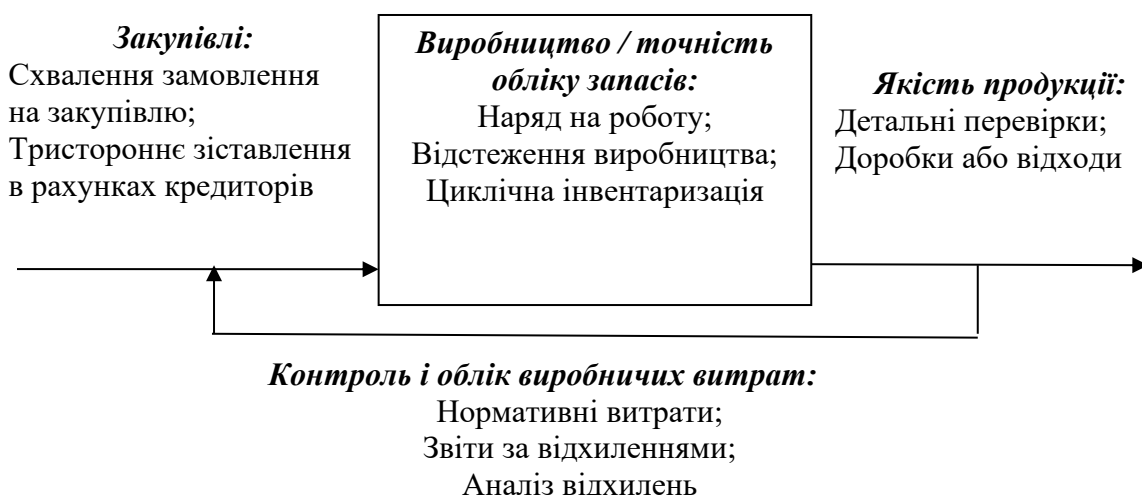

Рис. 2. Базова системна модель для традиційного обліку
Джерело: розроблено авторами за [6].

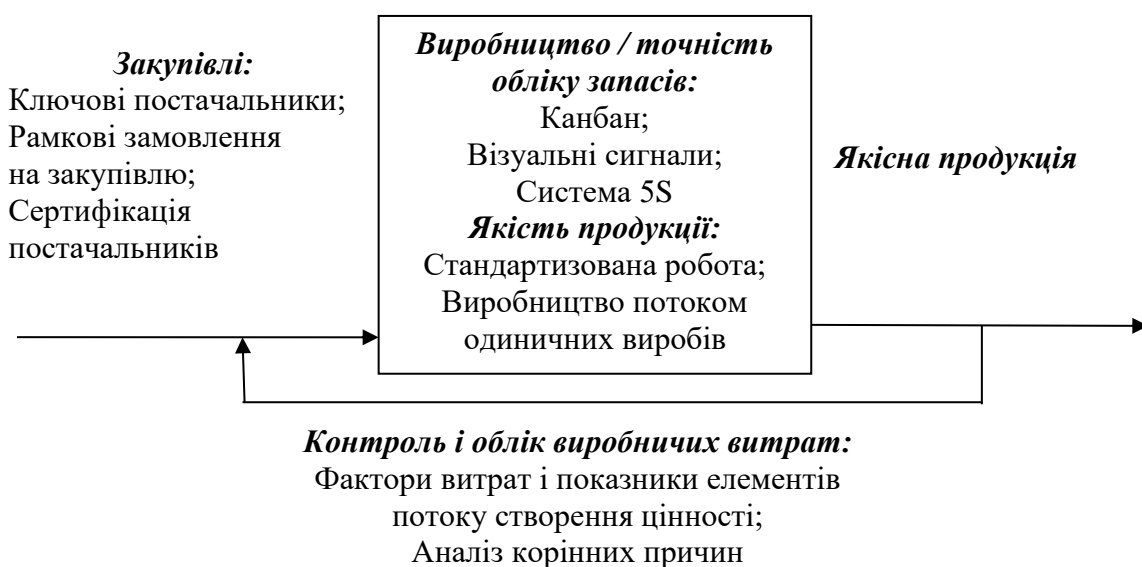

Рис. 3. Базова системна модель для ощадливого обліку
Джерело: розроблено авторами за [6].

Отже, забезпечення якості продукції при переході від традиційного обліку до ощадного змістилося із «виходу системи» в блок виробництва, що спроможне забезпечити підвищену якість та відсутність браку на виході системи.

Бюджетування – гнучке бюджетування, замовляється і купується лише те, що треба зараз.

Закупівлі – точно в термін, гнучкі. Особливість TPS у тому, що вся виробнича лінія зупиняється, як тільки на збирання поступає неякісна деталь. Оскільки всі операції погоджені між собою, при зупинці одного заводу ефект поширюється і на попередні процеси, тобто на заводи, де виробляють запчастини для збирання. Якщо простій продовжується, усі підприємства зупиняються. Отже, умови роботи постачальників ускладнюються, бо вони також мають бути гнучкими.

Система «точно в термін» зможе працювати лише в тому випадку, коли постачальники ресурсів знаходяться неподалік і немає дефіциту в ресурсах, а також постачання не може бути зірване через проблеми з транспортуванням. Також в умовах воєнного стану, коли постійно є проблеми з постачанням електроенергії, і є нестабільність ситуації на ринку, можна констатувати, що така система організації може нести проблеми. Але після закінчення війни ті підприємства, які знайдуть вітчизняних постачальників своїх ресурсів, можуть отримати вигоду від запровадження такої системи.

При дослідженні *культури складової* стверджується, що складність застосування ощадного виробництва полягає насамперед у людському факторі, тобто спроможності керівників зацікавити персонал адаптуватися до змін [3; 6]. У дослідженні щодо створення культури постійних удосконалень при запровадженні Lean були надані такі рекомендації [13]: 1) включення системи TPS у планування наступності для вищого керівництва (розробити список критеріїв при виборі наступника), оскільки часто коли лідер залишав організацію, зусилля щодо Lean переставали працювати; 2) прищеплення ощадливої поведінки менеджерам усіх рівнів через формування системи критеріїв їх оцінки; 3) зосередження на вирішенні реальних проблем у власній організації; 4) забезпечення зборів команд кожної зміни, щоб позначити проблеми, які потім вирішують невеликі групи; невирішені проблеми передаються керівникам середнього та вищого рівня.

Дуже близький до концепції Lean інший напрям гнучкого управління, що має назву Agile, та був розроблений у США групою авторів [14]. При впровадженні Agile стверджується, що основна проблема полягає в людському факторі та культурній готовності запроваджувати зміни (табл. 3).

Опитування, що регулярно проводяться, свідчать, що базові проблеми, з якими стикаються організації під час впровадження Agile, майже не змінюються протягом останніх років. Це переважно проблеми з організаційною культурою, опір змінам і брак підтримки та навичок.

Зауважимо, що в Аджайл такі метрики, як задоволення користувача та цінність бізнесу, використовуються більше ніж інші метрики й займали у 2020 р. у відсотковому вираженні відповідно 58 і 54 %, займаючи перше і друге місця серед усіх використовуваних метрик; в опитуванні 2021 р. ці метрики вже займали 59 і 58 % відповідно. При цьому лише 4 % організацій у 2020 р. і 2 % організацій у 2021 р. стверджували, що впроваджують у себе Lean Management [15; 16]. Також опитування 2021 р. показало, що 78 % організацій зацікавлені, планують запровадити або перебувають на певній стадії впровадження управління потоком цінностей, що складає базовий принцип концепції Lean.

Таблиця 3

Найважливіші перешкоди адаптації гнучких методів управління

<i>Види перешкод</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>
<i>Культурні проблеми:</i>		
Загальний опір організації змінам	48	42
Недостатня участь керівництва	46	41
Організаційна культура суперечить гнучким цінностям	44	43
Неадекватна управлінська підтримка та спонсорство	43	40
Брак навичок/досвіду роботи з гнучкими методами	41	42
Недостатня підготовка та освіта	39	35
Поширеність традиційних методів розвитку	30	35
Мінімальна співпраця та обмін знаннями	22	17
<i>Процедурні проблеми:</i>		
Невідповідності в процесах і практиках	45	46
Відсутність бізнесу / клієнта / власника продукту	36	31
Фрагментовані інструменти та пов'язані з проєктом дані / вимірювання	29	30
Відповідність нормативним вимогам або проблема уряду	16	13

Джерело: розроблено авторами за [15; 16].

До українських компаній, які успішно запровадили Lean, належать: SmilEnergy, 3D TECH ADDitive, Progress service, Нова пошта, Fedoriv, Collar [17]. При комплексному впровадженні такої системи звичайно підприємства отримують дуже високі показники щодо поліпшення результатів діяльності. Це відбувається тому, що на операції, які додають виробу цінність і, відповідно, приносять прибуток, за статистикою приходиться лише $\frac{1}{8}$ робочого часу [7, с. 376]. Так, зменшення втрат і витрат на виробництві автоматично веде до збільшення рівня прибутку, що дозволить підприємству суттєво покращити показники всіх видів рентабельності. При запровадженні цієї системи на підприємстві Тойота було забезпечено скорочення втрат в середньому на 50 % з кожного їх виду [3, с. 45]. Крім того, наявність «задоволеного замовника», який отримав якісний продукт у короткий період, у перспективі звичайно приводить до збільшення обсягів замовлень, що дозволяє підприємству масштабуватися і розширювати сферу свого впливу.

Результати експерименту, описаного в праці [18], підтверджують ефективність впровадження Lean-інструментів також і в збутовій діяльності підприємства. Так, за допомогою інструменту «крос-функціональна карта» проаналізовано процес продажу в розрізі окремих операцій та відповідальних осіб із зазначенням часу виконання кожного етапу. Завдяки усуненню непродуктивних втрат за допомогою вдосконалених інструментів комунікації вдалося зменшити фактичне залучення менеджера і скоротити загальний час виконання одного процесу майже на 40 %. Впровадження інструменту «кваліфікаційна матриця» дозволило визначити рівень реальних навичок і

знань персоналу та виявити слабкі місця. У зв'язку з цим організоване навчання для підвищення кваліфікації працівників, що за попередньою оцінкою дозволить забезпечити взаємозамінність персоналу та вивільнити двох працівників, які будуть задіяні в інших процесах. Впроваджена система 5S дозволила скоротити час на пошук необхідної інформації на 23 % у межах одного замовлення. Отже, використання інструментів Lean дозволяє досягти: зниження витрат, забезпечення якості продукції, прозорості процесів управління, підвищення задоволеності споживачів продукцією компанії, підвищення залученості персоналу компанії та посилення його мотивації, зниження втрат ресурсів.

Висновки і пропозиції. Отже, концепція Lean однозначно заслуговує на увагу керівників вітчизняних підприємств задля збільшення рівня конкурентоспроможності продукції та послуг, підвищення задоволення своїх споживачів і значного зменшення рівня витрат. Системність даної концепції управління полягає у взаємозалежності та взаємовпливі використовуваних інструментів і підсистем. Тому найкращий ефект від запровадження концепції отримують ті підприємства, які роблять це комплексно. Однак, на нашу думку, навіть одичне використання описаних інструментів дозволить бачити результат, що мотивує керівництво на подальші зміни. З іншого боку, при запровадженні змін лише технічно-процедурного характеру, без урахування культурно-психологічної підсистеми, звичайно прогрес є нетривалим і характеризується поверненням до старих методів роботи.

Список використаних джерел

1. Повна С. Світовий досвід запровадження гнучких методологій управління конкурентоспроможністю підприємств та організацій / С. Повна // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал. – 2020. – № 1(21). – С. 63-71.
2. Повна С. Електронна комерція та цифровий маркетинг в розвитку національних підприємств / С. Повна, Ю. Олифіренко // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал. – 2022. – № 2. – С. 64-73.
3. Womak James P. How to root out waste and pursue perfection [Electronic resource] / Womak James P., Jones Daniel T. // Harvard business review. – 1996. – Accessed mode: <https://hbr.org/1996/09/how-to-root-out-waste-and-pursue-perfection>.
4. Liker, J.K. The Toyota Way: 14 Management Principles from the World's Greatest Manufacturer [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу: <https://www.amazon.com/Toyota-Way-Management-Principles-Manufacturer/dp/0071392319>.
5. Ротер М. Вміння бачити бізнес-процеси: створення цінності та зменшення втрат / Майк Ротер, Джон Шук ; перекл. з англ. Катерина Гуменюк. – К. : Пабулум, Lean Institute Ukraine, 2017. – 132 с.
6. Загорудько В. Л. Впровадження ощадливого виробництва на підприємствах України [Електронний ресурс] / В. Л. Загорудько, О. В. Варяниченко, П. В. Єгорова // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2017. – № 4 (09). – С. 92-96. – Режим доступу: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Zagorudko-V.L.-Varyanichenko-O.V.-YEGorova-P.V..pdf>.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

7. Лисенко Т. І. Концепція «Ощадливого виробництва» як сучасний підхід до комплексного відновлення підприємств [Електронний ресурс] / Т. І. Лисенко, І. В. Усиченко, І. А. Алексєєнко – 2018. – Режим доступу: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/19_2018_ukr/64.pdf.

8. Липчук В. В. Концепція тойотизму: актуальність та особливості організації виробничого процесу / В. В. Липчук, Л. Й. Войнич // Економіка України. – 2018. – № 1. – С. 16-27.

9. Економічна модель ошадливого виробництва та послуг [Електронний ресурс] / Дія Бізнес – 2021. – 28.11. – Режим доступу: <https://business.dii.gov.ua/handbook/impact-investment/ekonomichna-model-osadlivogo-virobnictva-ta-poslug>.

10. Sharma C.L. Systems Theory and management of organization [Electronic resource] / C.L. Sharma. – 1990. – Accessed mode: https://www.pssc.org.ph/wp-content/pssc-archives/Philippine%20Journal%20of%20Public%20Administration/1990/Num%201/11_Systems%20Theory%20and%20Management%20of%20Organization.pdf.

11. Стратегічний менеджмент / за заг. ред. М. П. Бутка. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 376 с.

12. Daud Alam M. Project-Management in Practice. A Guideline and Toolbox for Successful Projects / M. Daud Alam., Uwe F. Guhl. – Springer – Verlag GmbH Germany, 2016. – 183 p.

13. Chandrasekaran A. Creating a culture of continuous improvement [Electronic resource] / A. Chandrasekaran, J.S. Toussaint // Harvard business review. – 2019. – Режим доступу: https://hbr.org/2019/05/creating-a-culture-of-continuous-improvement?ab=at_art_art_1x4_s01.

14. Agile Manifesto. Copyright 2001: Kent Beck, Mike Beedle, Arie van Bennekum, Alistair Cockburn, Ward Cunningham, Martin Fowler, James Grenning, Jim Highsmith, Andrew Hunt, Ron Jeffries, Jon Kern, Brian Marick, Robert C. Martin, Steve Mellor, Ken Schwaber, Jeff Sutherland, Dave Thomas [Electronic resource] / Agile Manifesto. – Accessed mode: <https://agilemanifesto.org>.

15. The 14th annual state of Agile report [Electronic resource]. – Accessed mode: stateofagile.com.

16. The 15th annual state of Agile report [Electronic resource]. – Accessed mode: stateofagile.com.

17. Сайт 3D TECH ADDtive [Електронний ресурс]. – Accessed mode: https://addtive.com.ua/ua/implementation_lean.

18. Shabardin D. Lean production tools to improve the efficiency of sales of construction materials / D. Shabardin // Sustainable Development in Wartime Ukraine and the World. Multidisciplinary conference for young researchers. – Praha, 2022. – Pp. 72-73.

References

1. Povna S. (2020). Svitovyi dosvid zaprovadzhennia hnuchkykh metodolohii upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv ta orhanizatsii [World experience in introducing flexible methodologies of management of enterprises and organizations competitiveness]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, (1), 63-71.

2. Povna S., & Olyfirenko Yu. (2022). Elektronna komertsiiia ta tsyfrovyyi marketynh v rozvytku natsionalnykh pidpriemstv [E-commerce and digital marketing in the development of national enterprises]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, (2), 64-73.

3. Womak, James P., & Jones, Daniel T. (1996). How to root out waste and pursue perfection. *Harvard business review*. <https://hbr.org/1996/09/how-to-root-out-waste-and-pursue-perfection>.
4. Liker, J.K. (2020). The Toyota Way: 14 Management Principles from the World's Greatest Manufacturer. <https://www.amazon.com/Toyota-Way-Management-Principles-Manufacturer/dp/0071392319>.
5. Roter, M., & Shuk, D. (2017). *Vminnia bachyty biznes-protsesy: stvorennia tsinnosti ta zmeshennia vtrat [The ability to see business processes: creating value and reducing losses]*. Pabulum, Lean Institute Ukraine.
6. Zahorudko, V.L., Varyanichenko, O.V., & Yehorova, P.V. (2017). Vprovadzhennia oshchadlyvoho vyrobnytstva na pidpriemstvakh Ukrainy [Implementation of lean production at enterprises of Ukraine]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: Economy, Business and Management*, (4(09), p.92-96. <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/07/Zagorudko-V.L.-Varyanichenko-O.V.-YEgorova-P.V..pdf>.
7. Lysenko, T.I., Usichenko, I.V., & Aleksieienko, I.A. (2018). *Kontseptsiia «Oshchadlyvoho vyrobnytstva» yak suchasnyi pidkhid do kompleksnoho vidnovlennia pidpriemstv [The concept of "Lean production" as a modern approach to the comprehensive recovery of enterprises]*. http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/19_2018_ukr/64.pdf.
8. Lypchuk, V.V., & Voynycha, L.I. (2018). Kontseptsiia toiotyzmu: aktualnist ta osoblyvosti orhanizatsii vyrobnychoho protsesu [The concept of Toyotaism: relevance and peculiarities of the organization of the production process]. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, (1), 16-27.
9. Diia Biznes. (2021). *Ekonomichna model oshchadlyvoho vyrobnytstva ta posluh [Economic model of lean production and services]*. – Action Business. <https://business.diia.gov.ua/handbook/impact-investment/ekonomichna-model-osadlivogo-virobnictva-ta-poslug>.
10. Sharma, C.L. (1990). *Systems Theory and management of organization*. https://www.pssc.org.ph/wp-content/pssc-archives/Philippine%20Journal%20of%20Public%20Administration/1990/Num%201/11_Systems%20Theory%20and%20Management%20of%20Organization.pdf.
11. Butko, M.P. (2016). *Stratehichniy menedzhment [Strategic management]*. «Tsentru uchbovoi literatury».
12. Daud M. Alam, & Uwe F. Guhl. (2016). *Project-Management in Practice. A Guide-line and Toolbox for Successful Projects*. Springer – Verlag GmbH Germany.
13. Chandrasekaran, A., & Toussaint, J.S. (2019). Creating a culture of continuous improvement. *Harvard business review*. https://hbr.org/2019/05/creating-a-culture-of-continuous-improvement?ab=at_art_art_1x4_s01.
14. Agile Manifesto. Copyright 2001: Kent Beck, Mike Beedle, Arie van Bennekum, Alistair Cockburn, Ward Cunningham, Martin Fowler, James Grenning, Jim Highsmith, Andrew Hunt, Ron Jeffries, Jon Kern, Brian Marick, Robert C. Martin, Steve Mellor, Ken Schwaber, Jeff Sutherland, Dave Thomas. <https://agilemanifesto.org/>
15. The 14th annual state of Agile report. stateofagile.com.
16. The 15th annual state of Agile report. stateofagile.com.
17. 3D TECH ADDtive. https://addtive.com.ua/ua/implementation_lean.
18. Shabardin, D. (2022). Lean production tools to improve the efficiency of sales of construction materials. *Sustainable Development in Wartime Ukraine and the World. Multidisciplinary conference for young researchers*.

Отримано 26.01.2023

UDC 658.5:005

Svitlana Povna

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Management and Public Service
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: svitlanapovna@gmail.com. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-0654-9868>

ResearcherID: [ABA-7025-2021](https://orcid.org/0000-0002-0654-9868)

Dmytro Shabardin

PhD Student of Department of Management and Public Service
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: shabardindv@gmail.com **ORCID:** <http://orcid.org/0009-0005-7918-9495>

ResearcherID: [HNR-3943-2023](https://orcid.org/0009-0005-7918-9495)

**SYSTEM BASICS OF LEAN AS A MODERN MANAGEMENT
CONCEPT, FOCUSED ON INCREASING THE PRODUCTS
AND SERVICES COMPETITIVENESS**

The article discusses the main principles of Lean, as well as its role in increasing the competitiveness of products and services. The main tools of Lean are systematized. From the point of view of system principles, two main subsystems are distinguished in Lean - procedural-technical and cultural-psychological. Emphasis on the first subsystem and neglect of the cultural component usually leads to the non-acceptance of this concept in the enterprise. The article develops a system of management components that require coordination when implementing Lean, which include: planning, production, accounting, budgeting, procurement, culture. Basic system models for traditional and Lean accounting have been developed. The global experience of adapting flexible methods at enterprises has been analyzed, which confirms that the main difficulties in implementing the concept lie precisely in the cultural component. The results of an experiment at a Ukrainian enterprise regarding the implementation of Lean were considered, which made it possible to reduce the total execution time of one process by almost 40% and reduce the time to search for the necessary information by 23% within the framework of 1 order. Therefore, the concept of Lean deserves the attention of managers of domestic enterprises in order to increase the level of competitiveness of products and services, increase the satisfaction of their consumers and significantly reduce the level of costs. The systemic nature of this management concept lies in the interdependence and mutual influence of the used tools and subsystems. Therefore, the best effect from the introduction of the concept is obtained by those enterprises that do it comprehensively. But in our opinion, even a single use of the described tools will allow us to see the result, which motivates the management for further changes.

Key words: lean production; Toyotism; management concepts; management accounting; product competitiveness.

Fig.: 3. Table: 3. References: 18.

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-54-65

УДК 331.5

JEL Classification: J21; J23

Алла Холодницька

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління персоналом та бізнес-технологій
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: allakholidnytska@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5563-3591>
ResearcherID: [G-9430-2014](https://orcid.org/0000-0001-5563-3591)

Аліна Бондаренко

здобувачка вищої освіти
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: A.l.i.n.a.Bondarenko2818@gmail.com

**МОЛОДІЖНЕ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА РОЗРОБКА ЗАХОДІВ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОЛОДІ**

У статті досліджено проблеми молодіжного безробіття, виявлені їх причини, досліджений рівень безробіття серед молоді, вплив трудової міграції на рівень безробіття, розроблені рекомендації щодо скорочення безробіття молоді в умовах воєнного стану. Акцентується увага на тому, що необхідний поступовий перехід до сучасної інноваційної моделі, пріоритетом якої стане кваліфікована високооплачувана робоча сила, що сприятиме скороченню безробіття та покращенню рівня життя працездатного населення, що стане можливим завдяки зміні вектора профорієнтаційної роботи, залученню молоді до процесів відновлення економіки; державному замовленню на стратегічно важливі спеціальності; розробці заходів, що допоможуть повернути молодь, яка вимушено мігрувала.

Ключові слова: *молодь; безробіття; ринок праці; зайнятість; працевлаштування; міграція молоді; профорієнтація; заробітна плата; відновлення економіки.*

Рис.: 5. Бібл.: 14.

Постановка проблеми Соціальні, економічні, суспільно-політичні, демографічні та інші фактори постійно впливають на зміну рівня зайнятості та можливості працевлаштування населення. Молодь є особливим сегментом ринку праці, оскільки в молодому віці працівник є високо мобільним, відкритим до змін, є активним шукачем роботи, високо мотивованим на отримання власного доходу, втім йому не вистачає професійного досвіду, що помітно знижує його конкурентоспроможність у порівнянні з більш досвідченими працівниками, якої також претендують на аналогічні посади. Проблема посилюється і тим, що в Україні недостатньо напрацьовані та дієві інструменти молодіжної політики зайнятості, що спонукає молодь до закордонної трудової міграції.

Нині, коли вже понад рік кожного дня внаслідок ворожої агресії існує загроза життю українців, досить важко знайти та побудувати, цілісну систему мотиваційних заходів для роботодавців щодо сприяння забезпечення

молоді першим робочим місцем, розвитку системи дуальної освіти, а також державної підтримки молодіжних підприємницьких ініціатив, що спонукають до скорочення рівня молодіжного безробіття, а також скорочення молодіжної трудової міграції.

Для України також характерна значна трансформація ринку праці в розрізі регіонів, що зумовлена збільшенням кількості шукачів роботи в більш безпечних регіонах, що призвело до збільшення навантаження на одну вільну вакансію, натомість у регіонах підвищеної активності бойових дій за окремими професіями спостерігається дефіцит кадрів.

Основними проблемами, що призводять безробіття молоді, є: відсутність досвіду; гальмування амбіцій, роботодавцями, що акцентують більшу увагу на професійному досвіді; недосконалість профорієнтаційної роботи серед молоді щодо підвищення престижу стратегічно важливих професій для ринку праці, невідповідність набутих навичок очікуванням роботодавців, небажання працювати за низьку заробіткову плату тощо.

Аналіз останніх публікацій. Дослідження проблем сучасного ринку праці та безробіття здійснюють: Е. М. Лібанова [8], І. І. Кичко [6], Л. В. Боярчук [3]; вивченням причин та наслідків трудової міграції та їхнього впливу економіку країни – О. Туча, І. Співак, О. Бондаренко, О. Погарська [11]. Значний у вирішенні проблем молодіжного безробіття зробили Й. С. Ситник, І. В. Рогуцька [10], питаннями працевлаштування молоді та розвитку їхніх професійних навичок І. П. Калюжна [5], В. Г. Маргасова [7], О. Онищенко [9] та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Попри значні наукові здобутки ринок праці в умовах підвищеної турбулентності постійно диктує нові вимоги до рівня набутих компетенцій випускниками професійно-технічних навчальних закладів та вишів, що зумовлені ситуацією в країні, готовністю освоювати нові професії, працювати з сучасною технікою та обладнанням, професійно виконувати свої професійні обов'язки в умовах підвищеного стресу. Крім того, необхідно розробити дієві державні інструменти, що сприятимуть створенню додаткових гарантій і стимулів щодо забезпечення працевлаштування молоді, а також повернення трудових мігрантів до відбудови економіки України.

Метою статті є дослідження проблем молодіжного безробіття, виявлення причин їх виникнення, а також розробка рекомендацій щодо його зменшення в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Україна поступово йде в напрямку досягнення цілей сталого розвитку, зокрема в частині зайнятості та працевлаштування. Тому досягнення цілі 8 «Сприяння поступальному, всеосяжному і сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх», потребує від неї поступового переходу до сучасної та дієвої інноваційної моделі, пріоритетом якої стане кваліфікована

високооплачувана робоча сила, що сприятиме не лише скороченню безробіття, а й покращенню рівня життя працездатного населення. У частині сприяння працевлаштуванню молоді, сприяння продуктивній зайнятості та скороченню молодіжного безробіття ціль 8 ставить завдання щодо:

- впровадження політики, головними орієнтирами якої будуть розвиток і створення гідних робочих місць;

- у період до 2030 року сприяння забезпеченню повної та продуктивної зайнятості молоді, а також справедливої оплати праці;

- скорочення частки молоді, що не працює та не здобуває освіти, а відповідно й не розвиває професійні навички.

Останні роки чисельність молоді стрімко скорочується, причому така динаміка є сталою з 2011 року. Зокрема, станом на 1 січня 2022 року в Україні проживало 9 969 315 громадян у віці 14-35 років, що відповідає 24,3 % у структурі чисельності постійного населення. У порівнянні з попереднім роком чисельність молоді скоротилася на 293,6 тис. осіб (2,9 %) (рис. 1.)

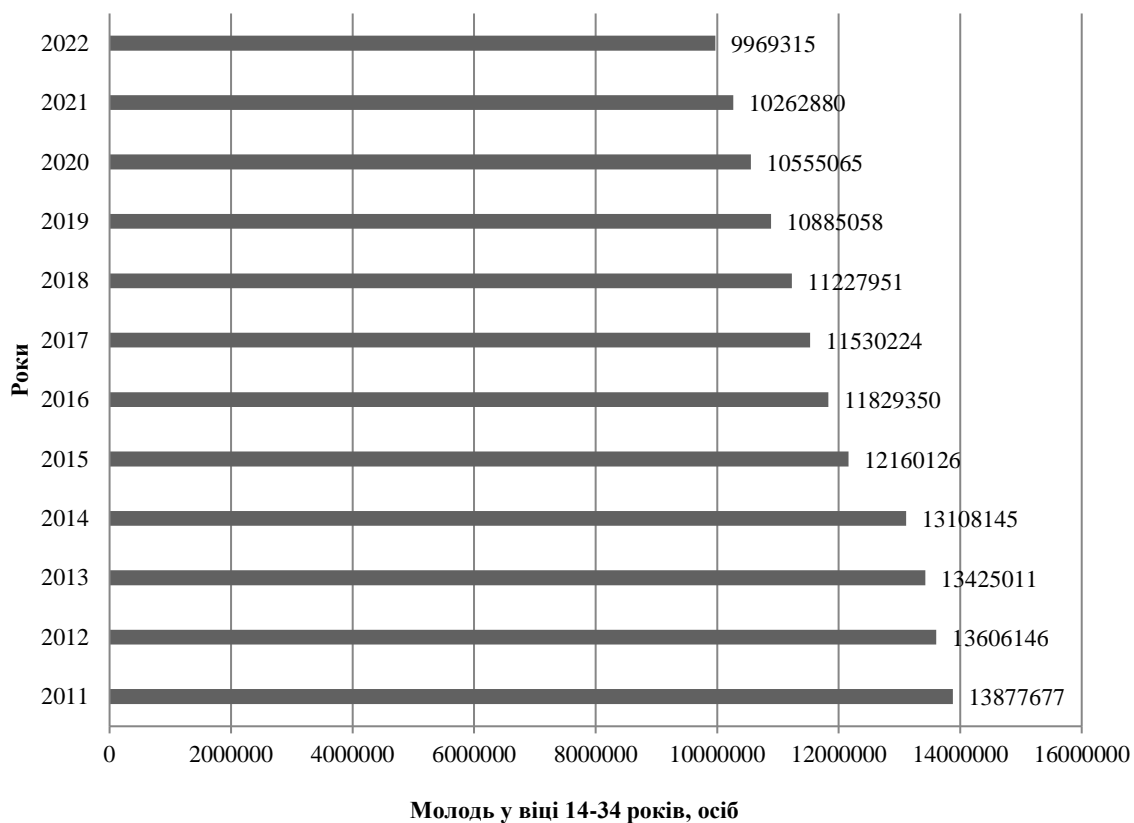

Рис. 1. Динаміка чисельності молоді у віці 14-34 років в Україні за 2011-2022 рр.

Джерело: складено за [13].

Розподіл молоді в розрізі вікових категорій зобразимо на рис. 2.

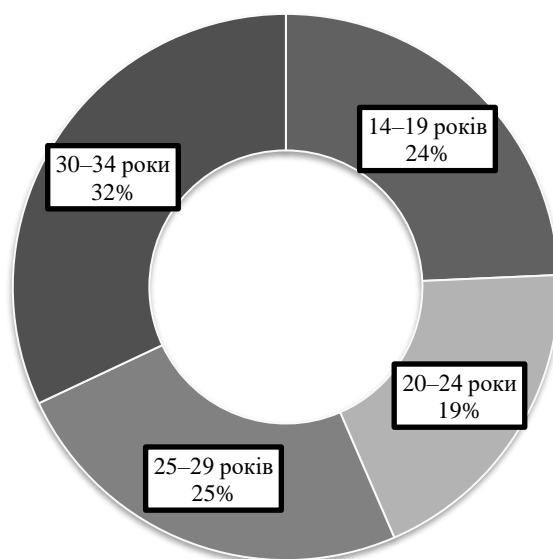

Рис. 2. Структура молоді в Україні за віком у 2022 році

Джерело: [1; 13].

У 2022 році найбільшу питому вагу у структурі молоді займають особи у віці 30-34 років - 32%, натомість молоді люди у віці 20-24 років лише 19%. Молодь у віці 14-19 років, які потенційно вперше буде виходити на ринок праці становить 24%.

Інтерес сфери працевлаштування, молодь формує ще в шкільні роки під впливом ситуації, що склалася, трендів сучасності, порад батьків, родичів та друзів, що згодом впливає на вибір відповідного навчального закладу для здобуття освіти за обраним фахом. Сучасна молодь, яка закінчила школу та намагається обрати майбутню професію, чомусь відкидає перспективу та реальність отримання доходу в майбутньому. Вибір спеціальності залежить не стільки від специфіки та характеристик, як від її популярності, можливо-стей більш креативних методів заробітку. Якщо поглянути на рейтинг професій, які сьогодні обирає молодь, ми побачимо, що місця для будівельника, маляра чи іншої подібної спеціальності - немає. Натомість ринок праці відчуває потребу в інших фахівцях, що призводить до молодіжного безробіття.

На рис. 3 можемо побачити, що спостерігається невідповідність спеціальностей, які обрала молодь за результатами вступної кампанії 2022 року очікуваним потребам ринку праці.

Пропозиція на ринку праці обраних спеціальностей досить висока, а тому молодь, яка їх обрала, ризикує поповнити лави безробітних. Значний попит мають спеціалісти робітничих та технічних напрямів. Існує навіть певний дефіцит кадрів в цих сферах. Тому молоді слід навчитися правильно розставляти пріоритети при виборі майбутньої професії, що дозволить зменшити відсоток молоді, яка ризикує бути не працевлаштованими та відповідно більшою мірою задовольнити потреби ринку праці у працівниках за-требуваних професій.

Рис. 3. Аналіз 10 спеціальностей, які найчастіше обирала молодь у 2022 році та їх відповідності потребам ринку праці України
Джерело: складено автором з використанням [9; 10; 14].

Після закінчення війни, коли країна почне відбудовуватися, відповідно й очікується, що й кількість вакансій може зрости. Крім того, прогнозується нарощування іноземних інвестицій у виробничі потужності.

Відбудуться значні зміни професійної структури попиту на працю, зумовлені післявоєнним відновленням країни, а тому збільшиться потреба у інженерах, будівельниках, архітекторах, мулярах, зварювальниках, працівниках сільського та комунального господарства, лікарях та реабілітологах, психологах, працівниках поліції, фахівцях з ІТ-технологій та логістики [12, с. 120].

Війна в Україні дуже ускладнила функціонування більшості галузей економіки, особливо в регіонах активних бойових дій, де повністю або частково зруйновані підприємства, заміновані території, ускладнена логістика. Натомість поступово поживається економічна активність у регіонах, де не відбувалися бойові дії та в деокупованих громадах.

Нині дуже складно отримати достовірну статистичну інформацію щодо кількості осіб, які втратили роботу через війну. Це пов'язано з тим, що окремі суб'єкти економічної діяльності перебувають у простої, а з персоналом не розривають трудові відносини, втім не виплачують заробітну плату та не надають гарантій коли підприємство відновить роботу і чи це буде взагалі.

Станом на початок 2023 року чисельність офіційно зареєстрованих безробітних становила 2,6 млн осіб (згідно з оцінкою Міністерства економіки), а за оцінками НБУ – цей показник становить у межах 4,2–4,8 млн осіб. Варто зазначити, що в структурі безробітних 23 % займають особи у віці до 35 років [1].

Варто звернути увагу й на те, що пропонований роботодавцями рівень оплати праці не завжди відповідає очікуванням сучасної молоді, у результаті чого шукачі роботи відмовляються обіймати посаду, за якою рівень заробітної плати не відповідає їхнім очікуванням. Станом на 28.02.2023 року, середня заробітна плата відповідно серед наданих вакансій в службі зайнятості становить 10 465 тис. грн [8].

За період війни перелік затребуваних професій дещо змінився та має такий вигляд (рис. 1.3).

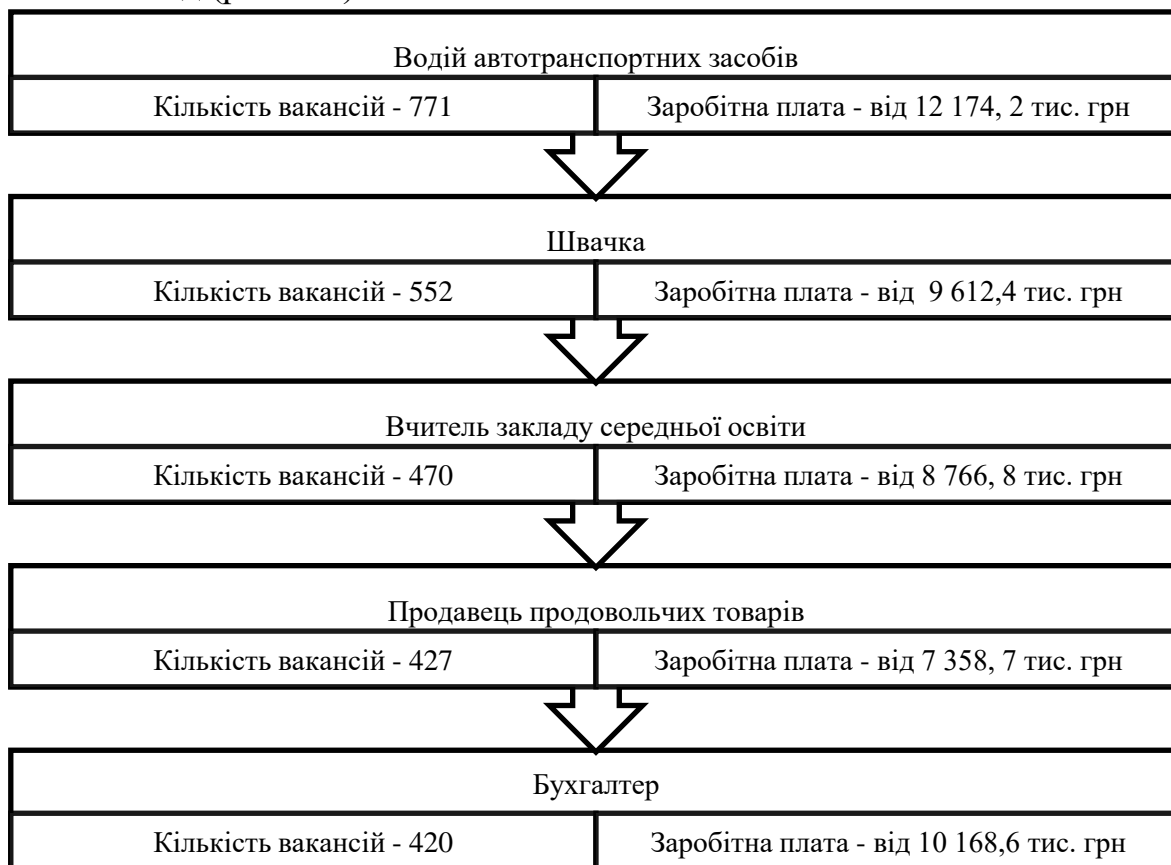

Рис. 4. П'ять найбільш поширених вакансій на ринку праці на початок 2023 р.

Джерело : складено за даними [8]

Процес трудової міграції молоді, особливо молодих жінок, значно впливає на рівень безробіття в Україні. З початком воєнних дій в Україні багато людей виїхало за кордон у пошуках прихистку, серед яких була й молодь, яка боялася за власне життя та в пошуку кращих перспектив покинула країну.

За інформацією Міністерства молоді та спорту України, війна стала причиною того, що понад два мільйони молодих людей стали внутрішньо переміщеними особами, ще приблизно два мільйони виїхали за кордон [4].

Втім, інтеграція та залучення мігрантів на ринок праці країн перебування – це тривалий та складний процес, особливо в перші місяці. Стимулюючими факторами є вирішення проблем з житлом, мовний бар'єр, складність

прилаштування дітей в дитсадки чи школи, невідповідність кваліфікацій попиту на ринку праці, потреба підтвердження фаху, необхідність психологічної чи медичної реабілітації тощо.

Усвідомлюючи ці бар'єри, окремі країни, що прийняли українців, проводять для них активну політику сприяння працевлаштуванню мігрантів, зокрема, інформаційну підтримку, допомогу у пошуку роботи, спеціальні тренінги, організують курси для освіти дорослих, мовні клуби.

За дослідженнями UNHCR, що проводилися у 2022 році, серед 63 % мігрантів, які працювали в Україні до початку повномасштабного вторгнення, 28 % були працевлаштовані.

У розрізі країн, що прийняли мігрантів, ситуація виглядає таким чином: у Німеччині працевлаштувалися 10 % мігрантів, у Франції – 15 %, в Іспанії – 13 %, у Польщі – майже 50 % мігрантів знайшли роботу [11].

Однак майже всі мігранти влаштувалися на роботу у сферах з нижчим рівнем оплати праці та переважно за робітничими професіями у промисловості, будівництві, логістиці, сільському господарстві, незважаючи на те, що фактично вони мали значно вищу кваліфікацію.

Дослідження Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України, що наведені на рис. 5, більш детально зображують процес переселення населення України за кордон.

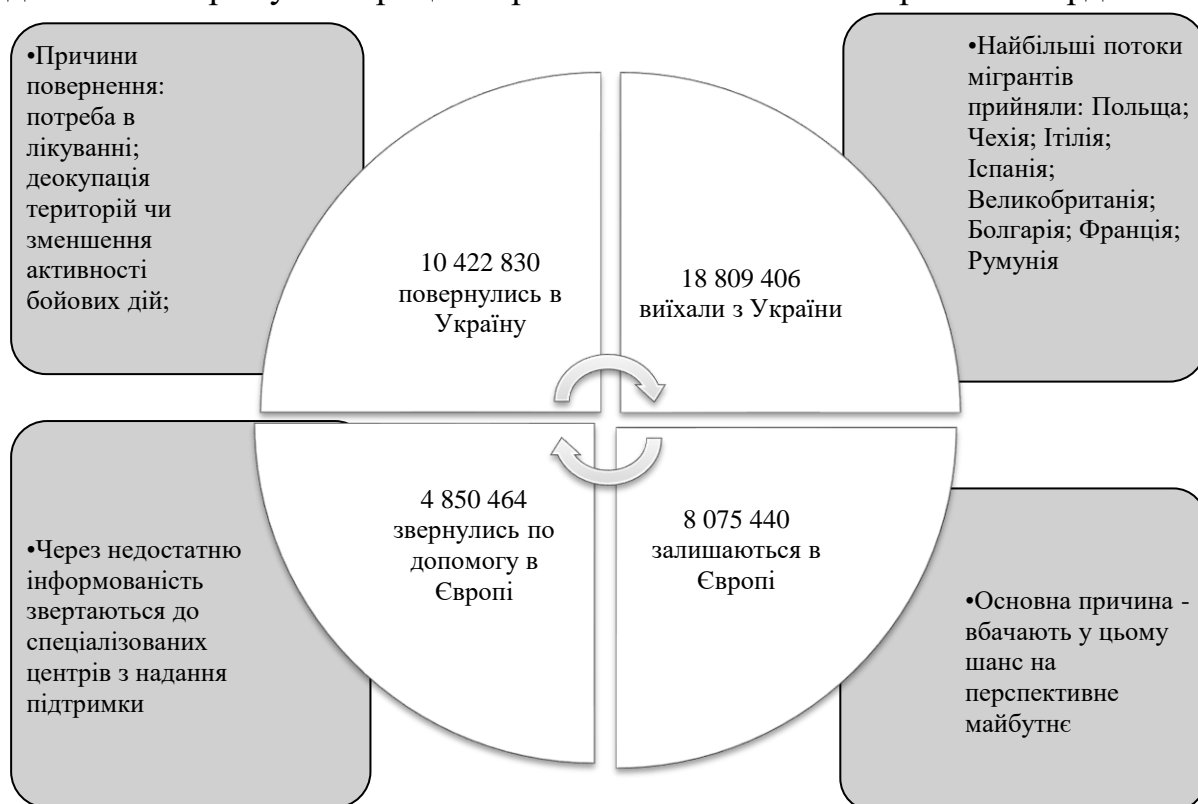

Рис. 5. Переселення населення України під час війни
Джерело: [8].

Молодь завжди шукає нові перспективи, а тому на рівні держави потрібно посилити роботу щодо сприяння працевлаштування молоді, а також створення молодіжного бізнесу.

Висновки і пропозиції. Отже, зважаючи на результати проведеного дослідження, вважаємо за доцільне звернути увагу на розробку та впровадження заходів, що, на нашу думку, можуть істотно скоротити рівень безробіття серед молоді:

1. Зміна вектора профорієнтаційної роботи. Стандартний процес залучення майбутніх абітурієнтів, сформований так, що в певних випадках створюється брак інформації через недостатню популяризацію необхідних на ринку праці професій. Провідні заклади освітні заклади, залучаючи при вступі значний контингент молоді, не замислюються над її реальною зацікавленістю в тій чи іншій освітній програмі та перспективах реального працевлаштування. Це посилюється і тим, що пріоритетом сучасних абітурієнтів є престиж ЗВО, місто його розташування, а не можливість знайти роботу, отримавши диплом.

2. Рівень оволодіння випускників фаховими компетенціями відповідно до очікувань роботодавців навчального процесу. Багато університетів та інших навчальних закладів співпрацюють як з вітчизняними, так і з міжнародними компаніями, поступово впроваджують дуальну освіту, організовують різні заходи спільно зі стейкхолдерами та залучають їх до розробки освітніх програм. Така співпраця дає можливість майбутнім випускам або ж навіть студентам, які ще навчаються отримати робоче місце за сприяння навчального закладу.

3. Досвід. Більшість роботодавців обирають потенційних робітників з огляду на їхній досвід та стаж роботи. Це все веде до того, що молодь фактично втрачає шанс на працевлаштування. Тому потрібно розробити заходи, що сприятимуть забезпеченню молоді першим робочим місцем через розробку державної підтримки роботодавців, які беруть на роботу молодь по закінченню закладів вищої чи професійно-технічної освіти.

4. Державна допомога молоді у сприянні створенню власної справи. Це фінансування стартапів та ідей, що мають реальні перспективи. Така практика вже активно впроваджується та починає давати перші результати.

5. Залучення молоді до процесів відновлення «Віднова». Програма розроблена ПРООН у партнерстві з Міністерством молоді та спорту України. Пілотний проект програми вже стартував у 2022 році. Вона спрямована на залучення молоді до відновлення економіки України та налагодження життя в громадах, які постраждали від воєнних дій. Планується проведення молодіжних обмінів із різних регіонів України через освітні заходи, що спрямовуватимуться на підвищення громадянської активності, згуртованості та

волонтерства, наставництва, участь у відновлювальних роботах приміщень, які можуть згодом використовуватися як молодіжні простори.

6. Для того, щоб відновити та зберегти трудовий потенціал молоді необхідно внести зміни до трудового законодавства, зокрема, в частині використання гнучких форм зайнятості, фінансової підтримки роботодавців за працевлаштування молоді після закінчення ЗВО чи закладів фахової перед вищої освіти.

7. Стимулювати попит на робочу силу за допомогою формування державного замовлення на спеціальності, які є стратегічно важливими для країни. Наприклад, фахівців оборонно-промислового комплексу, енергетики, архітектури та містобудування, будівництва або ремонту доріг, мостів, шкіл, медицини, будівництва захисних споруд, працівників сільського та лісового господарства та інших.

8. Розробити заходи щодо активного відновлення економічного потенціалу країни, що допоможуть повернути молодих осіб, які були вимушені мігрувати за кордон.

Список використаних джерел

1. Безробіття в Україні в період повномасштабної війни [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/bezrobittya-v-ukrayini-v-period-povnomasshtabnoyi-viyny>.

2. Бондаренко А. Ю. Оцінка впливу пандемії Covid-19 та воєнних дій в країні на діяльність молодіжне підприємництво та працевлаштування молоді / А. Ю. Бондаренко // Юність науки – 2022: соціально-економічні та гуманітарні аспекти розвитку суспільства: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (м. Чернігів, 15-16 травня 2022 р.). – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2022. – С. 559-560.

3. Боярчук Л. В. Забезпечення ефективного управління роботою служби зайнятості України в умовах невизначеності / Л. В. Боярчук, А. В. Холодницька // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2015. – № 162. – С. 107-113.

4. Залучення молодих чоловіків та жінок до процесу відновлення України через проведення молодіжних обмінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.undp.org/uk/ukraine/news/zaluchennya-molodykh-cholovikiv-ta-zhinok-do-protseesu-vidnovlennya-ukrayiny-cherez-provedennya-molodizhnykh-obminiv>.

5. Калюжна І. П. Тренінг професійного самовизначення: навчально-методичний посібник / під наук. ред. В. Р. Міляєвої. – К. : Альфа Реклама, 2019. – 80 с.

6. Formation of managerial competencies of managers and their impact on the competitiveness of the firm and the labor market in Ukraine / І. Кичко, О. Парубець, А. Холодницька, В. Пермінова, С. Литвин // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2021. – Т. 4, № 39. – С.285-293.

6. Луцай В. Проблема безробіття молоді в Україні / В. Луцай // Аналітично-порівняльне правознавство. – 2022. – № 5. – С. 182-186.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

7. Маргасова В. Перспективні напрями трансформації організаційної культури закладів вищої освіти / В. Маргасова, С. Плото // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2022. – № 2(30). – С. 7-19.

8. Обсерваторія ринку праці [Електронний ресурс] / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи Національної академії наук України. – Режим доступу: <https://idss.org.ua/observe>.

9. Онищенко О. Куди пішли найкращі абітурієнти: важливі підсумки вступної кампанії [Електронний ресурс] / О. Онищенко // ZN.UA. – Режим доступу: <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/kudi-pishli-najkrashchi-abiturijenti-vazhlivi-pidsumki-vstupnoji-kampaniji.html>.

10. Ситник Й. С. Сучасні тенденції працевлаштування молоді в Україні [Електронний ресурс] / Й. С. Ситник, І. В. Рогуцька // Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. – 2022. – № 4. – Режим доступу: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-4-07-02/2022-4-07-02>.

11. Вплив українських мігрантів на економіки країн реципієнтів: дослідження / О. Туча, І. Співак, О. Бондаренко, О. Погарська // Національний банк України. – 2022. – 7 с.

12. Холодницька А. В. Трансформаційні зміни ринку праці в умовах військового стану / А. В. Холодницька // Трансформаційні процеси в умовах війни та післявоєнного періоду : збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 10 червня 2022 року). – Чернігів : ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2022. – С.119-121.

13. Чисельність дітей та молоді в Україні [Електронний ресурс] / Громадська організація «Інститут молоді». – Режим доступу: <https://inmol.org/chyselnist-ditej-ta-molodi-v-ukraini>.

14. Якими будуть найзатребуваніші професії у 2023 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://24tv.ua/economy/populyarni-profesiyi-2023-rotsi_n2225098.

References

1. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen [National Institute of Strategic Studies]. (n.d.). *Bezrobittya v Ukraini v period povnomasshtabnoi viny [Unemployment in Ukraine during a full-scale war]*. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/bezrobittya-v-ukrayini-v-period-povnomasshtabnoyi-viyny>.

2. Bondarenko, A.Yu. (2022). Otsinka vplyvu pandemii Covid-19 ta voiennykh dii v kraini na diialnist molodizhne pidpryemnytstvo ta pratsevlashtuvanna molodi [Assessment of the impact of the Covid-19 pandemic and hostilities in the country on youth entrepreneurship and youth employment]. *Yunist nauky – 2022: sotsialno-ekonomichni ta humanitarni aspekty rozvytku suspil'stva – The youth of science – 2022: socio-economic and humanitarian aspects of the development of society: a collection of theses of the International scientific and practical conference of students, postgraduates and young scientists* (Chernihiv, May 15-16, 2022) (pp. 559-560). NU «Chernihivs'ka politekhnika».

3. Boyarchuk, L.V., & Kholodnytska, A.V. (2015). Zabezpechennia efektyvnoho upravlinnia robotoiu sluzhby zainiatosti Ukrainy v umovakh nevyznachenosti [Ensuring effective management of the work of the Employment Service of Ukraine in conditions of uncertainty]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hospodarstva imeni Petra Vasylenka – Bulletin of the Petro Vasylenko Kharkiv National Technical University of Agriculture*, 162, 107-113.

4. Zaluchennia molodykh cholovikiv ta zhinok do protsesu vidnovlennia Ukrainy cherez provedennia molodizhnykh obminiv [Involvement of young men and women in the process of rebuilding Ukraine through youth exchanges]. (n.d.). <https://www.undp.org/uk/ukraine/news/zaluchennya-molodykh-cholovikiv-ta-zhinok-do-protsesu-vidnovlennya-ukrayiny-cherez-provedennya-molodizhnykh-obminiv>.

5. Kaliuzhna, I.P., & Milyaeva, V.R. (2019). *Treninh profesiinoho samovyznachennia [Training of professional self-determination]*. Alfa Reklama.
6. Kychko, I., Parubets, O., Kholodnytska, A., Perminova, V., & Lytvyn, S. (2021). Formation of managerial competencies of managers and their impact on the competitiveness of the firm and the labor market in Ukraine [Formation of managerial competencies of managers and their impact on the competitiveness of the firm and the labor market in Ukraine]. *Finansovo-kredytna diyalnist: problemy teorii ta praktyky – Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 4(39), 285-293.
6. Lutsay, V. (2022). Problema bezrobittya molodi v Ukraini [The problem of youth unemployment in Ukraine]. *Analychno-porivnyalne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*, 5, 182-186.
7. Marhasova, V., & Plota, S. (2022). Perspektyvni napriamy transformatsii orhanyzatsiinoi kultury zakladiv vyshchoi osvity [Promising directions of transformation of the organizational culture of institutions of higher education]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya – Problems and prospects of economics and management*, 2(30), 7-19.
8. Observatoriia rynku pratsi [Labor market observatory]. *Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – Ptoukha Institute of Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*. <https://idss.org.ua/observe>.
9. Onyshchenko, O. Kudy pishly naikrashchi abiturienti: vazhlyvi pidsumky vstupnoi kampanii [Where did the best applicants go: important results of the admissions campaign]. *ZN.UA*. <https://zn.ua/ukr/EDUCATION/kudi-pishli-najkrashchi-abiturijenti-vazhlyvi-pidsumki-vstupnoji-kampaniji.html>.
10. Sytnyk, Y.S., & Rohutska, I.V. (2022). Suchasni tendentsiyi pratsevlashtuvannya molodi v Ukraini [Current trends in youth employment in Ukraine]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: ekonomika ta upravlinnia – Problems of modern transformations. Series: Economics and Management*, 4. <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2022-4-07-02/2022-4-07-02>.
11. Tucha, O., Spivak, I., Bondarenko, O., & Poharska, O. (2022). Vplyv ukraïnskykh mihrantiv na ekonomiky krain retsypiientiv [The impact of Ukrainian migrants on the economies of recipient countries]. *Natsionalnyi bank Ukrainy – National Bank of Ukraine*.
12. Kholodnytska, A.V. (June 10, 2022). Transformatsini zminy rynku pratsi v umovakh viiskovoho stanu [Transformational changes in the labor market in the conditions of martial law]. *Transformatsiini protsesy v umovakh viiny ta pisliavoiennoho periodu – Transformational processes in the conditions of war and the post-war period: collection of materials of the All-Ukrainian interdisciplinary scientific and practical conference* (pp. 119-121). HO «Naukovo-osvitniy innovatsiynyy tsentr suspil'nykh transformatsiy».
13. Chyselnist ditei ta molodi v Ukraini [Number of children and youth in Ukraine]. *Hromadska orhanizatsiia “Instytut molodi” – Public organization “Institute of Youth”*. <https://inmol.org/chyselnist-ditej-ta-molodi-v-ukraini/>.
14. Yakymy budut naizatrebuvanishi profesii u 2023 rotsi [What will be the most in-demand professions in 2023]. (2022). *24tv.ua*. https://24tv.ua/economy/populyarni-profesiyi-2023-rotsi_n2225098.

Отримано 09.02.2023

UDC 331.5

Alla Kholodnytska

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Personnel Management and Business Technology

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: allakholodnytska@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5563-3591>

ResearcherID: [G-9430-2014](https://orcid.org/0000-0001-5563-3591)

Alina Bondarenko

Student

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: A.i.n.a.Bondarenko2818@gmail.com

YOUTH UNEMPLOYMENT IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW AND THE DEVELOPMENT OF MEASURES TO PROVIDE EMPLOYMENT FOR YOUTH

In the article, the problems of youth employment during martial law, as well as the causes of youth unemployment and ways to solve them are researched. The attention is focused on the fact that to overcome youth unemployment, it is important to direct the key guidelines of the state youth policy and the employment policy to the achievement of the Sustainable Development Goal 8, which will involve the gradual transition to a modern innovative model, the priority of which will be a qualified highly paid workforce, and that shall contribute to the reduction of unemployment and the improvement of the living standard of the working population (including youth).

The dynamics of the youth number in Ukraine, as well as its distribution by age, were studied. The selection of the most popular specialties chosen by young people was conducted, and their compliance with the needs of the labor market of Ukraine was assessed. It has been proven that when choosing a future profession, the applicants should ask what kinds of specialists will be needed, which will help to avoid the risk of replenishing the unemployment rank, taking into account the fact that there will be significant changes in the professional structure of the labor demand due to the post-war recovery of the country. The statistical data of the number of the officially registered unemployed were researched, TOP – 5 the most sought-after vacancies in the labor market at the beginning of 2023, and the salary level, the reason of the refusal by youth from actual vacancies were outlined.

It has been proven that the activation of the processes of the youth migration significantly affect the unemployment level in Ukraine. The employment level of youth abroad was assessed. To reduce the youth unemployment level, the authors proposed some measures, including: changing the vector of the career guidance work, monitoring the employers' expectations and aligning the mastering of the necessary competencies during the profession acquisition; involving the youth in recovery processes under the "Vidnova" program; stimulation of the labor demand through the formation of a state order for the specialties that are strategically important for the country; development of the measures to actively restore the country's economic potential, which will help to return young people who have forcibly migrated abroad.

Keywords: youth, unemployment; labor market; employment; youth migration; youth migration; career migration; career guidance; salary; economic recovery

Fig.: 5. References: 14.

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-66-74

УДК 339.543.36:663.97

JEL Classification: F13

Олена Баженова

доктор економічних наук, професор кафедри економічної кібернетики
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)
E-mail: olenabazhenova@knu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3197-8426>
ResearcherID: [I-2172-2018](https://orcid.org/0000-0003-3197-8426)

Людмила Демиденко

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)
E-mail: demydenko@knu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1340-8374>
ResearcherID: [HTN-6109-2023](https://orcid.org/0000-0003-1340-8374)

МИТНО-ТАРИФНІ ІНСТРУМЕНТИ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІМПОРТЕРІВ ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ ТА ЗАМІННИКІВ ТЮТЮНУ

У статті розглянуто митно-тарифні інструменти регулювання діяльності імпортерів тютюнових виробів та заміників тютюну. Україна не є країною виробником продукції заміників тютюну, а саме електронних цигарок, а тому цей товар є тільки імпортованим на територію України. Проаналізовано податковий аспект та проведено детальний розрахунок податкового навантаження на імпортера заміників тютюну, який працює легально на українському ринку. Важливим є аналіз податкового навантаження на імпортера, і як слідство, на кінцевого споживача, що відображено станом на 2023 рік. Надмірна різниця між легально та нелегально ввезеним товаром, особливо під час війни, коли заробляти українському громадянину стає дедалі складніше, формує чорний ринок нелегальних товарів, оскільки споживач готовий купувати товар за більш дешевою ціною, без акцизної марки, причиною чого стає несплата акцизного податку та ПДВ із максимально роздрібною ціною при імпорті представником чорного ринку для отримання конкурентної переваги. Це заважає розвиватись імпортерам, що привозять та розмитнюють продукцію легально, роблячи їх неконкурентоспроможними на вітчизняному ринку.

Ключові слова: митно-тарифні інструменти; митні тарифи; мито; акциз; ПДВ; тютюнові вироби; заміники тютюну.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 7.

Постановка проблеми. Сприяння у вирішенні проблеми контрабанди в Україні вже тягнеться роками, нею займається і Омбудсмен, уповноважений Верховної Ради України з прав людини, і інші представники держави, які понад усе бажають, щоб Україна мала всі товари ввезені легально на територію України. На жаль, саме надмірні податкові навантаження як на імпортера, так і на кінцевого споживача не дають можливості збільшити продажі без зменшення ціни, оскільки кінцевий споживач бажає зменшення вартості товару, і готовий нехтувати його легальністю, через замалі доходи, особливо під час війни. На 2023 рік найбільшим виробником електронних цигарок є Шеньчжень, Китай, у ньому виробляється більше 90 % електронних цигарок, які потім уже продаються по всьому світу. Україна не має

власних заводів з виробництва електронних цигарок, і тому цей товар імпортується як легально, так і нелегально на територію України. Українські імпортери розміщують свої замовлення і для легального імпорту потрібно пройти надскладний шлях від розміщення замовлення у Державній податковій службі України на марки акцизного податку та направлення їх у Шенчжэнь, Китай, із замитненням на території України, та потім розмитненням електронної цигарки із акцизною маркою та сплатою всіх податків. Для формування такого замовлення може пройти декілька місяців. Саме тому було вирішено проаналізувати податкове навантаження на українського імпортера, який завозить продукцію легально, у порівнянні із імпортером, який завозить свою продукцію нелегально, для отримання конкурентних переваг на Українському ринку. Аналіз податкового навантаження на українського імпортера дасть нам зрозуміти необхідність зменшення податкового навантаження для врегулювання ринку, та зменшення кількості нелегально ввезеної продукції через збільшення попиту на легальні товари.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання податкового регулювання зовнішньоекономічної діяльності займається велика кількість сучасників, таких С. В. Скрипник, О. С. Процевят, О. В. Воронова [1], які аналізують особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. О. В. Сторожук, Г. М. Свириденко [2], проводять дослідження зовнішньоекономічної безпеки держави в умовах євроінтеграції. Іщук С. О., Созанський Л. Й. [3] аналізують структурні зміни у товарному експорті України у розрізі ризиків та перспектив для національної економіки. Бабій І. В. [4] аналізує вплив факторів на забезпечення зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств. О. О. Гречишкіна, А. С. Ковалев [5] аналізують податкові інструменти регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. А. О. Шевченко, Т. М. Чорна [6] та В. Ф. Тищенко, А. О. Баєва [7] аналізують незаконне переміщення через митний кордон України, контрабанду тютюнових виробів та алкогольних напоїв як фактор економічної дестабілізації держави. Усі перелічені вище дослідження 2014-2022 років мають на меті дослідження зовнішньоекономічної діяльності та впровадження митно-тарифних інструментів регулювання діяльності підприємств України.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В більшості дослідження сфокусовані на незаконному переміщенні через кордон України товарів без детального розгляду причин нелегального ввезення продукції через кордон України для подальшого продажу. Для вирішення проблеми в першу чергу потрібно знайти причину її появи. Аналіз податкових інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності та вплив ціноутворення на кінцевого споживача допоможе проаналізувати наявні недоліки в митно-тарифних інструментах при роботі із продукцією тютюнові вироби та замітники тютюну. Наявні дослідження правильно зазначають, що саме контрабанда є

одним із факторів економічної дестабілізації держави, а детальний розгляд однієї з підгалузей допоможе створити базовий алгоритм дій для оцінки доцільності внесення змін у митно-тарифні інструменти регулювання діяльності імпортерів погалузево, залежно від ситуації на внутрішньому ринку України.

Мета статті. Метою дослідження є аналіз митно-тарифних інструментів регулювання діяльності імпортерів тютюнових виробів та замінників тютюну на основі компаративного аналізу легально ввезених електронних цигарок, із нелегально ввезеними. Це дослідження допоможе виявити слабкі місця в митно-тарифних інструментах регулювання діяльності імпортерів тютюнових виробів, яке можна масштабувати для створення програми захисту легального імпортера, та зменшення податкового навантаження як імпортера, так і на кінцевого споживача для спільної мети – легалізації українського імпорту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна наприкінці 2022 року стикається із багатьма викликами, одним із них є зростання нелегального ввезення тютюнових виробів та замінників тютюну. Митно-тарифні інструменти регулювання діяльності імпортерів відіграють не останню роль у цьому процесі, саме тому розгляд цього питання є важливим для спільної цілі – легалізації Українського імпорту.

Товарну категорію обираємо за класифікацією товарів, яка використовується митницею України, УКТЗЕД. Згідно з цією класифікацією тютюновмісні вироби для електричного нагрівання (ТВЕН) за допомогою підігрівача з електронним управлінням належать до коду УКТЗЕД 2403999010 до 31 грудня 2022 року, та із 2023 року це є код 3824999620 відповідно до змін із 01 січня 2023 року.

Давайте окреслимо вартість одиниці продукції, а саме, тютюновмісні вироби для електричного нагрівання (ТВЕН) за допомогою підігрівача з електронним управлінням, у разі легального ввезення продукції на територію України.

$$F_i = P_{es} + P_p + L_c + S + T_{es} + T_{vat} + T_d + L_h + I + \sigma, \quad (1)$$

де F_i – кінцева ціна для споживача;

P_{es} – ціна акцизної марки, її замитнення, відправлення та наклеювання на продукцію, і повернення/розмитнення;

P_p – собівартість одиниці продукції, вже замитненої продукції на території країни виробника;

L_c – собівартість логістики до місця розмитнення;

S – собівартість страхування;

T_{es} – акциз, сплачений для розмитнення на території України;

T_{vat} – ПДВ, сплачений для розмитнення на території України;

T_d – мито, сплачене для розмитнення на території України;

L_h – собівартість логістики після місця розмитнення до споживача;

I – прибуток підприємця;

σ – похибка, яка включає в себе інші можливі витрати.

Давайте окреслимо вартість одиниці продукції, тютюновмісні вироби для електричного нагрівання (ТВЕН) за допомогою підігрівача з електронним управлінням, у разі контрабанди, яка показує витрати в разі нелегального ввезення продукції на територію України.

$$F_i = P_p + L + I + \sigma, \quad (2)$$

де F_i – кінцева ціна для споживача;

L – собівартість логістики;

I – прибуток підприємця;

σ – похибка, яка включає в себе інші можливі витрати.

Давайте окреслимо податкове навантаження на одиницю продукції, тютюновмісні вироби для електричного нагрівання (ТВЕН) за допомогою підігрівача з електронним управлінням, для легального імпортера.

$$T_i = P_{es} + S + T_{es} + T_{vat} + T_d + \sigma, \quad (3)$$

де T_i – податкове навантаження на одиницю продукції;

P_{es} – ціна акцизної марки, її замитнення, відправлення та наклеювання на продукцію, і повернення/розмитнення;

S – собівартість страхування;

T_{es} – акциз, сплачений для розмитнення на території України;

T_{vat} – ПДВ, сплачений для розмитнення на території України;

T_d – мито, сплачене для розмитнення на території України;

σ – похибка, яка включає в себе інші можливі витрати.

Звертаємо увагу на те, що в дослідженні ми нівелюємо мінімальну різницю в собівартості одиниці продукції у країні виробника, а саме різницю між умовами поставки EXW, яка під собою не має на увазі замитнення продукції у країні виробника, та FCA, яка вже включає ціну замитнення у країні виробника. Також нівелюється різниця в розмірі можливої похибки, тому що легальний товар має мати сертифікацію безпеки рідини та батареї, MSDS сертифікати, які також мають додаткові витрати, як і сертифікація виробу на території України, чого не мають нелегально ввезені тютюновмісні вироби для електричного нагрівання (ТВЕН) за допомогою підігрівача з електронним управлінням.

Як ми бачимо із формул, податкове навантаження на легального імпортера додає як мінімум 5 елементів для розрахунку, що складають доволі суттєву суму, як зазначено в таблиці 1.

Як бачимо з таблиці 1, для легального імпортера собівартість продукції буде мінімум удвічі дорожче, а в разі врахування всієї сертифікації – у 2,5 раза дорожче, ніж у того, хто імпортує нелегально. Тому конкурентна перевага є очевидною. Вартість цієї продукції на ринку України від 150 до 500 грн. Легально ввезена продукція вартістю 350 грн за одиницю, ввезена легально на територію України, куплена з рук нелегального покупця може коштувати вдвічі менше – 175 грн, що є суттєвим на сьогодні для українського споживача, для того, щоб зробити вибір на користь нелегально ввезеного продукту.

Таблиця 1

Порівняння розрахунків податкового навантаження на легального та нелегального імпортера тютюновмісних виробів для електричного нагрівання (ТВЕН) за допомогою підігрівача з електронним управлінням

Для легального імпортера	Для того, хто імпортує нелегально
При вартості партії X – 100 % + 52,95 % сплата акцизу до бюджету України до розмитнення товарів на території України + 54,58 % сплата ПДВ та мита до бюджету України до розмитнення товарів на території України	При вартості партії X – 100 % Це є єдиними витратами

Джерело: власні розрахунки.

Зростання податків саме для тютюнових виробів є суттєвою проблемою, яка збільшує кількість нелегально ввезеної продукції, особливо тютюновмісних виробів для електричного нагрівання (ТВЕН) за допомогою підігрівача з електронним управлінням. Регулювання даного ринку за допомогою митно-тарифних інструментів може дати поштовх для зменшення кількості нелегальних товарів на території України. Такими кроками можуть бути:

- зменшення податкового навантаження на експортера за рахунок сплати податків не з максимальної роздрібною вартості (МРЦ) при ввезенні/імпорті, а від імпоротної ціни із доплатою після реалізації продукції;
- надання можливості клеїти акцизну марку на продукт не території України до реалізації, не заморожуючи кошти на акциз на декілька місяців, за які потрібно отримати марку, відправити її у країну призначення, почекати виробництва товару, витратити час на логістику товару та розмитнити на території України, доплативши ПДВ та мито;
- зменшення акцизного збору на даний вид продукції через надсильні підвищення останніми роками.

Такі полегшення нададуть можливість українським імпортерам тютюновмісних виробів для електричного нагрівання дати можливість розвивати свій бізнес і бути більш конкурентоспроможними.

Збільшення податкового навантаження відбувається на всі види тютюнових виробів, що зазначено в рис. 1. Таким чином, ми бачимо, що українські імпортери тютюнових виробів та замінників тютюну знаходяться в однаковій ситуації. Постійне збільшення податкового навантаження із року в рік лише провокує кінцевого споживача, дозволяючи недоброчесним підприємцям заробляти, а доброчесним продавати замало для суттєвого розвитку та можливого поповнення бюджету України як через збільшення обертів, так і через збільшення прибутку. На рис. 1 показано зміну в розмірі акцизного податку за такими видами продукції, як тютюнова сировина; тютюнові відходи; сигари, включаючи сигари з відрізнаними кінцями, та сигарилі (тонкі

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

сигари), з вмістом тютюну; сигарети без фільтра, цигарки; сигарети з фільтром; тютюн та замітники тютюну, інші, промислового виробництва; тютюн «гомогенізований» або «відновлений»; тютюнові екстракти та есенції (крім 2403 99 90 10 – тютюновмісні вироби для електричного нагрівання (ТВЕН) за допомогою підігрівача з електронним управлінням); тютюновмісні вироби для електричного нагрівання (ТВЕН) за допомогою підігрівача з електронним управлінням.

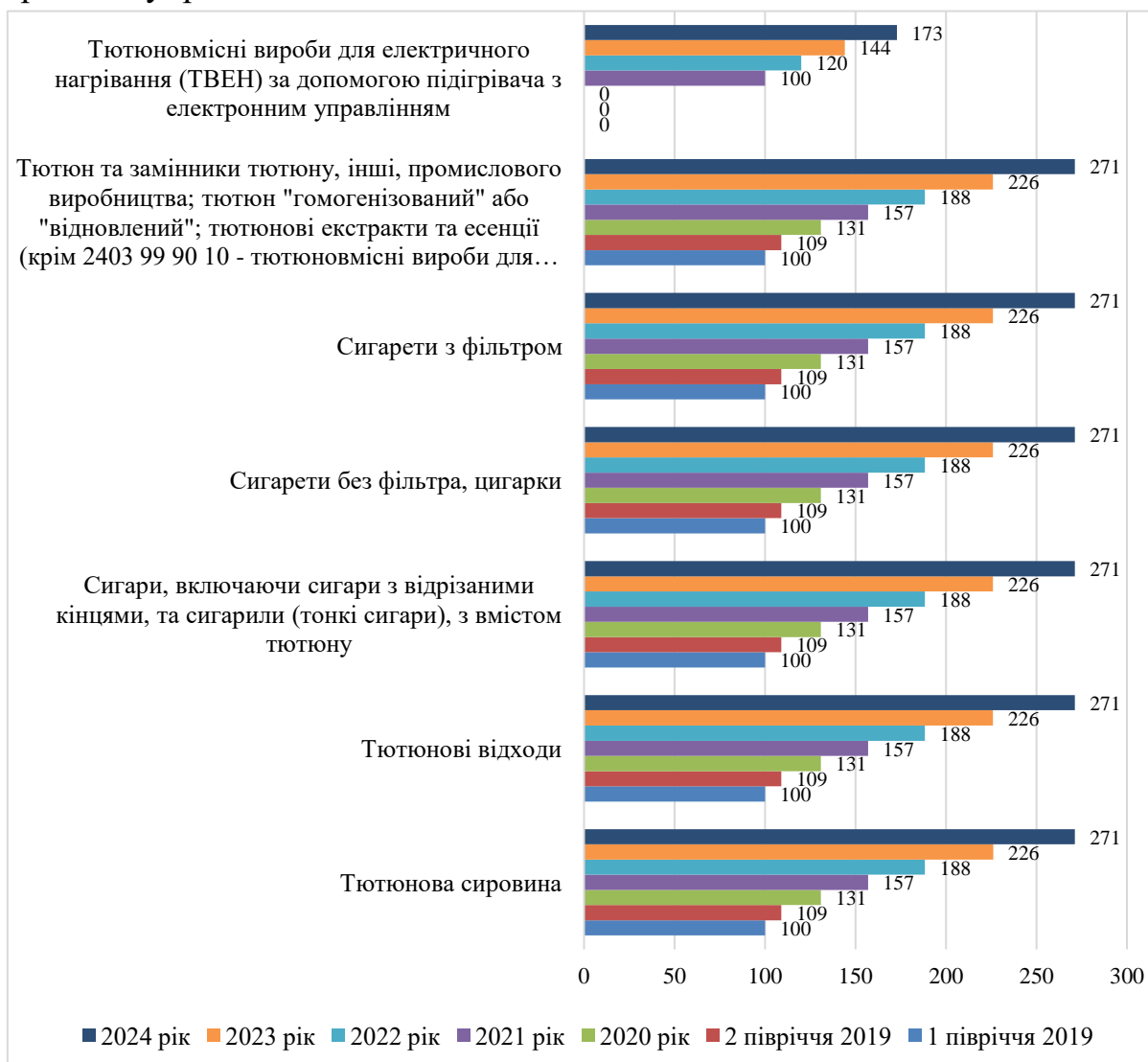

Рис. 1. Зростання мит на тютюнові вироби, тютюн та промислові замітники тютюну, у порівнянні з попереднім періодом, у %.

Джерел: власні розрахунки.

Висновки та пропозиції. Легальні імпортери на 2023 рік зазнають втрат, віддаючи перевагу нелегальному імпортеріві, який може продавати кінцевому споживачу продукцію за нижчими цінами. Надзвичайний вплив на це має розмір мит, який потрібно сплачувати легальному імпортеріві, та період на який потрібно заморожувати кошти при закупівлі легального товару. Без зміни у питанні регулювання цього ринку за допомогою митно-

тарифних інструментів легальним імпортерам буде все більш складно утримувати свої позиції і вони переорієнтуються на інші товари, віддавши свою частину ринку тим, хто надає перевагу роботі нелегально, мінімізуючи свої витрати та збільшуючи свої конкурентні позиції за рахунок несплати податків. Таким чином, не зменшуючи податкове навантаження на імпортерів тютюнових виробів і замінників тютюну держава робить свідомий вибір у розвитку тіньового ринку.

На 2023 негайною є потреба в розгляді можливостей послаблення тиску на легальних імпортерів тютюнових виробів та замінників тютюну, для появи можливостей зменшення контрабандної складової даної галузі. Після зменшення навантаження на імпортера та збереження легальним імпортером конкурентної ціни, потрібно також проводити соціальну рекламну кампанію із проханням купувати товари, які мають акцизну марку, для підтримання галузі та легального імпортера. Головним складником можливості такого переходу є більш низька ціна легально ввезеної продукції на ринок України. Зменшення податкового навантаження на експортера за рахунок сплати податків не з максимальної роздрібно вартості (МРЦ) при ввезенні/імпорті, а від імпоротної ціни з доплатою після реалізації продукції; надання можливості клеїти акцизну марку на продукт не території України до реалізації, не заморожуючи кошти на акциз на декілька місяців, за які потрібно отримати марку, відправити її у країну призначення, почекати виробництва товару, витратити час на логістику товару та розмитнити на території України доплативши ПДВ та мито; зменшення акцизного збору на цей вид продукції через надсильні підвищення останніми роками, можуть стати саме тими першими кроками задля економічної стабілізації держави, шляхом зменшення кількості нелегальної продукції на ринку України.

Список використаних джерел

1. Скрипник С. В.. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану / С. В. Скрипник, О. С. Процевят, О. В. Воронова // Економіка та суспільство. – 2022. – № 38. – DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47>.
2. Сторожук О. В. Митно-тарифне регулювання як фактор забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави в умовах євроінтеграції / О. В. Сторожук, Г. М. Свириденко // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – № 17. – С. 94–98.
3. Іщук С. О. Структурні зміни у товарному експорті України: ризики та перспективи для національної економіки / С. О. Іщук, Л. Й. Созанський // Бізнес-аналітика в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 17 березня 2020 року / упоряд. О. А. Іващенко. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020. – С. 179–183.
4. Бабій І. В. Вплив факторів на забезпечення зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств / І. В. Бабій // Економіка і суспільство. – 2016. – № 3. – С. 114–118.
5. Гречишкіна О. О. Податкові інструменти регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні / О. О. Гречишкіна, А. С. Ковалев // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2014. – № 8. – С. 26–29.

6. Шевченко А. О. Контрабанда тютюнових виробів та алкогольних напоїв як фактор економічної дестабілізації держави / А. О. Шевченко, Т. М. Чорна // Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції «Економічні перспективи підприємництва». – К., 2022. – С. 120-123.

7. Тищенко В. Ф. Незаконне переміщення через митний кордон України та торгівля тютюнових виробів / В. Ф. Тищенко, А. О. Баєва // Управління та адміністрування в умовах протидії гібридним загрозам національній безпеці : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. – К., 2021. – С. 378-380.

References

1. Skrypnyk, S.V., Protseviat, O.S., & Voronova, O.V. (2022). Osoblyvosti rehulivannia zovnishnoekonomichnoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of regulation of foreign economic activity in the conditions of war]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, (38). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-47>.

2. Storozhuk, O.V., & Svyrydenko, H.M. (2017). Mytno-taryfne rehulivannia yak faktor zabezpechennia zovnishnoekonomichnoi bezpeky derzhavy v umovakh yevrointehratsii [Storozhuk Customs and tariff regulation as a factor in ensuring foreign economic security of the state in the conditions of European integration]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy*, (17), 94–98.

3. Ishchuk, S.O., & Sozanskyi, L.Y. (2020). Strukturni zminy u tovarnomu eksporti Ukrainy: ryzyky ta perspektyvy dlia natsionalnoi ekonomiky [Structural changes in commodity exports of Ukraine: risks and prospects for the national economy]. *Biznes-analytika v upravlinni zovnishnoekonomichnoiu diialnistiu: VII Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia – Business analytics in the management of foreign economic activity: VII International Scientific and Practical Conference* (pp. 179–183). DP «Informatsiino-analitychne ahentstvo».

4. Babii, I.V. (2016). Vplyv faktoriv na zabezpechennia zovnishnoekonomichnoi diialnosti promyslovykh pidpriemstv [Influence of factors on ensuring foreign economic activity of industrial enterprises]. *Ekonomika i suspilstvo: elektronne naukove fakhove vydannia – Economy and society*, (3), 114–118.

5. Hrechyshkina, O.O., & Kovalev, A.S. (2014). Podatkovi instrumenty rehulivannia zovnishnoekonomichnoi diialnosti v Ukraini [Tax instruments for regulating foreign economic activity in Ukraine]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia – Bulletin of the East Ukrainian National University named after Volodymyr Dahl*, (8), 26–29.

6. Shevchenko, A.O., & Chorna, T.M. (2022). Kontrabanda tiutunovykh vyrobiv ta alkoholnykh napoiv yak faktor ekonomichnoi destabilizatsii derzhavy [Smuggling of tobacco products and alcoholic beverages as a factor of economic destabilization of the state]. *Ekonomichni perspektyvy pidpriemnytstva: V Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia – Smuggling of tobacco products and alcoholic beverages as a factor of economic destabilization of the state* (pp. 120-123).

7. Tyshchenko, V.F., & Baieva, A.O. (2021). Nezakonne peremishchennia cherez mytnyi kordon Ukrainy ta torhivlia tiutunovykh vyrobiv [Illegal movement across the customs border of Ukraine and trade in tobacco products]. *Upravlinnia ta administruvannia v umovakh protydii hibrydnym zahrozam natsionalnii bezpetsi: II Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia – Management and administration in the conditions of countering hybrid threats to national security: II International Scientific and Practical Conference* (pp. 378-380).

Отримано 17.02.2023

UDC 339.543.36:663.97

Olena Bazhenova

Doctor of Economics, Professor of Department of Economic Cybernetics
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

E-mail: olenabazhenova@knu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-3197-8426>

ResearcherID: [I-2172-2018](https://orcid.org/0000-0003-3197-8426)

Liudmyla Demydenko

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)

E-mail: demydenko@knu.ua. **ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-1340-8374>

ResearcherID: [HTN-6109-2023](https://orcid.org/0000-0003-1340-8374)

CUSTOMS TARIFF INSTRUMENTS THAT REGULATE IMPORT OPERATIONS OF TOBACCO PRODUCTS AND SUBSTITUTES

The article examines the customs tariff instruments for regulating the activity of tobacco products and tobacco substitutes importers. Ukraine is not a country that produces tobacco substitute products, namely electronic cigarettes, and therefore this product is only imported to the territory of Ukraine. The tax aspect was analyzed, and a detailed calculation of the tobacco substitutes importer tax burden was identified. It is important to analyze the importer tax burden, and as a result, final consumer tax burden, based on 2023. The excessive difference between legally and illegally imported goods, especially during the war, when it becomes more and more difficult for the Ukrainian people to earn the money, forms a black market for illegal goods, because the consumer is ready to buy goods at a cheaper price, without an excise stamp. All goods without excise stamp imported by a representative of the black market illegally to obtain a competitive advantage because of reducing payment of excise tax and VAT. This hinders the development of importers who import and clear products legally, making them uncompetitive on the domestic market. End consumers in 2023 are increasingly starting to buy illegal products. The amount of duties to be paid by a legal importer has an extraordinary influence on this. Without a change in the issue of regulating this market with the help of customs tariff instruments, it will be increasingly difficult for legal importers to maintain their positions and they will reorient themselves to other goods, giving their share of the market to those who prefer to work illegally, minimizing their costs and increasing their competitive position by not paying taxes. Thus, without reducing the tax burden on importers of tobacco products and tobacco substitutes, the state makes a conscious choice to develop the shadow market.

Key words: *customs tariff instruments; customs tariffs; duties; excise tax; VAT; tobacco products; tobacco substitutes.*

Fig.: 2. Table: 1. References: 7.

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-75-84

УДК 330.34:338.2:659

JEL Classification: D81

Ольга Попело

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: popelo.olha@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

Олександр Самойлович

аспірант кафедри менеджменту та державної служби
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: brsk.trek@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5085-6312>

МЕХАНІЗМ АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ЕПОХУ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено роль цифрових технологій в адаптивному управлінні розвитком промислових підприємств у контексті забезпечення економічної безпеки. Наведено елементи адаптивного управління розвитком промислових підприємств, зовнішні та внутрішні фактори. До зовнішніх факторів авторами віднесено економічні аспекти, політичне та правове середовище, науково-технічне середовище та прогрес, конкурентне середовище тощо, а до внутрішніх чинників – рівень розвитку інноваційно-інвестиційної діяльності, менеджмент якості та маркетинг, погодження адаптаційних процесів та дії зі стратегією промислового підприємства тощо. З'ясовано, що адаптивність промислових підприємств за умов забезпечення економічної безпеки при впровадженні цифрових технологій потребує економічно обґрунтованих, ефективних організаційно-технічних підходів та рішень щодо поставлених цілей, а також активізації інноваційно-інвестиційних процесів.

Ключові слова: адаптивне управління; промислові підприємства; економічна безпека; цифрові технології; цифровізація національної економіки.

Рис.: 2. Бібл.: 15.

Постановка проблеми. Спрямування розвитку управлінської науки визначило необхідність активізації інноваційно-інформаційної діяльності промислових підприємств з метою забезпечення їх економічною безпекою. Промисловим підприємствам, які працюють стабільно та ефективно необхідно розуміти та враховувати вірогідність виникнення ризикових ситуацій та труднощів, що зможуть привести до втрати стабільного їх функціонування та необхідності перманентного оновлення складових адаптивного управління. Переважна кількість українських промислових підприємств, які мали відпрацьовану систему операційної діяльності, показали свою неспроможність адекватно реагувати на фактори навколишнього середовища через не досить розвинутий інструментарій адаптивного управління.

У сучасних умовах розвитку економіки, важливого значення в адаптивному управлінні розвитком промислових підприємств відіграють цифрові технології, які дозволяють приймати ефективні та обґрунтовані рішення.

Досліджуючи вплив цифровізації національної економіки на управління розвитком промислових підприємств, слід зазначити, що за активного використання цифрових технологій підприємства мають змогу швидко здійснювати збір необхідних даних з метою проведення аналізу та оцінки поточної ситуації на ринку, аналізувати тенденції та закономірності розвитку бізнесу в сучасних мінливих умовах. Також за допомогою хмарних обчислень, відповідного програмного забезпечення підвищується ефективність роботи відділів, команд і відповідальних менеджерів, що полягає в оперативному обміні інформацією. У свою чергу, зазначене дає можливість підвищити рівень системи економічної безпеки підприємства на основі прийняття своєчасних, обґрунтованих та ефективних рішень адаптивного управління.

Отже, актуальність обраної теми дослідження пояснюється необхідністю забезпечення економічної безпеки промислових підприємств на основі розробки механізму адаптивного управління їхнім розвитком із залученням сучасних цифрових технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям адаптивного управління розвитком підприємств, проблемам забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах цифровізації присвятили публікації такі вітчизняні та закордонні вчені, як: К. Адресен, Б. Андрушків, О. Ареф'єва, Т. Дем'яненко, О. Дьяченко, В. Зянько, Л. Любохинець, І. Новаківський, Л. Окопний, В. Прохорова, С. Тульчинська, Т. Халімон, Б. Чорній, В. Ячменьова, З. Османова та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Враховуючи наявні дослідження з даної проблематики, слід зазначити, що розробці механізму адаптивного управління розвитком промислових підприємств в контексті забезпечення економічної безпеки та з урахуванням процесів цифровізації національної економіки не приділено достатньо уваги, а тому зазначені проблеми потребують подальшого вивчення, що і обумовило вибір тематики дослідження.

Метою статті є розробка механізму адаптивного управління розвитком промислових підприємств в контексті забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація економіки має значний вплив на процеси адаптивного управління розвитком промислових підприємств в контексті забезпечення економічної безпеки. Використання цифрових технологій сприяє виявленню тенденцій та змін у ринковому середовищі за рахунок використання аналітичного інструментарію. Зазначене через прийняття раціональних та обґрунтованих управлінських рішень має позитивний вплив на розвиток промислових підприємств. Також використання цифрових технологій дає змогу отримати інформацію про вподобання, особливості поведінки споживачів на ринку за рахунок використання програмного забезпечення для управління відносинами з клієнтами (CRM) або

ГАЛУЗЕВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

платформ соціальних медіа. Це сприяє безпосередній взаємодії зі споживачами, виявленню необхідності удосконалення існуючих або розробки нових інноваційних продуктів, які пропонує промислове підприємство.

На рис. 1 представлено інформаційні технології як інноваційний засіб управління інформацією на промислових підприємствах, що включає збір, нагромадження, зберігання, оцінку та передачу даних.

Рис. 1. Інформаційні технології як інноваційний засіб управління інформацією на промислових підприємствах

Джерело: сформовано авторами на основі [8-13].

На першій стадії відбувається збір інформації, що полягає в налагодженні зв'язків як із зовнішніми, так і з внутрішніми джерелами формування потоків інформації, результатами проведення маркетингових досліджень та даних аналітики. Друга стадія характеризується накопиченням інформації, у рамках якої відстежуються потоки інформації, здійснюється їх аналіз та перевірка з метою з'ясування потреби в базах даних, інформаційних та комунікаційних ресурсах. Наступна стадія охоплює процеси зберігання інформації за рахунок реалізації механізму забезпечення безпеки процесу збереження

інформації. На четвертій стадії відбувається аналіз інформації, а саме здійснення прогнозування застосування накопиченої інформації та вивчення механізмів досягнення управлінської ефективності підприємств. На заключній п'ятій стадії відбувається підготовка та здійснюється передача інформації з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

Адаптивне управління розвитком промислових підприємств сприяє підвищенню конкурентоспроможності промислових підприємств і забезпеченню економічної безпеки через:

- підвищення ефективності за рахунок впровадження інноваційних стратегій розвитку;

- ефективну комунікацію, яка базується на встановленні комунікаційних зв'язків між відділами, підрозділами, командами, що сприяє оперативному прийняттю управлінських рішень та вирішенню поставлених задач;

- зменшення ризиків, що відбувається за рахунок виявлення потенційних загроз, їх нейтралізації або сприяння зменшенню негативного впливу;

- роботу з клієнтами, що полягає у вивченні потреб споживачів і швидкому пристосуванню до змін попиту на ринку;

- підвищення контролю якості, що досягається за рахунок підтримки високих стандартів якості продукції та оперативного реагування на зміни і проблеми, які можуть вплинути на якість продукції та імідж промислового підприємства;

- активізацію інноваційної діяльності, пояснюється тим, що на інноваційну спрямованість промислових підприємств впливають сучасні потреби споживачів та успіхи конкурентів, що викликає необхідність удосконалення продукції та введення нових її видів;

- забезпечення гнучкості, що досягається за рахунок швидкої адаптації до викликів зовнішнього середовища та коригування стратегій;

- зниження витрат, що досягається завдяки пристосуванню до сучасних викликів і використанню можливостей скорочення виробничих витрат, закупівлі товарів, витрат на маркетинг, збут тощо;

- підвищення рентабельності – базуючись на адаптивних методах управління, промислові підприємства оптимізують процеси прийняття рішень, що сприяє максимізації прибутку;

- ефективність прийняття рішень, що досягається за рахунок використання цифрових технологій, аналітичних даних, сприяє підвищенню рівня обґрунтованості рішень.

Сучасні умови функціонування промислових підприємств вказують на потребу посилення та прискорення адаптаційних процесів за рахунок розробки та реалізації механізму адаптивного управління розвитком промислових підприємств у контексті забезпечення економічної безпеки (рис. 2).

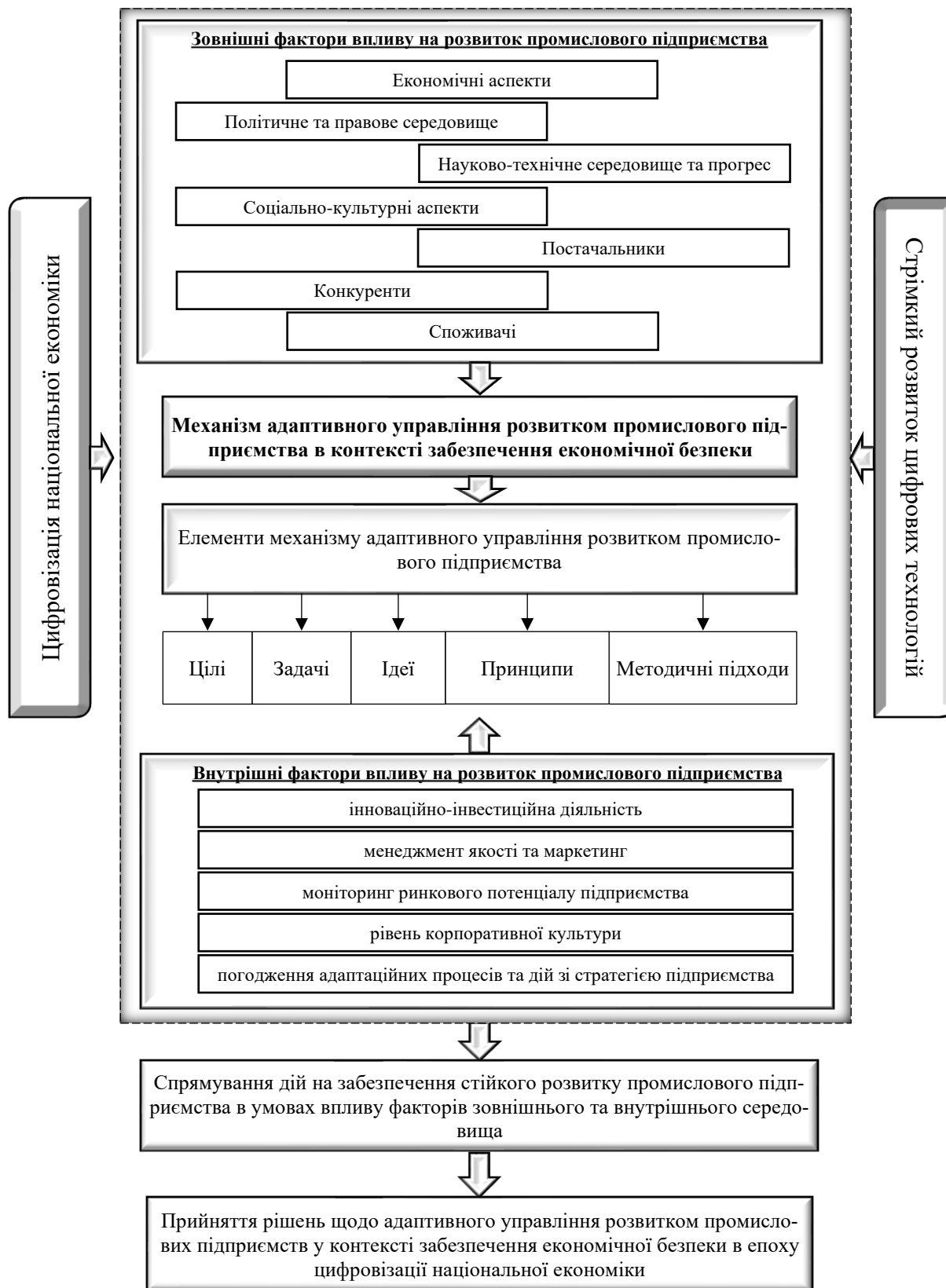

Рис. 2. Механізм адаптивного управління розвитком промислових підприємств у контексті забезпечення економічної безпеки в епоху цифровізації національної економіки

Джерело: сформовано авторами на підставі [1-7, 14-15].

Нині стратегічний напрям розвитку промислових підприємств у контексті забезпечення економічної безпеки за умов досягнення збалансованого стану та переходу до нового збалансованого стану суттєво наближаються один до одного. На етапі переходу від одного збалансованого стану до іншого здійснюються змістовні трансформації організаційних та технологічних структур промислових підприємств. Така зміна необхідна за умов, коли стара структура втрачає свою стабільність чи потенціал самовдосконалення та з'являються труднощі, пов'язані з адаптацією підприємств до зовнішніх викликів у контексті забезпечення економічної безпеки. Поглиблення змін зовнішнього середовища складно сприймаються промисловими підприємствами. Подібна ситуація призводить до розуміння менеджментом підприємств необхідності змінити усталену структуру або припинити своє функціонування. Провідним фактором трансформацій промислових підприємств є їхня інноваційно-інвестиційна діяльність, рівень ефективності якої визначає напрям змін навколишнього середовища, вміння підприємств своєчасно та адекватно сприймати та реагувати на ці процеси, а також реорганізовуватися відповідно до об'єктивних законів та закономірностей. Існування конкурентних альтернатив щодо зміни господарської системи та середовища, призводить до необхідності здійснювати вибір, результати якого впливатимуть на характер та напрям трансформацій, ефективність і результативність розвитку промислових підприємств.

Адаптивне управління розвитком промислових підприємств у контексті забезпечення економічної безпеки в умовах впровадження цифрових технологій полягає в якісних змінах застарілих технологій, форм, способів та методів організації виробничих процесів та напрямків взаємодії з навколишнім середовищем, що потребує економічно обґрунтованих та ефективних організаційно-технічних підходів і рішень щодо поставлених цілей і задач, активізації інноваційно-інвестиційних процесів. Пристосування організаційної структури підприємства до умов його функціонування відбувається з урахуванням особливостей суб'єкта господарювання, конкурентних позицій, формування умов досягнення стійкого функціонування промислового підприємства в злагоджених еволюційних взаємовідносинах з організаційно-технологічним, соціально-економічним середовищем для його перебудови. Рівень типовості зовнішніх змін впливає на характер адаптивного процесу, адже подібність змін робить процес адаптації більш автоматичним. Проте кардинальні зміни, що відбуваються в зовнішньому середовищі призводять до дискреційності адаптації.

Висновки та пропозиції. Перманентні зміни зовнішнього середовища останніх десятиліть призводять до змін у тактичних та стратегічних орієнтирах функціонування промислових підприємств, що потребує швидкого

сприйняття та розуміння, а також оперативної реакції на них. Отже, сучасним науковим трендом можна вважати адаптивність до зовнішніх змін та накопичення практичного досвіду щодо гнучкості в управлінні розвитком промислових підприємств у контексті забезпечення економічної безпеки.

Механізм адаптивного управління розвитком промислових підприємств спрямований на забезпечення економічної безпеки промислових підприємств в умовах посилення цифровізаційних процесів і дозволяє використовувати переваги ринкових умов функціонування економічної системи та максимального врахування інтересів промислових підприємств. Адаптивний механізм управління розвитком є елементом управлінської системи промислового підприємства, який сприяє здійсненню впливу на фактори, від яких залежить ефективність та результативність діяльності підприємства як фактору забезпечення економічної безпеки в епоху цифровізації національної економіки.

Подальших наукових досліджень вимагає розроблення інструментарію адаптивного управління розвитком промислових підприємств в умовах цифровізації для підвищення ефективності функціонування системи економічної безпеки підприємств.

Список використаних джерел

1. Andresen K. Design and Use Patterns of Adaptability in Enterprise Systems / K. Andresen. – Gito, Berlin; 2006. 52 p.
2. Андрушків Б. М. Адаптивна структурно-компонентна модель забезпечення економічної безпеки підприємства / Б. М. Андрушків, Л. Я. Малюта, О. Б. Погайдак // Економічний аналіз. – 2016. – Т. 25, № 2. – С. 42-50.
3. Ареф'єва О. В. Управління розвитком економічних систем: теорія, механізми регулювання та управління / О. В. Ареф'єва, В. В. Прохорова. – Х. : УкрДАЗТ, 2010. – 301 с.
4. Дем'яненко Т. І. Інноваційно-інвестиційний розвиток як економічна необхідність формування системи адаптивного управління підприємством / Т. І. Дем'яненко // Экономика и управление. – 2012. – № 4. – С. 126-132.
5. Дьяченко О. А., Артеменко Л. П. Економічна безпека інноваційно орієнтованих підприємств в умовах євроінтеграції / О. А. Дьяченко, Л. П. Артеменко // Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». – 2015. – № 12. – С. 173-180.
6. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво: сутність, механізми і форми розвитку : монографія / В. В. Зянько. – Вінниця : УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2008. – 397 с.
7. Любохинець Л. С. Теоретичний базис формування механізму забезпечення економічної безпеки промислових підприємств на основі використання інструментів гнучкого управління / Л. С. Любохинець // Український журнал прикладної економіки та техніки. – 2021. – Т. 6, № 3. – С. 203-208.
8. Новаківський І. І. Узгодження інноваційних та адаптивних змін організаційної системи управління підприємства [Електронний ресурс] / І. І. Новаківський // Проблеми економіки та управління. – 2010. – № 684. – С. 140. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ekonomika/2010_684/29.pdf.

9. Окопний Л. С. Адаптивний розвиток підприємств на основі інновацій. Міжнародна науково-практична [Електронний ресурс] / Л. С. Окопний // Інтернет-конференція «Інноваційний шлях розвитку суспільства: проблеми, досягнення та перспективи». – Режим доступу: http://sophus.at.ua/publ/2013_05_30_31_kampodilsk/ekonomichnij_blok_doslidzhen/adaptivnij_rozvitok_pidpriemstv_na_osnovi_innovacij/31-1-0-671.

10. Прохорова В. В. Адаптивний потенціал інноваційного розвитку підприємств в контексті економіки знань / В. В. Прохорова, П. В. Свідерській // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 36. – С. 318-322.

11. Тульчинська С. Актуальні проблеми підвищення прибутковості комунальних підприємств як фактору економічної безпеки / С. Тульчинська, А. Солосіч // Агросвіт. – 2019. – № 22. – С. 54-59.

12. Тульчинська С. Вплив діджиталізації управлінських процесів на систему забезпечення економічної безпеки підприємства / С. Тульчинська, А. Солосіч, Чорній В. // Інвестиції: практика та досвід. – 2021. – Вип. 9. – С. 54-58.

13. Халімон Т. М. Інформаційні технології як платформа ефективного управління конкурентоспроможністю підприємств / Т. М. Халімон // Економіка. Менеджмент. Бізнес. – 2016. – № 4. – С. 67-74.

14. Тульчинська С. О. Механізм оцінювання залучення інвестиційних ресурсів як засіб забезпечення економічної безпеки промислових підприємств : монографія / С. О. Тульчинська, Б. П. Чорній, С. В. Салод. – К. : Вид-во ФОП Кожуковський І. І., 2018. – 170 с.

15. Ячменьова В. М. Сутність понять «адаптація» та «адаптивність» [Електронний ресурс] / В. М. Ячменьова, З. О. Османова // Проблеми економіки та управління. – 2010. – № 684. – С. 346. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ekonomika/2010_684/71.pdf.

References

1. Andresen, K. (2006). *Design and Use Patterns of Adaptability in Enterprise Systems*. Gito, Berlin.

2. Andrushkiv, B.M., Malyuta, L.Ya., Pogaidak, O.B. (2016). Adaptivna strukturno-komponentna model zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv [Adaptive structural-component model of ensuring economic security of the enterprise]. *Ekonomichniy analiz – Economic analysis*, 25(2), 42-50.

3. Arefieva, O.V., Prokhorova, V.V. (2010). *Upravlinnia rozvytkom ekonomichnykh system: teoriia, mekhanizmy rehuliuвання ta upravlinnia [Management of the development of economic systems: theory, mechanisms of regulation and management]*. UkrDAZT.

4. Demyanenko, T.I. (2012). Innovatsiino-investytsiinyi rozvytok yak ekonomichna neobkhdnist formuvannia systemy adaptivnoho upravlinnia pidpriemstvom [Innovation and investment development as an economic necessity for the formation of a system of adaptive enterprise management]. *Ekonomika i upravlenie – Economics and management*, 4, 126-132.

5. Dyachenko, O.A., Artemenko, L.P. (2015). Ekonomichna bezpeka innovatsiino oriientovanykh pidpriemstv v umovakh yevrointehratsii [Economic security of innovation-oriented enterprises in the conditions of European integration]. *Ekonomichniy visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politekhnichnyi instytut» – Economic Bulletin of the National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute”*, 12, 173-180.

6. Zyanko, V.V. (2008). *Innovatsiine pidpriemnytstvo: sutnist, mekhanizmy i formy rozvytku [Innovative entrepreneurship: essence, mechanisms and forms of development]*. UNIVERSUM-Vinnytsia.

7. Lyubokhinets, L.S. (2021). Teoretychnyi bazys formuvannia mekhanizmu zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky promyslovykh pidpriemstv na osnovi vykorystannia instrumentiv hnuchkoho upravlinnia [The theoretical basis of the formation of the mechanism for ensuring the economic security of industrial enterprises based on the use of flexible management tools]. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology – Ukrainyskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky*, 6(3), 203-208.

8. Novakivskyi, I.I. (2010). Uzghodzhennia innovatsiinykh ta adaptyvnykh zmin orhanizatsiinoi systemy upravlinnia pidpriemstva [Coordination of innovative and adaptive changes in the organizational management system of the enterprise]. *Problemy ekonomiky ta upravlinnia – Problems of economics and management*, 684, 140. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ekonomika/2010_684/29.pdf.

9. Okopny, L.S. (2013). Adaptivnyi rozvytok pidpriemstv na osnovi innovatsii. Mizhnarodna naukovo-praktychna [Adaptive development of enterprises based on innovations. International scientific and practical]. *Internet-konferentsiia «Innovatsiinyi shliakh rozvytku suspilstva: problemy, dosiahnennia ta perspektyvy» – Internet conference “Innovative way of development of society: problems, achievements and prospects”*. http://sophus.at.ua/publ/2013_05_30_31_kampodilsk/ekonomichnij_blok_doslidzhen/adaptivnij_rozvitok_pidpriemstv_na_osnovi_innovacij/31-1-0-671.

10. Prokhorova, V.V., Sviderska, P.V. (2011). Adaptivnyi potentsial innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv v konteksti ekonomiky znan [Adaptive potential of innovative development of enterprises in the context of the knowledge economy]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Herald of the economy of transport and industry*, 36, 318-322.

11. Tulchynska, S., Solosich, A. (2019). Aktualni problemy pidvyschennia prybutkovosti komunalnykh pidpriemstv yak faktor ekonomichnoi bezpeky [Actual problems of increasing the profitability of utility enterprises as a factor of economic security]. *Ahrosvit – Agroworld*, 22, 54-59.

12. Tulchynska, S., Solosich, O., Chornii, V. (2021). Vplyv didzhitalizatsii upravlinskykh protsesiv na systemu zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [The impact of digitalization of management processes on the system of ensuring economic security of the enterprise]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 9, 54-58.

13. Khalimon, T.M. (2016). Informatiini tekhnolohii yak platforma efektyvnoho upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv [Information technologies as a platform for effective management of the competitiveness of enterprises]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes – Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, 4, 67-74.

14. Tulchynska, S.O., Chornii, B.P., Saloid, S.V. (2018). *Mekhanizm otsiniuvannia zaluchennia investytsiinykh resursiv yak zasib zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky promyslovykh pidpriemstv [The mechanism of evaluation of attracting investment resources as a means of ensuring the economic security of industrial enterprises]*. I. I. Kozhukovsky Publishing House.

15. Yachmenyova, V.M., Osmanova, Z.O. (2010). Sutnist poniat «adaptatsiia» ta «adaptivnist» [The essence of the concepts “adaptation” and “adaptability”]. *Problemy ekonomiky ta upravlinnia – Problems of economics and management*, 684, 346. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Ekonomika/2010_684/71.pdf.

Отримано 08.03.2023

UDC 330.34:338.2:659

Olha Popelo

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Management and Civil Service
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: popelo.olha@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4581-5129>

Oleksandr Samoilovych

PhD Student of the Department of Management and Civil Service
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: brsk.trek@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5085-6312>

**THE MECHANISM OF ADAPTIVE MANAGEMENT
OF THE INDUSTRIAL ENTERPRISES' DEVELOPMENT
IN THE CONTEXT OF ENSURING ECONOMIC SECURITY
IN THE VIEW OF THE NATIONAL ECONOMY DIGITALIZATION**

The article examines the role of digital technologies in the adaptive management of the development of industrial enterprises in the context of ensuring economic security. Elements of adaptive management of the development of industrial enterprises, external and internal factors are given. The authors refer to external factors as economic aspects, political and legal environment, scientific and technical environment and progress, competitive environment, etc., and to internal factors - the level of development of innovation and investment activity, quality management and marketing, coordination of adaptation processes and actions with the strategy of an industrial enterprise etc. It was found that the adaptability of industrial enterprises under the conditions of ensuring economic security during the implementation of digital technologies requires economically justified, effective organizational and technical approaches and solutions in relation to the set goals, as well as the activation of innovation and investment processes.

It has been proven that the permanent changes in the external environment in recent decades lead to changes in the tactical and strategic orientations of the functioning of industrial enterprises, which requires quick perception and understanding, as well as an operational reaction to them. It has been determined that adaptability to external changes and the accumulation of practical experience regarding flexibility in managing the development of industrial enterprises in the context of ensuring economic security can be considered a modern scientific trend.

It has been investigated that the mechanism of adaptive management of the development of industrial enterprises is aimed at ensuring the economic security of industrial enterprises in the conditions of strengthening digitalization processes and allows using the advantages of the market conditions of the functioning of the economic system and maximum consideration of the interests of industrial enterprises. It is noted that the adaptive mechanism of development management is an element of the management system of an industrial enterprise, which contributes to influencing the factors that depend on the efficiency and effectiveness of the enterprise as a factor of ensuring economic security in the era of digitalization of the national economy.

Keywords: *adaptive management; industrial enterprises; economic security; digital technologies; digitalization of the national economy.*

Fig.: 2. References: 15.

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-85-97

УДК 332.13

JEL Classification: E20; H22; L16; R11

Микола Бутко

доктор економічних наук, професор, заслужений економіст України
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: butko.mykola@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4349-1298>

Юлія Харченко

кандидат наук з державного управління
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: ycharhenkoyp@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6181-548X>

Валерій Колоша

кандидат економічних наук
директор ПСП «Пісківське» Чернігівської області (Чернігів, Україна)
E-mail: kolosha.v.p@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8312-8389>

Олег Рассказов

аспірант кафедри менеджменту та державної служби,
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: oleh.passkazov@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7138-2067>

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ПОСИЛЕННЯ ВПЛИВУ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ НА КОМПЛЕКСНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Розробка та впровадження суттєвих інституціональних змін функціонування агропромислового виробництва та розвитку сільських територій, надзвичайно актуалізувалась під час військової агресії росії та буде одним із головних завдань повоєнної відбудови країни. Автори статті вбачають, необхідність змін нормативно-правового поля, використанні інструментів підтримки як на державному, так і на регіональному рівні, створенні відкритої та доступної інформаційної сфери, формування інститутів які сприяють розвитку агропромислового комплексу України, як одного з найактуальніших сегментів національної економіки, який забезпечує належний рівень продовольчої безпеки регіонів і держави загалом, а також формує вагомий її експортний потенціал. Авторами в статті визначені основні максими реалізації удосконаленої інституціональної сфери розвитку нових виробничо-територіальних формувань.

У статті зазначено, що вирішення проблеми продовольчої безпеки як на національному, так і на глобальному рівнях, в першу чергу, залежить від ефективності використання механізмів забезпечення функціонування аграрного сектора економіки та супутніх сфер через модернізацію та удосконалення 7 основними рівнів, які формують інституціональну сферу розвитку, які виділяються за ступенем їх стійкості та тривалості існування.

Зазначено, що у великій кількості регіонів з агропромисловою спеціалізацією, які були окуповані, відновлення їх економічних, соціальних та екологічних можливостей необхідно буде починати заново, а таке відновлення спрямовувати на створення агропромислових формувань нового типу та побудови удосконаленої системи взаємовідносин в межах сільських територій, враховуючи нові цінності, мотивації.

Ключові слова: інституціоналізація; інституція, регіональний розвиток; агропромисловий комплекс; сільські території; виробничо-територіальні формування.

Рис.: 1. Бібл.: 7.

Постановка проблеми. Україна має у володінні потужний аграрний потенціал та систему переробки сільськогосподарської сировини, виробництва продовольчих і непродовольчих товарів, розгалужену логістичну мережу, яка обслуговує цей сектор, що зумовило значні обсяги виробництва агропродукції як для внутрішнього, так і для зовнішніх ринків. Активне впровадження інноваційних технологій в систему агропромислового виробництва сприяло збільшенню рівня присутності вітчизняної продукції на зовнішніх ринках, наслідком чого стало зростання ролі України у світовій агропродовольчій системі, у якій за окремими позиціями наша держава займає провідні місця. Підтвердженням цього є ситуація щодо зростання дефіциту продовольчої продукції у багатьох країнах світу, внаслідок обмеження вивозу зерна зумовленого збройною агресією проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Внесок у сучасні дослідження на вітчизняному просторі у формування інституціональних засад агропромислового розвитку здійснили визнані автори: О. Бородіна, В. Борщевський, А. Гальчинський, М. Гладій, С. Кваша, Л. Лученко, П. Саблук, М. Хвесик, В. Кравців, М. Крапивко, І. Прокопа та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте науковий доробок зазначених та інших науковців не враховував інституціональні особливості впливу агроформувань на розвиток сільських територіальних громад у період активної фази воєнних дій та післявоєнної відбудови України.

Метою статті є обґрунтуванням інституціональних засад посилення впливу агропромислових підприємств нового типу на інклюзивний розвиток сільських територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Агропромислове виробництво, з його визначними природними, виробничими, соціальними можливостями, безпосередньо сформувало надзвичайно вагомий базис для ефективного функціонування всього господарського комплексу країни, забезпечуючи його продовольчу, а по цілому ряду параметрів і економічну, енергетичну та екологічну безпеку. Окремо слід відзначити і роль цього комплексу в забезпеченні соціальної безпеки. Унаслідок того, що його діяльність є структуроформуючою для розвитку сільських територіальних громад, населення сільських територій має можливість отримати робочі місця, реалізувати свої підприємницькі можливості, покращити родинний добробут, що сприяє самореалізації цієї категорії людей.

Незважаючи на широкі можливості агропромислового комплексу України забезпечувати ефективність функціонування цих соціально-економічних систем від мікрорівня до глобального, у його розвитку тривалий час накопичились складні інституціональні проблеми. Їх наявність значно гальмували прогресивні зміни які реалізовувались у сфері агропромислового виробництва, створювали бар'єри на шляху впровадження необхідних трансформаційних процесів, тим самим знижуючи ефективність функціонування як аграрної сфери, так і

всієї економіки країни. Це було зумовлено тим, що функціонування вітчизняного агропромислового комплексу та його складових тривалий час відбувався в умовах впливу застарілої парадигми розвитку, коли попередньо сформовані інститути та інституції не відповідали його наявним потребам. До їх складу та сутнісно-обмежувальних можливостей належать:

- надзвичайно високий рівень централізації владних повноважень, передусім у економічній сфері, що ускладнює процеси прийняття управлінських рішень щодо регулювання розвитку зазначеної сфери діяльності;

- значний нормативний та фіскальний тиск на підприємницькі структури, що формувало бар'єри не лише на шляху реалізації їхніх потенційних можливостей, а й повсякденного функціонування;

- створення сприятливих умов для монополізації та картелізації сфери аграрного виробництва, лобіювання інтересів великих агрохолдингів, що отримують значні державні преференції, водночас обмежуючи можливості розвитку малого та середнього бізнесу на сільських територіях;

- реалізація механізмів протекціонізму у процесі регулюванні зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів агропродовольчої сфери, що, з одного боку, забезпечує захист вітчизняних виробників від іноземної конкуренції, а з іншого – знижує інтерес таких виробників не лише до підвищення, а й навіть до збереження якості продукції, що вони виробляють;

- консервація моделі «дешевої робочої сили», яка на початкових етапах розвитку національного агропромислового виробництва була одним із основних чинників високого рівня конкурентоспроможності аграрної продукції, а в сучасних умовах – знижує продуктивність його діяльності, гальмує розвиток сільських територіальних громад;

- сформовані патерни поведінки мешканців сільських територій, які ґрунтуються, з одного боку, на завищених економічних та соціальних очікуваннях, а з іншого – на низькому рівні їх суспільної та економічної активності, через зневіру у можливостях реалізувати власні інтереси;

- ігнорування як можливостей сільських територіальних громад у забезпеченні розвитку агропромислових підприємств, так і їх потреб у досягненні власних цілей розвитку. Невикористання такого потенціалу сільських територій значно обмежує можливості подальшого ефективного розвитку агропромислового виробництва [1].

Наявність таких інституціональних прогалин спричинило виникнення додаткових інституціональних бар'єрів у процесі розвитку агропромислових підприємств і сільських територій, наслідком чого може стати деформація відносин у даній сфері, формування та поширення девіантних патернів поведінки її суб'єктів.

Саме тому для України першочергової необхідності набуває завдання формування нової парадигми післявоєнного розвитку агропромислового виробництва метою якої має стати підвищення ефективності використання

наявного потенціалу аграрного сектору економіки до якого має бути долучений потенціал сільських територіальних громад. Причиною такого поєднання є, з одного боку, позитивний досвід реалізації агропромислової політики у країнах ЄС, у яких розвиток сільських територій є органічною складовою такої політики, а з іншого – набуття сільськими територіальними громадами значної кількості інструментів регулювання економічного та соціального розвитку їх територій, внаслідок реалізації реформи децентралізації в Україні. Крім того, розвиток сільських територій та громад, які на них проживають, зумовлений реалізацією дуже важливої концепції сталого розвитку, яка виникла внаслідок посилення негативного впливу на навколишнє середовище досягнень науково-технічного прогресу та усвідомлення суспільством необхідності врахування екологічних ефектів, поряд з економічними і соціальними. Таким чином, саме комплексний та сталий розвиток сільських територіальних громад має стати базовим компонентом національної аграрної політики, оскільки на ефективності їх функціонування може бути реалізований мультиплікативний ефект як для агропромислового комплексу зокрема, так і для всього господарства країни загалом.

Для вирішення цього завдання значна увага має бути сконцентрована на удосконаленні інституціонального базису розвитку нових виробничо-територіальних формувань, які включатимуть агропромислові підприємства та територіальні громади.

На нашу думку, основними максимами реалізації удосконаленої інституціональної сфери розвитку нових виробничо-територіальних формувань мають стати:

1. Забезпечення комплексного розвитку, який передбачає оптимальне використання наявного природного, економічного, соціального потенціалів сільських територій з метою формування в їх межах раціональної структури виробництва, спрямованого на досягнення економічного, соціального та екологічного ефектів, а всі суперечності, які виникають між суб'єктами цього процесу, можуть бути ефективно вирішеними.

2. Дотримання економічної свободи, що базується на підтримці економічних, соціальних та екологічних ініціатив розвитку всіх учасників розвитку сфери агропромислового виробництва в межах встановлених правил і норм, які визначаються або на рівні держави чи регіону, або на рівні інтегрованих структур, сформованих суб'єктами даної сфери.

3. Сприяння відкритості та прозорості для доступності та зрозумілості інструментів і механізмів, які використовують суб'єкти сфери агропромислового виробництва у процесі своєї індивідуальної діяльності, взаємодії між собою або ж при формуванні інтегрованих структур. Метою реалізації цього максима є підвищення рівня довіри між суб'єктами цього сектору економіки, знаходження консенсусу в процесі їх взаємодії, удосконалення моделей їхньої поведінки.

4. Підтримка партнерства, котра базується на забезпеченні балансу інтересів та досягнення взаємоузгодженої діяльності всіх суб'єктів агропромислового виробництва. Це дасть можливість формувати інтегровані управлінські, виробничі, логістичні, дослідницькі, дорадчі та інші структури за участю всіх зацікавлених суб'єктів, які забезпечують зниження транзакційних витрат, зростання економічної, соціальної та екологічної ефективності діяльності даного сектору економіки.

5. Забезпечення соціальної спрямованості, яка передбачає необхідність зростання можливостей для самореалізації, підвищення соціального захисту та рівня добробуту населення сільських територій, що сприятиме удосконаленню його трудової, споживчої та суспільної поведінки.

6. Сприяння адаптивності, котрий вбачає необхідність формування таких моделей і структур взаємодії всіх учасників агропромислового виробництва, які забезпечать виявлення ризиків їхнього розвитку та запобігання кризових проявів, ефективно вирішення проблем, появи яких не вдалося запобігти, швидке пристосування до зміни внутрішніх та зовнішніх умов їх функціонування.

7. Всіляка підтримка і державні преференції у запровадженні новітніх форм територіальної організації агропромислового виробництва з урахуванням інтересів територіальних громад.

Формування та реалізація удосконаленої інституціональної сфери розвитку агропромислових підприємств нового типу з урахуванням необхідності використання ресурсів та можливостей сільських територіальних громад відбуватиметься тривалий період та потребуватиме значних зусиль з боку всіх зацікавлених у цьому процесі суб'єктів. Необхідність прикладення значних зусиль, витрат ресурсів та часу пояснюється тим, що побудова такої сфери, на нашу думку, має відбуватись через модернізацію та удосконалення 7 основними рівнів, які формують інституціональну сферу розвитку, які виділяються за ступенем їхньої стійкості та тривалості існування (рис. 1).

І рівень характеризується найбільш високим рівнем стабільності та тривалості дії, оскільки базується на тривалих, об'єктивних та постійно відновлюваних взаємозв'язках та взаємозалежностях у таких масштабних інститутах як держава, ринок та суспільство. Однак, дані сфери зазнають постійних динамічних змін, які кумулятивно, через певний проміжок часу призводять і до зміни самих взаємозв'язків між суб'єктами та процесами які впливають на їх формування. Останні тенденції розвитку цих інститутів у глобальному масштабі, демонструють зміну цільових орієнтирів, пов'язаних із необхідністю вирішенням таких глобальних проблем як вичерпання природних, перш за все енергетичних ресурсів, погіршення клімату, зростання рівня бідності, подолання наслідків війн тощо. Це зумовило появу людиноцентричного типу розвитку. На думку Гальчинського А. С., «економіка, що виробляє товари, трансформується в економіку розширеного відтворення людини, економіку людини.

ПРОБЛЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ТА РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ РЕГІОНУ

Рис. 1. Основні рівні інституціональної сфери розвитку

Джерело: розроблено авторами.

Сучасна реальність переконливо доводить, що порядок денний економіки виробництва товарів значною мірою вичерпано. У ній не залишається місця для креативних інновацій. Основоположним для системних інноваційних трансформацій стає визначення механізмів трансформації економіки товару в економіку людини» [2, с. 8]. Для сфери розвитку агропромислового виробництва такий перехід зумовить значне підвищення пріоритетності комплексного розвитку, наслідком чого має стати забезпечення повного та оптимального використання ресурсів території, в тому числі і можливостей сільських територіальних громад, послаблення впливу техногенних чинників на агроландшафти, забезпечення населення достатньою кількістю якісних продуктів харчування, значному підвищенню інклюзивності та рівня соціального захисту жителів сільських територій.

II рівень інституціональної сфери розвитку пов'язаний з такими компонентами, які формують матеріальний базис суспільного розвитку. Перш за все, це стосується природно-ресурсного та соціального потенціалу території, які можуть бути покладені в основу формування та розвитку територіальних

господарських систем, які своєю чергою можуть впливати на рівень розвитку та використання наявного потенціалу. Основою таких прямих і зворотних зв'язків є технології, які дають розширюють можливості трансформації використання потенціалу у виробництво і навпаки. Головними регуляторами таких зв'язків є держава та громадянське суспільство. Держава, яка за допомогою регуляторних інструментів розширює або обмежує можливості технологічного використання наявних ресурсів, забезпечує потреби суспільства, а воно своєю чергою повинно мати здатність впливати на прийняття управлінських рішень на державному рівні. Такий взаємний вплив забезпечує створення та розвиток форм життєдіяльності суспільства. У сфері розвитку агропромислових підприємств нового типу це буде проявлятися у можливостях впливу жителів громад сільських території на владні рішення щодо використання технологій на рівні суб'єктів господарювання або їх інтегрованих форм, для забезпечення оптимального використання наявних ресурсів території для отримання сталого ефекту всіма учасниками взаємодії.

На III рівні відбувається розвиток системи світоглядних цінностей суспільства та індивідів, що проявляється у формуванні та трансформації переконань щодо цілей та ідеалів життя і способів їх досягнення. Сформованість таких цілей та ідеалів визначає мотивацію та тип поведінки, її змістовність та спрямованість, рівень розвитку моральних і культурних інститутів. Цінності можуть трансформуватися внаслідок впливу природно-екологічних, демографічних, науково-технічних, соціогуманітарних та культурних факторів. У сучасних умовах найбільш вагомий вплив на трансформацію цінностей мають такі визнані на глобальному рівні кризові явища, як погіршення стану навколишнього середовища, дефіцит природних ресурсів, посилення демографічного дисбалансу та технологічних ризиків для здоров'я населення, незадовільний стан продовольчого забезпечення, поглиблення соціальної стратифікації тощо. У контексті забезпечення комплексного розвитку сільських територіальних громад реакцією на такі кризи має стати трансформація певних світоглядних цінностей як на рівні господарюючих суб'єктів, державних та місцевих органів влади, так і на суспільному й особистісному рівнях. Це, у свою чергу, має зумовити і трансформацію моральних та культурних принципів. Головною метою таких ціннісних змін має стати усвідомлення всіма суб'єктами необхідності такого типу розвитку, який би забезпечив безпечне, орієнтоване на людину досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей, сприяв розширенню можливостей наступних поколінь.

На IV рівні відбувається формування бачення бажаної структури економічних систем та цілей її розвитку. Даний рівень базується на результатах фундаментальних наукових досліджень, які обґрунтовують структуру суб'єктів та об'єктів суспільної взаємодії, систему взаємозв'язків та взаємозалежностей між ними, визначають принципи їхньої поведінки та фактори, які на неї впливають, окреслюють бажані результати розвитку залежно від

сформованих цінностей, пропонують найбільш раціональні напрями їх досягнення. Він є досить важливим для розвитку агропромислових формувань нового типу та сільських територій, оскільки визначає глибину та масштаби трансформації вже існуючої системи агропромислового виробництва. Саме тому, на даному етапі важливим є визначення та врахування цінностей діяльності державних та місцевих органів влади, суб'єктів господарювання, домогосподарств, глобальних гравців з метою взаємоузгодження їх інтересів, поширення нових або удосконалених принципів їх діяльності в нових умовах задля запобігання протидії трансформаційним процесам. Вагомим результатом реалізації цього етапу є визначення необхідності формування нових інститутів та інституцій, які мають посилити ефективність розвитку агропромислового виробництва та сільських територій.

Для V рівня інституціональної сфери розвитку характерним є формування, трансформація та розвиток економічних, соціальних, правові інститутів та інституцій, їх взаємодія відповідно до встановлених цілей та норми економічного, соціального та екологічного розвитку. З цих позицій до основних інституцій слід віднести державні органи влади, сільські територіальні громади, суб'єкти господарської діяльності, недержавні організації та структури у сфері, які відповідно до цілей своєї розвитку, за допомогою наявних у них інструментів формують правила взаємодії, норми та обмеження у процесі виробництва та реалізації агропромислової продукції, розвитку сільських територій. Базовими інститутами їх взаємодії є: повноваження державних та місцевих органів влади, система управління яка реалізується на рівня державних та недержавних структур, а також суб'єктів господарювання, а також власність, як інструмент отримання прибутку, праця, як форма взаємодії, прикладання зусиль населення та інструмент підвищення його добробуту. Базові інститути, крім прямого впливу, здійснюють формування та реалізацію додаткових, або похідних інституцій, таких як: ринкові механізми взаємодії, конкурентоспроможності суб'єктів господарювання, система та специфіки ціноутворення, векторів соціальний капітал тощо. Відповідно до позицій забезпечення формування та розвитку агропромислових підприємств нового типу та розвитку сільських територіальних громад на цьому рівні виникає необхідність у:

- формуванні механізмів взаємодії державних і місцевих органів влади та бізнесу, насамперед у напрямі підтримки розвитку сільських територіальних громад;
- розвиток саморегулятивних організацій, що мають за мету розмежування повноважень між органами державної влади та недержавними організаціями задля усунення надмірної регламентованості, децентралізації процесу прийняття управлінських рішень;
- підвищення ефективності розвитку системи дорадництва у сфері виробництва та реалізації агропромислової продукції, що надає інформаційну та консультаційну допомогу суб'єктам господарювання та населенню;

- сприяння розвитку інтегрованих структур по виробництву та реалізації агропродовольчої продукції з метою підвищення економічної, соціальної та екологічної ефективності її виробників;
- диверсифікації виробництва агропромислової продукції задля підвищення рівня його конкурентоспроможності, забезпечення сталого та стабільного розвитку;
- забезпечення підвищення ефективності використання інструментів регулювання аграрного ринку, задля забезпечення прозорості його функціонування, що сприятиме підвищенню рівня довіри між його учасниками, раціональному вирішенню суперечностей між ними, запобігатиме появі ризиків та їх розвитку у кризові явища у сфері виробництва, реалізації та споживання агропромислової продукції [3].

VI рівень інституціональної сфери розвитку пов'язаний із формуванням та трансформацією типових моделей поведінки (патернів) суб'єктів господарювання та населення, в залежності від типів та періодів соціально економічного розвитку територій. Переважно, патерни формуються під впливом циклічного розвитку економіки та є практичним відображенням намагання досягнути значимих цілей суб'єктами взаємодії. У період економічного зростання суб'єкти господарювання намагаються досягнути економічного ефекту завдяки масштабуванню або удосконаленню виробництва, здійснюючи для цього значні обсяги витрат, у тому числі й на робочу силу. Зростання доходів найманих працівників внаслідок підвищення їхнього професійно-кваліфікаційних рівня, зростання рівня соціального захисту та впроваджень різноманітних систем стимулювання призводить, з одного боку, до зростання продуктивності праці, а з іншого – покращенню добробуту домогосподарств. У таких умовах населення, платоспроможний попит якого зростає, підвищує попит на продукції і, одночасно, вимоги до якості та доступності споживчих товарів і послуг. У період кризи підприємці намагаються скоротити обсяги витрат, найчастіше у сфері найманої праці, що проявляється у скороченні зайнятості, поширення проявів незадекларованої праці, зниження рівня реальних заробітних плат, демотивації їхньої активної економічної, соціальної, екологічної та загалом громадянської поведінки.

Для сфери агропромислового виробництва та її впливу на розвиток сільських територіальних громад і мешканців, які в них проживають, на думку багатьох вітчизняних дослідників, найбільш негативним чинником, що впливає на патерни поведінки підприємців та людей є надзвичайно низький рівень формалізації інститутів суспільно-економічної поведінки суб'єктів агропромислового виробництва та сільських територій [4, с. 117-119]. Це потребує значних зусиль органів державної та місцевої влади у напрямі реалізації заходів стосовно мотивації, з одного боку, підприємницьких структур до активної соціально та екологічно орієнтованої поведінки, запобіганню поширенню форм незадекларованої праці, підвищення рівня прозорості

діяльності, соціальної відповідальності тощо. З іншого боку, необхідним є впровадження програм щодо активізації розвитку громадянського суспільства в межах сільських територій, що матиме позитивний вплив як на розвиток громад, так і підприємницьких структур, сприятиме зниженню рівня зневіри сільських мешканців у ефективності своєї діяльності, формуватиме більш реальні очікування до неї тощо.

VII рівень є найбільш динамічним рівнем інституціональної сфери розвитку оскільки в його межах відбувається відтворення економічних інтересів, що проявляється у формуванні й реалізації прагнень суб'єктів та їхніми діями щодо отримання економічного, соціального та екологічного ефекту. Реалізація економічних інтересів відбувається, переважно, у короткостроковий період, оскільки базується на наявному рівні розвитку виробництва, реалізації, споживанні товарів та послуг. Попит та пропозиція на товари й послуги є надзвичайно динамічними, оскільки знаходяться під впливом великої кількості внутрішніх та зовнішніх факторів, що зумовлює або швидке коригування інтересів, або ж призводить до змін у діяльності. Тобто відбувається адаптація суб'єктів взаємодії до зміни умов їх функціонування та розвитку, підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності. У сфері розвитку агропромислових формувань нового типу та забезпечення ними комплексного розвитку сільських територіальних громад на даному рівні важливим є створення передумов та можливостей, які б забезпечували формування реальних та раціональних інтересів суб'єктів цієї сфери господарювання макро-, мезо- та мікрорівня. Це своєю чергою зумовлюватиме підвищення ефективності планування, накопичення й використання ресурсів, виробництво та реалізацію товарів, що відповідають сучасному споживчому попиту. Для сільських територіальних громад це буде проявлятися у планомірному досягненні довгострокових цілей шлях здійснення ефективного оперативного планування, накопичення власних ресурсів та можливостей, а також у формуванні такої системи взаємовідносин з місцевими підприємцями та населенням, яка б запобігала виникненню ризиків їхньої діяльності, забезпечувала раціональне вирішення суперечностей, сприяла досягненню всіма суб'єктами економічної, соціальної та екологічної ефективності, підвищення територіальної згуртованості.

Висновки і пропозиції. На сучасному етапі розвитку України, необхідність удосконалення інституціональної сфери розвитку агропромислового виробництва та сільських територій передусім пов'язана з наслідками війни проти України. Воєнні дії охопили значні території, які мали переважно агропромислово спеціалізацію та призвели до втрати ними значної кількості ресурсів:

- людських – що пов'язано із загибеллю людей та від'їздом частини населення до регіонів, віддалених від зони бойових дій, у тому числі й за кордон;
- виробничих – унаслідок знищення будівель, машин та обладнання підприємств, задіяних у сфері сільськогосподарського виробництва, харчової промисловості та інфраструктурних об'єктів

- природних – через масштабне мінування території, залишення великої кількості небезпечних вибухових предметів, будівництво фортифікаційних споруд.

Відповідно, у великій кількості регіонів з агропромисловою спеціалізацією, які були окуповані, відновлення їх економічних, соціальних та екологічних можливостей необхідно буде починати заново. Однак розуміння та сприйняття недоліків уже існуючих системи розвитку агропромислового виробництва й сільських територій дає підстави стверджувати, що таке відновлення слід починати в напрямку створення агропромислових формувань нового типу та побудови удосконаленої системи взаємовідносин у межах сільських територій. До того ж необхідно враховувати нові цінності, мотивації та типи поведінки українців, які виявились і розвинулись у процесі облоги та визволення нашої країни від окупантів.

Запропоновані напрями удосконаленої інституціональної сфери розвитку агропромислового виробництва дає можливості розробити концепцію реформування розвитку даного сектору економіки та його взаємодії із сільськими територіями. З урахуванням наслідків війни, розробку та впровадження нових або удосконалених інституціональних засад слід починати з найбільш динамічних практичних рівнів запропонованої сфери, що дасть можливість, з урахування власного та зарубіжного досвіду, у подальшому здійснювати планомірну трансформацію агропромислової сфери за всіма інституціональними рівнями.

Список використаних джерел

1. Розвиток сільських територій в системі євроінтеграційних пріоритетів України : [монографія] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень ; за наук. ред. В. В. Борщевського. – Львів, 2012. – 216 с.
2. Гальчинський А. Економічний розвиток: методологія оновленої парадигми / А. Гальчинський // Економіка України. – 2012. – № 5. – С. 4-17.
3. Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні [Електронний ресурс]. – К.: НІСД, 2014. – 45 с. – Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-11/agrosektor-0d6bd.pdf>.
4. Бутко М. П. Методологічне стратегізування регіонального розвитку в умовах модернізації інституціонального базису української держави / М. П. Бутко, Ю. П. Харченко // Регіональна економіка. – 2020. – № 4(98). – С. 13-23. – DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-4-2>.
5. Бутко М. П. Європейський досвід інституціоналізації агропромислового комплексу у контакт з процесами розвитку сільських територій / М. П. Бутко, Ю. П. Харченко, О. І. Расказов // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2022. – Вип. 6(158).
6. Регіональна економіка : підручник / за заг. ред. М. П. Бутка [та ін.]. – К. : НАДУ, 2014. – 512 с.
7. Харченко Ю. П. Основні напрями оптимізації територіальної організації господарства України в умовах воєнних дій [Електронний ресурс] / Ю. П. Харченко // Progressive research in the modern world. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference. VoScience Publisher. – Boston, USA, 2022. – Pp. 21-27. – Режим доступу: <https://sci-conf.com.ua/iii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-progressive-research-in-the-modern-world-1-3-12-2022-boston-ssha-arhiv>.

References

1. Borshchevskiy, V.V. (2012). *Rozvytok silskykh terytorii v systemi yevrointehratsiinykh priorytetiv Ukrainy [Development of rural areas in the system of European integration priorities of Ukraine]*.
2. Galchynskiy, A. (2012). Ekonomichnyi rozvytok: metodolohiia onovlenoi paradyhmy [Economic development: the methodology of the updated paradigm]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, (5), 4-17.
3. Stratehichni napriamy instytuttsiinoho zabezpechennia rozvytku ahrarnoho sektoru v Ukraini [Strategic directions of institutional support for the development of the agricultural sector in Ukraine]. (2014). NISD. <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-11/agrosektor-0d6bd.pdf>.
4. Butko, M.P., & Kharchenko, Yu.P. (2020). Metodolohichne stratehizuvannia rehionalnoho rozvytku v umovakh modernizatsii instyutsionalnoho bazysu ukrainskoi derzhavy [Methodological strategizing of regional development in the conditions of modernization of the institutional basis of the Ukrainian state]. *Rehionalna ekonomika – Regional economy*, 4(98), 13-23. <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2020-4-2>.
5. Butko, M.P., Kharchenko, Yu.P., & Rasskazov, O.I. (2022). Yevropeiskiy dosvid instyutsionalizatsii ahropromyslovoho kompleksu u kontakti z protsesamy rozvytku silskykh terytorii [European experience of institutionalization of the agro-industrial complex in contact with the development processes of rural areas]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 6(158).
6. Butko, M.P. (Ed.). (2014). *Rehionalna ekonomika [Regional economy]*. NADU.
7. Kharchenko, Yu.P. (2022). Osnovni napriamy optymizatsii terytorialnoi orhanizatsii hos-podarstva Ukrainy v umovakh voiennykh dii [The main directions of optimization of the territorial organization of the economy of Ukraine in the conditions of military operations]. Progressive research in the modern world. *Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference* (pp. 21-27). BoScience Publisher. <https://sci-conf.com.ua/iii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-progressive-research-in-the-modern-world-1-3-12-2022-boston-ssha-arhiv>.

Отримано 25.01.2023

UDC 332.13

Mykola Butko

Doctor of Economic Sciences, Professor, Honored Economist of Ukraine
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: butko.mykola@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4349-1298>

Yulia Kharchenko

PhD Sciences in Public Administration
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: ycharhenkoyp@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6181-548X>

Valery Kolosha

PhD in Economics
director of PSP "Piskivske" of Chernihiv region (Chernihiv, Ukraine)
E-mail: kolosha.v.p@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8312-8389>

Oleg Rasskazov

graduate student of the Department of Management and Civil Service,
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: oleh.passkazov@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7138-2067>

**INSTITUTIONAL BASIS FOR STRENGTHENING THE INFLUENCE
OF AGRO-INDUSTRIAL ENTERPRISES ON THE COMPREHENSIVE
DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIAL COMMUNITIES**

The development and implementation of significant institutional changes in the functioning of agro-industrial production and the development of rural areas became extremely relevant during Russia's military aggression and will be one of the main tasks of the country's post-war reconstruction. The authors of the article see the need for changes in the regulatory and legal field, the use of support tools at both the state and regional levels, the creation of an open and accessible information sphere, the formation of institutions that contribute to the development of the agro-industrial complex of Ukraine, as one of the most relevant segments of the national economy, which provides the appropriate level of food security of the regions and the state in general, and also forms its significant export potential. The authors of the article define the main maxims of the implementation of the improved institutional sphere of development of new production and territorial formations.

The article states that solving the problem of food security both at the national and global levels primarily depends on the effectiveness of the use of mechanisms to ensure the functioning of the agrarian sector of the economy and related areas through the modernization and improvement of the 7 main levels that form the institutional sphere of development. which are distinguished by the degree of their stability and duration of existence.

The authors note that, in a large number of regions with agro-industrial specialization that were occupied, the restoration of their economic, social and ecological capabilities will have to be started anew, and such restoration should be directed to the creation of a new type of agro-industrial formations and the construction of an improved system of relationships within rural areas. taking into account new values, motivations.

Key words: *institutionalization; institution; regional development; agro-industrial complex; rural areas; production-territorial formations.*

Fig.: 1. References: 7.

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-98-113

УДК 339.923(477.99)

JEL Classification: R11; P25; P58; O10

Наталія Мартинович

кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник
відділу проблем міжрегіонального співробітництва
Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В. К. Макутова»
Національної академії наук України, (Київ, Україна)

E-mail: vasilchuk_80@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9884-6052>

Scopus: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57211621949>

ПРИКЛАДНІ ІМПЕРАТИВИ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПОВОЄННОЇ РОЗБУДОВИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті на засадах узагальнення теоретико-методичного і прикладного базису територіального розвитку на перетині з теорією ефективності вирішено наукову задачу щодо розподілу територій за їх функціональним типом в контексті оцінки соціально-економічної ефективності повоєнної розбудови регіонів України. Встановлено відсутність дієвого оціночного інструментарію. Запропоновано авторський науково-методичний підхід до оцінки, що ґрунтується на комплексному територіально орієнтованому на безпеку підході та будується на засадах Закону України від 09.07.2022 № 5323 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій». На основі матричного підходу запропоновано сформувати систему координат, розподілу регіонів України для визначення положення точки на площині, що описує відповідність регіону конкретному функціональному типу. Обґрунтовано обрання окремих показників як вісь абсциси та ординати. Шляхом переведення натуральних показників у відносні, сформовано вихідні дані для розподілу регіонів за їх функціональним типом. З метою подальшого співставлення даних, здійснено розрахунок середнього значення по кожному показнику і регіону в динаміці за п'ять років. Окреслено межі кожного типу територій. Доведено доцільність проведення за авторською методикою розподіл територій у довоєнний, воєнний та повоєнний періоди, що дозволить зіставити результати, зробити ґрунтовні висновки не тільки стосовно темпів відновлення, а й причин, наслідків структурних змін у соціально-економічному розвитку під час та після війни.

Ключові слова: соціальний; економічний; регіональний розвиток; оцінка ефективності розвитку; типи територій; повоєнна розбудова регіонів.

Рис.: 1. Табл.: 6. Бібл.: 18.

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку українського суспільства можна охарактеризувати як найскладніші в новітній історії України. Навмисне руйнування країною агресором інфраструктури, а в деяких випадках її повне знищення спричиняють катастрофічні наслідки, що призводять до стрімкого падіння економіки, росту інфляції, збіднення населення, масової міграції тощо. Війна внесла свої корективи в соціальний, економічний, екологічний розвиток регіонів України. Починаючи з 2014 року в публічному просторі постійно на порядок денний виносяться питання післявоєнної розбудови, у тому числі проблеми оцінки збитків і ефективності заходів відновлення зруйнованих чи постраждалих територій через війну. Згідно з оцінкою потреб України у відновленні та реконструкції, що ведеться спільно урядом України, Групою Світового банку, Європейською комісією та

Організацією Об'єднаних Націй, спочатку повномасштабного вторгнення росії в Україну для відновлення знадобиться 411 млрд дол. США, з яких 135 млрд на відшкодування прямих збитків інфраструктури [1]. При цьому очікується, що вартість реконструкції та відновлення розтягнеться на 10 років і потребуватиме як державних, так і приватних коштів. Усе це змушує органи державної та місцевої влади, науковців, бізнес, зарубіжних партнерів та інвесторів об'єднуватися для пошуку й реалізації дієвих механізмів оцінки соціально-економічної ефективності повоєнної розбудови країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На виконання ефективної повоєнної розбудови країни спрямовані дослідження І. Заблудської, Ю. Рогозян, які на засадах аналізу досвіду розбудови території Хорватії після збройного конфлікту запропонували авторську класифікацію територій, що потребують особливої державної підтримки [2]. У дослідженнях Е. Бойченко, присвячених науково-методичному обґрунтуванню інвестиційної привабливості територій у контексті відновлення та стимулювання розвитку повоєнної економіки України, розроблена шкала сприяння інвестиціям території за класами, відповідно до рівня її руйнування [3]. С. Гречаною систематизовано комплекс показників оцінювання соціально-економічної ефективності розвитку громад і регіонів в умовах повоєнного відновлення [4]. О. Тарасевич, Є. Градобоевою визначено соціально-економічні пріоритети відновлення містообслуговуючих підгалузей сфери життєдіяльності на Донбасі [5]. У роботах Н. Подвальної, О. Бочко, В. Кузяк, Н. Стасюк розроблено заходи ефективного транспортного забезпечення в Україні, які доречними було б імплементувати у повоєнній відбудові [6]. Суттєвий вклад у повоєнну розбудову країни зроблено науковцями Інституту проблем природокористування та екології НАН України, які сумісно з Міністерством захисту навколишнього середовища та природних ресурсів України розробили ґрунтовне науково-методичне забезпечення визначення розміру шкоди, заподіяної землі, ґрунтам унаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії військового стану.

Віддаючи належне колективним зусиллям урядовців, науковців, варто зауважити, що донині не має достатнього досвіду відновлення та стимулювання розвитку регіонів в умовах війни. До теперішнього часу відсутній відповідний інструментарій адаптації існуючих науково-методичних підходів до повоєнної розбудови територій, що вимагає пошуку шляхів соціально-економічного відтворення регіонів, які б дозволили максимально ефективно в короткий термін відновити господарський комплекс України та звичний життєвий уклад населення. З огляду на сказане **мета статті** полягає в розробці методичного забезпечення розподілу територій за їх функціональним призначенням та практичної реалізації оцінки соціально-економічної ефективності повоєнної відбудови країни.

Виклад основного матеріалу. Попередні напрацювання за темою відділу «Розбудова територій пріоритетного розвитку в умовах збройного конфлікту: оцінка результативності та ефективності» дають підстави стверджувати про необхідність створення принципово нового інструментарію оцінки темпів відновлення територій постраждалих в результаті війни. У раніше проведених дослідженнях, результати яких оприлюднено у статтях [7; 18] було сформульовано основні концептуальні положення, згідно з якими перш ніж перейти безпосередньо до оціночної процедури необхідно розподілити територій згідно з їх функціональним призначенням, типологізацію яких закріплено в законі України від 09.07.2022 № 5323 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» [8]. Відповідно до статті 11² «Для планування відновлення та стимулювання розвитку регіонів та територій, а також з метою запровадження органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування спеціальних механізмів та інструментів визначаються такі функціональні типи територій»:

- 1) території відновлення;
- 2) регіональні полюси зростання;
- 3) території з особливими умовами для розвитку;
- 4) території сталого розвитку.

З огляду на це у статті здійснено розподіл регіонів згідно із закріпленою в законі типологізацією. На засадах матричного підходу запропоновано сформувати систему координат, розподілу регіонів України, для визначення положення точки на площині, що описує відповідність регіону конкретному функціональному типу. Як вісь «Х» – економічний стан, доцільним є використання значень показника валового регіонального продукту (ВРП) у розрахунку на 1 особу. Це пояснюється тим, що, по-перше, йдеться про розподіл регіонів, а по-друге, на відміну від внутрішнього валового продукту (ВВП), на підставі якого традиційно ведеться оцінка рівня економічного розвитку країн, ВРП включає додану вартість, що відображається у Квартальних національних рахунках за інституційними секторами [9].

Розраховується додана вартість як різниця між випуском товарів і послуг (визначається їхня вартість і є результатом виробничої діяльності господарюючих одиниць-резидентів у звітному періоді) і проміжним споживанням (матеріальні витрати та оплата послуг) за кожним видом економічної діяльності та сектором [9, с. 7, 9]. Такий підхід дозволяє відобразити результати по економіці загалом і відповісти на питання: хто створює товари, хто отримує прибуток від них, скільки приходить на 1 особу? Тобто ми можемо відобразити економічну сутність, не ігноруючи при цьому соціальну складову, якої позбавлений показник ВВП.

Про доцільність використання ВРП на 1 особу як визначального показника економічної ефективності свідчать роботи інших авторів, у сфері регіональної економіки, сталого розвитку. Так, у дослідженнях з вимірювання ефективності економіки та соціального прогресу лауреатів Нобелівської премії Амарті Сен, Жан-Поль Фітуссі та Джозефа Стігліца представлені пропозиції щодо зміни системи статистичного обліку та ролі ВВП в оцінці «нашого життя», які також дозволяють аргументувати вибір ВРП як визначального показника [10]. Подібна думка відображена в роботах Г. Ліндена, Дж. Дедріка і К. Кремера, які досліджували глобальні ланцюги створення вартості з використанням економіки на прикладі Apple's iPad and iPhone, підрахувавши кількість людей, безпосередньо включених у розробку, виробництво, транспортування та продаж «iPod», встановивши при цьому значну різницю в зарплатах певних груп працівників, поставивши під сумнів об'єктивність традиційної оцінки економічного розвитку територій на засадах ВВП [11]. Таким чином, робимо висновок, що в сучасних умовах, орієнтованих на сталий розвиток, ВРП дозволяє зробити зважені висновки відносно ефективності розвитку економіки територій.

Вісь $У$ – соціальний стан. У попередніх дослідженнях за цією тематикою окремо увагу приділено соціальній ефективності – в результаті встановлено, що соціальну ефективність вчені розглядають крізь людський капітал, соціальний розвиток, відповідність запланованому стану, результату, цілям, як системо утворюючий чинник тощо. Взагалі, варто зазначити, що проблема пошуку оптимального критерію соціальної ефективності донині залишається дискусійною. З огляду на це, вважаємо доцільним розглядати соціальну ефективність крізь соціальний розвиток та пропонуємо під такою розуміти стан суспільної системи, що характеризується ефективним розвитком економіки для забезпечення соціальної сфери.

Покладаючись на зазначене, очевидним стає те, що об'єктивний розподіл регіонів за соціальною складовою повинен відбуватися по сукупності показників, яка б розміщувалась на одній осі. Здійснення такої маніпуляції можливе за рахунок використання інтегрального коефіцієнта, який об'єднує сукупність окремих показників, що характеризують стан соціального розвитку. Отже, соціальну ефективність – вісь « $У$ » відобразили крізь сукупність основних соціально-економічних показників, до яких належать:

- 1) чисельність населення по регіонах, тис. осіб ($Ч_{\text{нас}}$);
- 2) зайнятість населення в регіональному розрізі віком 15-70 років, тис. осіб ($З_{\text{нас}}$);
- 3) наявний дохід населення у розрахунку на одну особу, грн ($Д_{\text{нас}}$);
- 4) витрати населення в розрахунку на одну особу, грн ($В_{\text{нас}}$).

Як уже зазначалося, для розміщення всіх цих показників на одній осі необхідно здійснити розрахунок інтегрального коефіцієнта шляхом побудови п'яти проміжних таблиць по зазначених показниках у динаміці за п'ять

років. Такий прийом дозволяє модифікувати вартісні показники як по абсцисі, так і по ординаті у відносні, шляхом ділення значення показника по регіону на його значення по країні загалом, а динамічний ряд дозволяє врахувати зміни за період.

Для розподілу територій використовувалися офіційні статистичні дані. Зокрема, вихідні та результуючі таблиці з соціально-економічними показниками побудовано на засадах Статистичної збірки «Валовий регіональний продукт за 2021 рік» [12], Статистичних збірок «Регіони України, 2017-2021» [13-17]. Використання методичного прийому ілюструється на даних за 2016-2021 рр., оскільки станом на 20.03.2023 відсутня статистика по ВРП. Загалом оцінки соціально-економічної ефективності повоєнної відбудови країни здійснюється за дворівневою схемою:

1-й рівень: розподіл регіонів за функціональними типами;

2-й рівень: оцінка кожного типу територій за окремими методиками по кожному типу.

На засаді отриманих відносних значень, з метою гармонізації результатів та приведення різновимірних показників до загальної розмірності для подальшого зіставлення, здійснено розрахунок середнього значення по кожному показнику і регіону. Середній показник $\bar{\mu}_{ij}$ розраховано за формулою:

$$\bar{\mu}_{ij} = \frac{\sum_{i=1}^n K_n}{n}. \quad (1)$$

Далі представлені результати практичної апробації методики розподілу територій. У таблиці 1 наведено вихідні дані для осі «У - економічний стан». У таблиці 2, містяться дані для осі «Х – соціальний стан». Представлені у таблиці 2 результати демонструють процедуру переведення абсолютних значень за показником – «Чисельність населення», у відносні. За аналогією, було модифіковано зайнятість населення в регіональному розрізі віком 15-70 років (табл. 3), наявний дохід населення в розрахунку на 1 особу (табл. 4), витрати населення у розрахунку на одну особу (табл. 5).

Процедура формування вихідних даних відбувалася поетапно: 1) занесення показників із статистичних збірок до таблиць; 2) переведення показників у відносні; 3) визначення середнього значення по кожному року, регіону за кожним показником; 4) зведення результатів.

Усі розраховані дані по абсцисі та ординаті занесено в результуючу таблицю 6, на засадах якої відбувався розподіл регіонів за їх функціональним типом (рис. 1).

Таблиця 1
 Вихідні дані для осі «У – економічний стан» – ВРП у розрахунку на 1 особу, грн

Регіон	ВРП у розрахунку на одну особу, грн						Відношення ВРП у розрахунку на одну особу до ВРП по Україні						μ		
	2016		2017 ¹		2018 ¹		2019 ¹		2020		2016			2020	
	2016	2017 ¹	2017 ¹	2018 ¹	2018 ¹	2019 ¹	2019 ¹	2020	2020	2016	2017	2018		2019	2020
Україна	55899	70171	84228	94632	101138	88380	0,83	0,83	0,84	0,88	0,87	0,88	0,87	0,8	
Вінницький	46615	58296	71098	83133	88380	0,61	0,71	0,69	0,77	0,74	0,7	0,77	0,74	0,7	
Волинський	34310	49937	58294	73192	75193	1,35	1,38	1,36	1,36	0,29	1,25	0,29	1,25	1	
Дніпропетровський	75396	97043	114750	122298	126209	0,58	0,56	0,54	0,52	0,49	0,5	0,52	0,49	0,5	
Донецький	32318	39299	45936	49385	50124	0,69	0,71	0,75	0,74	0,75	0,7	0,74	0,75	0,7	
Житомирський	38520	49700	62905	70225	76017	0,46	0,49	0,49	0,51	0,49	0,5	0,51	0,49	0,5	
Закарпатський	25727	34197	41706	48853	49538	1,07	1,07	1,01	0,96	0,99	1	0,96	0,99	1	
Запорізький	59729	75196	85764	91452	99738	0,66	0,66	0,68	0,67	0,65	0,7	0,67	0,65	0,7	
Івано-Франківський	37220	46282	57030	63237	66245	1,33	1,28	1,33	1,30	1,34	1,3	1,30	1,34	1,3	
Київський	74216	89904	112510	123216	135817	0,85	0,78	0,8	0,82	0,8	0,8	0,82	0,8	0,8	
Кіровоградський	47469	55128	67743	77788	81166	0,25	0,19	0,19	0,19	0,2	0,2	0,19	0,2	0,2	
Луганський	14251	13873	16300	18793	20297	0,81	0,83	0,83	0,9	0,9	0,8	0,9	0,9	0,8	
Львівський	45319	58183	70169	85177	94317	0,99	0,86	0,83	0,87	0,86	0,9	0,87	0,86	0,9	
Миколаївський	50091	60486	70325	82121	86750	0,99	0,89	0,86	0,87	0,9	0,9	0,87	0,87	0,9	
Одеський	50159	62643	72731	82879	92823	1,45	1,51	1,47	1,42	1,35	1,4	1,42	1,35	1,4	
Полтавський	81145	105994	123722	134383	136608	0,71	0,6	0,58	0,62	0,62	0,6	0,62	0,62	0,6	
Рівненський	33958	42004	49038	58318	62485	0,75	0,73	0,75	0,74	0,75	0,7	0,74	0,75	0,7	
Сумський	41741	51367	62943	70550	75815	0,52	0,55	0,55	0,58	0,6	0,5	0,58	0,6	0,5	
Тернопільський	29247	38563	46828	54821	60565	1,02	0,99	1,03	0,98	0,96	0,99	0,98	0,96	0,99	
Харківський	57150	69409	86889	92835	97428	0,65	0,65	0,63	0,63	0,66	0,6	0,63	0,66	0,6	
Херсонський	36585	45486	52914	59972	66973	0,68	0,71	0,70	0,69	0,76	0,7	0,69	0,76	0,7	
Хмельницький	37881	49858	59576	65893	77153	0,86	0,85	0,91	0,91	0,9	0,88	0,91	0,9	0,88	
Черкаський	48025	59612	76881	86279	91817	0,42	0,45	0,44	0,49	0,49	0,4	0,49	0,49	0,4	
Чернівецький	23365	31495	37443	46135	50110	0,75	0,78	0,83	0,82	0,84	0,8	0,82	0,84	0,8	
Чернігівський	41726	55139	69712	78098	85435	0,75	0,78	0,83	0,82	0,84	0,8	0,82	0,84	0,8	

*Переглянуті дані регіональних рахунків за 2017–2019 роки (з урахуванням змін у платіжному балансі НБУ).
 Джерело: розраховано авторкою за даними [7].

Таблиця 2

Вихідні дані для осі «X – соціальний стан» - чисельність населення, тис. осіб

Регіон	Чисельність населення					Відношення чисельності населення по регіону до населення по Україні					μ
	2016	2017 ¹	2018 ¹	2019 ¹	2020	2016	2017	2018	2019	2020	
Україна	42584,5	42386,4	42153,2	41902,4	41588,4	0,037	0,037	0,037	0,037	0,037	0,04
Вінницька	1590,4	1575,8	1560,4	1545,4	1529,1	0,024	0,024	0,024	0,025	0,025	0,02
Волинська	1041,0	1038,5	1035,3	1031,4	1027,4	0,075	0,076	0,076	0,076	0,075	0,07
Дніпропетровська	3230,4	3231,1	3206,5	3176,6	3142,0	0,099	0,099	0,099	0,099	0,098	0,10
Донецька	4244,0	4200,5	4165,9	4131,8	4100,3	0,029	0,029	0,029	0,029	0,029	0,03
Житомирська	1240,5	1231,2	1220,2	1208,2	1195,5	0,029	0,029	0,03	0,029	0,03	0,03
Закарпатська	1258,8	1258,1	1256,8	1253,8	1250,1	0,04	0,040	0,04	0,04	0,04	0,04
Запорізька	1739,5	1723,2	1705,8	1687,4	1666,5	0,03	0,032	0,033	0,033	0,033	0,03
Івано-Франківська	1379,9	1377,5	1373,3	1368,1	1361,1	0,04	0,041	0,042	0,042	0,043	0,04
Київська	1734,5	1754,3	1767,9	1781,0	1788,5	0,022	0,022	0,022	0,022	0,022	0,02
Кіровоградська	965,8	956,3	945,6	933,1	920,1	0,051	0,051	0,051	0,051	0,051	0,05
Луганська	2195,3	2167,8	2151,8	2135,9	2121,3	0,059	0,059	0,06	0,06	0,06	0,06
Львівська	2534,0	2529,6	2522,0	2512,1	2497,8	0,027	0,027	0,027	0,027	0,027	0,03
Миколаївська	1150,1	1141,3	1131,1	1119,9	1108,4	0,056	0,056	0,066	0,057	0,057	0,06
Одеська	2386,5	2383,1	2380,3	2377,2	2368,1	0,033	0,033	0,033	0,033	0,033	0,03
Полтавська	1426,8	1413,8	1400,4	1387,0	1371,5	0,027	0,039	0,027	0,027	0,028	0,03
Рівненська	1162,7	1160,6	1157,3	1153,0	1148,5	0,025	0,026	0,026	0,025	0,025	0,02
Сумська	1104,5	1094,3	1081,4	1068,3	1053,5	0,025	0,025	0,029	0,025	0,025	0,03
Тернопільська	1059,2	1052,3	1045,9	1038,7	1030,6	0,063	0,063	0,063	0,063	0,063	0,06
Харківська	2701,2	2694,0	2675,6	2658,5	2633,8	0,025	0,025	0,025	0,024	0,024	0,02
Херсонська	1055,6	1047,0	1037,6	1027,9	1016,7	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03
Хмельницька	1285,3	1274,4	1264,7	1254,7	1243,8	0,03	0,029	0,029	0,028	0,03	0,03
Черкаська	1231,2	1220,4	1206,4	1192,1	1178,3	0,02	0,021	0,021	0,021	0,021	0,03
Чернівецька	908,1	906,7	904,4	901,6	896,6	0,024	0,024	0,024	0,024	0,023	0,02
Чернігівська	1033,4	1020,1	1005,8	991,3	976,7						

Джерело: розраховано авторкою за даними [8-12].

Таблиця 3

Вихідні дані для осі «Х – соціальний стан» - зайнятість населення віком 15-70 років, тис. осіб

Регіон	Чисельність зайнятого населення віком 15-70 років					Відношення чисельності зайнятого населення віком 15-70 років по регіону до зайнятого населення по Україні					μ
	2016	2017 ¹	2018 ¹	2019 ¹	2020	2016	2017	2018	2019	2020	
	Україна	16276,9	16156,4	16360,9	16578,3	15915,3	0,04	0,04	0,04	0,04	
Вінницька	658,8	640,9	652,7	660,7	634,9	0,023	0,023	0,023	0,023	0,023	0,02
Волинська	382,1	366,0	371,1	380,0	364,1	0,087	0,087	0,086	0,085	0,086	0,09
Дніпропетровська	1425,4	1390,9	1402,3	1413,7	1367,8	0,046	0,045	0,045	0,045	0,045	0,04
Донецька	748,4	734,3	741,0	747,2	713,7	0,031	0,031	0,031	0,031	0,03	0,03
Житомирська	507,6	510,6	516,7	521,2	489,3	0,031	0,03	0,031	0,03	0,03	0,03
Закарпатська	505,5	496,3	502,4	508,9	492,7	0,045	0,044	0,045	0,045	0,044	0,04
Запорізька	734,9	719,7	732,2	741,6	707,3	0,034	0,035	0,034	0,035	0,034	0,03
Івано-Франківська	556,9	559,0	565,8	575,1	548,8	0,045	0,046	0,046	0,046	0,047	0,05
Київська	736,3	741,1	755,7	771,4	755,7	0,023	0,023	0,023	0,023	0,023	0,02
Кіровоградська	375,7	376,8	380,5	384,5	362,0	0,02	0,018	0,02	0,02	0,02	0,02
Луганська	298,5	292,1	298,2	303,7	287,1	0,064	0,065	0,065	0,065	0,065	0,06
Львівська	1047,0	1050,8	1061,2	1075,2	1038,9	0,03	0,030	0,03	0,03	0,03	0,03
Миколаївська	498,1	489,7	496,2	499,6	479,7	0,061	0,061	0,061	0,061	0,062	0,06
Одеська	1000,6	986,6	1001,9	1020,1	991,2	0,035	0,035	0,035	0,036	0,035	0,03
Полтавська	570,4	575,0	580,6	591,2	566,2	0,029	0,028	0,03	0,029	0,03	0,03
Рівненська	474,2	460,2	473,6	486,0	465,8	0,029	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03
Сумська	478,5	481,4	485,1	490,9	459,9	0,025	0,025	0,025	0,025	0,025	0,02
Тернопільська	407,6	399,1	410,8	417,7	398,4	0,076	0,077	0,077	0,076	0,076	0,08
Харківська	1236,6	1247,1	1258,9	1263,9	1208,5	0,027	0,027	0,027	0,027	0,027	0,03
Херсонська	441,0	442,2	448,2	455,3	434,5	0,031	0,032	0,032	0,032	0,031	0,03
Хмельницька	510,1	516,0	522,0	528,8	505,0	0,032	0,032	0,032	0,032	0,032	0,03
Черкаська	517,5	518,4	522,6	531,8	504,5	0,023	0,023	0,023	0,024	0,024	0,02
Чернівецька	376,1	379,3	382,9	394,1	376,5	0,026	0,026	0,026	0,026	0,026	0,03
Чернігівська	424,8	426,1	429,7	435,8	411,3	0,026	0,026	0,026	0,026	0,026	0,03

Джерело: розраховано авторкою за даними [8-12].

Таблиця 4
 Вихідні дані для осі «X – соціальний стан» – наявний дохід населення в розрахунку на 1 особу, грн

Регіон	Наявний дохід населення у розрахунку на одну особу					Відношення наявного доходу населення у розрахунку на одну особу по регіону до значення по Україні					μ
	2016	2017 ¹	2018 ¹	2019 ¹	2020	2016	2017	2018	2019	2020	
Україна	35610	45762,7	57908,6	67528	73355						
Вінницька	33849	43725	54992	64729	70691	0,95	0,95	0,95	0,96	0,96	0,95
Волинська	28312	38069	46475	52879	56603	0,79	0,83	0,80	0,78	0,77	0,79
Дніпропетровська	43458	54215	72883	87130	92083	1,22	1,18	1,26	1,29	1,26	1,24
Донецька	19434	24947	31888	39141	41662	0,54	0,55	0,55	0,58	0,57	0,56
Житомирська	31441	41787	52136	61961	67187	0,88	0,91	0,90	0,92	0,92	0,91
Закарпатська	25045	33282	40472	47495	51073	0,70	0,73	0,70	0,70	0,70	0,71
Запорізька	42117	52727	67982	75407	81949	1,18	1,15	1,17	1,12	1,12	1,15
Івано-Франківська	29975	39325	48368	55537	60276	0,84	0,86	0,84	0,82	0,82	0,84
Київська	39178	50320	63498	75146	79263	1,1	1,10	1,10	1,11	1,08	1,10
Кіровоградська	30978	40877	51018	58290	63472	0,9	0,89	0,88	0,86	0,87	0,88
Луганська	11919	16468	20619	24477	26714	0,33	0,36	0,36	0,36	0,36	0,35
Львівська	33673	44194	55511	65691	71150	0,94	0,97	0,96	0,97	0,97	0,96
Миколаївська	33186	43852	55544	63685	68289	0,93	0,96	0,96	0,94	0,93	0,94
Одеська	37732	48474	61166	72805	80164	1,06	1,06	1,06	1,08	1,09	1,07
Полтавська	36393	47075	60217	71627	77547	1,02	1,03	1,04	1,06	1,06	1,04
Рівненська	29757	38882	47729	54183	58814	0,83	0,85	0,82	0,80	0,80	0,82
Сумська	33944	44323	55934	65310	71117	0,95	0,97	0,97	0,97	0,97	0,97
Тернопільська	26884	35211	43512	49843	55570	0,75	0,77	0,75	0,74	0,76	0,75
Харківська	36587	46789	60118	65534	73218	1,03	1,02	1,04	0,97	1,00	1,01
Херсонська	31242	40243	50109	57110	63073	0,9	0,88	0,87	0,85	0,86	0,87
Хмельницька	32650	42349	52488	58008	64824	0,92	0,93	0,91	0,86	0,88	0,90
Черкаська	30608	40589	50293	58808	64254	0,86	0,89	0,87	0,87	0,88	0,87
Чернівецька	26838	35403	42850	48255	53875	0,75	0,77	0,74	0,71	0,73	0,74
Чернігівська	31707	41321	50895	58904	64933	0,89	0,90	0,88	0,87	0,89	0,89

Джерело: розраховано авторкою за даними [8-12].

Таблиця 5
 Вихідні дані для осі «X – соціальний стан» - витрати населення у розрахунку на одну особу, грн

Регіон	Витрати населення у розрахунку на одну особу						Відношення витрат населення у розрахунку на одну особу по регіону до витрат по Україні					μ
	2016	2017 ¹	2018 ¹	2019 ¹	2020	2020	2016	2017	2018	2019	2020	
	47356	61102	75769	90785	95566	95566						
Україна	43026	57516	66126	80773	88968	88968	0,91	0,94	0,87	0,89	0,93	0,91
Вінницька	41994	56592	63759	74022	75360	75360	0,89	0,93	0,84	0,82	0,79	0,85
Волинська	56205	71578	85692	99328	112647	112647	1,19	1,17	1,13	1,09	1,18	1,15
Дніпропетровська	20737	25925	29139	32393	39422	39422	0,44	0,42	0,38	0,36	0,41	0,40
Донецька	42684	57293	71832	84407	83768	83768	0,90	0,94	0,95	0,93	0,88	0,92
Житомирська	36448	47722	60664	71976	74403	74403	0,77	0,78	0,80	0,79	0,78	0,78
Закарпатська	52984	68104	82004	99073	99900	99900	1,12	1,11	1,08	1,09	1,05	1,09
Запорізька	43288	56687	62432	73678	76786	76786	0,91	0,93	0,82	0,81	0,80	0,85
Івано-Франківська	56466	73201	103101	118178	139404	139404	1,19	1,20	1,36	1,30	1,46	1,30
Київська	44292	58777	69201	83422	83807	83807	0,94	0,96	0,91	0,92	0,88	0,92
Кіровоградська	12754	16248	19177	22527	24518	24518	0,27	0,27	0,25	0,25	0,26	0,26
Луганська	46691	59855	77858	94925	95914	95914	0,99	0,98	1,03	1,05	1,00	1,01
Львівська	46933	59807	71004	81181	85442	85442	0,99	0,98	0,94	0,89	0,89	0,94
Миколаївська	59059	74447	90711	107878	108381	108381	1,25	1,22	1,20	1,19	1,13	1,20
Одеська	45708	59716	77947	92407	97883	97883	0,97	0,98	1,03	1,02	1,02	1,00
Полтавська	40848	51747	59497	70924	77440	77440	0,86	0,85	0,79	0,78	0,81	0,82
Рівненська	41952	55906	68956	81663	81658	81658	0,89	0,91	0,91	0,90	0,85	0,89
Сумська	37754	50323	56631	70414	72060	72060	0,80	0,82	0,75	0,78	0,75	0,78
Тернопільська	59945	75245	92488	118621	115022	115022	1,27	1,23	1,22	1,31	1,20	1,25
Харківська	45810	59326	73250	89557	83247	83247	0,97	0,97	0,97	0,99	0,87	0,95
Херсонська	40638	54097	70480	86259	88806	88806	0,86	0,89	0,93	0,95	0,93	0,91
Хмельницька	44248	58067	73534	87593	88993	88993	0,93	0,95	0,97	0,96	0,93	0,95
Черкаська	38057	49776	66537	84495	78940	78940	0,80	0,81	0,88	0,93	0,83	0,85
Чернівецька	43287	57923	70226	82644	84056	84056	0,91	0,95	0,93	0,91	0,88	0,92

Джерело: розраховано авторкою за даними [8-12].

Таблиця 6

Вихідні дані для побудови координатної площини

Регіон	Ч _{нас}	З _{нас}	Д _{нас}	В _{нас}	X	Y	lim
Вінницька (Т _{оур})	0,04	0,04	0,95	0,91	0,8	0,49	$0,5 \leq X_{\text{тоур}}; 0 < Y_{\text{тоур}} \leq 0,5$
Волинська (Т _{оур})	0,02	0,02	0,79	0,85	0,7	0,42	$0,5 \leq X_{\text{тоур}}; 0 < Y_{\text{тоур}} \leq 0,5$
Дніпропетровська (Т _{сп})	0,07	0,09	1,24	1,15	1	0,64	$X_{\text{ур}} \geq 0,5; Y_{\text{ур}} \geq 0,5$
Донецька (ТВ)	0,10	0,04	0,56	0,40	0,5	0,28	$0 < X_{\text{ТВ}} \leq 0,5; 0 < Y_{\text{ТВ}} \leq 0,5$
Житомирська (Т _{оур})	0,03	0,03	0,91	0,92	0,7	0,47	$0,5 \leq X_{\text{тоур}}; 0 < Y_{\text{тоур}} \leq 0,5$
Закарпатська (Т _{оур})	0,03	0,03	0,71	0,78	0,5	0,39	$0,5 \leq X_{\text{тоур}}; 0 < Y_{\text{тоур}} \leq 0,5$
Запорізька (Т _{сп})	0,04	0,04	1,15	1,09	1	0,58	$X_{\text{ур}} \geq 0,5; Y_{\text{ур}} \geq 0,5$
Івано-Франківська (Т _{оур})	0,03	0,03	0,84	0,85	0,7	0,44	$0,5 \leq X_{\text{тоур}}; 0 < Y_{\text{тоур}} \leq 0,5$
Київська (Т _{сп})	0,04	0,05	1,10	1,30	1,3	0,62	$X_{\text{ур}} \geq 0,5; Y_{\text{ур}} \geq 0,5$
Кіровоградська (Т _{оур})	0,02	0,02	0,88	0,92	0,8	0,46	$0,5 \leq X_{\text{тоур}}; 0 < Y_{\text{тоур}} \leq 0,5$
Луганська (ТВ)	0,05	0,02	0,35	0,26	0,2	0,17	$0 < X_{\text{ТВ}} \leq 0,5; 0 < Y_{\text{ТВ}} \leq 0,5$
Львівська (Т _{сп})	0,06	0,06	0,96	1,01	0,8	0,52	$X_{\text{ур}} \geq 0,5; Y_{\text{ур}} \geq 0,5$
Миколаївська (Т _{оур})	0,03	0,03	0,94	0,94	0,9	0,49	$0,5 \leq X_{\text{тоур}}; 0 < Y_{\text{тоур}} \leq 0,5$
Одеська (Т _{сп})	0,06	0,06	1,07	1,20	0,9	0,60	$X_{\text{ур}} \geq 0,5; Y_{\text{ур}} \geq 0,5$
Полтавська (Т _{сп})	0,03	0,03	1,04	1,00	1,4	0,53	$X_{\text{ур}} \geq 0,5; Y_{\text{ур}} \geq 0,5$
Рівненська (Т _{оур})	0,03	0,03	0,82	0,82	0,6	0,43	$0,5 \leq X_{\text{тоур}}; 0 < Y_{\text{тоур}} \leq 0,5$
Сумська (Т _{оур})	0,02	0,03	0,97	0,89	0,7	0,48	$0,5 \leq X_{\text{тоур}}; 0 < Y_{\text{тоур}} \leq 0,5$
Тернопільська (Т _{оур})	0,03	0,02	0,75	0,78	0,5	0,40	$0,5 \leq X_{\text{тоур}}; 0 < Y_{\text{тоур}} \leq 0,5$
Харківська (Т _{сп})	0,06	0,08	1,01	1,25	0,99	0,60	$X_{\text{ур}} \geq 0,5; Y_{\text{ур}} \geq 0,5$
Херсонська (Т _{оур})	0,02	0,03	0,87	0,95	0,6	0,47	$0,5 \leq X_{\text{тоур}}; 0 < Y_{\text{тоур}} \leq 0,5$
Хмельницька (Т _{оур})	0,03	0,03	0,90	0,91	0,7	0,47	$0,5 \leq X_{\text{тоур}}; 0 < Y_{\text{тоур}} \leq 0,5$
Черкаська (Т _{оур})	0,03	0,03	0,87	0,95	0,88	0,47	$0,5 \leq X_{\text{тоур}}; 0 < Y_{\text{тоур}} \leq 0,5$
Чернівецька (ТВ)	0,03	0,02	0,74	0,85	0,4	0,41	$0 < X_{\text{ТВ}} \leq 0,5; 0 < Y_{\text{ТВ}} \leq 0,5$
Чернігівська (Т _{оур})	0,02	0,03	0,89	0,92	0,8	0,47	$0,5 \leq X_{\text{тоур}}; 0 < Y_{\text{тоур}} \leq 0,5$

Джерело: розраховано авторкою.

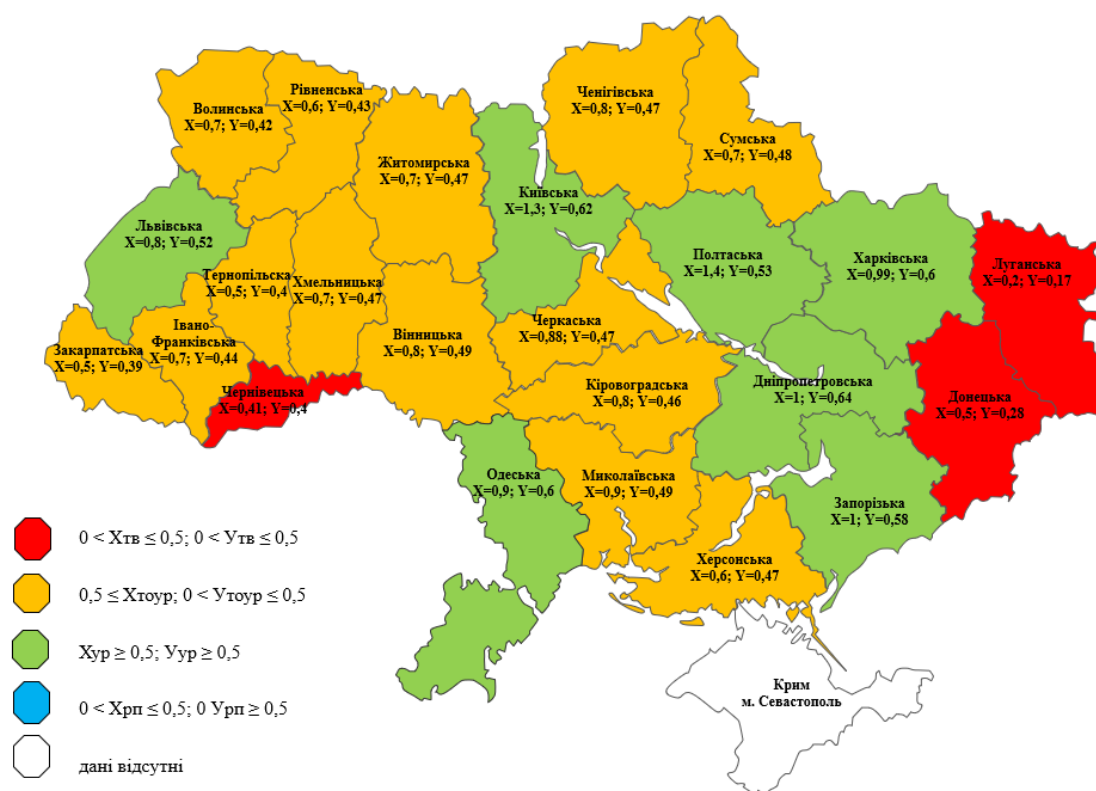

Рис. 1. Результати розподілу регіонів за їх функціональним типом
Джерело: побудовано авторкою.

З рис. 1 видно, що регіони України розподілилися між трьома квадрантами: території відновлення, території з особливими умовами розвитку та сталого розвитку. До територій регіональних полюсів не попав жоден із регіонів. Враховуючи факт використання даних за 2016-2021 рр., відображена ситуація відповідає до воєнному періоду. За таким самим принципом, необхідно здійснити розподіл територій у період війни (динаміка з 2022 року до закінчення війни), а також повоєнний період у динаміці за п'ять років. Отримані результати після їх зіставлення та аналізу дозволять зробити ґрунтовні висновки не тільки стосовно темпів відновлення, а і сприяють встановленню відмінностей довоєнного, воєнного та післявоєнного соціально-економічного розвитку територій. Покладаючись на вищевказане, вважаємо методику дієвою та доцільною та пропонуємо використовувати її при оцінюванні соціально-економічної ефективності повоєнної розбудови країни.

Висновки і пропозиції. У статті, на основі зведення попередніх теоретико-методичних напрацювань, вирішено прикладну задачу щодо розподілу регіонів за їх функціональним типом. У результаті проведеного дослідження сформовано низку висновків і пропозицій, що становлять підґрунтя для оцінки соціально-економічної ефективності повоєнної розбудови країни, основні з яких зводяться до такого.

На засадах матричного методу запропоновано сформувавши систему координат, розподілу регіонів України, задля визначення положення точки на площині, що описує відповідність регіону конкретному функціональному типу, закріпленому в Законі України № 5323 від 09.07.2022 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій».

Запропоновано як вісь «Х – економічний стан» використовувати значення показника валового регіонального продукту (ВРП) у розрахунку на 1 особу, а для осі «У – соціальний стан» скористатися сукупністю показників, яка б розміщувалась на одній осі. Обґрунтовано доцільність авторського бачення, щодо ВРП на 1 особу (вісь Х) та сукупності показників, таких як чисельність населення по регіонах, тис. осіб., зайнятість населення в регіональному розрізі віком 15-70 років, тис. осіб., наявний дохід населення в розрахунку на одну особу (грн), витрати населення у розрахунку на одну особу, грн (вісь У).

На засадах статистичних збірок сформовано вихідні дані для розподілу регіонів за їх функціональним типом. Натуральні значення показників як по абсцисі, так і по ординаті модифіковано у відносні шляхом ділення значення показника по регіону на його значення по країні в цілому. На засаді отриманих відносних значень, з метою їх подальшого зіставлення, здійснено розрахунок середнього значення по кожному показнику і регіону в періоді за п'ять років. Сформовано вихідні дані для розподілу регіонів України за їх функціональним типом та згруповано за територіями відновлення; територіями з особливими умовами для розвитку; території сталого розвитку і регіональними полюсами зростання.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Наступний етап досліджень спрямовано на класифікацію кожного окремого типу територій, апробацію оцінки безпосередньо територій з особливими умовами розвитку, оскільки вони є об'єктом дослідження НДР відділу. Науково-практичні рекомендації розподілу територій за їх функціональним типом та оцінки соціально-економічної ефективності повоєнної відбудови країни направлені до Міністерства розвитку громад та територій України.

Список використаних джерел

1. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment [Electronic resource] / Worldbank. – Accessed mode: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/03/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment>.
2. Zabłodska I. European experience in the construction of priority development territories after an armed conflict: a trajectory of sustainability / I. Zabłodska, Yu. Rohozian, O. Khandii, S. Sieriebriak, I. Litvinova // Problemy Ekorozwoju. – 2023. – Vol. 18(1). – Pp. 51-60. DOI: 10.35784/pe.2023.1.05.
3. Boichenko E. Investment attractiveness of Territories in the context of restoring and stimulating the development of the post-war economy of Ukraine / E. Boichenko, N. Martynovych // Modern trends in the development of financial and innovation-investment processes in Ukraine: materials of the VI International Scientific and Practical Conference: a collection of scientific papers. – Vinnytsia: VNTU, 2023. – Pp. 211-213.

4. Гречана С. І. Соціально-економічна ефективність розвитку громад і регіонів: побудова системи показників в умовах повоєнного відновлення / С. І. Гречана // Економіка та право. – 2022. – № 4(67). – С. 43-56. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.04.043>.

5. Тарасевич О. В. Пріоритети відновлення містообслуговуючих підгалузей сфери життєдіяльності на Донбасі: соціо-еколого-економічний аспект / О. В. Тарасевич, Є. С. Градобоева // Економіка та право. – 2021. – № 2(61). – С. 122–134. – DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.02.122>.

6. Podvalna H. Economic efficiency of road transport vehicles of fleet and its impact on commercial indices and production plan of a motor transport enterprise / H. Podvalna, O. Bochko, V. Kuziak, N. Stasyuk // The International Conference on Innovation, Modern Applied Science & Environmental Studies. – 2020. – № 234. – DOI: [10.1051/e3sconf/202123400056](https://doi.org/10.1051/e3sconf/202123400056).

7. Martynovych N. From the territory of recovery to sustainable development: A methodological concept of effective socio-economic development of Ukraine after the war / N. Martynovych, I. Yemchenko, T. Kulinich // Problemy Ekorozwoju. – 2023. – Vol. 18 (2). – Pp. 69-79.

8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій [Електронний ресурс]: Закон України від 09.07.2022 № 5323 – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/II04786G?an=143>.

9. Методика розрахунку показника структурної статистики «додана вартість за витратами виробництва» [Електронний ресурс]: Державна служба статистики України. Наказ від 23.11.2017 № 300 від 31.12.2022 № 472. – Київ: Державний комітет статистики України, 2016. – 23 с. – Режим доступу: https://ukrstat.gov.ua/norm_doc/2023/106/106.pdf.

10. Amartya S. Mismeasuring Our Lives: Why GDP Doesn't Add Up [Electronic resource] / S. Amartya, J. Fitoussi, J. Stiglitz // The New Press. – Accessed mode: <https://wcfia.harvard.edu/publications/mismeasuring-our-lives-why-gdp-doesnt-add>.

11. Kenneth L. Capturing Value in Global Networks: Apple's iPad and iPhone' [Electronic resource] / L. Kenneth Kraemer, G. Linden, J. Dedrick // Personal Computing Industry Center. – 2011. – Accessed mode: <https://mronline.org/2019/09/26/notebook-2-the-rate-of-exploitation>.

12. Статистичний збірник «Валовий регіональний продукт за 2020 рік» / за ред. І. М. Нікітіної. – К. : Держкомстат України, 2021. – 128 с.

13. Статистичний збірник «Регіони України» / за ред. І. Є. Вернера. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – Ч. 1. – 323 с.

14. Статистичний збірник «Регіони України» / за ред. І. Є. Вернера. – К. : Державна служба статистики України, 2018. – Ч. 1. – 315 с.

15. Статистичний збірник «Регіони України» / за ред. І. Є. Вернера. – К. : Державна служба статистики України, 2019. – Ч. 1. – 276 с.

16. Статистичний збірник «Регіони України» / за ред. І. Є. Вернера. – К. : Державна служба статистики України, 2020. – Ч. 1. – 276 с.

17. Статистичний збірник «Регіони України» / за ред. І. Є. Вернера. – К. : Державна служба статистики України, 2021. – Ч. 1. – 276 с.

18. Мартинович Н.О. Комплекс показників оцінювання соціально-економічних результатів та ефективності відновлення зруйнованих територій через війну / Н. О. Мартинович // Економіка та право. – 2022. – № 4(67). – С. 57-71. – DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.04.057>.

References

1. Updated Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Assessment. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2023/03/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment>.

2. Zablodska, I., Rohozian, Yu., Khandii, O., Sieriebriak, S., & Litvinova, I. (2023). European experience in the construction of priority development territories after an armed conflict: a trajectory of sustainability. *Problemy Ekorozwoju*, 18(1), 51-60. doi: 10.35784/pe.2023.1.05.

3. Boichenko, E., & Martynovych, N. (2023). Investment attractiveness of Territories in the context of restoring and stimulating the development of the post-war economy of Ukraine. *Modern trends in the development of financial and innovation-investment processes in Ukraine: materials of the VI International Scientific and Practical Conference: a collection of scientific papers* (pp. 211-213). VNTU.

4. Hrechana, S. (2022). Sotsialno-ekonomichna efektyvnist rozvytku hromad i rehioniv: pobudova systemy pokaznykiv v umovakh povoiennoho vidnovlennia [Socio-economic efficiency of the development of communities and regions: construction of a system of indicators in the conditions of post-war recovery]. *Ekonomika ta pravo – Economics and law*, 4(67), 43-56. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.04.043>.

5. Tarasevych, O., & Hradoboieva, Ye. (2021). Priorytety vidnovlennia mistoobsluhovuiuchykh pidhaluzei sfery zhyttiedialnosti na Donbasi: sotsio-ekoloho-ekonomichni aspekt [Priorities for the restoration of city-serving sub-sectors of the sphere of life in Donbas: socio-ecological-economic aspect]. *Ekonomika ta pravo – Economy and law*, 2(61), 122–134. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2021.02.122>.

6. Podvalna, H., Bochko, O., Kuziak, V., & Stasyuk, N. (2020). Economic efficiency of road transport vehicles of fleet and its impact on commercial indices and production plan of a motor transport enterprise. The International Conference on Innovation, *Modern Applied Science & Environmental Studies*, 234. doi:10.1051/e3sconf/202123400056.

7. Martynovych, N., Yemchenko, I., & Kulinich, T. (2023). From the territory of recovery to sustainable development: A methodological concept of effective socio-economic development of Ukraine after the war. *Problemy Ekorozwoju*, 18(2), 69-79.

8. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zasad derzhavnoi rehionalnoi polityky ta polityky vidnovlennia rehioniv i terytorii [On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the principles of the state regional policy and the policy of restoration of regions and territories], Law № 5323 (July 09, 2022). <https://ips.ligazakon.net/document/JI04786G?an=143>.

9. Metodyka rozrakhunku pokaznyka strukturnoi statystyky «dodana vartist za vytratamy vyrobnytstva» [Methodology for calculating the indicator of structural statistics “added value based on production costs”], Nakaz Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy № 472 (December 31, 2022). https://ukrstat.gov.ua/norm_doc/2023/106/106.pdf.

10. Amartya, S., Fitoussi, J., & Stiglitz, J. (2010). *Mismeasuring Our Lives: Why GDP Doesn't Add Up*. The New Press. <https://wcfia.harvard.edu/publications/mismeasuring-our-lives-why-gdp-doesnt-add>.

11. Kenneth, L. Kraemer, Linden, G. Dedrick, J. (2011). *Capturing Value in Global Networks: Apple's iPad and iPhone*. Personal Computing Industry Center. <https://mronline.org/2019/09/26/notebook-2-the-rate-of-exploitation>.

12. Verner, I.Ie. (Ed.). (2021). *Valovyi rehionalnyi produkt za 2020 rik [Gross regional product for 2020]*. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.

13. Verner, I.Ie. (Ed.). (2017). *Rehiony Ukrainy Ch. 1. [Regions of Ukraine Part 1]*. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.

14. Verner, I.Ie. (Ed.). (2018). *Rehiony Ukrainy Ch. 1. [Regions of Ukraine Part 1]*. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.

15. Verner, I.Ie. (Ed.). (2019). *Rehiony Ukrainy Ch. 1. [Regions of Ukraine Part 1]*. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.

16. Verner, I.Ie. (Ed.). (2020). *Rehiony Ukrainy Ch. 1. [Regions of Ukraine Part 1]*. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.

17. Verner I.Ie. (Ed.). (2021). *Rehiony Ukrainy Ch. 1. [Regions of Ukraine Part 1]*. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy.

18. Martynovych, N. (2022). Kompleks pokaznykiv otsiniuvannya sotsialno-ekonomichnykh rezultativ ta efektyvnosti vidnovlennia zruinovanykh terytorii cherez viinu [A complex of indicators for evaluating socio-economic results and the effectiveness of the restoration of war-ravaged territories]. *Ekonomika ta pravo – Economics and law*, 4(67), 57-71. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.04.057>.

Отримано 19.02.2023

UDC 339.923(477.99)

Nataly Martynovych

PhD in Economics, Associate Professor,

State Institution «VK Institute of Economic and Legal Research Mamutov»

National Academy of Sciences of Ukraine (Kiev, Ukraine)

E-mail: vasilchuk_80@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9884-6052>

Scopus: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57211621949>

APPLIED IMPERATIVES OF ASSESSING THE SOCIO-ECONOMIC EFFICIENCY OF THE POST-WAR DEVELOPMENT OF THE REGIONS OF UKRAINE

Modern science, having a sufficiently wide range of scientific approaches, tools, algorithms, values and indicators that reflect the effectiveness of any processes, requires the search for the most optimal scientific and methodological support in view of modern challenges, in particular the war. Using the principles of generalisation of the theoretical and methodological, as well as applied basis in the field of territorial development at the intersection with the theory of efficiency, the article solves a scientific problem of assessing the socio-economic efficiency of the post-war development of the regions of Ukraine. The lack of effective evaluation tools was established. The author's scientific and methodological approach to assessment is proposed, which is based on a comprehensive territorial and security-oriented approach and is built on the principles of the Law of Ukraine dated 07.09.2022 № 5323 "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Basics of the State Regional Policy and the Policy of the Restoration of Regions and territory". On the basis of the matrix approach, it is proposed to form a coordinate system for the distribution of regions of Ukraine in order to determine the position of a point on the plane that describes the correspondence of the region to a specific functional type. The selection of individual indicators as abscissa and ordinate axes is justified. By converting natural indicators into relative ones, the initial data for the distribution of regions according to their functional type was formed. In order to further compare the data, the average value for each indicator and region in the five-year dynamics was calculated. The boundaries of each type of territory are outlined. The expediency of dividing the territories into pre-war, war and post-war periods according to the author's methodology has been proven, which will allow comparing the results and drawing thorough conclusions not only about the rates of recovery, but also about the causes and consequences of structural changes in socio-economic development for each period.

Keywords: social; economic; regional development; assessment of development efficiency; types of territories; post-war development of regions.

Fig.: 1. Table: 6. References: 18.

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-114-122

УДК 336.1

JEL Classification: H56; H70

Максим Забаштанський

доктор економічних наук, професор,
директор ННІ бізнесу, природокористування і туризму
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: mazani@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9417-0163>
ResearcherID: [G-6145-2014](https://orcid.org/0000-0001-9417-0163)

Роман Ломонос

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: lomonosroman.igor@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0009-0007-5620-575X>
ResearcherID: [IAO-5054-2023](https://orcid.org/0009-0007-5620-575X)

Руслан Ломонос

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: lri1997@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6378-5031>
ResearcherID: [IAO-5026-2023](https://orcid.org/0000-0002-6378-5031)

**РОЛЬ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА
В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

У статті розглядаються актуальні питання використання механізму державно-приватного партнерства в системі забезпечення фінансової безпеки України. Здійснено деталізацію можливих форм та інструментарію застосування державно-приватного партнерства, спрямованих на забезпечення фінансової безпеки держави. Проведено аналіз категоріального апарату дефініції «державно-приватне партнерство», «фінансова безпека». Визначено ключові проблеми практичного застосування державно-приватного партнерства, вирішення яких перебуває в площині забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання і держави. Запропоновано можливі напрями посилення фінансової безпеки держави через активізацію державно-приватного партнерства. Акцентовано на вагомій ролі державно-приватного партнерства в акумулюванні достатніх обсягів фінансових ресурсів, забезпеченні фінансової безпеки держави. Обґрунтовано доцільність використання концесії як однієї з ключових форм державно-приватного партнерства. Визначено державно-приватне партнерство як основну форму для залучення інвестицій в економіку та зміцнення рівня фінансової безпеки національної економіки.

Ключові слова: фінансова безпека; державно-приватне партнерство; інвестиції; концесійні відносини; суб'єкти фінансових відносин; економічна безпека.

Табл.: 1. Рис.: 2. Бібл.: 10.

Постановка проблеми. В умовах складної геополітичної ситуації, сформованої на початку минулого року, наша держава стоїть перед необхідністю посилення власної національної безпеки, вагомою основою формування якої є саме фінансова безпека. Саме фінансова безпека є основою збереження фінансового потенціалу, гарантування суверенітету держави, формує передумови для покращення її місця на світовій арені. Саме з цих позицій, фундаментальне дослідження можливих шляхів посилення фінансової безпеки держави не втрачає власної актуальності та значення як для держави загалом, так і її окремого громадянина зокрема.

Слід визнати, що на сьогодні наявна значна кількість теоретичних та методологічних напрацювань присвячена фінансовій безпеці держави, суспільства та особистості. Водночас практично немає жодного аспекту національної безпеки держави, який би безпосередньо не залежав від забезпечення її фінансової безпеки. Остання традиційно розглядається як складова частина вагомої економічної категорії «економічна безпека». Існування залежності різних напрямів безпеки держави від її фінансової складової є достатньо очевидною, оскільки обмеженість фінансових ресурсів призводить до неможливості належного фінансування пріоритетних напрямів та завдань держави, що своєю чергою матиме безпосередній вплив на перебіг макроекономічних тенденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей організації фінансових відносин у процесі розвитку та застосування державно-приватного партнерства перебуває в центрі уваги багатьох науковців та практиків протягом багатьох років. Серед них слід виділити таких: Я. Бісман, А. Беліцька, В. Варнавський, П. Гільон, О. Гош, С. Данасарова, Б. Дезілець, А. Денисенко, М. Дубини, О. Кириленко, Л. Коваленко, Т. Лебеда, М. Лефебр, О. Маслюківська, В. Міхеєв, І. Нейкова, А. Пересада, О. Рожко.

Вивченню особливостей впливу державно-приватного партнерства на забезпечення фінансової безпеки держави присвячені праці таких учених: А. Асаул, В. Базилевич, В. Ємельянов, В. Жук, І. Запатріна, В. Котовський, Т. Майорова, Н. Ткаченко, С. Онишко, В. Ребок, А. Роговий, Ф. Узунов, Б. Шулюк, С. Шкарлет, Р. Щур.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Система новітніх викликів, які постали перед нашою країною, посилили необхідність більш детального дослідження питання розвитку державно-приватного партнерства, посилення його ролі в забезпеченні фінансової безпеки держави та збереженні її суверенітету.

Мета статті. Метою цього дослідження є поглиблення наявного теоретико-методичного апарату розвитку фінансових відносин взаємодії органів державної та місцевої влади із суб'єктами господарювання, обґрунтування важливої ролі активізації державно-приватного партнерства у зміцненні фінансової безпеки держави, збереженні життєздатності фінансової системи.

Виклад основного матеріалу. Дослідження концептуальних та методологічних засад забезпечення фінансової безпеки держави перебуває у площині підвищеної уваги науковців та практиків. Це зумовлює наявність значної уваги до її категоріального апарату, методичних підходів оцінки її рівня як серед суб'єктів господарювання, так і держави загалом, виявлення та відповідного реагування на фактори-загрози та фактори-стимулятори.

На сьогодні більшість учених та практиків під фінансовою безпекою розуміють стан захищеності національної економіки від зовнішніх та внутрішніх загроз, за яких забезпечуються економічний суверенітет країни,

єдність її економічного простору, умови для реалізації стратегічних національних пріоритетів України. Саме з цих позицій, фінансова безпека посідає особливе, надзвичайно важливе місце в системі безпеки держави, оскільки безпосередньо впливає на політичне життя суспільства, реалізацію економічної політики, виконання соціальних програм, зміцнення обороноздатності та безпеки держави, розв'язання екологічних проблем [5].

Водночас під фінансовою безпекою держави О. Василик пропонує розглядати надійність захищення фінансової системи держави від внутрішніх та зовнішніх загроз. Саме необхідність реагування на наявні загрози функціонування фінансової системи обумовлює доцільність узагальнення пріоритетних напрямів державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки держави (рис. 1).

Розвиток системи державного управління, прогнозування та стратегічного планування у сфері економіки	Забезпечення стійкого зростання реального сектору економіки	Створення належних умов для розробки та впровадження сучасних технологій, стимулювання інноваційного розвитку
Стійкий розвиток національної фінансової системи	Пріоритетні напрями забезпечення фінансової безпеки держави	Підвищення ефективності зовнішньоекономічного співробітництва та реалізації конкурентних переваг
Збалансоване просторовий та регіональний розвиток України	Забезпечення безпеки економічної діяльності підприємств	Розвиток людського потенціалу

Рис. 1. Пріоритетні напрями забезпечення фінансової безпеки держави

Джерело: складено авторами на основі [3; 4; 6; 8].

Вагомим інструментом посилення фінансової безпеки держави, сприяння досягнення ключових напрямів державної політики виступає саме державно-приватне партнерство. Необхідність налагодження тісної співпраці між державою та суб'єктами господарювання вперше виникла саме в практиці зарубіжних країн, що також стало основоположним у процесі виникнення категорії «державно-приватне партнерство».

У вітчизняній літературі на даний час наявна значна кількість трактувань категорії «державно-приватне партнерство», що характеризуються багатогранністю даної категорії, у зв'язку з чим відсутнє однозначний підхід до її розуміння (табл. 1).

Таблиця 1

*Аналіз трактувань та характерних рис
державно-приватного партнерства*

Автор	Визначення
Н. Бондар	«Під державно-приватним партнерством слід розуміти будь-які договірні або організаційні форми взаємодії держави та приватного капіталу, що передбачають передачу приватному бізнесу з боку держави певних повноважень з проектування, будівництва, управління, фінансування, експлуатації та обслуговування об'єктів на основі укладених типових контрактів (договорів) для здійснення суспільно значущих проектів із заздалегідь визначеними державою вимогами щодо результатів їхньої реалізації, а також розподіл пов'язаних із ними ризиків та очікуваних прибутків».
П. Шилепницький	«партнерство держави та приватного сектору задля вирішення суспільно важливих проблем (задач, проектів) в інтересах суспільства в цілому або місцевих громад».
Б. Данилишин	«система співробітництва, в якій розподіляються ризики між партнерами за принципом кращої спроможності їх нейтралізації, а також існує узгоджений підхід до поділу винагород»
М. Кнір	ДПП - інституційно-організаційний альянс державної влади та приватного бізнесу з метою реалізації суспільно значимих проектів, у широкому спектрі сфер діяльності.
В. Глянцев	Державно-приватне партнерство в інноваційній сфері необхідно розглядати не тільки як широку основу відносин між бізнесом і державою, закладених в Господарському кодексі України, а також як особливу організаційно-інституційну форму цих відносин, яка може набувати характеру договору (без створення юридичної особи) або юридичної особи (у тому числі як договірного об'єднання підприємств)

Джерело: складено авторами на основі [1; 2; 3; 4; 5; 7; 9; 10].

Контент-аналіз трактувань та основних характеристик державно-приватного партнерства (таблиця 1) показав, що у дослідженнях наукового співтовариства простежується як подібність, так і протилежність поглядів на деякі аспекти взаємодії держави та приватного сектору. Найявністю різноманітних підходів до трактування економічної категорії «державно-приватне партнерство» пов'язано з необхідністю вирішення питання щодо предмету взаємодії державно-приватного партнерства, цільового призначення, сферу застосування та можливі форми його реалізації [2].

У переважній більшості наукових праць щодо сутності і змісту державно-приватного партнерства, акцентується увага на правовому врегулюванні взаємовідносин державного та приватного секторів. При цьому, під час трактування цієї категорії, вчені виділяють різні форми взаємодії партнерів: контрактні та інституційні. Абсолютна більшість авторів при визначенні сутності даної категорії як складовий елемент виділяють її цільову орієнтацію, що полягає в спрямованості на рішення державних та суспільно-значимих завдань, досягненні соціально-економічного ефекту, стратегічних цілей економічного розвитку [9].

Практичне застосування та розвиток зазначеного механізму, як зазначалося вище, може сприяти ефективній реалізації напрямів державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки країни.

Важливим аспектом у посиленні фінансової безпеки країни є сприяння надходженню інвестицій, їх спрямування відповідно до стратегічних напрямів розвитку держави. Саме у даному контексті, достатній рівень фінансової безпеки забезпечується залученням прямих іноземних інвестицій.

Водночас, слід зазначити, що інвестиційне забезпечення фінансової безпеки країни складається з низки послідовних процесів, які в свою чергу поділяються на сукупність різного роду елементів, взаємодія яких відповідає за формування відповідних тенденцій в сфері залучення інвестиційних ресурсів. У наш час рівень фінансової безпеки потребує особливої уваги, що зумовлено наявністю його прямого впливу не лише на стан національної економіки, але й на можливості збереження суверенітету держави. Саме з цих позицій процес функціонування інвестиційного середовища доцільно розглядати в розрізі його складових (рис. 2).

Рис. 2. Роль державно-приватного партнерства для активізації інвестиційного середовища національної економіки
Джерело: розроблено авторами на основі [3-5].

Саме інвестиційне середовище виступає каталізатором розвитку національної економіки. Водночас, новітні виклики в яких опинилась наша країна та суспільство, значно ускладнили можливості його належного функціонування. За таких умов, фінансові можливості держави є значно обмеженими, крім того, переважна частина фінансових ресурсів спрямовується на збереження суверенітету держави, забезпечення населення послугами життєзабезпечення.

Саме тому важливим інструментом розвитку інвестиційної активності, активізації реального сектору економіки, а отже, і зміцнення рівня фінансової безпеки є державно-приватного партнерство, яке може здійснюватися в

різних формах. Однією з найбільш ефективних форм державно-приватного партнерства, яка приваблює іноземних інвесторів, є концесія.

Концесії на сьогодні визнаються найпоширенішою формою державно-приватного партнерства під час здійснення масштабних, капіталомістких проєктів. Концесія виступає специфічною формою відносин між державою (концедентом) та юридичними чи фізичними особами (концесіонерами), що виникає внаслідок надання концедентом концесіонеру прав користування державною власністю за договором, за плату та на зворотній основі, а також прав на провадження певних видів діяльності, які становлять виняткову монополію держави [3].

Досить багато провідних країн світу (Франція, США, Німеччина, Іспанія, країни Латинської Америки, країни Перської затоки тощо) досить активно використовують концесійні механізми з метою забезпечення спільного результату. У багатьох країнах світу концесія використовується як основна форма залучення іноземного капіталу. Переважно вона застосовується для інфраструктурних проєктів, оскільки саме будівництво об'єктів інфраструктури є для держави найбільш раціональною сферою застосування концесій [3; 5].

Саме концесії мають величезний потенціал для застосування в усіх сферах економіки держави, що обумовлює значний інтерес науковців і практиків спрямований на вивчення міжнародного досвіду їх застосування.

При використанні концесії здійснюється передача концесіонеру об'єкта державної власності для будівництва, модернізації, реконструкції, експлуатації, управління, обслуговування тощо на певних, закріплених у договорі умовах і відповідно до концесійного законодавства [3; 6].

Особливо актуальна концесія для капіталомістких об'єктів виробничого та інфраструктурного призначення з тривалими термінами окупності, оскільки цільова функція концесій – це насамперед будівництво об'єктів в умовах нестачі державних фінансових ресурсів. Рідше в концесію передаються готові об'єкти експлуатації та управління, але економічний ефект та користь для держави та суспільства від реалізації на концесійній основі великих будівельних проєктів набагато вищий.

Висновки та пропозиції. У сучасних умовах саме концесійна форма активізації інвестиційної активності має величезний потенціал для відбудови та розвитку національної економіки. Поряд із значною потребою вітчизняної економіки в інфраструктурних інвестиціях та новітніх технологічних рішеннях, які зумовлюють необхідність активного поширення концесійних відносин, останні доцільно використовувати також як інструмент інтеграції нашої країни до світового економічного простору. Забезпечення належного рівня взаємодії держави та приватного бізнесу сприятиме формувати необхідного інвестиційного середовища, дозволить забезпечити життєздатність економіки, дотримання національних фінансових інтересів, реалізація яких сприятиме незалежності та швидкій інфраструктурній відбудові.

Список використаних джерел

1. Бондар Н. М. Форми партнерської взаємодії держави та приватного сектору на транспорті в країнах Європи / Н. М. Бондар // Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми і перспективи розвитку підприємництва», 26 листопада 2010 р. – Харків : ФОП Павлов М.Ю., 2010. – 132 с.
2. Глянцев В. Чому державно-приватне партнерство привабливе для розвитку інвестиційного потенціалу бізнесу [Електронний ресурс] / В. Глянцев // Delo.ua: веб-сайт. – Режим доступу: <https://delo.ua/opinions/chomu-derzhavno-privatne-partnerstvo-privablive-363180>.
3. Забаштанський М. М. Концесійні відносини: фінансові детермінанти розвитку в Україні : [монографія] / М. М. Забаштанський. – К. : Кондор-видавництво, 2016. – 382 с.
4. Кнір М. О. Державно-приватне партнерство: світовий досвід і досвід України / М. О. Кнір // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка». – 2018. – № 10(38). – С. 10-14.
5. Котковський В. С. Оцінювання рівня фінансової безпеки України в умовах фінансової глобалізації [Електронний ресурс] / В. С. Котковський // Підприємництво та інновації. – 2020. – Вип. 11. – С. 94-101. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pidinnov_2020_11_16.
6. Про державно-приватне партнерство [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.2010 року № 2404-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua>.
7. Романів В. В. Фінансова безпека України [Електронний ресурс] / В. В. Романів // Економіка, управління та адміністрування. – 2019. – № 4. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ_2019_4_35.
8. Тарасюк Г. М. Розвиток державно-приватного партнерства в забезпеченні соціально відповідальної поведінки суб'єктів господарювання / Г. М. Тарасюк // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. – 2020. – Вип. 3. – С. 47-54.
9. Шилепницький П. І. Державно-приватне партнерство: теорія і практика : монографія / П. І. Шилепницький. – Чернівці : Інститут регіональних досліджень НАН України, 2011. – 455 с.
10. Щодо розвитку державно-приватного партнерства як механізму активізації інвестиційної діяльності в Україні: Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old2.niss.gov.ua/articles/816>.

References

1. Bondar, N.M. (2010). *Formy partnerskoi vzaiemodii derzhavy ta pryvatnoho sektoru na transporti v krainakh Yevropy* [Forms of partnership between the state and the private sector in transport in European countries]. *Zbirnyk materialiv IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Problemy i perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva"* – *Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference "Problems and Prospects of Entrepreneurship Development"*. FOP Pavlov M.Iu.
2. Hliantsev, V. (2020). *Chomu derzhavno-pryvatne partnerstvo pryvablyve dlia rozvytku investpotentsialu biznesu* [Why public-private partnership is attractive for the development of business investment potential]. *Delo.ua*. <https://delo.ua/opinions/chomu-derzhavno-privatne-partnerstvo-privablive-363180>.
4. Zabashtanskyi, M.M. (2016). *Kontsesiini vidnosyn: finansovi determinanty rozvytku v Ukraini* [Concession relations: financial determinants of development in Ukraine]. Kondor-vydavnytstvo.
5. Knir, M.O. (2018). *Derzhavno-pryvatne partnerstvo: svitovy dosvid i dosvid Ukrainy* [Public-private partnership: world experience and the experience of Ukraine]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriiia "Ekonomika"* – *Scientific Notes of the National University "Ostroh Academy". "Economy" series, 10(38), 10-14.*

6. Kotkovskiy, V. S. (2020). Otsiniuvannya rivnia finansovoi bezpeky Ukrainy v umovakh finansovoi hlobalizatsii [Assessment of the level of financial security of Ukraine in the conditions of financial globalization]. *Pidpriemnytstvo ta innovatsii – Entrepreneurship and Innovation*, 11, 94-101. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/pidinnov>.

7. Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo [On Public-Private Partnership], Law of Ukraine № 2404-VI (01.07.2010). <https://zakon.rada.gov.ua>.

8. Romaniv, V.V. (2019). Finansova bezpeka Ukrainy [Financial security of Ukraine]. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannya – Economy, management and administration*, 4. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhdtu_econ.

9. Tarasiuk, H.M. (2020). Rozvytok derzhavno-pryvatnoho partnerstva v zabezpechenni sotsialno vidpovidalnoi povedinky subiektiv hospodariuvannya [Development of public-private partnership in ensuring socially responsible behavior of business entities]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia – Eastern Europe: economy, business and management*, 3, 47-54.

10. Shylepnytskyi, P.I. (2011). *Derzhavno-pryvatne partnerstvo: teoriia i praktyka [Public-private partnership: theory and practice]*. Instytut rehionalnykh doslidzhen NAN Ukrainy.

11. Shchodo rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva yak mekhanizmu aktyvizatsii investytsiinoi diialnosti v Ukraini: Analitychna zapyska Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen [Regarding the development of public-private partnership as a mechanism for intensifying investment activity in Ukraine: Analytical note of the National Institute of Strategic Studies]. <http://old2.niss.gov.ua/articles/816>.

Отримано 04.03.2023

UDC 332.1

Maksym Zabashtanskyi

Doctor of Economics, Professor, Director of the Educational-Scientific Institute of Business, Environmental Management and Tourism,

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: mazani@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-9417-0163>

ResearcherID: [G-6145-2014](https://orcid.org/0000-0001-9417-0163)

Roman Lomonos

PhD student of the department Department of Finance, Banking and Insurance

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: lomonosroman.igor@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0009-0007-5620-575X>

ResearcherID: [IAO-5054-2023](https://orcid.org/0009-0007-5620-575X)

Ruslan Lomonos

PhD student of the department Department of Finance, Banking and Insurance

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: lri1997@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6378-5031>

ResearcherID: [IAO-5026-2023](https://orcid.org/0000-0002-6378-5031)

THE ROLE OF THE PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN ENSURING THE FINANCIAL SECURITY OF THE STATE

The article deals with topical issues of applying the mechanism of public-private partnership in the system of ensuring financial security of Ukraine. The possible forms and tools for the use of public-private partnership aimed at ensuring the financial security of the state have been detailed. An analysis of the categorical apparatus of the definition "public-private partnership" and "economic security" was carried

out. The key problems of the practical application of public-private partnership are identified, the solution of which is in the area of ensuring the financial security of business entities and the state. Possible ways of strengthening the financial security of the state due to the activation of public-private partnership are proposed. Attention is focused on the important role of public-private partnership in accumulating sufficient amounts of financial resources, ensuring the financial security of the state. The expediency of using a concession as one of the key forms of public-private partnership is substantiated. It has been proven that along with the significant need of the domestic economy for infrastructure investments and the latest technological solutions, which necessitate the active spread of concession relations, the latter should also be used as a tool for the integration of our country into the global economic space. The basic form of public-private partnership has been established to attract investments into the economy and increase the level of financial security. The priority directions for ensuring the financial security of the state were summarized, including: the growth of the real sector of the economy, the security of the economic activity of enterprises, the development of human potential, the sustainable development of the national financial system, balanced spatial and regional development, increasing the effectiveness of foreign economic cooperation and the realization of competitive advantages, the creation of appropriate conditions for the development and implementation of modern technologies, stimulation of innovative development.

Keywords: financial security; public-private partnership; investments; concession relations; subjects of financial relations; economic security.

Table: 1. Fig.: 2. References: 10.

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-123-138

УДК 330.322:336.7

JEL Classification: G23; E22

Валерій Ільчук

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: ivp5@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4844-1326>
ResearcherID: [F-4864-2016](https://orcid.org/0000-0003-4844-1326)

Тетяна Шпомер

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: tanya_shpomer@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6680-5889>
ResearcherID: [L-9323-2015](https://orcid.org/0000-0001-6680-5889)

Андрій Шпомер

аспірант кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)
E-mail: 6248747@gmail.com

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Розглянуті проблеми низької ефективності функціонування небанківських фінансових установ (НФУ) на фінансовому ринку України, основною причиною яких є недосконале й нестабільне нормативно-правове забезпечення їхньої діяльності. Визначені основні завдання державного регулювання діяльності суб'єктів фінансового ринку, зокрема НФУ й запропонована концепція державного регулювання їхньої діяльності, де визначені суб'єкти державного регулювання та їх функції, методи та інструменти, що спрямовані на створення сприятливих умов функціонування зазначених установ. Виявлено та оцінено роль НФУ як суб'єктів фінансового ринку, обмежені функціональні можливості яких визначаються низьким рівнем їхнього інвестиційного потенціалу.

Виявлена роль інституційного та інфраструктурного забезпечення у створенні належних умов функціонування НФУ. Оцінено значущість інституційного забезпечення у створенні сприятливих умов для формування інвестиційного потенціалу НФУ. Запропонована схема механізму формування інвестиційного потенціалу НФУ, яка охоплює фінансову та інституційну складові, які функціонально доповнюють одна одну в процесі формування та нарощування інвестиційного потенціалу. Кожна зі складових має свої функції, методи, важелі й інструменти, що дозволяє зазначеним складовим ефективно реалізувати свою роль у процесі формування інвестиційного потенціалу.

Ключові слова: фінансовий ринок; небанківські фінансові установи; інвестиційний потенціал; державне регулювання; концепція; інституційне забезпечення; інфраструктурне забезпечення; механізм формування.

Рис.: 3. Бібл.: 18.

Постановка проблеми. Система небанківських фінансових установ (НФУ) в Україні, функціонування якої характеризується низькою ефективністю, відсутністю необхідних темпів розвитку, незначним обсягом надання фінансових послуг, обмеженою кількістю їхніх споживачів, не відіграє

суттєвої ролі в накопиченні фінансових ресурсів для інвестування розвитку національної економіки. Незадовільний фінансовий стан НФУ та результатів їхньої фінансової діяльності визначається як станом економіки, так і умовами їх функціонування, що багато в чому залежить від рівня державного регулювання, яке має забезпечити стабільність і досконалість нормативно-правових та законодавчих актів, єдність фінансового ринку, нагляд за належним функціонуванням НФУ, захист прав споживачів фінансових послуг. Умови функціонування НФУ мають бути сприятливі для виконання всіх своїх функцій щодо залучення, акумуляції, розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів між тими, хто їх має надлишок, і тими, хто їх потребує.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток системи державного регулювання діяльності суб'єктів фінансового ринку та у розробку шляхів формування їхнього інвестиційного потенціалу зробили закордонні вчені, такі як Дж. Стігліц, Т. Кембелл, Г. Марковиц, Е. Нікбахт, Р. Тьюльз, Ю. Фома, У. Шарп та ін.

Серед вітчизняних науковців, які присвятили свої праці вирішенню проблем державного регулювання фінансових ринків, формуванню інвестиційного потенціалу суб'єктів господарювання, зокрема суб'єктів фінансового ринку, можна відзначити таких: М. Алексєєв, Ю. Андріанов, О. Барановський, В. Бударна, П. Бороздін, Н. Внукова, Т. Гайдай, В. Гавриш, В. Геєць, Л. Гулько, Т. Дроганова, В. Клименко, В. Копельчук, М. Кукош, Е. Лапин, Л. Манатов, У. Нечитайло, Г. Романенко, В. Смесова, З. Сірик та ін.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Процес функціонування НФУ постає перед проблемами відсутності напрацьованих схем, підходів, чітких алгоритмів дій та правил їхньої поведінки на фінансовому ринку, що не дозволяє їм реалізувати свої можливості як активного гравця на фінансовому ринку, так і постачальника фінансових ресурсів для потреб розвитку національної економіки. Це потребує розробки концептуальних підходів до формування державної політики регулювання діяльності НФУ і пошуку дієвих схем та механізмів формування їхнього інвестиційного потенціалу.

Мета статті – розробити концептуальні підходи до державного регулювання НФУ та механізм формування їхнього інвестиційного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. Низька ефективність функціонування НФУ, правова неврегульованість їхньої діяльності, відсутність належної державної підтримки, що знижує їхні можливості як учасників інвестиційного процесу, однією з головних функцій яких є постачання інвестиційних ресурсів у реальний сектор економіки, потребує активного втручання держави в процеси, що здійснюються на фінансовому ринку.

Головним завданням державного регулювання фінансового ринку має бути поліпшення інвестиційного клімату в країні, створення сприятливих умов для учасників інвестиційного процесу, захист інтересів інвесторів та

інших суб'єктів інвестиційного ринку, розробка зваженої інвестиційної політики, мінімізація впливу факторів макросередовища на виникнення ризиків інвестиційної діяльності, підтримка НФУ як суб'єктів, діяльність яких сприяє економічному розвитку країни.

Основним регулюючим органом фінансового ринку з боку держави виступає Національний банк України, який здійснює банківське регулювання і нагляд. Регулювання діяльності саме НФУ з моменту їх створення і до 2002 року здійснювало Міністерство фінансів України, а з 2002 року функції регуляторів виконували Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг і пізніше створена Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку [4; 5].

Треба погодитись з авторами, які зазначають, що сучасна система регулювання ринку фінансових послуг має базуватись на принципах, що передбачають: захист прав та інтересів учасників фінансового ринку з боку держави; прозорість та доступність інформаційної бази, необхідної для прийняття рішень; підтримку добросовісної конкуренції; існування державного органу регулювання з чітко визначеними функціями і повноваженнями, підтримку інновацій у цій галузі [8].

Для регулювання діяльності саме НФУ на фінансовому ринку необхідно розробити відповідну концепцію. Основною метою концепції державного регулювання діяльності НФУ повинно бути забезпечення інвестиційної спроможності зазначених установ як постачальників фінансових ресурсів на ринок інвестицій (рис. 1).

Мета визначеної концепції в умовах інституційного середовища, сформованого за вимогами чинного законодавства – відповідними законодавчими актами й нормативами документами, які формують правове поле діяльності для всіх учасників фінансового ринку – забезпечити зростання інвестиційної спроможності НФУ як постачальника фінансових ресурсів на ринок інвестицій.

Концепція державного регулювання діяльності НФУ виконує такі функції:

- регулювання, що забезпечує регулювання відносин між учасниками фінансового ринку та функціонування самого ринку;
- підтримки, що передбачає започаткування ряду заходів стосовно створення сприятливих умов для ефективного функціонування НФУ на фінансовому ринку;
- захисту, що мінімізує загрози від можливого негативного впливу факторів макросередовища;
- координації, що виявляється в налагодженні взаємодії між органами державної влади та НФУ, а також у взаємовигідній співпраці між суб'єктами фінансового ринку;
- контролю, що відстежує випадки порушень чинного законодавства та забезпечує розробку й реалізацію заходів щодо профілактики виявлених порушень.

Рис. 1. Концепція державного регулювання діяльності НБУ
Джерело: авторська розробка.

Згідно з метою концепції головна увага органів державної влади має зосередитись на підтримці та стимулювання тих функцій НФУ, які розширюють їхні можливості як учасників інвестиційної діяльності та сприяють розвитку інвестиційних процесів у реальному секторі економіки.

Роль НФУ як учасників інвестиційного процесу зводиться головним чином до здійснення фінансового інвестування, тобто купівлю корпоративних і державних цінних паперів. Спроможність бути інвестором за такої форми інвестування визначається фінансовими можливостями НФУ стосовно придбання зазначених фінансових інструментів. Нарощування фінансових можливостей НФУ можуть з'явитися тільки в результаті їхньої ефективної діяльності на фінансовому ринку, що може бути забезпечено сприятливими умовами їх функціонування, які має забезпечити держава.

Держава володіє як прямими, так і непрямими методами регулювання і має всі необхідні інструменти реалізації зазначених методів.

Як інструменти непрямих методів регулювання держава застосовує фіскальну політику, грошово-кредитну політику, інвестиційну політику, амортизаційну політику, а як прямих – законодавчі та нормативні документи, стратегічні плани та цільові програми, ліцензування діяльності, нагляд [16].

Треба також зазначити, що державне регулювання фінансового ринку має спрямовуватись не тільки на створення належних умов функціонування НФУ, збільшуючи їхні інвестиційні можливості як постачальників фінансових ресурсів на інвестиційний ринок, а і для інших учасників, зокрема, споживачів фінансових ресурсів, що має активізувати інвестиційні процеси в реальному секторі економіки.

Концепція державного регулювання діяльності НФУ створює передумови розробки фінансово-інституційного механізму формування їхнього інвестиційного потенціалу, однією зі складових частин якого виступає саме інституційна. Інституційна складова зазначеного механізму розробляється та впроваджується державними органами влади й передбачає загальну організацію та правову регламентацію діяльності суб'єктів фінансового ринку [12]. Інституційне забезпечення інвестиційної діяльності суб'єктів фінансового ринку, зокрема НФУ, та формування інвестиційного потенціалу охоплює сукупність нормативно-правових актів та інститутів, які сприяють та регламентують діяльність щодо пошуку та залучення фінансових ресурсів як вітчизняних, так і іноземних інвесторів, формуванню фондів інвестиційних ресурсів, їх розподілу та перерозподілу з метою задоволення інвестиційного попиту для потреб розвитку провідних галузей національної економіки.

Враховуючи особливості функціонування НФУ, їхню діяльність на фінансовому ринку повинна здійснюватися в умовах інституційного супроводу, який дає змогу визначити нормативно-правові засади розвитку зазначених установ та їх взаємодію з іншими учасниками фінансового ринку. Це

стосується умов залучення фінансових ресурсів у тих, хто має їх надлишок, їх акумуляція та надання коштів тим, хто їх потребує, задовольняючи їх попит на інвестиції.

Ефективне функціонування суб'єктів фінансового ринку, в тому числі і НФУ, забезпечується інфраструктурою фінансового ринку. Інституційно-інфраструктурне забезпечення функціонування НФУ сприяє виконання ними своїх функцій як фінансових посередників на фінансовому ринку, а також позитивно впливає на формування їхнього інвестиційного потенціалу (рис. 2).

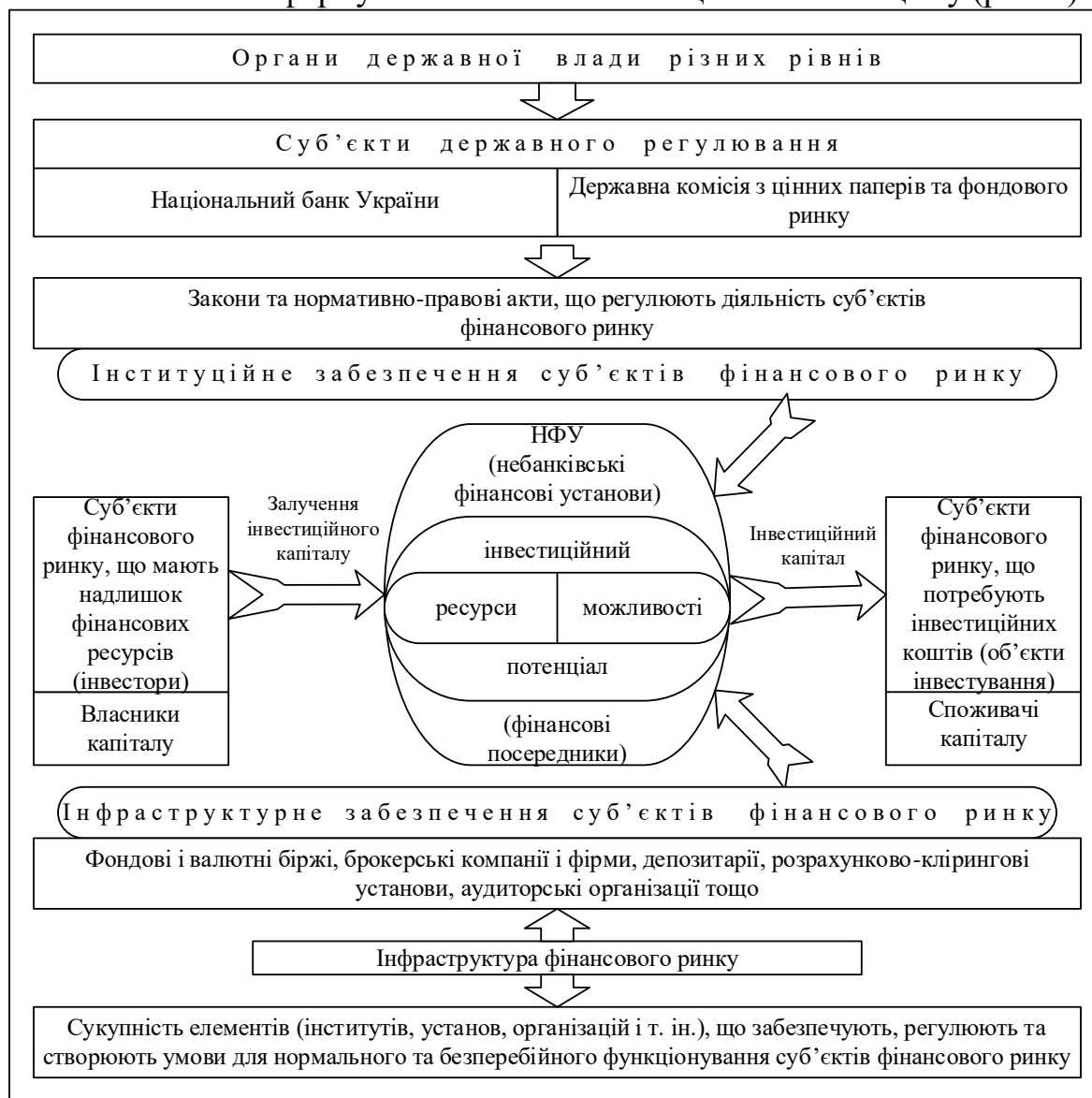

Рис. 2. Институційно-інфраструктурне забезпечення функціонування НФУ
Джерело: авторська розробка.

Держава шляхом нормативно-правового регулювання, податкової політики, грошово-кредитної політики і т. ін. забезпечує необхідні умови функціонування НФУ, які мають стати активними гравцями на фінансовому ринку, виконуючи функції постачання інвестиційних коштів у реальний сектор національної економіки.

Ситуація, що склалась з формуванням інвестиційного потенціалу в НФУ, вимагає суттєвого впливу як з боку держави, так і зосередження зусиль самих зазначених установ на заходах, спрямованих на прискорення процесів формування і нарощування інвестиційних ресурсів та інвестиційних можливостей, що дозволить вирішити проблему задоволення попиту на інвестиційні кошти, створивши умови доступності фінансових послуг суб'єктам інвестиційного ринку. Важливість дослідження проблеми формування інвестиційного потенціалу НФУ пояснюється її значущістю, яка зумовлена зростаючим попитом на інвестиції для потреб сталого розвитку національної економіки. Основна увага при дослідженні проблем формування і нарощування інвестиційного потенціалу приділяється умовам реалізації цих процесів, інституційного забезпечення. Держава зацікавлена у прискоренні темпів інноваційного розвитку економіки і створює сприятливі умови для забезпечення всім необхідним щодо досягнення поставленої мети.

Соціально орієнтована економіка передбачає державне регулювання та контроль за діяльністю суб'єктів фінансового ринку, зокрема НФУ. Державне регулювання здійснюється відповідно до нормативно-законодавчої бази шляхом прийняття певних нормативів, правил, стандартів, законів та постанов і т. ін., а також економічними методами шляхом регулювання цінової політики всіх учасників фінансового ринку. Держава регулює умови надання фінансових послуг суб'єктами різних організаційно-правових форм, що сприяє підвищенню ефективності використання фінансових ресурсів, стимулює задоволення попиту на інвестиції [2]. Зазначене вище і є передумовою для формування інституційної складової фінансово-інституційного механізму формування інвестиційного потенціалу НФУ.

Доступність інвестиційних ресурсів має забезпечуватись інвестиційною політикою держави, системою нормативно-правових актів, спеціальними заходами, спрямованими на активацію діяльності НФУ.

Потенційні можливості НФУ щодо інвестиційного забезпечення розвитку економіки можуть бути реалізовані в повному обсязі за умов розробки і реалізації ефективного фінансово-інституційного механізму формування інвестиційного потенціалу зазначених установ. Структура фінансово-інституційного механізму формування інвестиційного потенціалу НФУ охоплює дві складові – фінансову та інституційну. Його функціонування базується на сукупності визначених принципів, форм, методів, важелів і інструментів, за допомогою яких здійснюються послідовні заходи, спрямовані на досягнення поставленої мети – формування потужного інвестиційного потенціалу, здатного забезпечити інвестиційний попит суб'єктів господарювання реального сектору національної економіки (рис. 3).

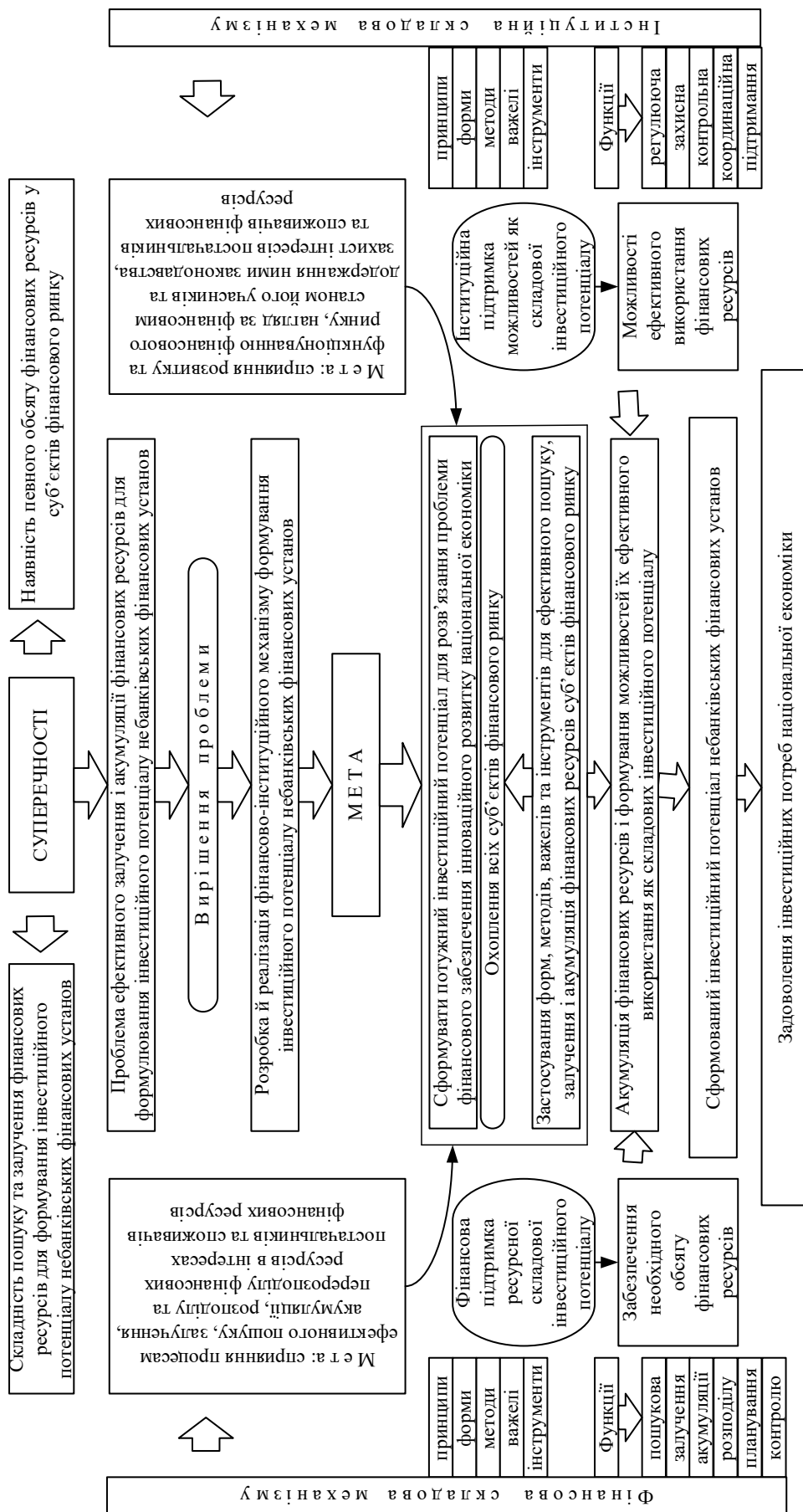

Рис. 3. Схема механізму формування інвестиційного потенціалу НФУ

Джерело: авторська розробка.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Принципи, на яких базується функціонування механізму формування інвестиційного потенціалу НФУ, визначені такі:

- цілеспрямованості – характеризується тим, що інвестиційний потенціал НФУ формується з метою забезпечення сталого розвитку національної економіки й усі його складові реалізують свої функції керуючись цією метою;

- результативності – визначається спроможністю формувати інвестиційний потенціал, здатний задовольнити потреби в інвестиційних ресурсах суб'єктів реального сектору економіки;

- відкритості – проявляється в інформаційному фінансовому, матеріальному, інституційному та інших видах обміну з навколишнім середовищем;

- гнучкості – спроможність зазначеного механізму пристосовуватись до змін кон'юнктури фінансового ринку, змін законодавства, конкретних умов з боку інших суб'єктів ринкових відносин, змін попиту на інвестиції і т. ін.;

- ресурсного забезпечення – полягає в тому, що інвестиційний потенціал має бути в повному обсязі забезпечений усіма видами ресурсів як фінансовими, так і іншими – кадровими, інформаційними, інноваційними тощо, що визначають його спроможність бути здатним забезпечити потреби в інвестиціях суб'єктів господарювання;

- нарощування інвестиційної спроможності – зумовлено зростаючими потребами в інвестиційних ресурсах з боку учасників інвестиційного процесу з метою прискорення інноваційного розвитку національної економіки;

- соціальної значущості – реалізується у розв'язанні інвестиційним потенціалом НФУ не тільки проблем техніко-технологічного характеру, а й проблем сталого розвитку економіки, насичення ринку товарами та послугами, підвищення життєвого рівня і якості життя широких верств населення.

Розробка зазначеного механізму виходить із ситуації, яка склалася на фінансовому ринку стосовно умов функціонування НФУ, їх фінансового стану, результатів фінансової діяльності та проблем формування інвестиційного потенціалу. Це стосується аналізу суперечностей, що склалося між потребою в інвестиційних коштах і складністю їх залучення за наявності фінансових ресурсів у певних суб'єктів фінансового ринку. Проблема полягає в пошуку дієвих схем і механізмів, які б дозволили здійснити ефективний пошук і залучення необхідних фінансових ресурсів для формування інвестиційного потенціалу НФУ. Вирішення цієї проблеми можливо за умов розробки й реалізації фінансово-інституційного механізму формування інвестиційного потенціалу, мета якого сформувати потужний інвестиційний потенціал для вирішення проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку національної економіки.

Зазначений механізм передбачає органічну єдність двох складових – фінансову та інституційну, кожна з яких забезпечує свій внесок у формування інвестиційного потенціалу: фінансову складова – інвестиційні ресурси; інституційна – формує можливості ефективного залучення, накопичення і використання інвестиційних ресурсів для потреб розвитку національної економіки.

Фінансова складова механізму формування інвестиційного потенціалу НФУ має на меті сприяння на прискорення процесів ефективного пошуку, залучення та акумуляції фінансових ресурсів в інтересах постачальників та споживачів фінансових ресурсів.

Фінансова складова механізму має відповідні форми, методи, важелі та інструменти, завдяки яким зазначена складова виконує своє завдання щодо формування фінансових ресурсів як невід'ємної складової інвестиційного потенціалу НФУ.

Механізм формування інвестиційного потенціалу завдяки фінансовій складовій забезпечує надходження фінансових ресурсів у необхідному обсязі шляхом виявлення фінансових джерел – постачальників фінансового капіталу, їх залучення на вигідних для сторін умовах.

Оптимальна взаємодія суб'єктів фінансового ринку щодо залучення інвестиційних ресурсів досягається шляхом використання різних фінансових інструментів: акцій, облігацій, векселів, кредиту, доходу, прибутку та ін.

Як фінансові методи фінансової складової механізму формування інвестиційних ресурсів виступають: прогнозування; планування; матеріальне стимулювання; страхування і т. ін., як фінансові важелі можуть застосовуватись: цільові грошові фонди; пайові внески; інвестиції; види кредитів, дисконт, валютний курс тощо.

Функції фінансової складової інвестиційного потенціалу НФУ є такими: пошукова; залучення; акумуляції (формування фондів); розподілу; планування; контролю.

Стислий зміст зазначених функцій такий: пошукова – виявлення фінансових джерел, які можуть бути залучені на вигідних для сторін умовах; залучення – реалізація процесу залучення фінансових ресурсів за допомогою фінансових інструментів або іншими засобами чи методами; акумуляції – формування певних фондів інвестиційних ресурсів; розподілу – визначення ефективних напрямів інвестування певних обсягів фінансових ресурсів; перерозподілу – використання сформованих фондів інвестиційних ресурсів на розвиток пріоритетних галузей економіки; планування – визначення напрямів та обсягів використання фінансових ресурсів та інвестування певних об'єктів провідних галузей економіки; контролю – виявляється у контролі руху інвестиційних коштів, забезпечуючи цільове використання фінансових ресурсів, дотримання пропорцій у розподілі між пріоритетними напрямками інвестування.

Необхідність інституційної складової механізму формування інвестиційного потенціалу НФУ, що забезпечує інституційну підтримку та регулювання ринку фінансових послуг викликана необхідністю нагляду за функціонуванням банківських і небанківських фінансових установ, захисту прав

інвесторів та споживачів фінансових послуг. Регулювання викликано необхідністю дотримання суб'єктами фінансового ринку функцій залучення, акумуляції, розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів між учасниками інвестиційного ринку з орієнтацією інвестиційних потоків на інноваційне оновлення провідних галузей національної економіки.

В Україні інституційне забезпечення діяльності суб'єктів фінансового ринку здійснюється відповідно до вимог чинного законодавства, умов професійної діяльності постачальників та споживачів фінансових ресурсів, державної реєстрації суб'єктів ринку фінансових послуг, ліцензування та нагляду за їхньою діяльністю.

Відповідно до чинного законодавства державне регулювання діяльності суб'єктів фінансового ринку виступають: Національний банк України; Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку; спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринків фінансових послуг [5].

Інституційна складова механізму формування інвестиційного потенціалу НФУ передбачає такі форми регулювання діяльності суб'єктів фінансового ринку:

- ведення державних реєстрів фінансових установ і ліцензування діяльності з надання фінансових послуг;
- нормативно-правове регулювання діяльності фінансових установ;
- застосування уповноваженими державними органами заходів впливу;
- проведення інших заходів на підтримку ефективної діяльності суб'єктів фінансового ринку.

Щодо функцій, методів регулювання і інструментів регулювання, то вони визначені і охарактеризовані в концепції державного регулювання діяльності НФУ (див. рис. 1).

У процесі функціонування даного механізму узгоджується реалізація функцій фінансової складової механізму, яка формує інвестиційні ресурси інвестиційного потенціалу та інституційної складової, яка визначає можливість формування і використання інвестиційних ресурсів зазначеного потенціалу з метою розвитку національної економіки. За умов поглиблення ринкових відносин фінансово-інституційний механізм має бути гнучким, адаптуватися до змін кон'юнктури фінансового ринку й відповідати державній інвестиційній політиці.

Зазначений механізм повинен забезпечити:

- ефективний пошук, залучення та акумуляцію фінансових ресурсів на основі довготривалої взаємодії із суб'єктами фінансового ринку, що виступають у ролі постачальників фінансового капіталу;

- досягнення високого рівня обслуговування з боку НФУ в процесі формування і нарощування інвестиційного потенціалу як постачальників фінансового капіталу, так і споживачів фінансових ресурсів;
- забезпечити високу конкурентоспроможність НФУ на фінансовому ринку щодо якості надання фінансових послуг;
- формування і постійне нарощування інвестиційного потенціалу НФУ;
- забезпечувати зростаючі потреби в інвестиціях провідні галузі національної економіки.

Подальше економічне зростання НФУ забезпечується саме за умов нарощування їхнього інвестиційного потенціалу шляхом впровадження інноваційних методів залучення фінансового капіталу, використання сучасних фінансових інструментів, ефективного розподілу залучених ресурсів за споживачами, які забезпечують високу віддачу на вкладений капітал.

Виважена інвестиційна політика за умов використання переваг ринкової економіки розширює можливості НФУ щодо залучення фінансового капіталу на фінансовому ринку та використання сучасних засобів і методів довготривалої взаємодії з постачальниками фінансових ресурсів, а також забезпечує використання різних форм інвестування розвитку національної економіки.

Складність вирішення проблем пошуку й залучення фінансових ресурсів на фінансовому ринку пов'язана з кризовими явищами в економіці України й саме фінансово-інституційний механізм формування інвестиційного потенціалу НФУ спрямований на вирішення вказаної проблеми.

Одним із найважливіших напрямів удосконалення фінансово-інституційного механізму формування інвестиційного потенціалу НФУ під час кризи є насамперед посилення регулюючої ролі держави на фінансовому ринку, розробка та реалізація зваженої інвестиційної політики, спрямування капітальних вкладень у реальний сектор економіки з боку держави.

Динаміка вкладення інвестицій є виміром розвитку інвестиційних процесів, які мають бути активізовані зазначеним механізмом. Саме обсяг інвестицій, їх спрямованість та структура свідчать про результати інвестиційної політики держави, її пріоритети та забезпечення сталого розвитку національної економіки [10].

Висновки та пропозиції. Ефективність функціонування НФУ, виконання ними функцій щодо пошуку, залучення та акумуляції інвестиційних ресурсів для потреб розвитку економіки залежить від досконалості та стабільності нормативно-правового забезпечення, що вимагає розробки концептуальних підходів до формування державної політики у сфері регулювання діяльності суб'єктів фінансового ринку.

Роль НФУ як інвесторів обмежується головним чином фінансовим інвестуванням щодо реальних інвестицій, то проблема виникає з необхідності нарощування потужного інвестиційного потенціалу, обсяги інвестиційних ресурсів якого дозволили б задовольнити попит підприємств реального сектору економіки.

Концепція державного регулювання діяльності НФУ спрямована на створення сприятливого інституційного середовища для функціонування та розвитку зазначених установ, що створює передумови для розробки фінансово-інституційного механізму формування їхнього інвестиційного потенціалу.

Досконале інституційне забезпечення функціонування та розвитку НФУ створює сприятливі можливості для реалізації процесів пошуку, залучення, акумуляції та використання інвестиційних ресурсів, створюючи невід'ємну складову інвестиційного потенціалу, а саме «можливості», які поряд зі складовою «інвестиційні ресурси» формують і нарощують інвестиційний потенціал.

Потенційні можливості НФУ як активних суб'єктів фінансового ринку та ефективних учасників інвестиційних процесів можуть бути реалізовані за умов розробки й реалізації фінансово-інституційного механізму формування їхнього інвестиційного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Андріанов Ю. Сутність поняття «інвестиційний потенціал машинобудівного підприємства» і фактори, які на нього впливають / Ю. Андріанов // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 23 (623). – С. 3-7.
2. Бударна В. О. Правові засоби формування інвестиційного потенціалу України / В. О. Бударна // Економічна теорія та право. – 2017. – № 3. – С. 120-131.
3. Гайдай Г. Г. Інвестиційний потенціал як основа формування комплексу стратегічних інвестиційних рішень / Г. Г. Гайдай // Економіка та управління на транспорті. – 2018. – Вип. 6. – С. 106-112.
4. Жук П. В. Інвестиційний потенціал територіальних громад: суть поняття та питання управління / П. В. Жук, З. О. Сірик // Регіональна економіка. – 2017. – № 2. – С. 16-22.
5. Дубина М. В. Проблеми активізації формування та залучення інвестицій у розвиток національної економіки / М. В. Дубина, Д. С. Пілевич // Науковий Вісник: фінанси, банки, інвестиції: науково-практичний журнал. – 2014. – № 1 (26). – С. 94-101.
6. Зудова І. Ю. Особливості формування чинників інвестиційного потенціалу підприємства / І. Ю. Зудова, А. В. Щиголева // Економіка і суспільство. – 2018. – № 19. – С. 403-408.
7. Ільчук В. Проблеми розвитку інституційної складової інфраструктурного забезпечення функціонування кредитного ринку України / В. Ільчук, Т. Шпомер // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2021. – № 3(27). – С. 176-189.
8. Ільчук В. Проблеми розвитку кредитного ринку України в умовах поширення процесів глобалізації та інтеграції / В. Ільчук, Т. Шпомер // Науковий вісник Полісся. – 2021. – № 1(22). – С. 88-101.
9. Касьяненко В. Ф. Вплив державного регулювання на становлення фондового ринку в Україні / В. Ф. Касьяненко // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2006. – № 5. – С. 85-89.
10. Копельчук В. П. Механізм покращення інвестиційного потенціалу підприємств легкої промисловості / В. П. Копельчук // Вісник Хмельницького національного університету. – 2019. – № 2. – С. 88-90.
11. Кукош М. С. Концепція формування інвестиційного потенціалу регіону / М. С. Кукош // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2018. – Вип. 19(2). – С. 66-70.

12. Лимич Ю. В. Структурно-функціональні ознаки механізмів формування та використання інноваційно-інвестиційного потенціалу економічного розвитку / Ю. В. Лимич // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2015. – Вип. 12. – С. 54-57.

13. Лозова О. М. Еволюція економічних концепцій державного регулювання економіки / О. М. Лозова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6. – С. 133-137.

14. Масляєва К. Специфіка правового статусу органів державного регулювання ринку фінансових послуг України: проблеми та шляхи їх вирішення / К. Масляєва // Юридична Україна. – 2007. – № 8. – С. 41-45.

15. Нечитайло У.П. Інвестиційний потенціал та інвестиційний клімат: особливості формування та співвідношення / У. П. Нечитайло // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2011. – Вип. 2 (32). – С. 97-103.

16. Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.02.2010 № 157. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=157-2010-%EF>.

17. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : Закон України від 12.07.2001 № 2664–III. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>.

18. Унінець-Ходаківська В. П. Роль державного регулювання на ринку фінансових послуг / В. П. Унінець-Ходаківська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 6. – С. 238-248.

References

1. Andrianov, Yu. (2008). Sutnist poniattia «investytsiyni potentsial mashynobudivnoho pidpriemstva» i faktory, yaki na noho vplyvaiut [The essence of the concept of "investment potential of a machine-building enterprise" and the factors affecting it]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha» – Bulletin of the Lviv Polytechnic National University*, 23(623), 3-7.

2. Budarna, V.O. (2017). Pravovi zasoby formuvannya investytsiynoho potentsialu Ukrayiny. [Legal means of formation of investment potential of Ukraine]. *Ekonomichna teoriya ta pravo – Economic theory and law*, 3, 120-131.

3. Haidai, H.H. (2018). Investytsiyni potentsial yak osnova formuvannya kompleksu stratehichnykh investytsiynikh rishen [Investment potential as a basis for the formation of a complex of strategic investment decision]. *Ekonomika ta upravlinnia na transporti - Economics and management on transport*, 6, 106-112.

4. Zhuk, P. V., & Siryk, Z. O. (2017). Investytsiynyy potentsial terytorial'nykh hromad: sut' ponyattya ta pytannya upravlinnya [Investment capacity of territorial communities: nature of the concept and management issues]. *Rehionalna ekonomika – Regional Economy*, 2, 16-22.

5. Dubyna, M.V., & Pilevych, D.S. (2014). Problemy aktyvizatsii formuvannya ta zaluchennia investytsii u rozvytok natsionalnoi ekonomiky [Problems on activation of the formation and attraction of investments in the national economy development]. *Naukovyi Visnyk: finansy, banky, investytsii – Scientific Bulletin: finance, banks, investments*, 1(26), 94-101.

6. Zudova I.Yu., & Shchigoleva A.V. (2018). Osoblyvosti formuvannya chynnykiv investytsiynoho potentsialu pidpriemstva [Peculiarities of the formation of factors of the enterprise's investment potential]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 19, 403-408.

7. Ilchuk, V., & Shpomer, T. (2021). Problemy rozvytku instytutysiinoi skladovoi infrastruktornooho zabezpechennia funktsionuvannya kredytnoho rynku Ukrainy [Problems of the development of the institutional component of infrastructural support for the functioning of the credit market of Ukraine]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia - Problems and prospects of economics and management*, 3(27), 176-189.

8. Ilchuk, V., & Shpomer, T. (2021). Problemy rozvytku kredytnoho rynku Ukrainy v umovakh poshyrennia protsesiv hlobalizatsii ta intehratsii [Problems of Ukraine credit market development in conditions of globalization processes expansion and integration]. *Naukovyi visnyk Polissia – Scientific Bulletin of Polissia*, 1(22), 88-101.

9. Kasianenko, V.F. (2006). Vplyv derzhavnogo rehuliuвання na stanovlennia fondovoho rynku v Ukraini [The influence of state regulation on the formation of the stock market in Ukraine]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu - Bulletin of Sumy National Agrarian University*, 5, 85-89.

10. Kopelchuk, V.P. (2019). Mekhanizm pokrashchennia investytsiinoho potentsialu pidpriemstv lehkoi promyslovosti [Mechanism of improving the investment potential of light industry enterprises]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Herald of Khmelnytskyi National University*, 2, 88-90.

11. Kukosh, M.S. (2018). Kontsepsiia formuvannia investytsiinoho potentsialu rehionu [The concept of formation of investment potential of the region]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Uzhhorod National University Herald*, 19(2), 66-70.

12. Lymych, Yu.V. (2015). Strukturno-funktsionalni oznaky mekhanizmiv formuvannia ta vykorystannia innovatsiino-investytsiinoho potentsialu ekonomichnoho rozvytku [Structural and functional features of the mechanisms of formation and use of innovation and investment potential of economic development]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – International Humanitarian University Herald*, 12, 54-57.

13. Lozova, O. M. (2007). Evoliutsiia ekonomichnykh kontseptsii derzhavnogo rehuliuвання ekonomiky [Evolution of economic concepts of state regulation of the economy]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini – Market Relations Development in Ukraine*, 6, 133-137.

14. Masliaieva, K. (2007). Spetsyfika pravovoho statusu orhaniv derzhavnogo rehuliuвання rynku finansovykh posluh Ukrainy: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia [Specific of legal status of government regulation authorities of financial services market in Ukraine: problems and ways of their solution]. *Yurydychna Ukraina – Legal Ukraine*, 8, 41–45.

15. Nechitaylo, U.P. (2011). Investytsiinyi potentsial ta investytsiinyi klimat: osoblyvosti formuvannia ta spivvidnoshennia [Investment potential and investment climate: features of formation and ratio]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu - Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 2(32), 97-103.

16. Polozhennia pro Derzhavnu komisiuu z rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh Ukrainy [Regulations on the State Commission for Regulation of Financial Services Markets of Ukraine], Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 157 dated 03.02.2010. <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=157-2010-%EF>.

17. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання rynkiv finansovykh posluh [On financial services and state regulation of financial services markets], Law of Ukraine № 2664-III dated 12.07.2001. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>

18. Unynets-Khodakivska, V. P. (2009). Rol derzhavnogo rehuliuвання na rynku finansovykh posluh [The role of state regulation in the market of financial services]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, 6, 238-248.

Отримано 24.01.2023

UDC 330.322:336.7

Valerii Ilchuk

Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: ivp5@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4844-1326>

Researcher ID: [F-4864-2016](https://orcid.org/0000-0003-4844-1326)

Tetiana Shpomer

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: tanya_shpomer@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6680-5889>.

Researcher ID: [L-9323-2015](https://orcid.org/0000-0001-6680-5889)

Andrii Shpomer

PhD Student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: 6248747@gmail.com

**MECHANISM FOR FORMATION OF THE INVESTMENT
POTENTIAL OF NON-BANKING FINANCIAL INSTITUTIONS**

The problems of the low efficiency of the functioning of non-banking financial institutions (NFIs) on the financial market of Ukraine are considered, the main reason of which is the imperfect and unstable regulatory and legal support of their activities. The main tasks of state regulation of the activities of financial market entities, in particular NFIs, and the proposed concept of state regulation of their activities are defined, where the entities of state regulation and their functions, methods and tools aimed at creating favorable conditions for the functioning of these institutions are defined. The role of NFIs as financial market entities whose limited functionality is determined by the low level of their investment potential is identified and assessed.

The role of institutional and infrastructural support in creating proper conditions for the functioning of the NFU has been revealed. The importance of institutional support in creating favorable conditions for the formation of the investment potential of NFIs is assessed. The scheme of the mechanism of formation of the investment potential of the NFU is proposed, which includes financial and institutional components that functionally complement each other in the process of formation and expansion of the investment potential. Each of the components has its own functions, methods, levers and tools, which allows these components to effectively implement their role in the process of formation of investment potential.

Keywords: financial market; non-bank financial institutions; investment potential; state regulation; concept; institutional support; infrastructure support; formation mechanism.

Fig.: 3. References: 18.

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-139-153

УДК 336.76

JEL Classification: G21; G22; G28

Юлія Коваленко

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансових ринків та технологій
Державний податковий університет (м. Ірпінь, Україна)

E-mail: kovalenko0202@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5678-3185>

ResearcherID: [H-4742-2018](https://orcid.org/0000-0002-5678-3185)

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ FINTECH НА ДИДЖИТАЛІЗОВАНИХ РИНКАХ БАНКІВСЬКИХ І СТРАХОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Важливими чинниками перезавантаження та інтенсивного економічного зростання України в умовах диджиталізації є подальший розвиток FINTECH на ринках банківських і страхових послуг. Питання щодо подальшого регулювання та розвитку сфери фінансових технологій як новітньої проблеми розвитку ринків банківських і страхових послуг загалом залишаються невирішеним завданням активної політичної та академічної дискусії, а також законодавчого нормотворення. Визначено, що в Україні відсутнє комплексне нормативно-правове регулювання сфери FINTECH на ринках банківських і страхових послуг, існують окремі нормативно-правові акти, що її регламентують. Наведемо результати проведеного аналізу нормативно-правової бази України у сфері FINTECH на ринках банківських і страхових послуг з урахуванням специфіки цих ринків. У контексті дослідження FINTECH-компаній як перспективних інноваційних стартапів відзначено відсутність унормованої дефініції FINTECH-стартапу. Визначено основні напрями діяльності Українського фонду стартапів, зокрема у сфері FINTECH.

Ключові слова: FINTECH; ринки банківських і страхових послуг; диджиталізація; електронні послуги; стартапи.

Рис.: 1. Бібл.: 32.

Актуальність теми дослідження. Трансформаційні процеси у функціонуванні глобальних ринків банківських і страхових послуг останнього десятиріччя реалізовані переважно за впливу двох чинників – світової фінансової кризи та розвитку екосистеми цифрових технологій, відомих як фінансові технології, або FINTECH. Результати цих трансформацій у сфері ринків банківських і страхових послуг викликали доцільність ефективної реалізації завдань нормативно-правового їх регулювання, які мають базуватися на фундаментальному підґрунті, що формується науковою спільнотою і практиками у сфері FINTECH.

Питання щодо подальшого регулювання та розвитку сфери фінансових технологій як новітньої проблеми розвитку ринків банківських і страхових послуг загалом залишаються невирішеним завданням активної політичної та академічної дискусії, а також та законодавчого нормотворення.

Динамічний розвиток FINTECH надзвичайно активізував необхідність нормативно-правового регулювання сфери ринків банківських і страхових послуг у контексті впливу диджиталізації. Маючи значний потенціал для розвитку не лише ринків послуг, а й економіки загалом, сфера FINTECH вимагає оперативнішого реагування на сьогоднішні виклики та стимулювання діяльності її представників.

Постановка проблеми. Дослідивши наукові доробки закордонних і вітчизняних учених-економістів, можна дійти висновку, що практично відсутнє комплексне нормативно-правове регулювання FİNTECH ринках банківських і страхових послуг в умовах диджиталізації економіки України. Нині існує надзвичайно велика й різноваріативна кількість підходів до їх нормативно-правового регулювання, що ускладнює однозначність їх подальшого розвитку, особливо в контексті поширення електронних послуг та необхідності імплементації директив Європейського Союзу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідним питанням, що присвячені дослідженню сфери FİNTECH і розвитку ринків банківських і страхових послуг в умовах диджиталізації, займаються провідні вітчизняні вчені, зокрема В. Андронік, М. Балицька і К. Брювенко, Є. Бондаренко, Г. Бухарін [2], П. Гупта, М. Дубина, А. Дунаєв [4], Л. Дудинець, О. Колодізєв, О. Лозинська, Н. Пантелєєва, С. Паперник, Г. Поченчук, П. Рубанов, М. Яценко та інші. Серед зарубіжних дослідників FİNTECH варто виділити таких, як М. МакКеффі та А. Шифф, Ч. Тейлор, К. Вілсон, Е. Холтінен, М. Амстад та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомість напрацювань учених, потребують нагального розв'язання питання щодо нормативно-правового регулювання ринків банківських і страхових послуг з огляду сучасні виклики, що пов'язані з диджиталізацією економічних процесів у цілому. Це пов'язано не лише із новітніми трендами розвитку цих ринків, зокрема розширенням меж фінансової глобалізації, фінансіалізації різних видів економічної діяльності, а й поширенням шоків і дисбалансів, насамперед воєнної агресії з боку російської федерації на території України. При цьому існує певний рівень фрагментарності в підходах щодо висвітлення нормативно-правового регулювання ринків банківських і страхових послуг, неоднотайність поглядів щодо його подальшого розвитку.

Постановка завдання. Особлива значущість розв'язання питань, недостатня їх наукова та прикладна розробка зумовили вибір теми статті, визначили її мету, завдання, логіку та зміст. Отже, мета статті полягає у формуванні сучасного нормативно-правового регулювання ринків банківських і страхових послуг як ключових інструментів їх подальшого розвитку в умовах диджиталізації економічних процесів в Україні.

Виклад основного матеріалу. Нині регулювання сфери FİNTECH вимагає ліберальнішого підходу, тож важливими кроками щодо створення ефективної екосистеми розвитку ринків банківських і страхових послуг є дерегуляція і впровадження новітніх концепцій. Трансформаційні процеси викликають проблему вираженої реалізації цих концепцій. Отже, важливим є баланс, з одного боку, між впровадженням дієвої системи нормативно-правового регулювання, а з іншого – надання можливостей перспективного розвитку ринків банківських і страхових послуг завдяки дерегулюванню сфери FİNTECH.

Вважається, що найефективніший підхід – це імплементація директив ЄС, а також врахування національними регуляторами особливостей чинної правової системи в Україні, визначення та реалізація специфічних напрямів гармонізації українського законодавства до правових актів ЄС.

Еволюція фінансових технологій, як і будь-яка інша новація у свій час має певні побічні ефекти й помилки. Як приклад можна навести фінансові піраміди в Китаї та впровадження peer-2-peer (P2P) кредитування, використання криптовалют для ризикових та подекуди протиправних фінансових операцій, прояви фінансових маніпуляцій та шахрайства, негативний досвід фінансової піраміди «МММ» і торговельної марки «Автоплан», що реалізовувала автомобілі в розстрочку, але їх розподіл відбувався щомісяця лотереєю [9].

Виявлені недоліки у сфері фінансових технологій свідчать про необхідність системного правового регулювання сфери FINTECH загалом, так і у сфері ринків банківських і страхових послуг безпосередньо. Особливо ці питання актуалізуються через тенденції їх активного впровадження у сектор державного управління, і у такому аспекті FINTECH безпосередньо впливають на процеси реалізації стратегічних напрямів розвитку України та забезпечення інформаційної безпеки в межах національної безпеки.

Нині можна говорити про відсутність комплексного нормативно-правового регулювання сфери FINTECH на ринках банківських і страхових послуг в Україні. Нині існують окремі нормативно-правові акти, що її регламентують. Тож, наведемо результати проведеного аналізу нормативно-правової бази України у сфері FINTECH на ринках банківських і страхових послуг з урахуванням специфіки останніх і використовуватимемо для цього результати ґрунтовного дослідження О. Бухаріна:

– Конституція України [7] – загальна регламентація прав та обов'язків людини і громадянина, зокрема соціальні й економічні права та обов'язки;

– Цивільний кодекс України [29] – особисті немайнові та майнові відносини, що виникають внаслідок надання та реалізації традиційних фінансових послуг та FINTECH-послуг (або традиційних фінансових послуг за допомогою інструментарію FINTECH);

– Закон України «Про Національний банк України» [22] – забезпечення фінансової стабільності, у тому числі стабільності банківської системи, зокрема з урахуванням ринку FINTECH Національним банком України, а також порядок здійснення в Україні маршрутизації, клірингу та взаєморозрахунків між учасниками платіжної системи за операціями, які здійснені в межах України із застосуванням платіжних карток, емітованих банками-резидентами та інші функції у фінансово-кредитній сфері в межах компетенції НБУ;

– Закон України «Про платіжні послуги» [25] – виконання платіжних операцій в Україні, встановлення виключного переліку платіжних послуг та порядку їх надання, категорії надавачів платіжних послуг та умови

авторизації їхньої діяльності, визначення загальних засад функціонування платіжних систем в Україні, загальні засади випуску та використання в Україні електронних грошей та цифрових грошей НБУ;

– Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» [27] – загальні правові засади у сфері надання фінансових послуг, здійснення регулятивних та наглядових функцій за діяльністю з надання фінансових послуг, створення правових основ для захисту прав та інтересів клієнтів фінансових установ, фізичних осіб – підприємців, які надають фінансові послуги, правове забезпечення діяльності і розвитку конкурентоспроможного ринку фінансових послуг в Україні, правове забезпечення єдиної державної політики у фінансовому секторі України;

– Закон України «Про валюту і валютні операції» [11] – здійснення валютних операцій, валютного регулювання та валютного нагляду, права та обов'язки суб'єктів валютних операцій і уповноважених установ, відповідальність за порушення валютного законодавства, забезпечення єдиної державної політики у сфері валютних операцій та вільного здійснення валютних операцій на території України;

– Закон України «Про електронні довірчі послуги» [15] – відносини у сферах надання електронних довірчих послуг та електронної ідентифікації, правові та організаційні засади надання електронних довірчих послуг, у тому числі транскордонних, права та обов'язки суб'єктів правових відносин у сфері електронних довірчих послуг, порядок здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням вимог законодавства у сфері електронних довірчих послуг, правові та організаційні засади здійснення електронної ідентифікації;

– Закон України «Про державну таємницю» [14] – суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України;

– Закон України «Про національну безпеку України» [23] – основи та принципи національної безпеки й оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантують суспільству та кожному громадянину захист від загроз;

– Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [24] – правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України в кіберпросторі, основні цілі, напрями та принципи державної політики у сфері кібербезпеки, повноваження державних органів, підприємств, установ, організацій, осіб та громадян у цій сфері, основні засади координації їхньої діяльності із забезпечення кібербезпеки;

– Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [17] – захист прав та

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також формування загальнодержавної багатоджерельної аналітичної бази даних для надання правоохоронним органам України та іноземних держав можливості виявляти, перевіряти і розслідувати злочини, пов'язані з відмиванням коштів та іншими незаконними фінансовими операціями;

– Закон України «Про захист персональних даних» [21] – правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, основоположні права і свободи людини та громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних, яка здійснюється повністю або частково із застосуванням автоматизованих засобів;

– Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [16] – організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів: відносини, що 74 виникають у процесі створення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, оброблення, використання та знищення електронних документів;

– Положення про електронні гроші в Україні, затверджене Національним банком України (НБУ) (Постанова НБУ № 481 від 04.11.2010) [13] – регулювання діяльності, пов'язаної з випуском електронних грошей в Україні, запровадження моніторингу за такою діяльністю;

– Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури (Постанова НБУ № 43 від 04.02.2014) [19] – визначення порядку реєстрації Національним банком внутрішньодержавних і міжнародних платіжних систем та систем розрахунків (платіжних систем), учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури;

– Постанова НБУ «Про затвердження Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2025 року» [18] – створення фінансової системи, що здатна забезпечувати сталий економічний розвиток за рахунок ефективного перерозподілу фінансових ресурсів в економіці на основі розбудови повноцінного ринкового конкурентного середовища згідно із стандартами Європейського Союзу» [2, с. 71-74];

– Закон України «Про страхування» [26] – регулювання відносин у сфері страхування, створення ринку страхових послуг, посилення страхового захисту майнових інтересів підприємств, установ, організацій та фізичних осіб;

– Закон України «Про віртуальні активи» [12] – регулювання правовідносини, що виникають у зв'язку з оборотом віртуальних активів в Україні, визначає права та обов'язки учасників ринку віртуальних активів, засади державної політики у сфері обороту віртуальних активів.

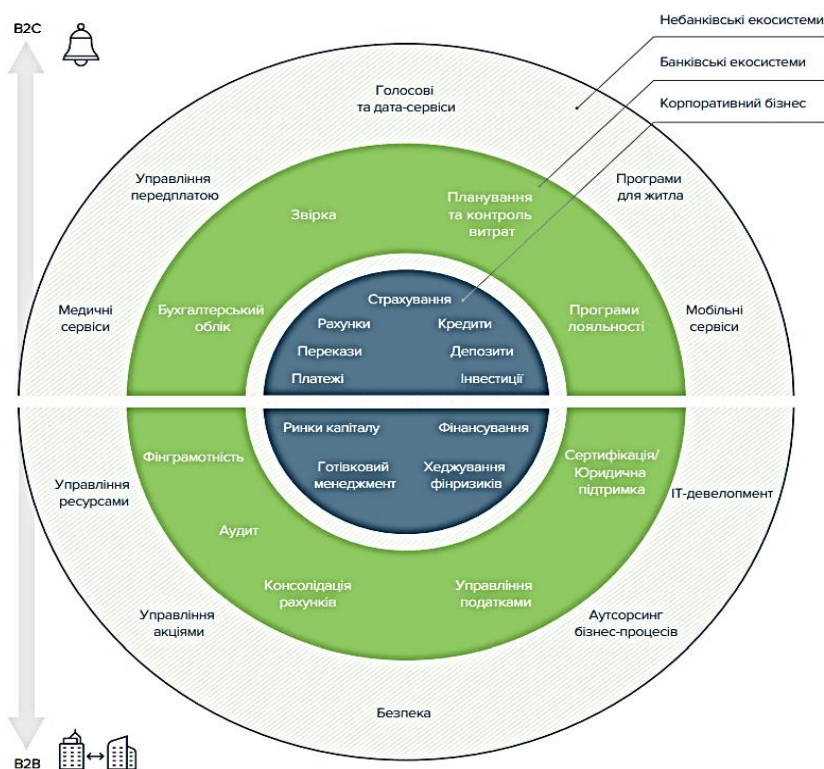
Закон України «Про віртуальні активи» набирає чинності із моменту прийняття відповідних змін до Податкового кодексу України. Такий законопроект все ще знаходиться на розгляді у Верховній Раді. Після набуття чинності зазначеного Закону учасники ринку криптовалют користуватимуться фінансовими послугами, сплачуватимуть податки на прибуток і отримуватимуть захист прав на свої віртуальні активи (проте і зараз бажаючі підтримати українців і подолати наслідки російської агресії, можуть це зробити через пожертву різних криптовалют на сайті «Допомога Україні», що був створений Міністерством цифрової трансформації України.

У цілому в Україні спостерігається позитивна динаміка формування сфери FINTECH та її нормативно-правового регулювання, органи-регулятори ринків фінансових послуг беруть бере активну участь у формуванні ефективної екосистеми в Україні із поступовим внесенням поправок у національне законодавство на основі досвіду країн ЄС.

За дослідженнями McKinsey [31], цифрові стратегії розвитку фінансової індустрії донині враховували три базові рушійні сили цифровізації, зокрема 1) клієнтський досвід, 2) еволюцію та 3) економічне зростання і добробут. Наразі до них варто додати вплив непередбачуваних факторів, таких як зростання онлайн-платежів і необхідність забезпечення інформаційної безпеки (рис. 1).

Після імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС («Угода про асоціацію») у вересні 2017 р. країна зазнала суттєвих перетворень. Концепція економічних та законодавчих реформ, з-поміж іншого, включала також перегляд підходів до регулювання ринку фінансових послуг. У 2017 р. було прийнято Закон України «Про електронні довірчі послуги» [15], що цілком враховує Директиву ЄС про електронну ідентифікацію і трастові послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку (eIDAS). Пізніше було зареєстровано проект Закону України «Про внесення змін до регулювання переказу коштів» [13], що базується на нормах Директиви ЄС про платіжні послуги на внутрішньому ринку (PSD 2).

У 2018 році Кабінетом Міністрів України було затверджено «Концепцію розвитку цифрової економіки і суспільства України на 2018-2020 роки», яка передбачала цифровізацію в Україні, впровадження цифрової економіки і подальшу гармонізацію національного законодавства з директивами ЄС, зокрема у сфері ринків банківських і страхових послуг.

*Рис. 1. Еволюція екосистеми ринку фінансових послуг:
від корпоративного бізнесу до трирівневої моделі*

Джерело: [28].

На ринках банківських і страхових послуг спостерігається сприяння розвитку FİNTECH за допомогою розроблення відповідних концепцій і програм розвитку. Так, у грудні 2019 року Національний банк України затвердив Стратегію розвитку фінансового сектора України до 2025 року», яка передбачала:

- «внесення змін до законодавства, що регулює фінансові послуги;
- збільшення частки міжнародних постачальників фінансових послуг, які працюють на місцевому ринку;
- вдосконалення регулювання діяльності небанківських постачальників фінансових послуг;
- впровадження системи банківських ідентифікаторів для віддаленої ідентифікації клієнтів;
- впровадження нової ліцензійної політики;
- впровадження електронних документів і цифрового зберігання документів;
- збільшення частки онлайн фінансових послуг;
- впровадження безготівкової економіки;
- впровадження стандарту ISO20022;
- підвищення безпеки фінансових послуг;
- підвищення фінансової обізнаності населення України;
- захист клієнтів» [18].

У 2020 році НБУ, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Міністерство фінансів України та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб розробили і розпочали реалізацію «Стратегії розвитку FINTECH в Україні до 2025 року» [28] з метою створення та розвитку ефективної FINTECH-екосистеми в Україні.

Головним завданням Стратегії розвитку FINTECH в Україні до 2025 року визначено сталий розвиток інновацій, розвиток кешлес-економіки, підвищення фінансової грамотності споживачів та бізнесу. Головною метою є розбудова інноваційного фінансового ринку з масштабною фінансовою інклюзією (громадян і бізнесу) та зручними й безпечними в користуванні сервісами й продуктами, доступними за ціною та каналами поширення [28].

Одним із основних досягнень сфери FINTECH в Україні є впровадження НБУ банківського ідентифікатора. Так, Постанова НБУ «Про затвердження Положення про Систему BankID Національного банку України» від 17.03.2020 № 32 [20] дозволила використовувати системи ідентифікації банкам як інструментів ідентифікації для пропозиції банківських, страхових, інвестиційних та інших послуг фізичним особам. Варто зазначити, що ці системи ідентифікації можуть застосовуватись не лише банками, а і страховими компаніями, що до них підключені. Експерти НБУ вважають, що новий інструмент повинен значно збільшити використання банківських та інших послуг, які потребують ідентифікації фізичних осіб.

Загалом останні стратегічні ініціативи регулювання сфери FINTECH мають усі передумови для побудови міцного фундаменту для майбутніх розробок. Ініціативи ЄС, порівняно з українськими, мають прагматичний підхід і концентруються переважно на вирішенні ділових питань. Прогресивні ринки банківських і страхових послуг завдяки FINTECH і його регулювання швидко розвиваються і дають Україні можливість набувати найкращого досвіду. Поступова імплементація нормативно-правової бази ЄС позитивно вплинула на вітчизняний ринок FINTECH.

На думку Г. Бухаріна, «крім іншого, посилення регулювання аналізованого сектору економіки в ЄС стимулюється тиском з боку представників бізнесу галузі FINTECH. Ринок ЄС має великий попит і пропозицію інноваційних рішень, що змушує уряд бути більш гнучким у своїй діяльності. Тим часом учасники менш зрілого українського ринку не здатні створити такий тиск. Проте, з огляду на зростаючий інтерес і ініціативи в області FINTECH, ситуація може змінитися за короткий період часу» [2, с. 78].

Сьогодні Україна визначила основні цілі та пріоритети розвитку сфери FINTECH на найближчі два роки. Впровадження лабораторій FINTECH, тісна координація дій Верховної Ради з представниками бізнесу і створення регуляторних пісочниць мають стати наступним кроком після запозичення кращого досвіду регулювання цієї сфери у ЄС до національного законодавства.

У контексті дослідження FİNTECH-компаній як перспективних інноваційних стартапів варто відзначити відсутність унормованої дефініції важливого поняття сфери FİNTECH – стартапу.

Власне, починаючи з 2017 р. стартапи активно розвивається, особливо акселератори і бізнес-інкубатори, які засновані та функціонують на базі підприємств (найчастіше іноземних). Крім цього, в Україні лише розпочинає свій розвиток система інструментарію державної підтримки діяльності та розвитку інноваційних стартапів, залишаючи більш дієвим варіант їх реалізації через приватний капітал у різних його формах та варіаціях.

Питання створення відповідних державних установ у сфері FİNTECH постійно піднімалось і обговорювалось на найвищому державному рівні. У підсумку 11 липня 2019 року за ініціативи Кабінету Міністрів України в Україні офіційно розпочав свою діяльність Фонд розвитку інновацій – Український фонд стартапів (далі – УФС), який є загальнодержавною інвестиційною установою, що спрямована на підтримку і розвиток інновацій та стартапів. Як отримувачі фінансування зазначено малі- та мікропідприємства, а також фізичні особи-підприємці на початкових стадіях свого розвитку (pre-seed та seed) з метою підтримки перспективних та інноваційних ідей технологічних стартапів, які демонструють високий потенціал глобального комерційного успіху [32].

Напрямами використання коштів є: побудова початкового прототипу (включаючи матеріали та компоненти), розвиток бізнесу та інше. Важливо та суттєво, що фінансування УФС надається не за рахунок участі в капіталі (що характерно в разі фінансування перспективних стартапів приватним капіталом), а у формі грантів на реалізацію. Розмір гранту – 25-75 тис. \$ (еквівалент у грн), а тривалість реалізації проекту – до 24 місяців [3]. Організатори фонду відзначають, що за його створення було запозичено найкращий досвід зарубіжних країн, передусім Швеції, Австрії, Польщі та Фінляндії.

Структура Фонду розвитку інновацій передбачає формування конкурсної комісії із семи членів, які безпосередньо обиратимуть проекти для фінансування, а також експертної ради із 10 вузькопрофільних експертів, наглядової ради із 7 осіб і операційного блоку із адміністрування та забезпечення діяльності програм. Основні етапи з реалізації програми грантової підтримки: «оголошення конкурсу; прийом заявок на участь у конкурсі через вебпортал Фонду; оцінка проекту незалежною конкурсною комісією; «живий пітчінг» – пряма презентація проектів, що набрали прохідний бал на попередній стадії; визначення переможців, підписання договору про надання грантового фінансування; моніторинг виконання умов договору про фінансування» [2].

Пріоритетними напрямами стартап-проектів фондом визначені такі (зокрема у сфері ринків банківських і страхових послуг): штучний інтелект (AI); доповнена реальність (AR/VR); технології великих даних (BigData);

електронний уряд (E-Government); блокчейн, кібербезпека, захист (Defense); фінансові технології (FinTech); професійні послуги; програмне забезпечення як послуга (SaaS).

Для участі в конкурсі Фонду потрібно зареєструватись і надіслати заявку з анотацією державною та англійською мовами, представити кошторис, прогнозні фінансові показники, основні офіційні документи. При цьому анотація має бути структурована за:

1) командою (досвідом ведення бізнесу, управління стартапами, участі в інкубаторах);

2) технологією (експертною оцінкою якості технології, потенціалом для оновлення);

3) стратегією (стратегією ухвалення рішень, виходом на ринок, доказами реальних потреб у продукті);

4) продуктом (бізнес-моделлю, планом виробництва продукту в Україні);

5) ринком (аналізом конкурентів, потенціалом зростання ринку продукту).

Існують певні особливості покриття витрат Фондом: «грант може покривати зарплати спеціалістів, що відповідають ринковому рівню, консультаційні послуги, вартість обладнання для розробки продукту, витрати на реєстрацію патентів та бюджет на маркетинг. Водночас фонд не покриває відсотки або інші виплати за борговими зобов'язаннями, розваги та представницькі витрати, крім участі в конференціях, добір персоналу та витрати, пов'язані зі зміною місця роботи, придбання земельних ділянок, будівель або приміщень, включаючи будь-які види ремонту. При цьому стартап-переможець може отримувати фінансування частинами. Періодичність виплат може бути кварталною, місячною або будь-якою іншою, яку команда зможе обґрунтувати в бізнес-плані [8].

На початок 2022 року від Українського фонду стартапів отримали фінансування 24 вітчизняні стартапи. Наразі на сайті Українського фонду стартапів представлено 3 проекти сфери FINTECH: Finmap – онлайн-сервіс для фінансового обліку у малому та мікро-бізнесі, Agrifinance Online – онлайн-платформа з об'єднання учасників сільськогосподарського ринку України (фермерів, інвесторів, трейдерів, дистриб'юторів та страховиків) і Правомен – повністю автоматизований помічник з побутових юридичних питань, направлений на надання юридичних консультацій, формування документів, а також 81 роз'яснення для населення можливостей та ефективності е-сервісів, створених державою – всі із грантами у 50 000 \$ [32].

Висновки та пропозиції. Відсутність правового регулювання сфери FINTECH і впровадження його інструментарію за умов відсутності правового регулювання може спричинити порушення соціальних та економічних прав громадян унаслідок підвищення фінансових ризиків FINTECH на ринках фінансових послуг, загрози доступу до конфіденційної інформації, а також розвитку фінансового шахрайства через появу новітніх інструментів доступу до бази даних, залучення клієнтів до фінансових пірамід.

Крім того, відсутність нормативно-правового регулювання FİNTECH породжує непорівняно різний рівень (іноді і його відсутність) відповідальності й умов учасників FİNTECH і традиційного сектору надання фінансових послуг.

Зважаючи на істотну актуалізацію питання правового регулювання FİNTECH на ринку фінансових послуг та використання його інструментарію, відповідно до функціонального призначення, постає необхідність впровадження регулятивних норм на основі створення понятійно-категоріального апарату сфери FİNTECH та надання правових дефініцій його компонентам.

Список використаних джерел

1. Боргова стійкість державних фінансів України: кол. монографія / під наук. ред. С. А. Єрохіна, Т. П. Богдан. – К. : Національна академія управління, 2014. – 724 с.
2. Бухарін Г. О. ФİNТЕХ як об'єкт нормативно-правового регулювання: теоретико-методологічний аспект : дис. ... канд. юрид. наук / Г. О. Бухарін. – Запоріжжя, 2020. – 224 с.
3. В Україні запустили Фонд підтримки стартапів [Електронний ресурс] // Бізнес – колективне ділове медіа. – Режим доступу: <https://business.ua/news/5844-v-ukrajini-zapidtrimki-spivinvestoriv-biznes100-zapustili-fond-pidtrimki-startapiv>.
4. Інвестиційний аналіз : підручник / за наук. ред. А. А. Пересади. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : КНЕУ, 2008. – 544 с.
5. Інноватика на фінансових ринках: монографія / за наук. ред. д.е.н., проф. С. В. Онишко. – Ірпінь: УДФСУ, 2018. – 466 с.
6. Коваленко Ю. М. Функціонування фондового ринку України в сучасних умовах / Ю. М. Коваленко, А. С. Воробей // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби. – 2015. – № 1. – С. 122–133.
7. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
8. Ноздрін В. Полювання на «єдинорогів»: як працює Український фонд стартапів та як отримати фінансування [Електронний ресурс] / Ноздрін В. // Протокол: юридичний інтернет-ресурс. – 2020. – Режим доступу: https://protocol.ua/ru/polyuvannya_na_edinorogiv_yak_pratsyue_ukrainskiy_fond_startapiv_ta_yak_otrimati_finansuvannya.
9. Паперник С. FinTech в Україні: чому потрібно розвивати ринок фінансових технологій? [Електронний ресурс] / С. Паперник // Юридична Газета online. – Режим доступу: <http://evris.law/uk/stattja-fintech-vukraini-chomu-potribno-rozvivati-rinokfinansovih-tehnologij>.
10. Позднякова Л. О. Перестраховання: тенденції розвитку та шляхи вдосконалення / Л. О. Позднякова, Ю. М. Коваленко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 12 (66). – С. 53–60.
11. Про валюту і валютні операції [Електронний ресурс]: Закон України від 21.06.2018 № 2473-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>.
12. Про віртуальні активи [Електронний ресурс]: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.
13. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України з питань регулювання випуску та обігу електронних грошей [Електронний ресурс]: Постанова НБУ від 04.11.2010 № 481. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10#n19>.

14. Про державну таємницю [Електронний ресурс] : Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>.

15. Про електронні довірчі послуги [Електронний ресурс] : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.

16. Про електронні документи та електронний документообіг [Електронний ресурс] : Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.

17. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс] : Закон України від 14.10.2014 № 1702-VII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

18. Про затвердження Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року [Електронний ресурс] : Постанова НБУ від 18.06.2015 № 391. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>.

19. Про затвердження Положення про порядок реєстрації платіжних систем, учасників платіжних систем та операторів послуг платіжної інфраструктури [Електронний ресурс] : Постанова НБУ від 04.02.2014 № 43. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-14>.

20. Про затвердження Положення про Систему BankID Національного банку України [Електронний ресурс] : Постанова Правління НБУ від 17.03.2020 № 32. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0032500-20#Text>.

21. Про захист персональних даних [Електронний ресурс] : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

22. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>.

23. Про національну безпеку України [Електронний ресурс] : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

24. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України [Електронний ресурс] : Закон України від 5.10.2017 № 2163-VIII. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.

25. Про платіжні послуги [Електронний ресурс] : Закон України від 30.06.2021 № 1591-IX. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>.

26. Про страхування [Електронний ресурс] : Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

27. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг [Електронний ресурс] : Закон України від 12.07.2001 № 2664-III. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>.

28. Стратегія розвитку фінтеху в Україні до 2025 року. Сталий розвиток інновацій, кешлес та фінграмотність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-fintehu-v-ukrayini-do-2025-roku>.

29. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

30. Фінансовий ринок : підручник : у 2 т. / кер. авт. кол. і наук. ред. Ю. М. Коваленко. – Ірпінь : УДФСУ, 2019. Т. 1. – 442 с.

31. Six digital growth strategies for banks [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/six-digital-growth-strategies-for-banks>.

32. USF. Український фонд стартапів [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://usf.com.ua>.

References

1. Yerokhin, S.A., Bohdan, T.P. (2014). *Borhova stiikist derzhavnykh finansiv Ukrainy [Debt sustainability of the state finances of Ukraine]*. Natsionalna akademiia upravlinnia.
2. Bukharin, H.O. (2020). *FINTEKk yak ob'iekt normatyvno-pravovoho rehuliuвання: teoretyko-metodolohichniy aspekt [FINTECH as an object of normative and legal regulation: theoretical and methodological aspect]* [PhD dissertation].
3. Biznes – kolektyvne dilove media [Business - collective business media]. (n.d.). *V Ukraini zapustyly Fond pidtrymky startapiv [Startup Support Fund launched in Ukraine]*. <https://business.ua/news/5844-v-ukrajini-zapidtrimki-spivinvestoriv-biznes100-zapustili-fond-pidtrimki-startapiv>.
4. Peresada, A.A. (Ed.). (2008). *Investytsiyni analiz [Investment analysis]*. KNEU.
5. Onyshko, S.V. (Ed.). (2018). *Innovatyka na finansovykh ryunkakh [Innovation on financial markets]*. UDFSU.
6. Kovalenko, Yu.M., & Vorobei, A.S. (2015). *Funktsionuvannia fondovoho rynku Ukrainy v suchasnykh umovakh [Functioning of the stock market of Ukraine in modern conditions]*. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby – Collection of scientific papers of the National University of the State Tax Service*, (1), 122–133.
7. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
8. Nozdrin, V. (2020). *Poliuvannia na «iedynorohiv»: yak pratsiue Ukrainyskyi fond startapiv ta yak otrymaty finansuvannia [Hunting for "unicorns": how the Ukrainian startup fund works and how to get funding]*. *Protokol: yurydychnyi internet-resurs – Protocol: legal internet resource*. https://protocol.ua/ru/polyuvannya_na_edynorogiv_yak_pratsyue_ukrainskiy_fond_startapiv_ta_yak_otrimati_finsuvannya.
9. Papernyk, C. (n.d.). *FinTech v Ukraini: chomu potribno rozvyvaty rynek finansovykh tekhnolohii? [FinTech in Ukraine: why is it necessary to develop the market of financial technologies?]*. *Yurydychna Hazeta online – Legal Gazette online*. <http://evris.law/uk/stattja-fintech-vukraini-chomu-potribno-rozvivati-rynek-finansovih-tehnologij>.
10. Pozdniakova, L.O., Kovalenko, Yu.M. (2010). *Perestrakhuvannia: tendentsii rozvytku ta shliakhy vdoskonalennia [Reinsurance: development trends and ways of improvement]*. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of the economy*, (12(66)), 53–60.
11. *Pro valiutu i valiutni operatsii [On currency and currency transactions]*, Law of Ukraine dated June 21, 2018 № 2473-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text>.
12. *Pro virtualni aktyvy [About virtual assets]*, Law of Ukraine dated February 17, 2022 № 2074-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.
13. *Pro vnesennia zmin do deiakykh normatyvno-pravovykh aktiv Natsionalnoho banku Ukrainy z pytan rehuliuвання vypusku ta obihu elektronnykh hroshei [On making changes to some normative legal acts of the National Bank of Ukraine on issues of regulating the issuance and circulation of electronic money]*, Resolution of the NBU dated 04.11.2010 № 481. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1336-10#n19>.
14. *Pro derzhavnu taiemnytsiu [On state secrets]*, Law of Ukraine dated January 21, 1994 № 3855-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>.
15. *Pro elektronni dovirchi posluhy [On electronic trust services]*, Law of Ukraine dated October 5, 2017 № 2155-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text>.
16. *Pro elektronni dokumenty ta elektronnyi dokumentoobih [On electronic documents and electronic document circulation]*, Law of Ukraine dated 22.05.2003 № 851-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text>.

17. Pro zapobihannia ta protydiuu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpozsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia [On preventing and combating the legalization (laundering) of criminal proceeds, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction], Law of Ukraine dated 14.10.2014 № 1702-VII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>.

18. Pro zatverdzhennia Kompleksnoi prohramy rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2020 roku [On the approval of the Comprehensive Program for the Development of the Financial Sector of Ukraine until 2020], Resolution of the NBU dated June 18, 2015 № 391. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0391500-15>.

19. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro poriadok reiestratsii platizhnykh system, uchastnykiv platizhnykh system ta operatoriv posluh platizhnoi infrastruktury [On approval of the Regulation on the procedure for registration of payment systems, participants of payment systems and operators of payment infrastructure services], Resolution of the NBU dated February 4, 2014 № 43. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-14>.

20. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Systemu BankID Natsionalnoho banku Ukrainy [On the approval of the Regulations on the BankID System of the National Bank of Ukraine], Resolution of the Board of the National Bank of Ukraine dated March 17, 2020 № 32. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0032500-20#Text>.

21. Pro zakhyst personalnykh danykh [On the protection of personal data], Law of Ukraine dated 01.06.2010 № 2297-VI. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>.

22. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy [About the National Bank of Ukraine], Law of Ukraine dated 20.05.1999 № 679-XIV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text>.

23. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On the national security of Ukraine], Law of Ukraine dated June 21, 2018 № 2469-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

24. Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy [On the basic principles of ensuring cyber security of Ukraine], Law of Ukraine dated October 5, 2017 № 2163-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>.

25. Pro platizhni posluhy [On payment services], Law of Ukraine dated June 30, 2021 № 1591-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>.

26. Pro strakhuvannia [About insurance], Law of Ukraine dated March 7, 1996 № 85/96-VR. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

27. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання ryнкiv finansovykh posluh [On financial services and state regulation of financial services markets], Law of Ukraine dated July 12, 2001 № 2664-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text>.

28. Stratehiia rozvytku fintekhu v Ukraini do 2025 roku. Stalyi rozvytok innovatsii, keshles ta finhramotnist [Fintech development strategy in Ukraine until 2025. Sustainable development of innovations, cashless and financial literacy]. <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-fintehu-v-ukrayini-do-2025-roku>.

29. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine], Law of Ukraine dated January 16, 2003 № 435-IV. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

30. Kovalenko, Yu.M. (2019). *Finansovyi rynek [Financial market]* (Vol. 1). UDFSU.

31. Six digital growth strategies for banks. <https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinsey-digital/our-insights/six-digital-growth-strategies-for-banks>.

32. USF. Ukrainyskyi fond startapiv [USF. Ukrainian Startup Fund]. <https://usf.com.ua>.

Отримано 27.01.2023

UDC 336.76

Yuliia Kovalenko

Doctor of Economics, Professor, Professor of the Financial Markets and Technologies
State Tax University (Irpın, Ukraine)

E-mail: kovalenko0202@ukr.net. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5678-3185>

ResearcherID: [H-4742-2018](https://orcid.org/0000-0002-5678-3185)

FEATURES OF REGULATORY AND LEGAL REGULATION OF FINTECH AT DIGITALIZED MARKETS OF BANKING AND INSURANCE SERVICES IN UKRAINE

Important factors of the reboot and intensive economic development of Ukraine are the further development and activation of digitalization processes and the spread of FINTECH in the markets of banking and insurance services. Any modern reform measures in Ukraine require the formation of an effective legal framework for the regulation of banking and insurance markets. Questions regarding the further regulation and development of the field of financial technologies as the newest problem of the development of banking and insurance services markets in general remain an unresolved task of active political and academic discussion, as well as legislative rulemaking.

The purpose of the article is the formation of modern regulatory and legal regulation of the markets of banking and insurance services as key tools for their further development in the conditions of digitalization of economic processes in Ukraine.

The lack of legal regulation of the FINTECH sphere and the implementation of its tools in the absence of legal regulation causes a violation of the social and economic rights of citizens due to an increase in the financial risks of FINTECH in the financial services market, the threat of access to confidential information, as well as the development of financial fraud due to the emergence of the latest tools for accessing the database, attracting customers to financial pyramids. In addition, the lack of regulatory and legal regulation of FINTECH creates an incomparably different level (and sometimes its absence) of responsibility and conditions of FINTECH participants and the traditional sector of financial services.

Considering the significant actualization of the issue of legal regulation of FINTECH in the financial services market and the use of its tools, in accordance with the functional purpose, there is a need to introduce regulatory norms based on the creation of a conceptual and categorical apparatus of the FINTECH field and providing legal definitions to its components.

Keywords: FINTECH; markets of banking and insurance services; digitization; electronic services; startups.

Fig.: 1. References: 32.

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-154-175

УДК [330.341.1:004]330.5

JEL Classification: O33

Олена Шишкіна

доктор економічних наук, доцент,

доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна).

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>ResearcherID: [F-3208-2014](https://orcid.org/0000-0002-8946-1027)

ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА РИЗИКИ ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ІННОВАЦІЙ У ФІНАНСОВОМУ Й РЕАЛЬНОМУ СЕКТОРАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено сутність і зміст цифрових інновацій та охарактеризовано їхню роль у функціонуванні і розвитку суб'єктів реального й фінансового сектору економіки. Виявлено основні підходи до визначення цифрових інновацій, до яких віднесено технологічний, функціональний, концептуальний, користувацький, соціально-економічний, бізнес-процесний та визначено їх переваги, недоліки та окреслено їх сфери використання у фінансовому секторі і реальному секторі економіки. Виявлено основні види цифрових інновацій, які використовуються промисловими підприємствами і фінансовими установами та розкрито їхні характерні особливості. Досліджено основні ризики використання цифрових інновацій у діяльності таких суб'єктів реального й фінансового секторів економіки, як промислові підприємства та фінансові установи. Узагальнено основні проблеми та перспективи використання цифрових інновацій промисловими підприємствами і фінансовими установами в умовах ризику й невизначеності.

Ключові слова: цифрові інновації; цифрові технології; промислові підприємства; фінансові установи; ризик; хмарні технології; блокчейн; інтернет речей; смартконтракти; машинне навчання; штучний інтелект.

Рис.: 3. Табл.: 1. Бібл.: 37.

Постановка проблеми. Цифрові інновації є невід'ємною частиною сучасного світу, застосування яких дозволяє суб'єктам реального і фінансового секторів національної економіки зменшувати витрати на виробництво товарів (робіт, послуг), поліпшувати якість надання послуг й їх доступність і конкурентоспроможність та підвищувати ефективність функціонування та розвитку.

Цифрові інновації стрімко змінюють усі сфери і види соціально-економічного життя суспільства, створюючи нові можливості для всіх споживачів цифрових продуктів та послуг. Зокрема, за допомогою цифрових технологій фінансові установи та промислові підприємства можуть знизити витрати на організацію і реалізацію бізнес-процесів, прискорити процеси збору, обробки та аналізу даних, забезпечити високий рівень безпеки та надійності фінансових операцій і підвищити результативність роботи. Проте розробка і впровадження інноваційних технологій породжує нові виклики й завдання та спричинює фінансові, інформаційні, інвестиційні, інноваційні та інші ризики, які здатні призвести до фінансової нестабільності та збільшення інформаційної небезпеки суб'єктів економіки. Таким чином, дослідження впливу цифрових інновацій на розвиток фінансового та реального секторів

національної економіки з метою сприяння стійкому розвитку економіки та підвищення конкурентоспроможності може стати важливою підставою для прийняття ними рішень тактичного і стратегічного характеру.

З огляду на це, дослідження впливу цифрових інновацій на розвиток фінансового та реального секторів національної економіки є актуальним та своєчасним завданням, яке може сприяти покращенню економічних показників їхньої діяльності в перспективі, не викликає сумнівів і заперечень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опрацювання теоретико-прикладних аспектів розробки і впровадження цифрових інновацій знайшли відображення у роботах таких вітчизняних та іноземних дослідників, як Д. Арнер [1], Д. Барберіс [1], О. Берназюк [22], Р. Баклі [1], С. Волосович [27], Х. Гебауер [17], П. Гомбер [10], Л. Дудинець [23], Г. Думінгс [18], Т. Калашнікова [25], Е. Караянніс [23], Н. Кшетрі [14], Л. Кокко [4], Я. Кох [10], С. Накамото [15], М. Марчезі [4], А. Мазаракі [27], М. Пайола [17], Х. Панетто [18], Д. Попеску [3], Г. Поченчук [30], А. Райт [6], К. Сасанеллі [18], А. Семенов [31], Ч. Сіпп [3], М. Сірінг [10], М. Стюарт [3], М. Тарасюк [33], С. Терзі [18], П. де Філіппі [6] та ін.

Однак, попри активізацію досліджень і зростання публікаційної активності вчених з цієї проблеми, теоретико-прикладне вивчення проблем та перспектив використання цифрових інновацій повною мірою не відповідає вимогам сьогодення.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Дослідження наукових та інших джерел в контексті цифрових інновацій демонструє значну кількість досліджень, більшість з яких зосереджена на аналізі нових технологічних рішень та інструментів, які можуть використовуватися суб'єктами підприємництва різних секторів економіки для підвищення результативності діяльності.

Основна увага науковців зазвичай зосереджуються на технологіях блокчейн, хмарних технологіях, смарт-контрактах, штучному інтелекті, інтернету речей та інших. При цьому недостатньо дослідженими залишаються питання, пов'язані з визначенням підходів до використання цифрових інновацій фінансовими установами та промисловими підприємствами, визначенням видів цифрових інновацій та можливостей їх застосування зазначеними суб'єктами господарювання, а також питання ідентифікації та оцінки ризиків, спричинених впровадженням та використанням цифрових інновацій суб'єктами різних секторів економіки.

Метою статті є дослідження проблем та перспектив використання цифрових інновацій у діяльності суб'єктів реального і фінансового сектору економіки, у тому числі промислових підприємств і фінансових установ.

Мета наукової статті дозволила сформулювати такі завдання, які потребують вирішення, а саме:

- дослідити сутність і зміст цифрових інновацій та охарактеризувати їх роль у функціонуванні і розвитку суб'єктів реального і фінансового сектору економіки;

- виявити основні підходи до визначення цифрових інновацій;
- визначити основні види цифрових інновацій, які використовуються промисловими підприємствами і фінансовими установами;
- описати основні ризики використання цифрових інновацій у діяльності таких суб'єктів реального і фінансового сектора економіки, як промислові підприємства та фінансові установи;
- узагальнити основні проблеми та перспективи використання цифрових інновацій промисловими підприємствами й фінансовими установами в умовах ризику і невизначеності.

Виклад основного матеріалу. Інноваційні технології сучасного світу допомагають створювати нові можливості для розвитку глобального ринку й міжнародного співробітництва, успішного функціонування і розвитку всіх сфер національної економіки й вирішення соціальних та екологічних проблем, що виникають у суспільстві й часто знаходяться поза зоною інтересів керівників і власників бізнесу, а отже, відіграють визначальну роль у розвитку національної економіки.

Теоретичне дослідження поняття «цифрові інновації» ускладнюється відсутністю цього поняття в законодавчій термінології України. Сутність даного поняття певним чином розкривається тільки у «Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки», де під цифровими інноваціями розуміють розробку та впровадження нових цифрових технологій, що відповідають вимогам ринку та сприяють підвищенню ефективності виробництва та покращенню якості життя населення [26].

У світовій нормативній базі – це поняття розкрито більш широко. Зокрема, Європейська комісія формулює термін цифрові інновації як «використання нових технологій та підходів у цифровій економіці з метою покращення якості життя, економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності» [9].

Стратегія єдиного цифрового ринку для Європи визначає цифрові інновації як «використання новітніх технологій для створення нових цифрових продуктів та послуг, що підвищують ефективність та якість у всіх сферах економіки» [5].

Організація економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD)) трактує цифрові інновації як «нововведення, що ґрунтуються на використанні цифрових технологій, які мають потенціал покращити та перетворити наявні процеси, продукти та послуги» [16].

Більше зрозуміти сутність цифрових інновацій дозволяє опрацювання наукових праць, які досліджували сутність і міст цифрових інновацій. Зокрема, команда вчених на чолі з Е. Г. Караяннісом розуміла цифрові інновації як нововведення, які використовують цифрові технології, що дають змогу змінювати та поліпшувати процеси в різних сферах діяльності [3].

Х. Кагерманн визначив цифрові інновації як нововведення, які базуються на використанні цифрових технологій для поліпшення якості життя людей, ефективності бізнесу та конкурентоспроможності національних економік [12].

Вивчення цих та інших наукових робіт в зазначеній сфері дає підстави визначити цифрові інновації як новітні рішення, що використовують цифрові технології (блокчейн, Інтернет речей, хмарні технології штучний інтелект та інші) для покращення і оптимізації процесів, товарів та послуг в різних галузях економіки. Зокрема, цифрові інновації в національному середовищі та глобальному економічному просторі:

- допомагають зменшити витрати на виробництво продукції (робіт, послуг), у тому числі за рахунок автоматизації, та сприяють покращенню їх якості, дозволяють збільшити швидкість і точність обслуговування клієнтів, через що такі новації можна назвати ключовим інструментом для підвищення ефективності та конкурентоспроможності суб'єктів реального і фінансового секторів економіки;

- сприяють підвищенню рівень довіри і лояльності клієнтів до суб'єктів підприємництва - користувачів і розповсюджувачів цифрових інновацій за рахунок забезпечення високого рівня безпеки та захисту персональних даних клієнтів у ході використання електронних платежів, електронної комерції та інших цифрових технологій;

- формують підґрунтя створення нових можливостей для розвитку інноваційних галузей економіки, таких як ІТ-технології, інтернет-банкінг, інтернет-маркетинг, електронна комерція та багато інших, що сприяє створенню нових робочих місць та збільшення попиту на кваліфіковану робочу силу і як наслідок зумовлює зростання доходності суб'єктів підприємництва та рівня життя населення, що знаходить відображення в таких макроекономічних показниках розвитку країни, як валовий національний дохід, рівень доходу на душу населення, рівень споживання та багатьох інших;

- стають каталізатором для створення нових ринків товарів (робіт, послуг) та залучення інвестиційних ресурсів за умови інвестиційної привабливості і наявності сприятливого інвестиційного клімату в країні.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що активне впровадження цифрових інновацій є необхідною умовою розвитку економіки України, забезпечення її конкурентоспроможності на глобальному ринку та створення сприятливого інвестиційного клімату.

Цифрові інновації у фінансовій сфері й у реальному секторі економіки є складним поняттям, яке залежить від контексту та сфери застосування цифрових технологій, що вимагає дослідження існуючих підходів до визначення цієї економічної категорії. Розуміння існуючих підходів до визначення цифрових інновацій дозволяє отримати більш повне уявлення щодо їхньої сутності, змісту, характеристик і функціонального призначення. Оскільки різні підходи до визначення цифрових інновацій відображають різні точки зору на те, що саме розуміється під цим терміном, то їх узагальнення і систематизація дозволить краще розуміти різноманітність цифрових та інформаційних технологій та

їхню роль в економіці та суспільстві, а також те, як відрізняються способи їх використання та впровадження в різних секторах економіки. Узагальнені підходи до визначення цифрових інновацій представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Підходи до визначення цифрових інновацій

Підхід	Опис	Переваги	Недоліки	Приклади застосування у фінансовому та реальному секторах економіки
1	2	3	4	5
Технологічний	зосереджується на технологічних аспектах цифрових інновацій	- орієнтація на технічну складову розробки інновацій; - покращення технічних можливостей; - підвищення швидкості і точності; - зменшення витрат	- відсутність фокусу на потребах клієнтів; - недостатня увага на бізнес-аспектах; - неефективність впровадження інновацій без аналізу бізнес-процесів	блокчейн, штучний інтелект, машинне навчання, хмарні технології та інші
Функціональний	зосереджується на функціональних можливостях цифрових інновацій	- підвищення ефективності бізнес-процесів; - покращення якості продукції (товарів, робіт, послуг); - зростання конкурентоспроможності	- відсутність гнучкості та адаптивності до змін; - обмеження на покращенні існуючих бізнес-процесів; - нездатність оцінити у повному обсязі соціально-економічні наслідки впровадження інновацій	застосування штучного інтелекту для автоматизації процесів виробництва на підприємстві або створення нових цифрових продуктів для забезпечення більш ефективного обслуговування клієнтів
Концептуальний	Зосереджується на концептуальних аспектах цифрових інновацій та на змінах, які вносять цифрові інновації в діяльність загалом	- розуміння цілей та стратегії компанії; - розробка нових продуктів та послуг; - покращення інноваційної культури компанії	- відсутність конкретних технічних аспектів; - недостатнє врахування конкретних технологій і функцій і, як наслідок втрати конкретності і практичності; - необхідність виконання подальших досліджень та розробок	використання блокчейн-технологій для створення нових форм децентралізованої фінансової діяльності або використання Інтернету речей (IoT) для збору та аналізу даних у різних галузях економіки

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Користувацький	зосереджується на потребах та очікуваннях користувачів, що дозволяє забезпечити високу якість товарів (робіт, послуг)	<ul style="list-style-type: none"> - покращення задоволення та лояльності користувачів; - залучення нових клієнтів; - можливість отримання фідбеку від користувачів та швидке реагування на його зміни; - розробка продуктів та послуг, які задовольняють потреби користувачів; - збільшення прибутковості та конкурентоспроможності 	<ul style="list-style-type: none"> - обмеження у здійсненні стратегічних змін у бізнес-процесах; - недостатня увага до питань безпеки та захисту даних; - високі витрати на дослідження та впровадження нових цифрових продуктів та послуг; - обмеження на потреби та очікування конкретних груп користувачів 	інтерфейси користувача, додатки та сервіси, що забезпечують зручний та швидкий доступ до фінансових послуг
Соціально-економічний	підхід, що зосереджується на соціальних і економічних наслідках впровадження цифрових інновацій й дозволяє забезпечити відповідність бізнес-процесів та продуктів соціально-економічним потребам суспільства	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток бізнесу на основі соціальної та економічної відповідальності; - зменшення витрат та підвищення ефективності бізнесу; - покращення якості життя споживачів; - можливість залучення інвестицій для розвитку цифрових інновацій; - забезпечення соціальної та економічної ефективності 	<ul style="list-style-type: none"> - недостатня увага до потреб користувачів та їх задоволеності від послуг; - обмеження у здійсненні стратегічних змін у бізнес-процесах, що може призвести до недостатньої конкурентоспроможності; - високі витрати на дослідження та впровадження нових цифрових продуктів та послуг; - обмежений фокус на технологіях та функціональних можливостях; - відсутність спрямування на вирішення бізнес-проблем 	вплив на зайнятість, розвиток економіки, національну безпеку та інші

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5
Бізнес-процесний	підхід, який зосереджується на оптимізації бізнес-процесів з використанням цифрових інструментів	- зменшення витрат за рахунок автоматизації та оптимізації бізнес-процесів та підвищення ефективності бізнесу; - покращення якості товарів (робіт, послуг); - підвищення конкурентоспроможності; - швидка реалізація інновацій та пристосування до змін у ринкових умовах	- обмежений фокус на вдосконаленні існуючих бізнес-процесів та неврахування можливостей для нових інновацій; - відсутність фокусу на потребах та очікуваннях клієнтів; - недостатня діагностика бізнес-процесів; - відсутність гнучкості у виборі інноваційних рішень	процеси взаємодії з клієнтами, обробки платежів, кредитного скорингу та інші

Джерело: розроблено авторкою на основі:[1-10; 12-36].

Вибір підходу до визначення цифрових інновацій у діяльності суб'єктів реального і фінансового секторів економіки визначається їхніми стратегічними цілями (наприклад, удосконалення існуючих бізнес-процесів, розробка та впровадження в дію нових продуктів чи послуг, зниження / оптимізація витрат, зростання прибутків, мінімізація / оптимізація ризиків тощо), внутрішніми процесами та структурою, наявними фінансовими, інформаційними, трудовими та іншими ресурсами, потребами та очікуваннями клієнтів, рівнем конкуренції та ризиками. Крім того, вибір цифрових інновацій суб'єктами підприємництва залежить від фінансових, нормативно-правових та інших можливостей використання новітніх технологій, знань та компетенцій працівників, ступеня цифрової зрілості організації, її інноваційної культури та фінансової грамотності.

Наприклад, якщо суб'єкт підприємницької діяльності має високий рівень використання техніки і технології, постійно впроваджує новації у окремій бізнес-процесі і в діяльність загалом, має достатній рівень технологічної готовності відповідної інфраструктури, то він може віддати перевагу технологічному підходу, який зосереджується на використанні новітніх технологій та інструментів для розв'язання конкретних проблем та вдосконалення процесів. Якщо ж у такого суб'єкта є значний рівень клієнтоорієнтованості, то більш доцільним буде застосування користувачького підходу як такого, який зосереджується на розумінні та задоволенні потреб клієнтів через впровадження інноваційних продуктів та послуг.

Фінансові установи та промислові підприємства можуть використовувати не один, а декілька зазначених підходів. Доцільність використання сукупності підходів до визначення цифрових інновацій визначається цілями, потребами та можливостями конкретної організації / установи / підприємства, її зовнішнім середовищем і технологічними трендами ринку. У деяких випадках суб'єкт підприємництва реального або фінансового секторів економіки може використовувати комплексний підхід до визначення цифрових інновацій, але це може ускладнювати його діяльність та вимагати додаткових зусиль і ресурсів.

Наприклад, можна поєднати функціональний підхід щодо визначення потреб клієнтів / споживачів із бізнес-процесним підходом, який дозволяє обрати ефективні технології та соціально-економічним підходом, котрий орієнтований на забезпечення високого рівня соціальної відповідальності та економічної ефективності функціонуючої організації / установи / підприємства.

Таким чином, вибір підходу до визначення цифрових інновацій залежить від багатьох факторів внутрішнього і зовнішнього середовища й вимагає обґрунтування під час прийняття рішень у формування тактичних і стратегічних планів розвитку будь-якої організації / установи / підприємства. Використання сукупності підходів є доцільним, за умови, якщо вони доповнюють один одного та дозволяють досягти максимального ефекту від впровадження цифрових інновацій у практику господарювання.

Для більш глибокого розуміння проблема впровадження цифрових інновацій у діяльність досліджуваних суб'єктів необхідно розуміння існуючих видів цифрових інновацій, їхніх характеристик, переваг, недоліків і ризиків використання.

Залежно від специфікації, напряму впровадження і розвитку, характеру впровадження, рівня досвіду користувачів, рівня регулювання, складності, рівнем інтеграції з існуючими системами можна виділити різні види цифрових інновацій (рис. 1).

За специфікацією виділяють радикальні інновації, які вводять нові продукти, послуги або бізнес-моделі на будь-який ринок та інкрементальні, які поліпшують наявні продукти, послуги або бізнес-моделі.

За напрямком впровадження та розвитку виділяють цифрові інновації у сфері фінансів та банківської справи, промисловості, торгівлі, страхування, інвестицій та інші.

ВИДИ ЦИФРОВИХ ІННОВАЦІЙ		
За специфікацією		
<i>Радикальні інновації</i>	<i>Інкрементальні інновації</i>	
За напрямком впровадження і розвитку		
<i>інновації у сфері фінансів та банківської справи</i>	<i>інновації у сфері промисловості</i>	<i>інновації у сфері торгівлі</i>
<i>інновації у сфері страхування</i>	...	<i>інновації у сфері інвестицій</i>
За характером впровадження		
<i>Інновації, які базуються на застосуванні новітніх технологій</i>		<i>Інновації, які базуються на зміні підходів до бізнес-процесів та управління організацією</i>
хмарні технології	блокчейн	інновації управління
смарт (розумні) контракти	«Інтернет-речі»	інновації продуктів або послуг
машинне навчання	штучний інтелект	інновації бізнес-процесів
		інновації маркетингу
		інновації соціальної відповідальності
		інновації управління персоналом
		...
За рівнем досвіду користувачів		
<i>Інновації, які потребують високого рівня технічної грамотності та знань з обробки даних</i>		<i>Інновації, які можуть використовувати користувачі з різним рівнем досвіду</i>
Інновації в галузі штучного інтелекту та машинного навчання	Інновації в галузі розробки програмного забезпечення та веб-технологій	Мобільні додатки для банківських операцій
Інновації в галузі інтернету речей та сенсорних мереж	Інновації в галузі блокчейну та криптовалют	Голосові помічники (Siri, Google Assistant та Amazon Alexa)
Інновації в галузі віртуальної та доповненої реальності		Платіжні системи
		Розумні технології в домашньому господарстві
		...
За рівнем регулювання		
<i>інновації, які можуть бути вільно використані суб'єктами підприємництва</i>		<i>інновації, які потребують спеціального регулювання та надання відповідних дозволів від регуляторних органів</i>
За рівнем складності		
<i>інновації, які є прості у використанні</i>		<i>інновації, які є складними з технічної точки зору та потребують значних інвестицій</i>
За рівнем інтеграції з існуючими системами		
<i>цифрові інновації, які можуть бути легко інтегровані з існуючими системами</i>		<i>цифрові інновації, які вимагають значних зусиль для інтеграції та переходу на нову систему</i>

Рис. 1. Класифікація цифрових інновацій

Джерело: розроблено авторкою на основі [1-10; 12-21; 30; 34; 35; 36].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

За характером впровадження розрізняють цифрові інновації, які базуються на застосуванні новітніх цифрових та інших технологій (блокчейн, хмарні технології, машинне навчання, штучний інтелект смартконтракти, інтернет речей (рис. 2)) і інновації, які базуються на зміні підходів до бізнес-процесів та управління організацією.

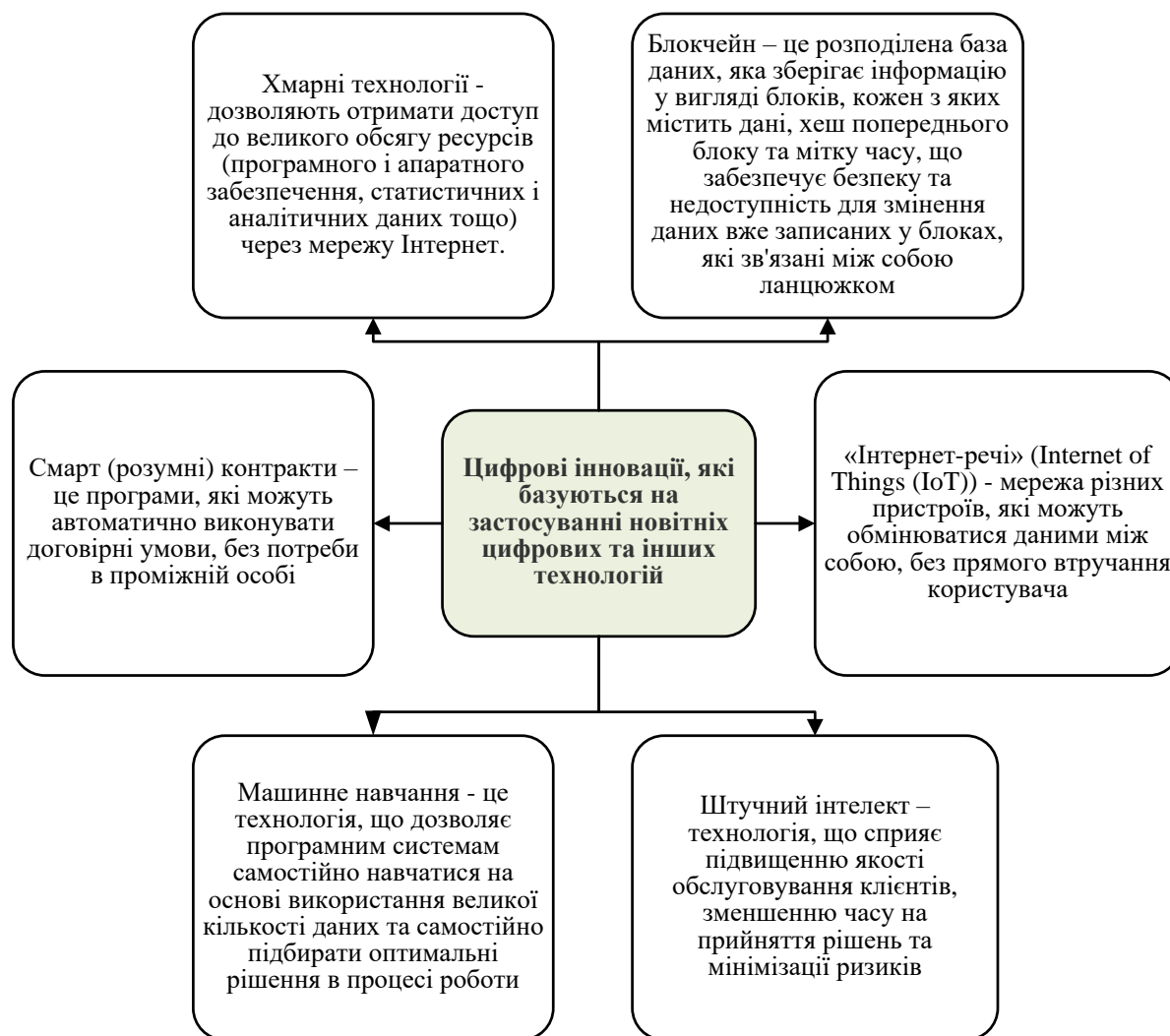

Рис. 2. Підвиди цифрових інновацій, які базуються на застосування новітніх цифрових та інших технологій

Джерело: розроблено авторкою на основі [1-10; 12-21; 30; 34; 35; 36].

У структурі інновацій, що базуються на зміні підходів до бізнес-процесів та управління організацією, можна виділити такі підвиди:

- інновації управління, які стосуються зміни підходів до управління персоналом, організації робочих процесів, внутрішньої комунікації тощо. Наприклад, впровадження системи управління якістю ISO 9001, використання Lean Production («концепції управління виробничим підприємством, заснованої на постійному прагненні до усунення всіх видів втрат» [34]), Agile – «гнучких» підходів до розробки програмного забезпечення», які

«заохочують розробників та інженерів експериментувати та шукати нові рішення, не обмежуючи себе жорсткими рамками та стандартами» [11], Scrum («підходу, який ділить робочий процес на рівні спринти, які зручно порівнювати між собою, що дозволяє керувати ефективністю роботи») та інші;

- інновації бізнес-процесів, які через впровадження цифрових технологій, наприклад, впровадження нової системи автоматизованої обробки замовлень, удосконалення процесів виробництва, змінюють самі бізнес-процеси;

- інновації продуктів (робіт, послуг) стосуються розробки нових або вдосконалення існуючих продуктів або послуг;

- інновації маркетингу передбачають зміни в підходах до просування продуктів або послуг на ринку;

- інновації соціальної відповідальності відображаються у змінах підходів до взаємодії із суспільством (сприяння благодійності та волонтерській діяльності в межах підприємств / організацій / установ та за їх межами) та екологією (наприклад, використання екологічної упаковки, створення та застосування очисних споруджень, що скорочують викиди шкідливих речовин у навколишнє середовище тощо);

- інновації відкритості, які полягають у залученні зовнішніх експертів та ресурсів для вирішення проблем тактичного і стратегічного характеру. (наприклад, реалізація програм співпраці з університетами та науковими установами для розвитку нових продуктів та технологій);

- інновації управління персоналом які реалізуються у впровадженні нових підходів до управління персоналом та розвитку команди, наприклад, через впровадження системи рейтингування працівників, створення програм навчання та підвищення кваліфікації, забезпечення балансу між роботою та особистим життям тощо.

За рівнем досвіду користувачів виділяють цифрові інновації, які можуть використовувати користувачі з різним рівнем досвіду (наприклад, мобільні додатки для банківських операцій, платіжні системи, голосові помічники та інші) та інновації, які потребують високого рівня технічної грамотності та додаткових знань з обробки даних, а їх розробники повинні володіти глибокими знаннями у сфері програмування, комп'ютерної графіки, штучного інтелекту та аналізу даних.

До цифрових інновацій, що потребують високого рівня технічної грамотності, можна віднести:

- інновації в галузі штучного інтелекту та машинного навчання, які стосуються розробки алгоритмів для комп'ютерів, які дають їм змогу самостійно навчатися та аналізувати різні бази даних;

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- інновації в галузі розробки програмного забезпечення та вебтехнологій спрямовані на розробку програмного забезпечення для розробки вебсайтів та вебдодатків, а також різних платформ, включаючи мобільні телефони, комп'ютери та сервери;

- інновації в галузі інтернету речей та сенсорних мереж які забезпечують збір даних про різні явища та категорії та відслідковують їх зв'язок між собою через Інтернет;

- інновації в галузі блокчейну та криптовалют стосуються розробки технологій, які забезпечують безпеку та надійність зберігання та передачі даних;

- інновації в галузі віртуальної та доповненої реальності пов'язані із розробкою технологій, які дають змогу створювати віртуальні світи та взаємодіяти з ними, а також поєднувати реальний світ із віртуальним, створюючи тим самим нові можливості для інтерактивної взаємодії з даними та оточенням.

За рівнем регулювання можна виділити цифрові інновації, які можуть бути вільно і без обмежень використані у фінансовому і реальному секторах економіки та інновації, які потребують спеціального регулювання та надання відповідних дозволів від регуляторних органів.

За рівнем складності виокремлюють цифрові інновації, що є відносно простими в реалізації та використанні й такими, що є складними з технічної точки зору, які до того ж вимагають значних інвестицій.

За рівнем інтеграції з існуючими системами можна виділити цифрові інновації які здатні легко інтегруватись з існуючими системами та ті, що можуть вимагати значних зусиль для інтеграції та переходу на нову систему.

Крім вищезазначених критеріїв класифікації і відповідних видів цифрових інновацій залежно від досліджуваного суб'єкта господарювання його цілей і планів розвитку, можна запропонувати додаткові критерії класифікації. Наприклад, можливо розділяти інновації за рівнем відкритості (доступності) для всіх учасників ринкових відносин, за рівнем безпеки для використання з погляду захисту конфіденційної інформації клієнтів та інші.

Кожен вид наведених цифрових інновацій має свої переваги і недоліки, які можуть слугувати ризикоформуючими факторами, які породжують ризики, що здатні призвести до небажаних наслідків у діяльності суб'єктів реального та фінансового секторів економіки. Дослідимо ризики цифрових інновацій, що базуються на використанні новітніх технологій (рис. 3).

На сьогодні зазначені цифрові інновації, зважаючи та їх сильні сторони і потенційні можливості та враховуючи фактори ризику активно впроваджуються суб'єктами реального і фінансового секторів економіки в усьому світі. Дослідження наукових джерел та практичного досвіду виробничих підприємств фінансових установ світу і України дозволило виділити такі перспективні можливості використання цифрових інноваційних технологій в окреслених секторах економіки в умовах ризику і невизначеності.

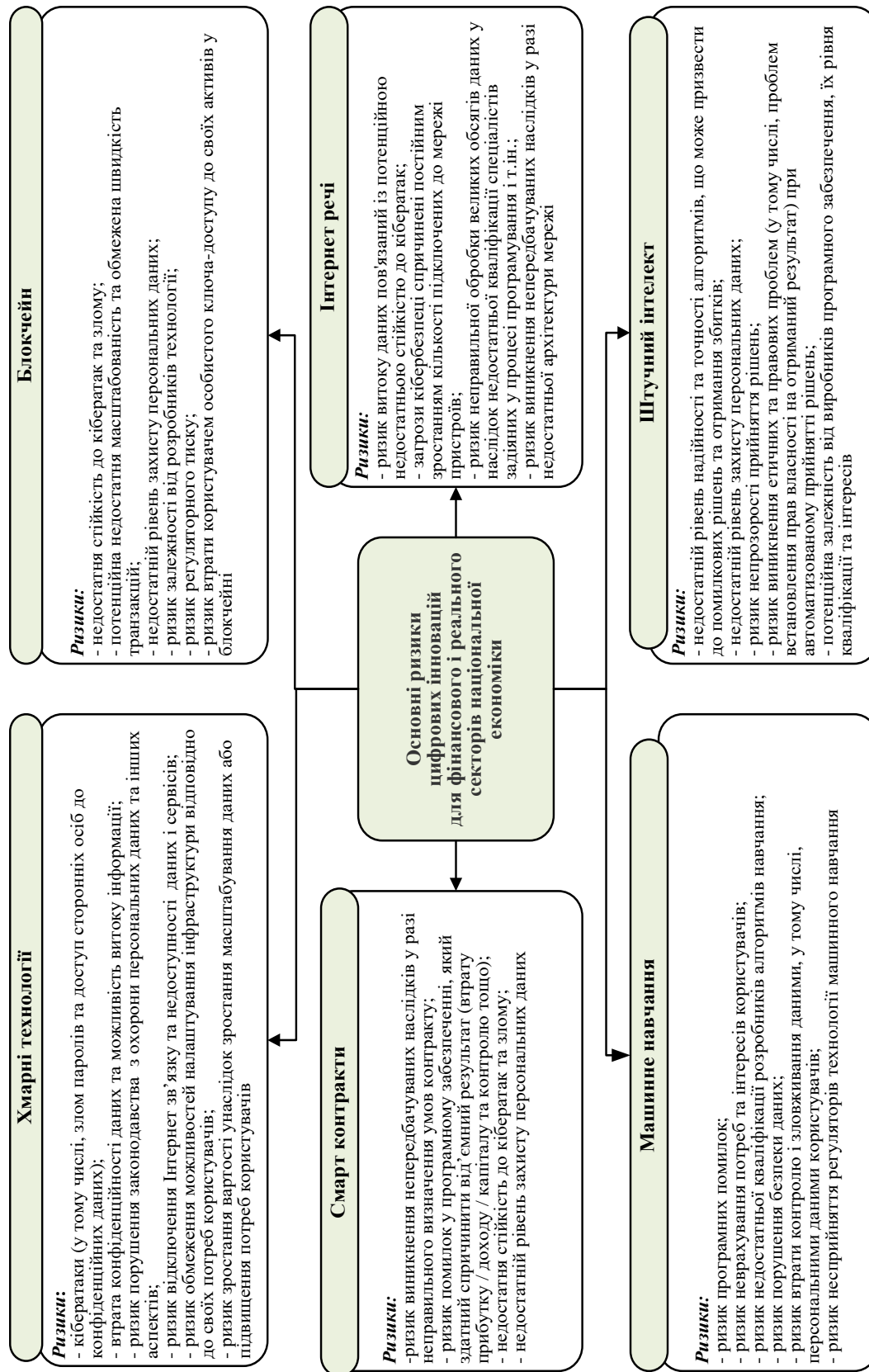

Рис. 3. Ризики цифрових інновацій для фінансового і реального секторів національної економіки.

Джерело: розроблено авторкою.

Зокрема, важливим інструментом для реалізації цифрових інновацій в різних галузях, включаючи реальний і фінансовий сектори економіки, є хмарні технології, основні переваги яких полягають у доступності, масштабованості та ефективності використання обчислювальних ресурсів, забезпеченні безпеки даних, доступу до них з будь-якого місця з інтернет-з'єднанням і захист від кібератак. Наприклад, промислові підприємства можуть використовувати хмарні технології для зберігання великих масивів даних щодо процесу виробництва, що сприятиме зменшенню витрат на управління виробництвом та підвищенню ефективності. У фінансовому секторі хмарні технології можуть застосовуватись для зберігання та швидкої обробки значних обсягів фінансових даних, ефективного управління ризиками, а також для підвищення безпеки фінансових операцій. Хмарні технології можуть бути використані для розробки та впровадження різноманітних додатків та сервісів, які пропонуються клієнтам реального та фінансового секторів, а також для зберігання та обробки даних з різних джерел (сенсорів, датчиків, мережі IoT (Інтернет речей) тощо). Використання зазначеними суб'єктами хмарних технологій сприяє скороченню витрат на IT-інфраструктуру, дозволяє швидко реагувати на будь-які коливання ринкової кон'юнктури й відповідно до змін трансформувати свої бізнес-процеси, що позитивно відображається на їхній конкурентоспроможності на ринку [16; 32; 34; 35].

Блокчейн являє собою технологію розподіленої бази даних, яка дозволяє зберігати дані в безпечному та недоступному для кримінальних зловживань форматі [1; 4; 5]. У реальному секторі економіки технологію блокчейн може бути використано для зберігання та обміну даними про об'єкти власності, авторські права, ліцензії, логістику, фінансові транзакції тощо. У фінансовому секторі національної економіки ця технологія може бути застосована для забезпечення безпеки фінансових транзакцій та підвищення ефективності розрахунків між фінансовими установами.

Технологія Інтернет речей (IoT) дає змогу підключати різні пристрої до Інтернету та обмінюватись даними між ними, що відкриває широкі можливості застосування цієї цифрової технології як для реального, так і для фінансового секторів національної економіки. Наприклад промисловими підприємствами IoT може бути використано для автоматизації виробничих процесів, моніторингу стану обладнання, контролю якості продукції та здійснення інших операцій та процесів [17]. Фінансові установи можуть залучати технологію IoT для збору даних про клієнтів та їхню поведінку, що дозволить їм більш точно оцінювати ризики та підбирати оптимальні пропозиції для своїх клієнтів.

Цифрова технологія машинного навчання дає змогу комп'ютерам навчатись на основі великої кількості даних та приймати самостійні рішення, що робить цю технологію привабливою для застосування будь-якими суб'єктами господарювання [3; 10; 16]. Зокрема, промисловими підприємствами машинне

навчання може бути застосоване для автоматизації процесів, покращення якості продукції та послуг, оптимізації виробничих процесів, зниження витрат і підвищення ефективності бізнесу. Фінансові стани можуть використовувати цю технологію для ризик-аналізу і ризик-менеджменту, для моніторингу та прогнозування поведінки клієнтів, розробки рекомендацій, автоматизації процесів кредитного скорингу, виявлення фінансових шахрайств та запобігання шахрайству в режимі реального часу та інших процесів. Промисловими підприємствами і фінансовими установами машинне навчання може бути використане для аналізу великих обсягів даних з метою виявлення закономірностей розвитку різних процесів і явищ, встановлення взаємозалежностей між різними факторами зовнішнього і внутрішнього середовища, що дозволяє зробити більш точні прогнози та приймати оптимальні рішення.

Смарт (розумні) контракти – це програми, які можуть автоматично виконувати договірні умови, без потреби в проміжній особі [11; 28; 29; 34]. Застосування смартконтрактів у реальному та фінансовому секторі економіки може мати значні перспективи, оскільки ці технології забезпечують надійність, безпеку й точність виконання угод між сторонами.

Промисловими підприємствами смартконтракти можуть бути використані для керування ланцюгами постачання, у тому числі для автоматизації процесів відправки та отримання товарів від постачальників, а саме для автоматичної оплати та відправки продуктів, якщо виконуються певні умови, наприклад, отримання підтвердження від одержувача. Смарт контракти можуть допомогти контролювати якість продукції та процесів виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг), забезпечуючи стандарти якості, терміни доставки та інші параметри. Крім того смарт контракти дають змогу забезпечувати ефективний облік матеріалів, оплату та виконання робіт, запобігати надмірній витраті ресурсів здійснювати автоматизований контроль за процесами внесення змін у виробництві, підтримувати прозорість і ефективність управління.

Фінансовими установами смарт-контракти можуть використовуватись для створення платіжних систем, виконання фінансових угод і надання фінансових послуг на основі блокчейн-технологій, що дозволяє встановлювати умови автоматичного виконання транзакцій та убезпечувати такі установи від фальсифікації та маніпуляцій.

Використання такої цифрової інновації, як штучний інтелект, набуває все більшого застосування промисловими підприємствами та фінансовими установами світу. Використання штучного інтелекту у промисловості дозволяє виявляти проблеми шляхом аналізу даних, покращувати планування діяльності, а отже, забезпечувати більш точний розподіл ресурсів [34; 35]. Здіяти можливості штучного інтелекту можна і для аналізу технічних проблем та прогнозування підтримки техніки. У діяльності фінансових установ штучний інтелект отримав використання для оцінювання ризиків та прогнозувати витрат, виявлення фінансової шахрайства та кібератак, розробки персоналізованих та ефективних шляхів взаємодії з клієнтами тощо.

Узагальнюючи можливості використання цифрових інновацій в діяльності суб'єктів реального і фінансового секторів економіки вважаємо доцільним виділити кілька найбільш перспективних напрямів їх використання в Україні. Це:

- збільшення ефективності та продуктивності діяльності за рахунок автоматизації процесів, скорочення тривалості обробки даних та здійснення операцій, покращення якості обслуговування клієнтів та збільшення продуктивності роботи задіяного персоналу підприємства (організації, установи);

- розширення можливостей для клієнтів, зокрема, зручності обслуговування, доступності до різних продуктів та послуг, у тому числі через систему Інтернет за використання відповідних технічних засобів і програмних продуктів;

- покращення аналітики та прийняття рішень за рахунок отримання більш швидкого і точного аналізу даних, що дозволить зменшити ризики й приймати більш обґрунтовані рішення;

- стимулювання розвитку нових продуктів та послуг, що може вплинути на збільшення конкуренції та соціально-економічний розвиток загалом.

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи результати даного наукового дослідження ми дійшли висновків, що впровадження цифрових інновацій є необхідною складовою розвитку сучасної економіки. Суб'єктам господарювання реального й фінансового секторів економіки при розробці стратегічних планів розвитку необхідно запроваджувати різні підходи до впровадження цифрових інновацій в практику господарювання. При цьому необхідно враховувати, що кожен вид цифрової інновації має свої переваги, недоліки і обмеження використання. Процес впровадження і використання цифрових інновацій може супроводжуватись ризиками, здатними спричинити збитки. З огляду на це важливо розробляти ефективні механізми управління ризиками, що виникають при впровадженні й використанні цифрових інновацій, що має стати предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Arner D. The Evolution of Fintech: A New Post-Crisis Paradigm? [Electronic resource] / D. Arner, J. Barberis, R. P. Buckley // University of Hong Kong Faculty of Law Research Paper. – No. 2015/047. UNSW Law Research Paper. – No. 2016-62. – Accessed mode: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2676553.

2. Carayannis E. G. Beyond big data: from smart to wise knowledge management [Electronic resource] / Carayannis E. G., Del Giudice M., Saviano M., Caputo F. // Cybernetics and systems. – Routledge, 2018. – Pp. 297-304. – Accessed mode: <https://innovation-entrepreneurship.springeropen.com/articles/10.1186/s13731-015-0021-9>.

3. Carayannis E. G. Technological learning for entrepreneurial development (TL4ED) in the knowledge economy (KE): Case studies and lessons learned [Electronic resource] / E. G. Carayannis, D. Popescu, C. Sipp, M. Stewart // Technovation. – 2006. – Vol. 26. – Pp. 419-443. – Accessed mode: <https://www.scirp.org/%28S%28czeh2tfqyw2orz553k1w0r45%29%29/reference/referencespapers.aspx?referenceid=1055699>.

4. Cocco L. Modeling and Simulation of the Economics of Mining in the Bitcoin Market [Electronic resource] / L. Cocco, M. Marchesi // PLoS one, Public Library of Science. – 2016. – Vol. 11(10). – Pp. 1-31. – Accessed mode: <https://ideas.repec.org/a/plo/pone00/0164603.html>.

5. Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. A Digital Single Market Strategy for Europe (May, 2015) [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52015DC0192>.
6. De Filippi P. Blockchain and the Law: The Rule of Code [Electronic resource] / De P. Filippi, A. Wright // Harvard University Press. – Oct. 4, 2019. – Accessed mode: <https://hup.medium.com/the-rule-of-code-vs-the-rule-of-law-8dfe75631fee>.
7. EDIH Digital Trust [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://european-digital-innovation-hubs.ec.europa.eu/edih-catalogue/edih-digital-trust>.
8. Ethereum Smart Contract Security Best Practices [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://consensys.github.io/smart-contract-best-practices>.
9. European Commission. (2019). Innovation Scoreboards: The innovation performance of the EU and its regions is increasing [Electronic resource]. – Accessed mode: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_2991.
10. Gomber P. Digital Finance and FinTech: Current Research and Future Research Directions [Electronic resource] / P. Gomber, J. A. Koch, M. Siering // Journal of Business Research. – 2017. – Vol. 79. – Pp. 1-8. – Accessed mode: https://ideas.repec.org/a/spr/jbecon/v87y2017i5d10.1007_s11573-017-0852-x.html.
11. IT skills. Agile, scrum, kanban: у чому різниця і навіщо використовувати? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://it-skills.in.ua/agile-scrum-kanban-u-chomu-riznytsia-i-navishcho-vykorystovuvaty/>
12. Kagermann H. Change Through Digitization—Value Creation in the Age of Industry 4.0 [Electronic resource] / H. Kagermann. – 2015. – Accessed mode: <https://www.semanticscholar.org/paper/Change-Through-Digitization%E2%80%94Value-Creation-in-the-Kagermann/007c22f4f9f50661d71bd600f29c2630e0d883f4>
13. Karlsson C. Innovation and entrepreneurship in the global economy: knowledge, technology and internationalization [Electronic resource] / C. Karlsson, Gråsjö U., Wixe S. – 2015. – Accessed mode: <https://www.semanticscholar.org/paper/Innovation-and-entrepreneurship-in-the-global-%3A-and-Karlsson-Gr%C3%A5sj%C3%B6/8f3e9dc9d76bc108b91ef04b68e7dca96ac06550>.
14. Kshetri, N. Blockchain's roles in meeting key supply chain management objectives [Electronic resource] / N. Kshetri // International Journal of Information Management. – 2018. – Vol. 39. – Pp. 80-89. – Accessed mode: <https://ideas.repec.org/a/eee/ininma/v39y2018icp80-89.html>.
15. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System [Electronic resource] / S. Nakamoto. – 2008. – Accessed mode: https://www.ussc.gov/sites/default/files/pdf/training/annual-national-training-seminar/2018/Emerging_Tech_Bitcoin_Crypto.pdf.
16. OECD. Science, Technology and Innovation Outlook 2023 [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.oecd.org/sti/science-technology-innovation-outlook>.
17. Paiola M. Internet of things technologies, digital servitization and business model innovation in BtoB manufacturing firms [Electronic resource] / M. Paiola, H. Gebauer // Industrial Marketing Management. – 2020. – Vol. 89. – Pp. 245-264. – Accessed mode: <http://dt-lab.it/wp-content/uploads/2020/04/Paiola-Gebauer-IOT-DS-and-BMI-in-manufacturing-IMM2020.pdf>.
18. Sassanelli C. Digital innovation hubs supporting SMEs digital transformation [Electronic resource] / Sassanelli C., Terzi S., Panetto H., Doumeings G. // 2021 IEEE International Conference on Engineering, Technology and Innovation (ICE/ITMC). – 2021, June. – Pp. 1-8. – Accessed mode: <https://hal.science/hal-03270685/document>.
19. Shiklo B. IoT for Smart Banking and Finance [Electronic resource] / B. Shiklo. – Accessed mode: <https://www.scnsoft.com/blog/iot-in-banking-and-financial-services>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

20. Tapscott D. Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money, Business, and the World [Electronic resource] / D. Tapscott, A. Tapscott. – Accessed mode: <https://www.amazon.com/Blockchain-Revolution-Technology-Changing-Business/dp/1101980133>.

21. The Global Competitiveness Report 2020 [Electronic resource] / World Economic Forum. – 2020. – Accessed mode: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf.

22. Берназюк О. О. Проблема наукового визначення поняття цифрових технологій у праві [Електронний ресурс] / О. О. Берназюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія Право. – 2017. – Вип. 47, т. 2. – С. 83-86. – Режим доступу: <https://cutt.ly/V5OTdY1>.

23. Дудинець Л. А. Розвиток фінансових технологій як фактор модернізації фінансової системи // Л. А. Дудинець // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2018. – Вип. 22. – С. 794-798.

24. Єдиний цифровий ринок ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eufordigital.eu/uk/discover-eu/eu-digital-single-market>.

25. Калашнікова Т. В. Розвиток ринку фінансових технологій в Україні як фактор сприяння фінансовій інклюзивності / Т. В. Калашнікова, С. А. Самохіна // Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Серія Економічні науки. – 2018. – № 3. – С. 201-210.

26. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80?find=1&text=%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2#Text>.

27. Мазаракі А. Fintech у системі суспільних трансформацій / А. Мазаракі, С. Волосович // Вісник КНТЕУ. – 2018. – № 2. – С. 5-16.

28. Мусієнко Ю. Все про типи та створення смарт контрактів [Електронний ресурс] / Ю. Мусієнко. – Режим доступу: <https://merehead.com/ua/blog/how-develop-smart-contract/>.

29. Некіт К. Г. Переваги та недоліки смарт-контрактів як підстав виникнення права власності [Електронний ресурс] / К. Г. Некіт // Вісник НГУУ «КПП». Політологія. Соціологія. Право. – 2020. – Вип. 3(47). – С. 101– 105. – Режим доступу: <http://visnyk-rspr.kpi.ua/article/view/229494/228501>.

30. Поченчук Г. М. Фінансові технології: розвиток і регулювання [Електронний ресурс] / Г. М. Поченчук // Економіка і суспільство. – 2017. – № 13. – С. 1193-1200. – Режим доступу: https://economyandsociety.in.ua/journals/13_ukr/200.pdf.

31. Семенов А. Ю. FinTech технології: суть, роль і значення для економіки країни / А. Ю. Семенов, Я. М. Кривич, С. В. Цирулик // Вісник Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Серія: Економіка. – 2018. – Вип. 2(67), т. 23. – С. 100-105.

32. Стратегія здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року [Електронний ресурс] : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-%D1%80?find=1&text=%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80#Text>.

33. Тарасюк М. В. Інновації в глобальній цифровій сфері: оцінка трансформацій / М. В. Тарасюк, О. О. Кошєєв // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2017. – Вип. 131. – С. 94-110.

34. Технології і концепції Industry 4.0. Lean Manufacturing, LEAN [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/lean-manufacturing>.

35. Український інститут майбутнього: Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html>.

36. ФінТех в Україні: звіт Проекту USAID «Трансформація фінансового сектору» та інноваційного парку UNIT.City [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.pdf.

37. Шишкіна О. В. Механізм управління фінансовими ризиками промислових підприємств: теорія, методологія, практика : монографія / О. В. Шишкіна. – Чернігів : ЧНТУ, 2020. – 318 с.

References

1. Arner, D., Barberis, J., & Buckley, R. P. (2015). The Evolution of Fintech: A New Post-Crisis Paradigm? *University of Hong Kong Faculty of Law Research Paper No. 2015/047. UNSW Law Research Paper No. 2016-62 Papers.* papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2676553.

2. Carayannis, E. G., Del Giudice, M., Saviano, M., & Caputo, F. (2018). Beyond big data: from smart to wise knowledge management. In *Cybernetics and systems* (pp. 297-304). Routledge. <https://innovation-entrepreneurship.springeropen.com/articles/10.1186/s13731-015-0021-9>.

3. Carayannis, E. G., Popescu, D., Sipp, C., & Stewart, M. (2006). Technological learning for entrepreneurial development (TL4ED) in the knowledge economy (KE): Case studies and lessons learned. *Technovation*, 26, 419-443. <https://www.scirp.org/%28S%28czech2tfqyw2orz553k1w0r45%29%29/reference/referencespapers.aspx?referenceid=1055699>.

4. Cocco, L., & Marchesi, M. (2016). Modeling and Simulation of the Economics of Mining in the Bitcoin Market. *PLoS one, Public Library of Science*, 11(10), 1-31. ideas.repec.org/a/plo/pone00/0164603.html.

5. Communication from the commission to the European parliament, the council, the European economic and social committee and the committee of the regions. A Digital Single Market Strategy for Europe (May, 2015). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52015DC0192>.

6. De Filippi, P., & Wright, A. (2019). Blockchain and the Law: The Rule of Code. *Harvard University Press.* hup.medium.com/the-rule-of-code-vs-the-rule-of-law-8dfe75631fee.

7. EDIH Digital Trust. <https://european-digital-innovation-hubs.ec.europa.eu/edih-catalogue/edih-digital-trust>.

8. Ethereum Smart Contract Security Best Practices. Consensys. consensys.github.io/smart-contract-best-practices.

9. European Commission. (2019). Innovation Scoreboards: The innovation performance of the EU and its regions is increasing. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_19_2991.

10. Gomber, P., Koch, J. A., & Siering, M. (2017). Digital Finance and FinTech: Current Research and Future Research Directions. *Journal of Business Research*, 79, 1-8. ideas.repec.org/a/spr/jbecon/v87y2017i5d10.1007_s11573-017-0852-x.html.

11. IT skills. Agile, scrum, kanban: у чому різниця і навіщо використовувати? <https://it-skills.in.ua/agile-scrum-kanban-u-chomu-riznytsia-i-navishcho-vykorystovuvaty>.

12. Kagermann, H. (2015). *Change Through Digitization – Value Creation in the Age of Industry 4.0.* <https://www.semanticscholar.org/paper/Change-Through-Digitization%E2%80%9494Value-Creation-in-the-Kagermann/007c22f4f9f50661d71bd600f29c2630e0d883f4>.

13. Karlsson, C., Gråsjö, U., & Wixe, S. (2015). *Innovation and entrepreneurship in the global economy: knowledge, technology and internationalization*. <https://www.semanticscholar.org/paper/Innovation-and-entrepreneurship-in-the-global-%3A-and-Karlsson-Gr%C3%A5sj%C3%B6/8f3e9dc9d76bc108b91ef04b68e7dca96ac06550>.

14. Kshetri, N. (2018). Blockchain's roles in meeting key supply chain management objectives. *International Journal of Information Management*, 39, 80-89. ideas.repec.org/a/eee/ininma/v39y2018icp80-89.html.

15. Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. ussc.gov/sites/default/files/pdf/training/annual-national-training-seminar/2018/Emerging_Tech_Bitcoin_Crypto.pdf.

16. OECD. Science, Technology and Innovation Outlook 2023. <https://www.oecd.org/sti/science-technology-innovation-outlook>.

17. Paiola, M., & Gebauer, H. (2020). Internet of things technologies, digital servitization and business model innovation in BtoB manufacturing firms. *Industrial Marketing Management*, 89, 245-264. <http://dt-lab.it/wp-content/uploads/2020/04/Paiola-Gebauer-IOT-DS-and-BMI-in-manufacturing-IMM2020.pdf>.

18. Sassanelli, C., Terzi, S., Panetto, H., & Doumeingts, G. (2021, June). Digital innovation hubs supporting SMEs digital transformation. In *2021 IEEE International Conference on Engineering, Technology and Innovation (ICE/ITMC)* (pp. 1-8). IEEE. <https://hal.science/hal-03270685/document>.

19. Shiklo, B. (2022). IoT for Smart Banking and Finance. <https://www.scnsoft.com/blog/iot-in-banking-and-financial-services>.

20. Tapscott, D., & Tapscott, A. (2016). Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money, Business, and the World. <https://www.amazon.com/Blockchain-Revolution-Technology-Changing-Business/dp/1101980133>.

21. World Economic Forum. (2020). The Global Competitiveness Report 2020. https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf.

22. Bernaziuk O.O. (2017)/ Problema naukovoho vyznachennia poniattia tsyfrovoykh tekhnolohii u pravi [The problem of scientific definition of the concept of digital technologies in law]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, Seriya Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, Series Law*, 2(47), 83-86. <https://cutt.ly/V5OTdY1>.

23. Dudynets, L.A. (2018). Rozvytok finansovykh tekhnolohii yak faktor modernizatsii finansovoi systemy [The development of financial technologies as a factor of modernization of the financial system]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, 22, 794-798.

24. Yedynyi tsyfrovyyi rynek YeS [The EU's single digital market]. <https://eufordigital.eu/uk/discover-eu/eu-digital-single-market>.

25. Kalashnikova, T.V., & Samokhina, S.A. (2018). Rozvytok rynku finansovykh tekhnolohii v Ukraini yak faktor spryiannia finansovii inkluzyvnosti [Market development for financial technologies in Ukraine as a factor of promoting financial inclusion]. *Visnyk KhNAU im. V. V. Dokuchaieva. Seriya Ekonomichni nauky - Bulletin of the KHNAU named after V. V. Dokuchaeva Economic sciences series*, 3, 201-210.

26. Kontseptsiiia rozvytku tsyfrovoy ekonomiky ta suspilstva Ukrainy na 2018-2020 roky [Concept of the development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020], Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 17, 2018 № 67-r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80?find=1&text=%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2#Text>.

27. Mazaraki, A., & Volosovych, S. (2018). Fintech u systemi suspilnykh transformatsii [Fintech in the system of social transformations]. *Visnyk KNTEU – Bulletin of KNTEU*, 2, 5-16.
28. Musiienko, Yu. (n.d.). Vse pro typu ta stvorennia smart kontraktiv [All about the types and creation of smart contracts]. *Merehead*. <https://merehead.com/ua/blog/how-develop-smart-contract/>.
29. Nekit, K.H. (2020). Perevahy ta nedoliky smart-kontraktiv yak pidstav vynyknennia prava vlasnosti [Advantages and Disadvantages of Smart Contracts as Grounds for Property Rights]. *Visnyk NTUU “KPI”. Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo – Bulletin of NTUU “KPI”. Political science. Sociology. Law*, 3(47), 101-105. <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/229494/228501>.
30. Pochenchuk, H.M. (2017). Finansovi tekhnolohii: rozvytok i rehuliuвання [Financial technology: development and regulation]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and society*, 13, 1193-1200.
31. Semenoh, A.Yu., Kryvych, Ya.M., & Tsyrylyk, S.V. (2018). FinTech tekhnolohii: sut, rol i znachennia dlia ekonomiky krainy [FinTech technologies: the nature, role and importance for the economy of the country]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnykova. Serii: Ekonomika – Bulletin of I. I. Mechnikov Odesa National University. Series: Economics*, 2(67), 100-105.
32. Stratehiia zdiisnennia tsyfrovoho rozvytku, tsyfrovyykh transformatsii i tsyfrovizatsii systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy na period do 2025 roku [Strategy for implementation of digital development, digital transformations and digitalization of the state finance management system for the period until 2025], Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 17, 2021 № 1467-r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-%D1%80?find=1&text=%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80#Text>.
33. Tarasiuk, M.V., & Koschieiev, O.O. (2017). Innovatsii v hlobalnii tsyfrovii sferi: otsinka transformatsii [Innovation in the global digital sphere: evaluation of transformations]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn – Current issues of international relations*, 131, 94-110.
34. Tekhnolohii i kontseptsii Industry 4.0. Lean Manufacturing. LEAN [Technologies and concepts of Industry 4.0. Lean Manufacturing, LEAN]. <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/lean-manufacturing>.
35. Ukrainskyi instytut maibutnoho: Ukraina 2030E – kraina z rozvynutoiu tsyfrovou ekonomikou [Ukrainian Institute of the Future: Ukraine 2030E – a country with a developed digital economy]. <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html>.
36. *UNIT.City* (2018). FinTech v Ukraini: zvit Proektu USAID «Transformatsiia finansovoho sektoru» ta innovatsiynoho parku [FinTech in Ukraine: Report of the USAID. Transformation of the financial sector and the innovation Park]. http://data.unit.city/fintech/fgt34ko67mok/fintech_in_Ukraine_2018_ua.pdf.
37. Shyshkina, O.V. (2020). *Mekhanizm upravlinnia finansovymy ryzykamy promyslovykh pidpriemstv: teoriia, metodolohiia, praktyka* [The mechanism of financial risk management of industrial enterprises: theory, methodology, practice]. ChNTU.

Отримано 28.01.2023

UDC [330.341.1:004]330.5

Olena Shyshkina

Doctor of Economics, Associate Professor,
Associate Professor of Department of Finance, Banking and Insurance,
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: shyshkina.olena.v@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8946-1027>

ResearcherID: [F-3208-2014](https://orcid.org/0000-0002-8946-1027)

PROBLEMS, PROSPECTS AND RISKS OF THE DIGITAL INNOVATION USE IN THE FINANCIAL AND REAL SECTORS OF THE NATIONAL ECONOMY

Digital innovations are an integral part of the modern world, the application of which will allow the subjects of the real and financial sectors of the national economy reducing the costs for the production of goods (works, service), improving the quality of the services provision and their availability and competitiveness, and increasing the efficiency of the functioning and development. Digital innovations are rapidly changing all spheres and types of the socio-economic life of society, creating the opportunities for all consumers of digital products and services. However, the development and implementation of the innovative technologies gives rise to new challenges and tasks, and causes financial, informational, investment, innovative and other risks that can lead to the financial instability and the increase in the informational danger of the economic entities, which requires a scientific study and the development of an appropriate response measures.

The purpose of the article is to study the problems and prospects of using digital innovations in the activities of the subjects of the real and financial sector of the economy, including industrial enterprises and financial institutions.

In the article, the essence and content of the digital innovations are examined, and their role in the functioning and development of the subjects of the real and financial sector of the economy is studied. The main approaches to the definition of the digital innovations are identified, which include technological, functional, conceptual, user, socio-economic, business process, and their advantages and disadvantages are determined; their areas of the application in the financial sector and the real sector of the economy are outlined.

The main types of the digital innovations used by the industrial enterprises and financial institutions have been identified and characterized according to the following classification features: depending on the specification, direction of implementation and development, nature of implementation, level of the user's experience, level of regulation, complexity, level of integration with the existing systems.

The main risks of using digital innovations in the activities of such subjects of the real and financial sector of the economy as industrial enterprises and financial institutions have been identified and investigated. The main problems and prospects of using digital innovations by industrial enterprises and financial institutions in the conditions of risk and uncertainty are summarized.

Key words: digital innovation; digital technologies; industrial enterprises; financial institutions; risk; cloud technologies; blockchain; internet of things; smart contracts; machine learning; Artificial Intelligence.

Fig.: 3. Table: 1. References: 37.

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-176-183

УДК 332.1

JEL Classification: E62; H56; L74

Юрій Євтушенко

кандидат економічних наук,

докторант кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: uevtusenko87@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1029-0625>ResearcherID: [HKF-2294-2023](https://orcid.org/0000-0002-1029-0625)

СУЧАСНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена дослідженню ролі житлового будівництва в забезпеченні достатнього рівня фінансової безпеки держави. На основі опрацювання наукових джерел та власних досліджень здійснено узагальнення підходів до трактування категорії «фінансова безпека держави», що дало можливість запропонувати науковій спільноті авторське її трактування з акцентуванням уваги на провідній ролі реального сектору економіки у процесі її забезпечення.

Запропоновано авторський підхід до розкриття ролі сфери житлового будівництва у забезпеченні фінансової безпеки держави, що на відміну від наявних дозволяє врахувати взаємний вплив рівня фінансової безпеки держави та динаміки розвитку житлового будівництва. Наведено систему заходів розвитку сфери житлового будівництва практична реалізація яких спрямована на підвищення ефективності її функціонування, а також посилення фінансової безпеки держави. Обґрунтована необхідність пошуку новітніх підходів до функціонування сфери житлового будівництва, трансформації механізму побудови системи її фінансових відносин, в основу якого повинно бути покладено системний підхід до залучення фінансових ресурсів, обґрунтування можливого переліку джерел коштів необхідних для швидкого відновлення цієї сфери.

Ключові слова: фінансові ресурси; фінансова безпека; фінансовий механізм; фінансове забезпечення; житловий фонд; житлове будівництво; фінансові відносини; державні фінанси.

Рис.: 1. Бібл.: 11.

Постановка проблеми. Надзвичайні виклики, які постали перед нашою країною, спричинені повномасштабною військовою агресією, охопили всі сфери економічного й соціального життя суспільства. Нові загрози поставили перед державою питання збереження суверенітету, забезпечення належних умов проживання та життєдіяльності суспільства. Сукупність цих та інших проблем перебувають у площині зміцнення фінансової безпеки держави, її спроможності забезпечити безперебійність та результативність функціонування національної економіки. Водночас дуальна природа фінансової безпеки держави засвідчує, що провідну роль у її забезпеченні відіграє спроможність фінансової системи забезпечити результативність функціонування всіх галузей національної економіки, сприяти їхньому сталому розвитку. Саме тому забезпечення фінансової безпеки держави має пряму залежність із результативністю функціонування її національної економіки, яка наразі потребує системного підходу до її інфраструктурного та економічного відновлення.

Швидкість відновлення порушених виробничих процесів та фінансових відносин галузей економіки, суб'єктів господарювання, домогосподарств значною мірою визначатимуть спроможність держави здійснювати належне реагування на наявні виклики, а також можливість формування потенціалу розвитку національної економіки в майбутньому.

Особливо гостро нині стоїть питання інфраструктурного відновлення економіки, активізації темпів житлового будівництва, що зумовлено наявністю значних обсягів руйнувань на території всієї країни, а отже, існуванням значної потреби в житловому фонді. Таким чином, пошук можливих сучасних підходів та механізмів розвитку житлового будівництва забезпечить не лише задоволення наявної гострої потреби суспільства в житловому фонді, але також сприятиме посиленню фінансової безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання забезпечення фінансової безпеки держави не втрачає своєї актуальності протягом багатьох років серед науковців та практиків всього світу. Значну частину наявних досліджень та напрацювань присвячено як комплексному аналізу фінансової безпеки держави, так і вивченню її окремих складових, серед яких присвячено праці значної когорти вчених та практиків, серед яких бюджетна, податкова, боргова, грошово-кредитна, інвестиційна, банківська та інші. Особливості фінансової безпеки держави досліджено в працях багатьох науковців та практиків, серед яких: В. Андрущенко, О. Абакуменко, В. Базилевич, О. Барановського, М. Білик, О. Василик, В. Геєць, М. Дубина, І. Зяцьковський, Л. Коваленко, С. Онишко, В. Опарін, С. Мочерний, К. Швабій, Ю. Петленко, А. Поддєрьогін, В. Родіонова, А. Роговий, О. Рожко, Н. Ткаченко, В. Федосов, К. Шапошников, К. Швабій та інші.

Водночас дослідженню впливу результативності функціонування та розвитку окремих галузей національної економіки на забезпечення фінансової безпеки держави присвячені праці таких учених: А. Асаула, З. Варналія, О. Гудзь, М. Дем'яненко, В. Жук, М. Забаштанського, І. Запатріної, Ю. Коваленко, І. Косач, Т. Майорової, В. Ніколаєва, О. Підлісної, П. Саблука, П. Стецюк, Н. Хрущ та інших.

Виділення недосліджених частин загальної потреби. Попри посилену увагу серед науковців та практиків до питань забезпечення ефективного функціонування та розвитку житлового будівництва, її поєднання з необхідністю забезпечення фінансової безпеки держави в умовах глобальних викликів залишається недостатньо вивченим та потребує подальшого методологічного дослідження.

Мета статті. Метою цього дослідження є обґрунтування впливу процесів функціонування житлового будівництва на забезпечення фінансової безпеки держави, формування новітніх підходів організації фінансових відносин у сфері житлового будівництва з метою максимальної реалізації інтересів усіх учасників ринку житла.

Виклад основного матеріалу. Динамічний розвиток суспільства нерозривно пов'язаний із процесами будівництва, функціонування якого на перших етапах його розвитку було першочергово спрямоване на збереження життя людини, а згодом також і на забезпечення комфортних умов її існування. Розвиток будівельної сфери постійно супроводжувався трансформацією архітектурних стилів, покращенням підходів до зведення житлових будинків, вдосконаленням конструктивних рішень, що стало можливим завдяки новітнім знанням, будівельним матеріалам та технічним інноваціям. Певною мірою можна стверджувати, що функціонування сфери житлового будівництва виступало рушійною силою для еволюційного розвитку суспільства, що відбувалось як результат прагнення цієї сфери задовольнити постійно зростаючі потреби людини в побуті та комфорті. Спираючись на численні наукові напрацювання в частині ролі житлового будівництва не лише в життєзабезпеченні суспільства, але також і результативності функціонування національної економіки, нині можемо наголосити на провідній ролі результативності функціонування цієї сфери у формуванні майбутнього потенціалу розвитку держави.

Враховуючи надзвичайну важливість результативного функціонування сфери житлового будівництва питання підвищеної уваги з боку держави до її функціонування залишається досить виправданим та обґрунтованим. Саме за допомогою державних профільних інституцій забезпечується дотримання законодавства у сфері містобудівної діяльності, дотримання наявних будівельних норм і стандартів, зберігається відповідність проектної документації.

Водночас саме держава залишається одним із найбільших замовників сфери житлового будівництва, виконуючи свою функцію щодо забезпечення населення житлом. Це своєю чергою виступає імпульсом забезпечення результативності функціонування сфери житлового будівництва, що визначається рівнем активізації суміжних галузей економіки, обсягами фактичного житлового будівництва, чисельністю залучених субпідрядних організацій, рівнем зайнятості населення в цій сфері та ін. (рис. 1).

Синергія цих процесів формує передумови посилення фінансової безпеки, збереження фінансового потенціалу для майбутнього розвитку. Необхідність приділення посиленої уваги саме до гарантування фінансової безпеки держави обумовлено її фундаментальним впливом на забезпечення оптимального стану фінансової системи та захист національних інтересів.

Наукова категорія «фінансова безпека держави» пройшла досить довгий еволюційний шлях, проте досить залишається в полі прискіпливої уваги науковців та практиків.

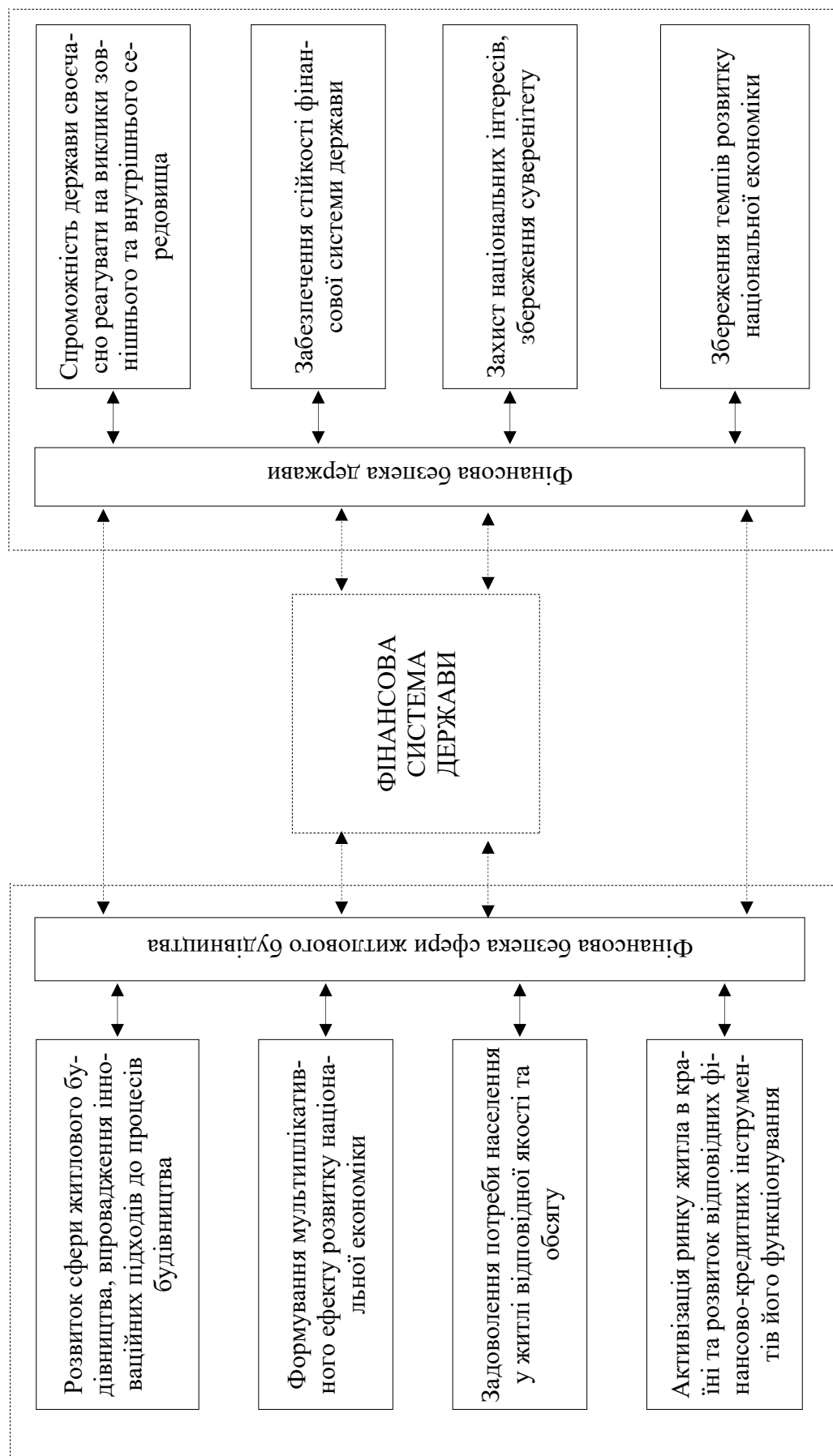

Рис. 1. Роль сфери житлового будівництва в забезпеченні фінансової безпеки держави

Джерело: розроблено автором на основі [7; 8; 10].

Так, на думку О. Барановського, фінансову безпеку держави доцільно розглядати як ступінь захищеності фінансових інтересів; рівень забезпеченості суб'єктів усіх рівнів управління фінансовими ресурсами; стан складових фінансового ринку; якості фінансових інструментів і послуг; стан фінансових потоків в економіці, що дозволяє вважати її одним із найважливіших системоутворюючих елементів економічної безпеки держав [1].

В. Геєць, досліджуючи цю категорію, дійшов висновку, що фінансова безпека – це стабільний розвиток фінансової системи країни та її стійкість до потенційно негативного впливу зовнішніх і внутрішніх шоків [3].

Досить схожим є трактування цієї категорії у О. Василика, який пропонує таке її трактування: «фінансова безпека – це надійна захищеність фінансової системи від внутрішніх та зовнішніх загроз» [2].

З урахуванням наявних підходів до трактування цієї категорії, вважаємо за доцільне навести власне її трактування як спроможності держави здійснювати оперативне реагування на внутрішні та зовнішні загрози функціонування її фінансової системи з метою збереження темпів розвитку реального сектору економіки, захисту національних інтересів [4; 6].

Наявні значні інфраструктурні руйнування в країні, спричинені російською агресією, сформуvalи проблеми для розвитку житлової інфраструктури, забезпечення ефективності функціонування сфери житлового будівництва, що вимагає термінової розробки комплексної системи заходів її розвитку, серед яких слід виділити такі:

- забезпечення населення країни доступними та якісно новими житловими умовами у відповідності до міжнародних стандартів, сприяння екологічній та енергетичній ефективності житлового будівництва;

- розвиток дієвих та ефективних фінансово-кредитних інструментів для створення необхідних умов фінансування всіх учасників ринку житлового будівництва;

- активізація механізмів державно-приватного партнерства у процесі здійснення житлового будівництва, сприяння розвитку конкурентного середовища;

- залучення міжнародних партнерів для інфраструктурного відновлення та розвитку житлового будівництва;

- дотримання комплексного підходу в процесі забудови та відновлення житлових об'єктів, включаючи критичну та соціальну інфраструктуру [5; 9].

Саме тому в контексті існування глобальних викликів перед нашою країною, питання збереження її фінансової безпеки, як одного з ключових факторів протидії ним набуває ваги першочергового значення [11].

Висновки та пропозиції. Глобальні виклики, перед якими постала наша країна, сформуvalи необхідність здійснення належної протидії та реагування на поточну ситуацію. При цьому, незважаючи на задіяні колосальні

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

людські та матеріальні ресурси, ліквідація наявних руйнувань набуває подекуди фрагментарного, а також майбутнього характеру, що зумовлено комплексом чинників, пов'язаних з безпековою ситуацією, технічною спроможністю, а також економічною доцільністю. Найвищою цінністю країни залишається її суспільство, кожен окремих громадянин, саме тому вагомим завданням держави, поряд із збереженням її суверенітету, є задоволення потреб населення в комплексі послуг життєзабезпечення, ключове місце серед яких посідає потреба в житлі. Беручи за основу такий підхід, можна стверджувати, що саме результативне функціонування сфери житлового будівництва дозволяє здійснювати швидке реагування на новітні виклики, пов'язані зі збереженням та належним функціонуванням житлової інфраструктури, задовольняти потреби населення в житлі. Водночас велика фондомісткість цієї сфери, поряд зі значним залученням трудового потенціалу, дозволяє визначати результативність функціонування національної економіки, формувати необхідні ключові складові фінансової безпеки держави. Необхідність реагування сфери житлового будівництва на значні обсяги руйнувань, а отже, і зростаючі потреби в житлі, сформували необхідність пошуку новітніх підходів до її функціонування, трансформації механізму побудови системи фінансових відносин. В основу цього механізму повинно бути покладено системний підхід до залучення фінансових ресурсів, формування можливого переліку джерел коштів необхідних для швидкого оновлення даної сфери з урахуванням новітніх інноваційних підходів до житлового будівництва.

Реалізація цього механізму нині неможлива без міжнародної фінансової та технічної підтримки. Саме за допомогою спільних зусиль вітчизняних та міжнародних учасників сфери житлового будівництва буде сформована можливість швидкого та якісного відновлення, що своєю чергою матиме позитивний вплив не лише на стан національної економіки, але і сприятиме посиленню рівня фінансової безпеки держави.

Список використаних джерел

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О. І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – 760 с.
2. Василик О., Мочерний С. Фінансова безпека // Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 3 / О. Василик, С. Мочерний. – К. : Вид. центр «Академія», 2002. – 952 с.
3. Геєць В. Концепція економічної безпеки України / В. М. Геєць ; Ін-т екон. прогнозування. – К. : Логос, 1999. – 56 с.
4. Bondaruk T. H., Bondaruk I. S., Dubyna M. V. Financial sustainability as a factor of forming fiscal space of local budgets / T. H. Bondaruk, I. S. Bondaruk, M. V. Dubyna // *Economies' Horizons*. – 2020. – № 2 (13). – С. 4-16.
5. Забаштанський М. М. Концесійні відносини: фінансові детермінанти розвитку в Україні : [монографія] / М. М. Забаштанський. – К. : Кондор-видавництво, 2016. – 382 с.

6. Забаштанський М. М. Роль економічної діагностики у забезпеченні ефективності концесійної діяльності / М. М. Забаштанський, Т. В. Забаштанська, А. В. Роговий // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2015. – № 3(3). – С. 259-264.
7. Зятковський І. В. Фінанси підприємств : [навч. посіб.] / І. В. Зятковський. – К. : Либідь, 2002. – 365 с.
8. Опарін В. Фінансові ресурси: проблеми визначення та розміщення / В. Опарін // Вісник НБУ. – 2000. – № 10. – С. 10-11.
9. Роговий А. В. Економічна безпека: детермінанти забезпечення в умовах циклічності економіки : монографія / А. В. Роговий. – К. : Видавничий дім «Кондор», 2017. – 376 с.
10. Сокиринська І. Г. Діагностика фінансового забезпечення діяльності підприємства / І. Г. Сокиринська // Фінанси України. – 2003. – № 1. – С. 88-105.
11. Юрій С. І. Фінанси / С. І. Юрій, В. М. Федосов, Л. М. Алексеєнко. – К. : Знання, 2008. – 611 с.

References

1. Baranovskyi, O.I. (2004). *Finansova bezpeka v Ukraini (metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia)* [Financial security in Ukraine (assessment methodology and tools support)]. *KNTEU*.
2. Vasylyk, O. (2002). *Finansova bezpeka [Financial security]. Economic Encyclopedia*. Publishing House «Academy».
3. Heiets, V. (1999). *Kontseptsiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [The concept of economic security of Ukraine]*. Lohos.
4. Bondaruk, T.H., Bondaruk, I.S., & Dubyna, M.V. (2020) Financial sustainability as a factor of forming fiscal space of local budgets. *Economies' Horizons*, 2(13), 4-16.
5. Zabashtanskyi, M.M. (2016). *Koncesiini vidnosyny: finansovi determinanty rozvytku v Ukraini [Concession relations: financial determinants of development in Ukraine]*. Kondor-vydavnytstvo.
6. Zabashtanskyi, M.M., Zabashtanska, T.V., & Rohovyi, A.V. (2015). Rol ekonomichnoi diahnostryky u zabezpechenni efektyvnosti kontsesiinoi diialnosti. [The role of economic diagnostics in ensuring the efficiency of concession activities]. *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economics and management*, (3(3)), 259-264.
7. Ziatkovsky, I.V. (2002). *Finansi pidpriemstv [Finance of companies]*. Libid.
8. Oparin, V. (2000). Finansovi resursy: problemy vyznachennia ta rozmishchennia. [Finance resources: problems of definition and placement]. *Visnyk NBU – Bulletin of the NBU*, 10, 10-11.
9. Rohovyi, A.V. (2017). *Ekonomichna bezpeka: determinanty zabezpechennia v umovakh tsyklichnosti ekonomiky [Economic security: determinants of security in conditions of cyclical economy]*. Vydavnychiy dim «Kondor».
10. Sokyrynska, I.H. (2003). Diahnostryka finansovoho zabezpechennia diialnosti pidpriemstva. [Diagnostics of the financial support of the enterprise]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 1, 88-105.
11. Yurii, S.I., Fedosov, V.M., & Alekseienko, L.M. (2008). *Finansy. [Finance]*. Znannia.

Отримано 05.03.2023

UDC 332.1

Yurii Yevtushenko

PhD in Economics, doctoral student of the Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: uevtusenko87@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1029-0625>

ResearcherID: [HKF-2294-2023](https://orcid.org/HKF-2294-2023)

MODERN ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF HOUSING CONSTRUCTION IN THE CONTEXT OF ENSURING THE FINANCIAL SECURITY OF THE STATE

The article is devoted to the study of the role of housing construction in ensuring the financial security of the state. Based on the study of existing scientific sources and own scientific research, a generalization of approaches to the interpretation of the category "financial security of the state" was carried out, which made it possible to offer the scientific community an author's interpretation of it with an emphasis on the role in the process of its provision of the real sector of the economy. It is suggested that the financial security of the state should be understood as the ability of the state to respond promptly to internal and external threats to the functioning of its financial system in order to maintain the pace of development of the real sector of the economy and protect national interests.

The author's approach to revealing the role of the housing construction sector in ensuring the financial security of the state is proposed, which, unlike the existing ones, allows considering the mutual influence of the level of financial security of the state and the level of financial security of the housing construction sector. System of measures for the development of housing construction, the practical implementation of which is aimed at increasing the efficiency of its functioning, as well as strengthening the financial security of the state, is given.

It has been proven that ensuring the effective functioning of the housing construction sector is currently impossible without international financial and technical support. It is with the help of joint efforts of domestic and international participants in the field of housing construction that the possibility of quick and high-quality recovery will be formed, which in turn will have a positive impact not only on the state of the national economy, but also contribute to strengthening the level of financial security of the state. There is a well-founded need to find new approaches to the functioning of the housing construction sector, to transform the mechanism of building a system of its financial relations, which should be based on a systematic approach to attracting financial resources, forming a possible list of sources of funds necessary for the rapid recovery of this sector.

Keywords: *financial resources; financial security; financial mechanism; financial support; housing fund; housing construction; financial relations; state finances.*

Fig.: 1. References: 11.

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-184-197

УДК: 336.02

JEL Classification: H22

Олеся Самко

кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: oasamko@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2274-0045>ResearcherID: <https://publons.com/researcher/3825189/olesia-samko/>**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОЛОГІЧНОГО
ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ**

У статті обґрунтовано значущість екологічного податку як дієвого інструменту у сфері охорони навколишнього природного середовища. Мета статті полягає в окресленні ключової ролі та значення екологічного оподаткування в розв'язанні проблем надмірного навантаження на довкілля, виділенні головних проблем та питань, які уповільнюють отримання позитивного ефекту від впровадження його механізмів, аналізі нормативно-правового середовища. Систематизовано основні положення нормативно-правової бази регулювання екологічного оподаткування в Україні, визначено демотиваційний напрям дії окремих її компонент, що призводить до зниження стимулів суб'єктів господарювання зменшувати техногенне навантаження на довкілля. Акцентовано увагу на недосконалому інформаційному забезпеченні досліджень, запропоновано створення єдиних інформаційних баз даних. Доведено необхідність спрямування результатів досліджень у площину їх практичної реалізації. Запропоновано відмовитись від симптоматичного впровадження інструментів екологічного оподаткування на користь глибинного реформування системи екологічного оподаткування.

Ключові слова: екологічне оподаткування; екологічний податок; нормативно-правове регулювання системи екологічного оподаткування; механізм екологічного оподаткування; природоохоронні заходи; фінансування природоохоронних заходів.

Рис.: 3. Бібл.: 18.

Постановка проблеми. Сучасний світ швидко змінюється, економічні системи країн постійно відчують брак економічних ресурсів для задоволення зростаючих суспільних потреб. Усе це значною мірою викликає надмірне антропогенне навантаження на довкілля. Тому як реакція системи та її прагнення до початкового стану рівноваги з'являються якісно нові або реформовані інструменти у складі більш досконалих механізмів регулювання. Одним із таких інструментів уже давно в західних країнах є екологічне оподаткування. Ефект від впровадження його дієвих механізмів важко переоцінити, тому імплементація в український економічний простір зарубіжного вдалого досвіду в цій сфері може дати позитивні результати вже на початкових етапах реформування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжна та вітчизняна наука має дуже багато напрацювань та наукових доробок у цій сфері. Проблемам екологічного оподаткування, перспективам імплементації зарубіжного досвіду в українську економіку та іншим питанням у цьому напрямі присвячені праці таких дослідників: О. О. Веклич, Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, С. М. Козьменко, Л. Г. Мельник, Н. В. Новицька, Я. В. Самусевич,

Я. В. Якуша та інші. Науковці проводять дослідження механізмів екологічного оподаткування за різними напрямками, але спільним у наукових напрацюваннях є виявлення таких його сторін, які допомогли б зменшити навантаження на навколишнє природне середовище, збільшити можливості бюджету для фінансування природоохоронних заходів, тобто забезпечити реалізацію всіх функцій екологічним податком.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. У сфері екологічного оподаткування вже існує багато наукових напрацювань. Проте враховуючи, що ця сфера є дуже динамічною, то постійно виникає потреба в переоцінці вже сформованих теоретичних підходів, практичних інструментів на тлі нових викликів та світових тенденцій. Постійно відчувається брак систематизації теоретичних знань, розуміння першочергової ролі екологічного оподаткування, формування причинно-наслідкових зв'язків, аналізу нормативно-правового середовища, а також потреба в постійному моніторингу сучасного стану та фіксації відправної точки системи екологічного оподаткування для трансформацій та реформ.

Мета статті полягає в окресленні ключової ролі та значення екологічного оподаткування в розв'язанні проблем надмірного навантаження на довкілля, виділенні головних проблем та питань, які уповільнюють отримання позитивного ефекту від впровадження його механізмів, аналізі нормативно-правового середовища у сфері регулювання екологічного оподаткування.

Виклад основного матеріалу. Впровадження будь-якого інструменту вимагає ретельного аналізу його ролі та значення в отриманні бажаного результату та досягнення поставленої мети. Не є винятком і екологічне оподаткування. Його роль та значення в економічній системі важко переоцінити. Причому ступінь значущості екологічних податків буде високим за всіх рівнів соціально-економічного розвитку: і у стані економічного піднесення, і у стані економічного спаду. На перший погляд, може здатися, що за умов зниження ділової активності в економічній системі спостерігається також зменшення рівня антропогенного навантаження на довкілля, і зв'язку з цим роль екологічних податків мала б знижуватися. Проте, як наголошується в [7, с. 187], резерви зниження навантаження на навколишнє природне середовище, закладені в період економічної кризи, можуть бути швидко вичерпані, тому важливим є пошук надання економічному зростанню нової якості, щоб відновлення економіки, зростання промислового виробництва супроводжувалося впровадженням ефективних природоохоронних технологій.

Особливістю регулювання екологічної сфери є те, що орієнтири в ній завжди довгострокові, оскільки впровадження переважної частини заходів характеризується значним часовим лагом. Тому варто зрозуміти, наскільки нашій країні вигідно науково заглиблюватися в механізми екологічного оподаткування, вивчати можливості досвіду інших країн у цьому напрямі. Для того щоб заходи з імплементації європейського досвіду у сфері екологічного

оподаткування в Україні були дієвими та ефективними, необхідно ретельно дослідити теоретичне підґрунтя екологічного оподаткування. Важливими питаннями в цьому дослідженні також буде визначення впливу рівня розвитку країни на ефективність заходів екологічного оподаткування. Дієве практичне застосування його інструментів буде можливим лише за умови чіткого розуміння того, як взагалі працює цей механізм, причину, чому він вперше був введений, та основне його цільове призначення. Останнім часом первісна функція та роль екологічного оподаткування, особливо в Україні, вже трансформувалася, а сам екологічний податок перетворився в псевдоекологічний податок, що й спричинило низьку ефективність його застосування.

Механізм екологічного оподаткування використовується вже давно в країнах, які стали на шлях сталого розвитку, і довів свою ефективність. Сам процес їх справляння може бути різним, вони також можуть мати різні форми, пов'язані з життєвим циклом виробництва і споживання товару. Наприклад, вони можуть включатися у вартість товару або сплачуватися під час утилізації товару [5, с. 23]. Проте, як зазначено в [4, с. 184], закордонний досвід демонструє, що даний інструмент є ефективним за умов перевищення нормативних значень плати за забруднення довкілля над необхідними для запобігання даній шкоді коштами.

Інша справа, наскільки Україна зможе використати цей досвід, і певною мірою в нашій країні будуть реалізовуватися функції екологічного податку.

Традиційно екологічний податок впроваджується задля виконання таких функцій: природоохоронної, стимулюючої та фіскальної [18]. Інколи згадується про компенсаційний ефект [16, с. 582].

З українського та закордонного досвіду відомо, що всі функції виконуються не однаковою мірою в різні періоди. Залежно від того, наскільки стрімко країна розвивається, на якому етапі знаходиться, реалізація однієї з функцій буде переважати при проведенні відповідних реформ.

Так, у [17, с. 173-174] виділяються бюджетно нейтральні реформи, спрямовані на компенсацію бюджетних доходів за рахунок перерозподілу податкового навантаження, а також ті, які спрямовані на забезпечення додаткових надходжень.

Щоб зрозуміти та аргументувати дієвість екологічного оподаткування, варто більш широко підійти до його ролі та значення. Посилення процесів регіоналізації в умовах глобалізаційних викликів зумовлює необхідність пошуку різноманітних методів підвищення конкурентоздатності країн та її регіонів. Не останню роль у цьому може відігравати екологічне оподаткування.

Так, у [2, с. 36] зазначено, що починаючи із середини 80-х років минулого сторіччя впровадження механізмів екологічного оподаткування, а саме така зміна систем оподаткування, викликало побоювання відносно впливу на конкурентоспроможність. Йшлося про ймовірне зниження внутрішньої конкурентоздатності через можливі високі податкові ставки на забруднення

для підприємств, справляння яких спонукатиме ресурсоємні галузі чи фірми до втечі в інші країни з більш слабкою екологічною юрисдикцією, негативно позначаючись на економіці та незначно впливаючи на покращення стану довкілля [2, с. 36]. З цього приводу можна додати, що Україна, перебуваючи на початкових етапах екологізації економіки, теж може потрапити в таку ситуацію, коли уповільняться процеси розробки потужного механізму екологічного оподаткування. Чим нижчий рівень соціально-економічного розвитку країни, тим більша ймовірність отримати зворотний ефект у вигляді небажаного результату.

Насправді європейський досвід показує переважно позитивний вплив нарощення системи екологічного оподаткування на конкурентоспроможність і на мікро-, і на макrorівні економічної системи, сприяючи навпаки, зміцненню потенціалу конкурентоздатності товаровиробників і формуванню додаткових конкурентних переваг [2, с. 36]. Такий вплив у контексті парадигми сталого розвитку має велике значення. Особливо відчутним є мотивація суб'єктів господарювання до впровадження екологічного менеджменту. Оскільки цей інструмент екологізації економіки є добровільним, то саме такий поштовх активізації його використання у зв'язку з розширенням екологічного оподаткування може вивести країну на вищий рівень конкурентоспроможності.

Також варто зазначити, що екологічне оподаткування може позитивно вплинути на розвиток інновацій. Так, у [8, с. 70] зазначено, що позитивний вплив екологічного оподаткування на активізацію інноваційної діяльності зумовлений тим, що економічні агенти здійснюють перманентний пошук шляхів зниження податкових зобов'язань.

Проте скільки б не доводилось підтверджувати роль та значущість екологічних податків, важливим залишається їх правове регулювання. Є потреба в ґрунтовному аналізі та систематизації нормативно-правового середовища, в якому відбувається регулювання екологічного оподаткування та функціонально-цільового використання його результатів. Вважаємо, що саме нормативно-правове поле є саме тим елементом економічного простору, за допомогою якого теоретичний базис екологічного оподаткування може бути спрямований у площину його практичної реалізації.

Передусім розглянемо, як вітчизняне законодавство трактує екологічний податок. На рис. 1 представлені платники екологічного податку та база оподаткування згідно з Податковим кодексом України (ПКУ). База оподаткування за напрямками надходжень вказана в поєднанні з кодами бюджетної класифікації (КБК).

Згідно зі ст. 242.1 ПКУ база оподаткування податком за викиди двоокису вуглецю за результатами податкового (звітного) року зменшується на обсяг таких викидів у розмірі 500 тон за рік [10].

Змінами в ПКУ у 2018 році передбачено пункт, відповідно до якого не сплачують податок за викиди двоокису вуглецю суб'єкти, які здійснюють такі викиди обсягом не більше як 500 тонн за рік [10].

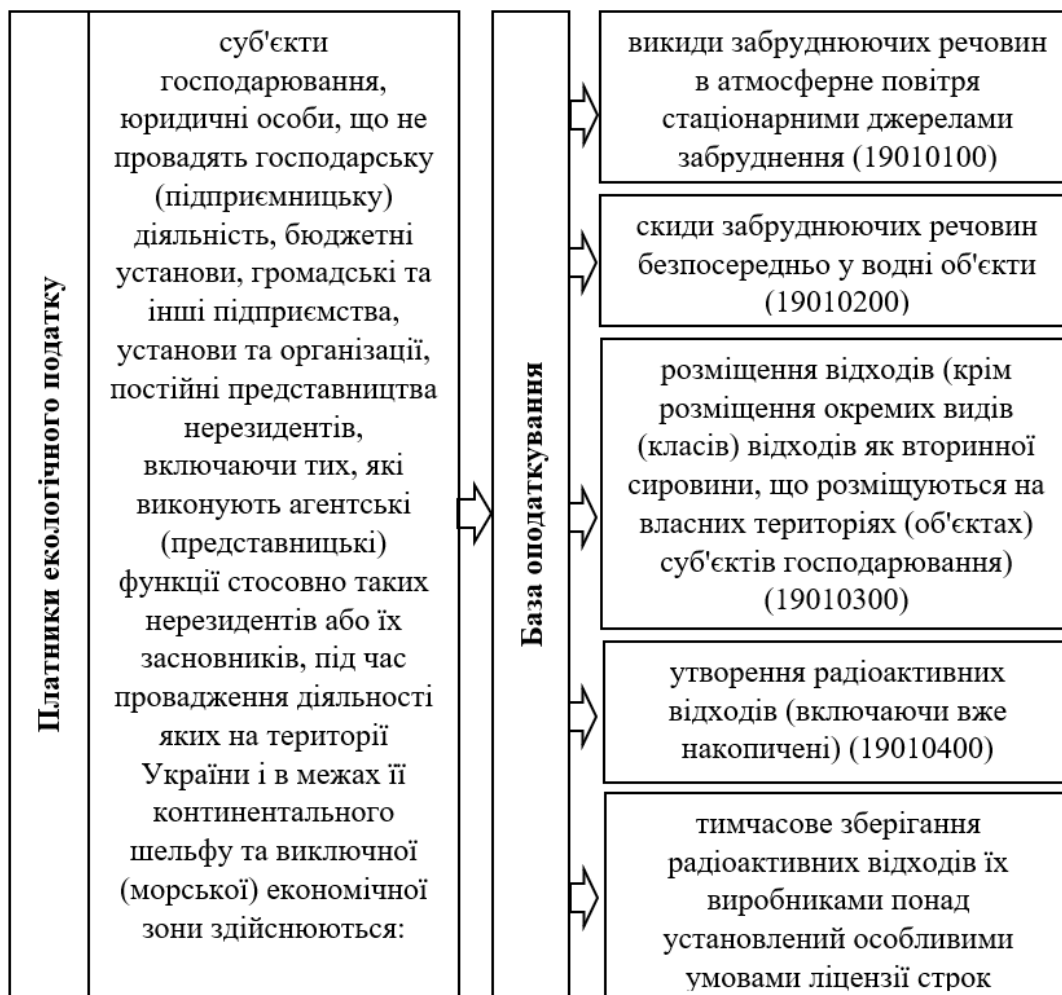

Рис. 1. Платники екологічного податку та база оподаткування згідно з Податковим кодексом України

Джерело: [10].

У європейських країнах налічується набагато більше варіацій та форм екологічного податку. Податковий кодекс України містить ще додаткові платежі, на зразок рентних, але вони не входять до складу екологічного податку, який, у свою чергу, у певній частині буде формувати спеціальні фонди, з яких буде здійснюватися фінансування природоохоронних заходів. У контексті нашого дослідження будемо розглядати саме визначений у нормативно-правовому полі екологічний податок у взаємозв'язку з природоохоронними витратами.

Як зауважують дослідники, зокрема в [6], вагоме значення має, у якому з бюджетів (державному або місцевому), у якому фонді (загальному або спеціальному) осядуть кошти, отримані від екологічного податку. Це буде

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

визначати, чи будуть вони витрачені на заходи з охорони довкілля, чи будуть спрямовані на інші цілі. Таким чином, такий розподіл буде впливати на те, якою мірою екологічний податок виконає свою основну функцію.

Хронологія зміни розподілу екологічного податку по вертикалі та горизонталі бюджетної системи протягом 2015-2022 рр. представлена на рис. 2.

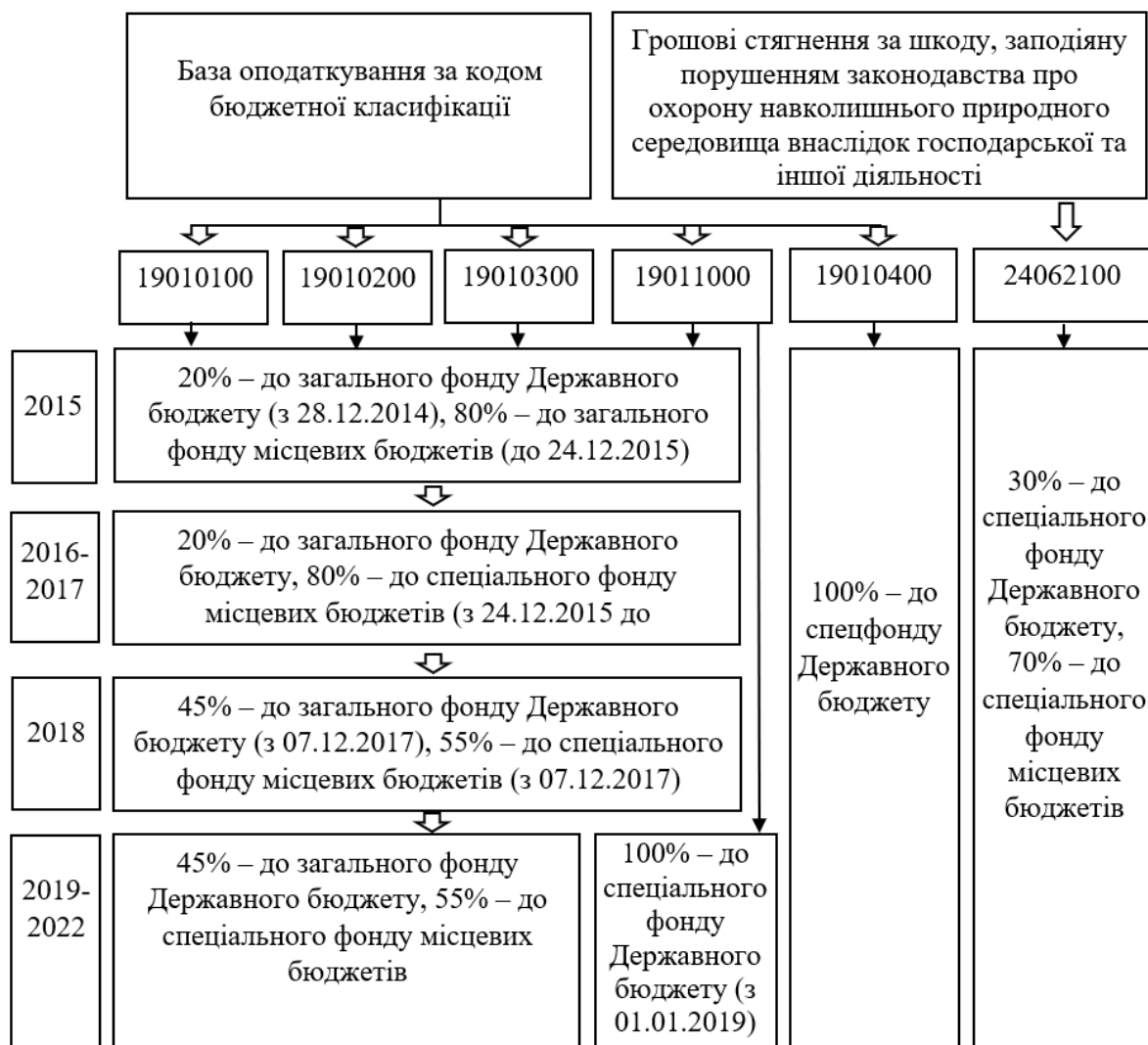

Рис. 2. Пропорції надходжень екологічного податку та грошових стягнень за порушення природоохоронного законодавства в розрізі бюджетів різних рівнів протягом 2015-2022 рр.

Примітка. Надходження окремо спрямовуються на рахунок за кодом бюджетної класифікації 19011000 починаючи з 2019 року. До 2019 року дані надходження спрямовувалися на рахунок 19010100 і окремо не виділялися.

Джерело: складено автором на основі [1; 10; 12].

Відповідно до Бюджетного кодексу України [1] та Наказу Міністерства фінансів України № 11 від 14.01.2011 «Про бюджетну класифікацію» [12] для обліку надходжень екологічного податку та грошових стягнень за порушення природоохоронного законодавства використовуються рахунки згідно з класифікацією доходів бюджету.

Протягом 2015-2022 рр. змінювалися пропорції надходжень екологічного податку за кодами бюджетної класифікації в розрізі бюджетів (рис. 2). У 2015 році 20 % надходжень екологічного податку за КБК 19010100, 19010200, 19010300 перераховувалися до загального фонду Державного бюджету, 80 % – до загальних фондів місцевих бюджетів. З 2016 року 20 % надходжень цього виду податку перераховувалися до загального фонду Держбюджету, але 80 % спрямовувалися вже до спецфонду місцевих бюджетів. Це конструктивна зміна розподілу екологічного податку, оскільки в такому форматі екологічний податок може спрямовуватися на фінансування природоохоронних заходів, чітко визначених у нормативно-правовому полі. Мається на увазі надходження коштів до обласних фондів охорони навколишнього природного середовища, який створено відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [15], Бюджетного кодексу України [1], Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 травня 1998 року № 634 [11], постанови Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 року № 147 «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» [13]. Таким чином, він є складовою частиною спеціального фонду обласного бюджету.

На жаль, починаючи з 2018 році, у якому відбулися суттєві зміни в розподілі екологічного податку, екологічний податок певною мірою втратив свою екоконструктивну роль. Адже замість 20 % у 2015-2017 рр. відрахувань до загального фонду Держбюджету надходження екологічного податку за основними напрямками вже становить 45 %. Причиною є бажання поповнити Державний бюджет за рахунок екологічного податку в тому числі, для того, щоб мати можливість покрити інші витрати, не пов'язані з природоохоронною діяльністю. У період економічного спаду інколи такі заходи виправдані, але без зловживання, щоб запобігти незворотним процесам деструкції довкілля.

Зміна розподілу екологічного податку по вертикалі та горизонталі – це своєрідний результат реформи децентралізації, який вплинув на ефективність екологічного податку та мотивацію органів місцевого самоврядування. Такі тенденції та наслідки відмічені й у роботі [3, с. 64]: зміни 2015 року дали можливість акумулювати значні кошти від екологічного податку для охорони довкілля на місцях, а також посилити фінансову міцність регіонів та їхніх територій.

Грошові стягнення за КБК 24062100 протягом 2015-2022 рр. надходили до бюджетів різних рівнів у незмінних пропорціях: 30 % – до спецфонду Держбюджету, 70 % – до спецфонду місцевих бюджетів.

Адміністрування екологічного податку є первісно важливим, початковим етапом аналізу дієвості механізму екологічного оподаткування. Однак важливим залишається дослідження не лише суми надходжень від екологічного податку, а і співвідношення їх з видатками держави на охорону

навколишнього природного середовища. Як зазначено в [16, с. 581-582], в Україні, на відміну від західних країн, екологічний податок не є інструментом для збільшення бюджетних надходжень, він навіть не покриває необхідні витрати на охорону навколишнього природного середовища.

Фактичні надходження екологічного податку, що акумулюються на бюджетних рахунках спеціальних фондів, можуть витратитись на фінансування виключно природоохоронних заходів згідно з переліком, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України № 1147 від 17.09.1996 р. «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів». Відповідно до Наказу Міністерства фінансів України № 793 від 20.09.2017 р. «Про затвердження складових Програмної класифікації видатків та кредитування місцевого бюджету» [14] для обліку та контролю за витрачанням коштів на природоохоронні заходи використовується класифікація видатків (рис. 3). Проте, на які саме заходи природоохоронного призначення вони будуть спрямовані, вирішується державними або місцевими органами влади та самоврядування. Наприклад, переважна більшість підприємств Чернігівської області, що чинять негативний вплив на стан атмосферного повітря та відповідно сплачують екологічний податок, самостійно фінансують природоохоронні заходи, у тому числі з охорони атмосферного повітря.

Як бачимо, нормативно-правове поле не позбавлене недоліків, певною мірою має демотиваційне спрямування. Але це не єдине, що стоїть на заваді ефективного впровадження дієвого механізму екологічного оподаткування. Існує також проблема, перед якою постають науковці в процесі досліджень, - непорівнянність інформації, яку надають органи Державної фіскальної служби, Державної казначейської служби, органи Державної статистики та ін. Різні методики збирання інформації унеможливають одночасне використання цих даних у спільних розрахунках.

На перший погляд, вибіркоче спостереження, яке здійснюють органи Державної статистики, повністю відповідає його принципам. Кількість обраних респондентів із генеральної сукупності обирається згідно нормативів, і результати такого спостереження можуть демонструвати основні тенденції у сфері екологічного оподаткування та фінансування природоохоронних заходів. Дійсно, динаміка, отримана за результатами вибіркових спостережень, може бути адекватно використана та бути корисною. Але якщо питання стоїть про реальних обсягів надходження коштів від екологічного податку за напрямами та фінансових ресурсів, які використані на природоохоронні заходи, то гостро постає необхідність оперувати всією повнотою даних.

Такі розбіжності зумовлені, по-перше, особливостями вибіркових спостережень, які тривалий час не виконували значної ролі у наукових дослідженнях, тісно пов'язаних із практичним їх застосуванням. На жаль, наука заради досліджень – неефективний принцип наукових розробок.

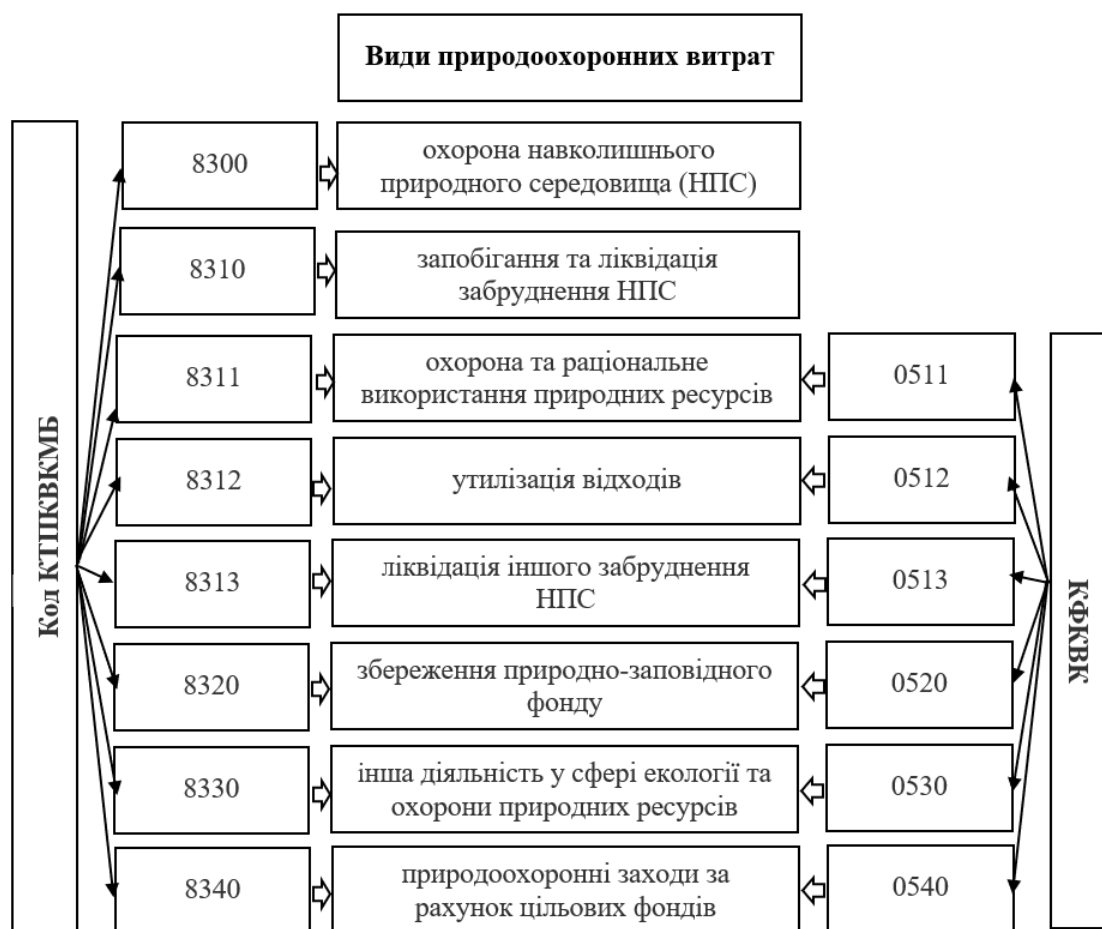

Рис. 3. Коды бюджетных программ согласно Типовой программной классификации расходов и кредитования местных бюджетов (КТПКВКМБ) відповідно до кодів функціональної класифікації витратів та кредитування (КФКВК) бюджету

Джерело: [14].

В останні роки, особливо зі здійсненням реформ по децентралізації, підвищення значення конкурентоспроможності країни та її регіонів, посиленні процесів регіоналізації задля зміцнення національної економіки, роль наукових досліджень для їх практичної реалізації у форматі проектного методу вагомо зростає. Тому така незіставність інформації шкодить об'єктивності отриманих результатів, унеможливорює значну частину розрахунків, і тим самим не дає змогу виробити ефективне управлінське рішення на всіх ієрархічних рівнях економічної системи. Розглянемо такий недолік в статистичному та іншому видах обліку інформації на прикладі Чернігівської області.

Розглянемо такі розбіжності більш детально на прикладі. За даними Головного управління Державної фіскальної служби України в Чернігівській області загалом по Чернігівській області у 2019 році налічувалось 2954 платники екологічного податку. З цієї сукупності платниками екологічного податку за КБК 19010100 виокремлювалися 2483 платники в Чернігівській області загалом [9].

За даними Головного управління статистики в Чернігівській області звіт за формою 2-ТП (повітря) подавала набагато менша кількість респондентів. У 2015 році їх кількість становила 518, у 2016 р. – 471, у 2017 р. – 547, у 2018 р. – 540, а в 2019 р – 512 респондентів. Це платники екологічного податку за КБК 19010100. Різниця дуже суттєва. Вона була присутня і в інших показниках, які необхідні для аналізу дієвості та ефективності екологічного оподаткування, цільового призначення та ефективності фінансування природоохоронних заходів, аналізу результатів впливу різних інструментів екологічного оподаткування на стан довкілля. У цьому і є прояв трьох означених функцій екологічного податку.

Тому підхід «наука заради практичного застосування», який уже досить вдало починає реалізовуватися в Україні, має знайти ще більше поширення. Основна вимога та фундамент реалізації цього підходу – формування якісного інформаційного простору, основним елементом якого мають стати інформаційні банки даних, що містять співставну інформацію, збирання і обробка якої вже на сучасному етапі повинні здійснюватися за гармонізованими Європейськими методиками.

Ще одна проблема сучасного екологічного оподаткування полягає у відсутності глибини досліджень, незначне приділення уваги встановленню причинно-наслідкових зв'язків, симптоматичне використання запозичених інструментів екологічного оподаткування із західного економічного простору.

Науці відомо, що найбільш раціональним підходом до впровадження або реформування системи екологічного оподаткування є імплементація досвіду інших країн, які вже відчули успіх в цьому напрямі. Це все має право на життя в тому випадку, коли така «дифузія» досвіду заснована на трансформації запозичених механізмів та приведенні їх до умов можливого впровадження у вітчизняній економічній системі. Реалії життя показують, що за браком часу, за відсутністю ґрунтовних наукових досліджень, відсутності повного обсягу достовірних даних така адаптація та трансформація здійснюється поверхнево, що дійсно заважає отримати бажаний результат.

Частина представленої матеріалу отримана в результаті науково-дослідної роботи [9] з подальшою актуалізацією.

Висновки та пропозиції. Кожен історичний етап розвитку країни, елементи її економічного простору, умови та фактори, які впливають на кількісні та якісні його зміни, потребує акценту на тому чи іншому завданні, яке буде виконувати екологічний податок в тій чи іншій його частині.

Як показали вищенаведені судження та міркування, роль та значимість екологічного оподаткування є великою за всіх рівнів соціально-економічного розвитку країни. Це наповнення бюджету, фінансування природоохоронних заходів, мотивація до інноваційної діяльності, до впровадження ресурсозберігаючих технологій та взагалі системи екологічного менеджменту, підвищення конкурентоспроможності регіонів, зменшення рівня антропогенного навантаження на довкілля та ін.

Аналіз нормативно-правового поля довів не завжди мотиваційну спрямованість (виконання регулятивної функції екологічним податком) його компонентів, надмірний акцент на реалізації фіскальної функції, не включення до екологічного податку всіх платежів, що пов'язані з використанням природних ресурсів і навантаженням на довкілля.

Поряд з цим, додатковими недоліками, які в значній мірі уповільнюють впровадження дієвого механізму екологічного оподаткування в Україні в сучасних умовах, є наступні: незіставність інформації, отриманої з різних джерел, яка необхідна для ґрунтовних досліджень; відсутність тісного взаємозв'язку між надходженнями екологічного податку та фінансуванням за його допомогою витрат на охорону навколишнього природного середовища; відсутність тісного взаємозв'язку досліджень з практичною їх реалізацією; симптоматичне впровадження інструментів екологічного оподаткування без аналізу глибинності економічних процесів та їхшліз наслідків.

Варто зосередитися на таких ключових моментах:

- проведення ґрунтовних наукових досліджень;
- удосконалення інформаційного простору у форматі створення єдиних інформаційних баз даних у сфері екологічного оподаткування для можливості переведення науки в площину практичної реалізації на засадах проектного методу;
- постійний моніторинг динаміки причинно-наслідкових зв'язків в напрямі екологічного оподаткування;
- відмова від симптоматичного впровадження інструментів на користь глибокого реформування системи екологічного оподаткування;
- удосконалення нормативно-правового поля, його переведення в мотиваційний напрям дії.

Це не всі недоліки і перспективи, притаманні сучасному стану системи екологічного оподаткування. Розкриття подальшої проблематики та можливостей розвитку в цьому напрямі буде відображено в наступних дослідженнях, враховуючи динамічність економічного середовища.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 50-51. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
2. Веклич О. О. Екологічне оподаткування як механізм підвищення конкурентоспроможності національної економіки / О. О. Веклич // Проблеми формування та реалізації конкурентної політики : матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів : артДрук, 2013. – С. 36–37.
3. Веклич О. О. Перші підсумки фінансово-бюджетної децентралізації екологічного оподаткування [Електронний ресурс] / О. О. Веклич // Економіка України. – 2016. – № 3. – С. 60-74. – Режим доступу: <http://surl.li/hamys>.
4. Костюк У. З. Фінансування природоохоронної діяльності в Україні: сучасний стан та шляхи покращення [Електронний ресурс] / У. З. Костюк // Інноваційна економіка. – 2015. – № 1. – С. 181-186. – Режим доступу: <http://surl.li/hamqy>.
5. Мандрик В. О. Екологічний податок в Україні: зарубіжний досвід, сучасні реалії, напрями удосконалення [Електронний ресурс] / В. О. Мандрик, У. П. Новак // Науковий вісник НЛТУ України. – 2016. – Вип. 26.6. – С. 20-26. – Режим доступу: <http://surl.li/hamqi>.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

6. Матвійчук Н. М. Екологічне оподаткування як інструмент фінансування природоохоронних заходів держави / Н. М. Матвійчук // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – Вип. 15. – С. 445-450. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/15-2017/90.pdf>.

7. Новицька Н. В. Причини і наслідки реформування екологічного податку в Україні / Н. В. Новицька // Науковий вісник університету ДПС України (економіка, право). – 2011. – № 1(52). – С. 187-194.

8. Новицька Н. В. Сутність і суспільне призначення екологічного оподаткування / Н. В. Новицька // Світ фінансів. – 2016. – № 3(48). – С. 62-73. – Режим доступу: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/953/960>.

9. Оцінка фактичного стану забруднення атмосферного повітря в Чернігівській області : Звіт про науково-дослідну роботу. – Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2020. – 425 с. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1QtGGF3-y-FDb8uoIKArn0spssKNvPvCd/view>.

10. Податковий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

11. Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища : Постанова Кабінету Міністрів України від 7 травня 1998 року № 634 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-98-п#Text>.

12. Про бюджетну класифікацію : Наказ Міністерства Фінансів України № 11 від 14.01.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text>.

13. Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів : Постанова Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 року № 1147 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-п#Text>.

14. Про затвердження складових Програмної класифікації видатків та кредитування місцевого бюджету : Наказ Міністерства Фінансів України № 793 від 20.09.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0793201-17#Text>.

15. Про охорону навколишнього природного середовища [Електронний ресурс] : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1990. – № 41. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.

16. Самусевич Я. В. Проблеми та перспективи використання в Україні зарубіжного досвіду екологічного оподаткування / Я. В. Самусевич // Національний вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.14. – С. 116-121. – Режим доступу: <http://surl.li/hamsp>.

17. Самусевич Я. В. Типологізація екологічних податкових реформ з урахуванням світового досвіду їх реалізації / Я. В. Самусевич, М. В. Солодуха, І. А. Теницька // Причорноморські економічні студії. – 2019. – Вип. 40. – С. 172-176. – Режим доступу: <http://surl.li/hamtu>.

18. Якуша Я. Проблеми адаптації європейського досвіду екологічного оподаткування до українських умов / Я. Якуша // Економіка Крима. – 2011. – № 3. – С. 73-77.

References

1. Biudzhetni kodeks Ukrainy [The Budget Code of Ukraine]. (2010). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, (50-51). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.

2. Veklych, O.O. (2013). Ekolohichne opodatkuvannia yak mekhanizm pidvyshchennia konkurentospromozhnosti natsionalnoi ekonomiky [Environmental taxation as a mechanism for increasing the competitiveness of the national economy]. *Problemy formuvannia ta realizatsii konkurentnoi polityky: materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Problems of the formation and implementation of competitive policy: materials of the 3rd International Scientific and Practical Conference* (pp. 36–37). artDruk.

3. Veklych, O.O. (2016). Pershi pidsumky finansovo-biudzhetnoi detsentralizatsii ekolohichnoho opodatkovannia [The first results of financial and budgetary decentralization of environmental taxation]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, (3), 60-74. <http://surl.li/hamys>.

4. Kostiuk, U.Z. (2015). Finansuvannia pryrodokhoronnoi diialnosti v Ukraini: suchasnyi stan ta shliakhy pokrashchennia [Financing of environmental protection activities in Ukraine: current state and ways of improvement]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, (1), 181-186. <http://surl.li/hamqy>.

5. Mandryk, V.O., & Novak, U.P. (2016). Ekolohichni podatok v Ukraini: zarubizhnyi dosvid, suchasni realii, napriamy udoskonalennia [Ecological tax in Ukraine: foreign experience, modern realities, directions for improvement]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of the National Technical University of Ukraine*, 26.6, 20-26. <http://surl.li/hamqi>.

6. Matviichuk, N.M. (2017). Ekolohichne opodatkovannia yak instrument finansuvannia pryrodokhoronnykh zakhodiv derzhavy [Environmental taxation as a tool for financing environmental protection measures of the state]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy*, 15, 445-450. <http://global-national.in.ua/archive/15-2017/90.pdf>.

7. Novytska, N.V. (2011). Prychyny i naslidky reformuvannia ekolohichnoho podatku v Ukraini [Causes and consequences of reforming the environmental tax in Ukraine]. *Naukovyi visnyk universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo) – Scientific Bulletin of the University of DPS of Ukraine (Economics, Law)*, (1(52)), 187-194.

8. Novytska, N.V. (2016). Sutnist i suspilne pryznachennia ekolohichnoho opodatkovannia [The essence and social purpose of environmental taxation]. *Svit finansiv – World of Finance*, (3(48)), 62-73. <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/953/960>.

9. Otsinka faktychnoho stanu zabrudnennia atmosferного povitria v Chernihivskii oblasti: Zvit pro naukovo-doslidnu robotu [Assessment of the actual state of atmospheric air pollution in the Chernihiv region: Report on research work]. (2020). NU «Chernihivska politehnika». <https://drive.google.com/file/d/1QtGGF3-y-FDb8uoIKArn0spssKNvPvCd/view>.

10. Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine] (December 2, 2010 № 2755-VI). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

11. Polozhennia pro Derzhavnyi fond okhorony navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha [Regulations on the State Fund for Environmental Protection], Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of May 7, 1998 № 634. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-98-p#Text>.

12. Pro biudzhetnu klasyfikatsiiu [On budget classification], Order of the Ministry of Finance of Ukraine № 11 dated January 14, 2011. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text>.

13. Pro zatverdzhennia pereliku vydiv diialnosti, shcho nalezhat do pryrodokhoronnykh zakhodiv [On approval of the list of activities related to environmental protection measures], Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 17, 1996 № 1147. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1147-96-p#Text>.

14. Pro zatverdzhennia skladovykh Prohramnoi klasyfikatsii vydatkiv ta kredytuvannia mistsevoho biudzhetu [On the approval of the components of the Program classification of expenditures and crediting of the local budget], Order of the Ministry of Finance of Ukraine № 793 of 09/20/2017. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0793201-17#Text>.

15. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha [On environmental protection], Law of Ukraine dated 25.06.1991 № 1264-XII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>.

16. Samusevych, Ya.V. (2012). Problemy ta perspektyvy vykorystannia v Ukraini zarubizhnoho dosvidu ekolohichnoho opodatkovannia [Problems and prospects of using foreign experience in environmental taxation in Ukraine]. *Natsionalnyi visnyk NLTU Ukrainy – National Bulletin of the National Technical University of Ukraine*, 22.14, 116-121. <http://surl.li/hampsp>.

17. Samusevych, Ya.V., Solodukha, M.V., & Tenytska, I.A. (2019). Typolohizatsiia ekolohichnykh podatkovykh reform z urakhuvanniam svitovoho dosvidu yikh realizatsii [Typology of ecological tax reforms taking into account the world experience of their implementation]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, 40, 172-176. <http://surl.li/hamtu>.

18. Yakusha, Ya. (2011). Problemy adaptatsii yevropeiskoho dosvidu ekolohichnoho opodatkovannia do ukrainskykh umov [Problems of adaptation of the European experience of environmental taxation to Ukrainian conditions]. *Ekonomika Kryma – Economy of Crimea*, (3), 73-77.

Отримано 07.03.2023

UDC 336.02

Olesia Samko

PhD in Economics, Associate Professor

of the Department of Economics, Accounting and Taxation,

Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: oasamko@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2274-0045>

ResearcherID: <https://publons.com/researcher/3825189/olesia-samko/>

PROBLEMS AND PROSPECTS OF ENVIRONMENTAL TAXATION IN UKRAINE

The article substantiates the importance of environmental tax as an effective tool in the field of environmental protection. The purpose of the article is to identify the key role and importance of environmental taxation in solving the problems of excessive load on the environment, to highlight the main problems and issues that slow down the positive effect of the implementation of its mechanisms, to analyze the regulatory documents in this field. It is determined that depending on how rapidly the country is developing, the implementation of one of the functions (environmental protection, incentive and fiscal) will prevail during the implementation of reforms in the field of environmental taxation. The great role and importance of environmental taxation at all levels of socio-economic development of the country is defined: budget filling, financing of environmental protection measures, motivation for innovative activities, for the introduction of resource-saving technologies and the environmental management system, increasing the competitiveness of regions, reducing the level of anthropogenic load on the environment. The main provisions of the normative and legal documents for the regulation of environmental taxation in Ukraine are systematized, the demotivational direction of action of its individual components is determined, which leads to decrease in the incentives of business entities to reduce the man-made load on the environment. Attention is focused on the imperfections of the information provision of research, and the creation of unified information databases is proposed. The need to direct the results of scientific research into the field of their practical implementation has been proven. It is proposed to abandon the symptomatic implementation of environmental taxation tools in favor of deep reform of the environmental taxation system.

Key words: environmental taxation; environmental tax; normative and legal regulation of the environmental taxation system; mechanism of ecological taxation; environmental protection measures; financing of environmental protection measures.

Fig.: 3. References: 18.

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-198-212

УДК 336.71:330.322

JEL Classification: G32; G18; F21; O16

Олександр Вільчинський

здобувач

Державний податковий університет (Ірпінь, Україна);

головний спеціаліст відділу економічного розвитку,

інвестицій та цифрової трансформації

Бучанська міська рада (Буча, Україна)

E-mail: A.Vil4insky@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0410-4732>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена дослідженню сучасних тенденцій державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності. Проведено аналіз капітальних інвестицій як одного з основних цільових показників державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності. Запропоновано схему впливу інструментарію державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності на основні джерела фінансування капітальних інвестицій. У статті розглянуто податкові пільги як інструментарій державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності, що передбачає вплив на фінансовий результат діяльності підприємств. Крім того, здійснено аналіз ефективності застосування такого інструментарію як державні інвестиції та інвестиційні кредити.

Ключові слова: політика; державна фінансова політика; капітальні інвестиції; інвестиційна діяльність; активізація інвестиційної діяльності.

Рис.: 12. Табл.: 2. Бібл.: 7.

Постановка завдання. Аналіз ефективності реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності будемо здійснювати, спираючись на такі два положення:

- у межах цього дослідження осмислення формування та реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності ґрунтується на основі процесно-цільового підходу, що, у свою чергу, передбачає аналіз ефективності впливу інструментарію державної фінансової політики на активізацію інвестиційної діяльності в контексті досягнення поставлених цілей;

- з огляду на те, що під державною фінансовою політикою активізації інвестиційної діяльності ми розуміємо, зокрема, діяльність держави щодо практичної реалізації та оцінки ефективності впливу на активізацію інвестиційної діяльності через фінансовий інструментарій держави, вважаємо за доцільне аналіз ефективності реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності здійснювати в розрізі інструментарію державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним науковим аспектам становлення, функціонування та розвитку державної фінансової політики присвятили такі закордонні та вітчизняні вчені, як С. Л. Брю, Е. Дж. Дональд, Р. Дорнбуш, К. Д. Кемпбелл, Р. Дж. Кемпбелл, К. Р. Макконнелл, Я. Тінберген, С. Фішер, Р. Шмалензі, В. В. Зимовець, В. Г. Дем'янишин,

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Л. О. Дробозіна, Т. І. Єфименко, Ю. М. Коваленко, В. В. Корнєєв, В. П. Кудряшов, Т. В. Майорова, Л. П. Окунева, В. М. Опарін, В. М. Федосов, П. Н. Шуляк, С. І. Юрій, Ф. О. Ярошенко тощо.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність публікацій у межах впливу державної фінансової політики на інвестиційну діяльність, питання щодо сучасних тенденцій реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності залишаються недостатньо вивченими й потребують подальшого вивчення та аналізу. Вищезазначене актуалізує тему та мету роботи.

Мета статті. Метою дослідження є розгляд сучасних тенденцій реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних цільових показників державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності є капітальні інвестиції. Аналіз зміни обсягів капітальних інвестицій в Україні за період 2011 – 2021 рр. засвідчив наявність сталого тренду до їх зростання. Так, за останнє десятиліття обсяг капітальних інвестицій, по суті, подвоївся – від 241,2 млрд грн у 2011 році до 528,8 млрд грн у 2021 році. При цьому основними джерелами фінансування капітальних інвестицій були: власні кошти підприємств і організацій, кошти державного та місцевого бюджетів, кредити банків та інших позик, а також кошти населення на будівництво житла (табл. 1).

Таблиця 1

*Динаміка капітальних інвестицій
за джерелами фінансування за період 2011–2021 рр.*

Назва показника	Значення показника, млрд грн										
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Капітальні інвестиції	241,2	273,2	249,8	219,4	273,1	359,2	448,4	578,7	623,9	419,8	528,8
у тому числі:											
коштів державного бюджету	17,3	16,2	6,1	2,7	6,9	9,2	15,2	22,8	30,8	36,5	48,5
коштів місцевих бюджетів	7,7	8,5	6,7	5,9	14,2	26,8	41,5	50,3	56,4	43,5	44,2
власних коштів підприємств і організацій	147,5	171,1	165,7	154,6	184,3	248,7	310,0	409,5	408,2	279,3	362,6
кредитів банків та інших позик	36,6	39,7	34,7	21,7	20,7	27,1	29,5	44,8	67,2	27,8	26,6
коштів інвесторів-нерезидентів	5,0	4,9	4,2	5,6	8,1	9,8	6,2	1,7	4,6	1,7	0,7
коштів населення на будівництво житла	17,5	22,5	24,0	22,0	31,9	29,9	32,8	34,6	32,4	20,5	28,5
інших джерел фінансування	9,3	10,0	8,0	6,6	6,6	7,4	12,9	14,7	24,0	10,2	17,3

Джерело: складено автором за даними [1].

Компаративний аналіз обсягів і тенденцій змін у динаміці капітальних інвестицій України в розрізі джерел фінансування забезпечив можливість обґрунтування двох узагальнень.

По-перше, обсяг фінансування капітальних інвестицій в Україні за рахунок власних коштів підприємств і організацій у своєму абсолютному значенні дуже суттєво відрізняється від обсягів фінансування капітальних інвестицій з усіх інших джерел (різниця в абсолютних значеннях даних показників становить понад 7 разів).

Наочно одержаний висновок відображено у графічній формі на рис. 1.

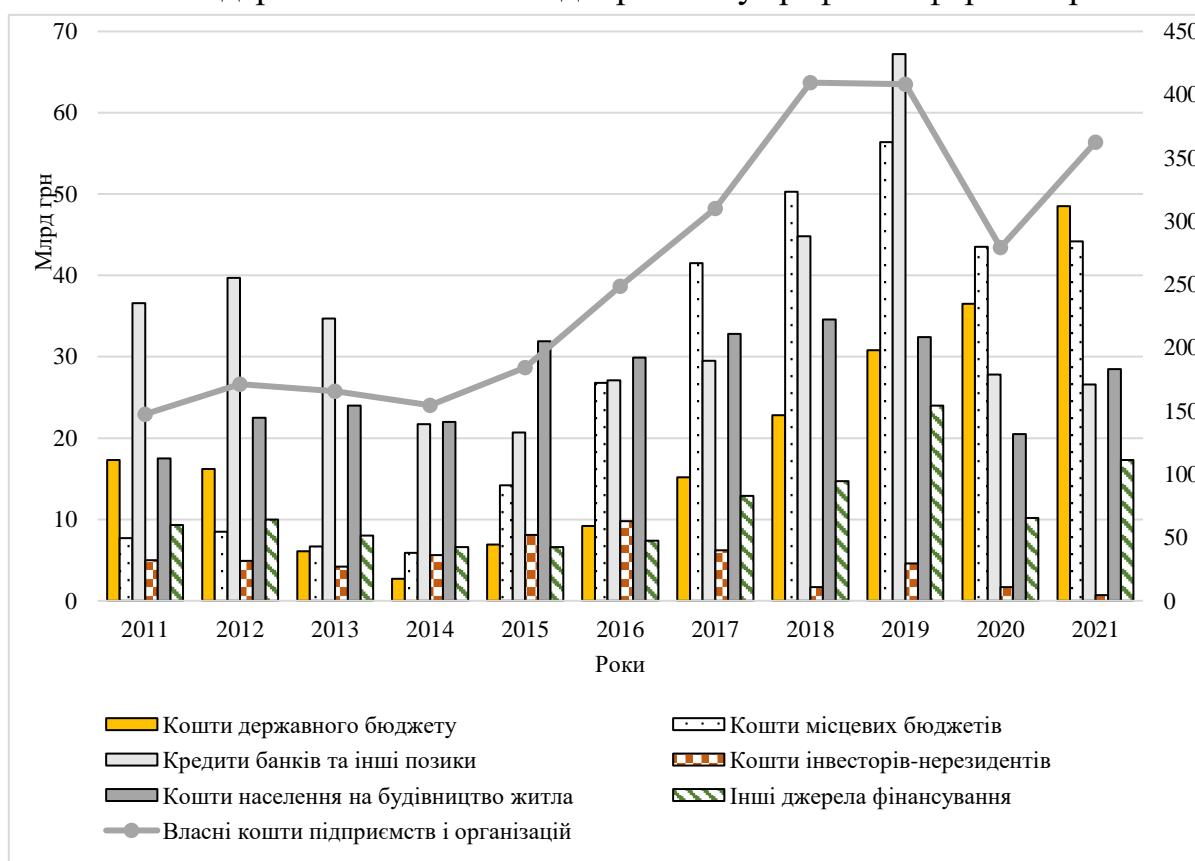

Рис. 1. Динаміка капітальних інвестицій в Україні в розрізі джерел фінансування

Джерело: складено автором на основі [1].

По-друге, аналіз динаміки змін обсягів фінансування капітальних інвестицій в Україні в розрізі джерел дозволив ідентифікувати аналогічність тенденцій між динамікою капітальних інвестицій в цілому (табл. 1), динамікою фінансування капітальних інвестицій за рахунок власних коштів підприємств і організацій (рис. 1) та динамікою фінансування капітальних інвестицій за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів (рис. 2).

Аналіз динаміки структури капітальних інвестицій в Україні у розрізі джерел фінансування засвідчив, що при достатньо динамічній зміні структури капітальних інвестицій в Україні основними джерелами фінансування

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

капітальних інвестицій були власні кошти підприємств і організацій, кошти державного та місцевого бюджетів, кредити банків та інших позик, а також кошти населення на будівництво житла.

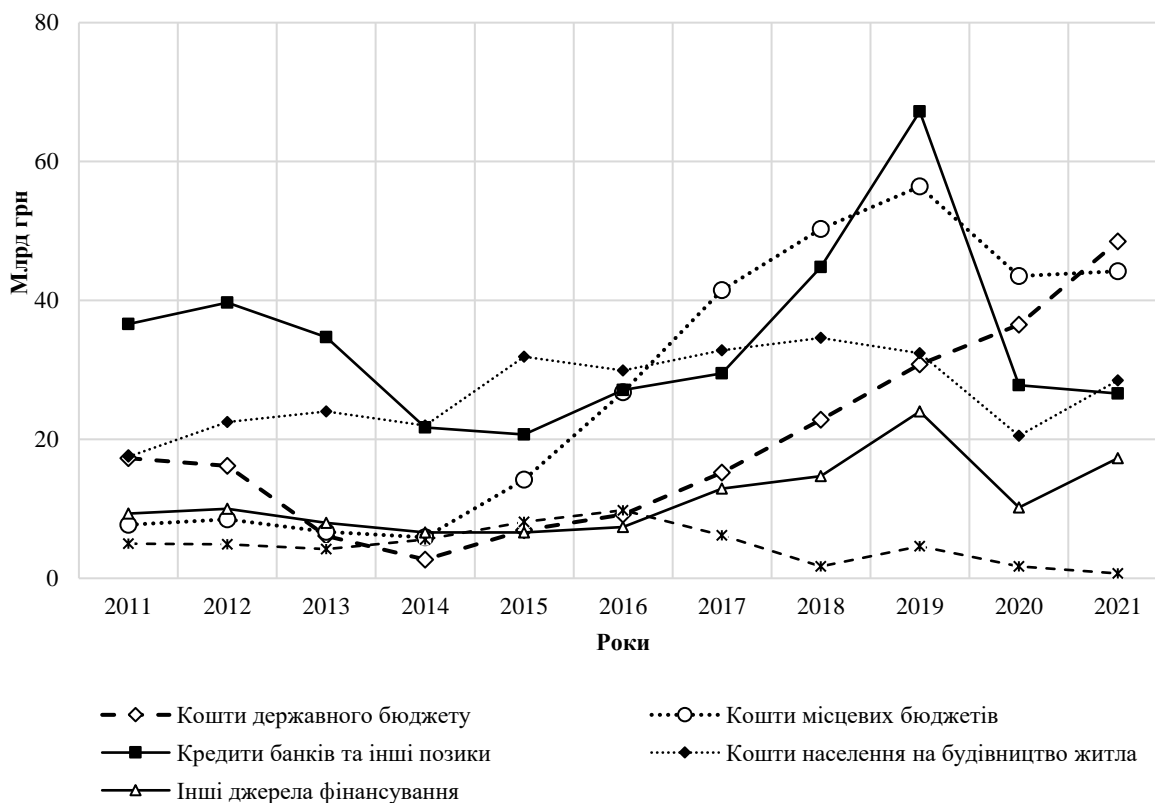

Рис. 2. Динаміка обсягів фінансування капітальних інвестицій в Україні з різних джерел (без власних коштів підприємств і організацій)
Джерело: складено автором на основі [1].

При цьому в останні роки спостерігається чітке виокремлення двох ключових джерел фінансування капітальних інвестицій – власних коштів підприємств і організацій та коштів зведеного бюджету держави.

Охарактеризувавши капітальні інвестиції як цільових показник державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності перейдемо на дослідження фактичного стану ефективності практичного впливу інструментарію державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності на основні джерела фінансування капітальних інвестицій в Україні (рис. 3).

Прибуток як джерело фінансування капітальних інвестицій власними коштами підприємств і організацій є позитивним фінансовим результатом діяльності суб'єктів господарювання.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Рис. 3. Схема впливу інструментарію державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності на основні джерела фінансування капітальних інвестицій

Джерело: складено автором на основі [6].

Аналіз динаміки фінансового результату діяльності підприємств України засвідчив наявність достатньо суттєвих коливань у обсягах фінансових результатів прибуткових і збиткових підприємств України, особливо після 2013 року (рис. 4).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

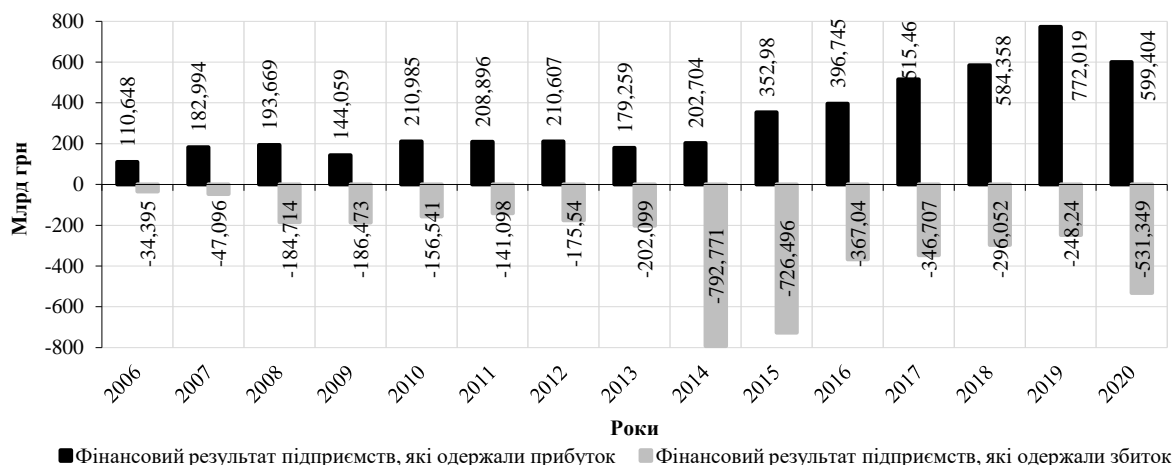

Рис. 4. Динаміка фінансового результату діяльності прибуткових та збиткових підприємств України

Джерело: складено автором на основі [1].

І незважаючи на те, що частка прибуткових і збиткових підприємств в Україні є порівняно стабільною, динаміка фінансового результату та рентабельності діяльності підприємств України загалом характеризується відсутністю сталої тенденції та динамічними різновекторними змінами: від 1,8 відсотків рентабельності діяльності суб'єктів господарювання у 2011 році до мінус 14,2 відсотків у 2014 році та до 7,6 відсотків рентабельності діяльності підприємств у 2019 році (рис. 5).

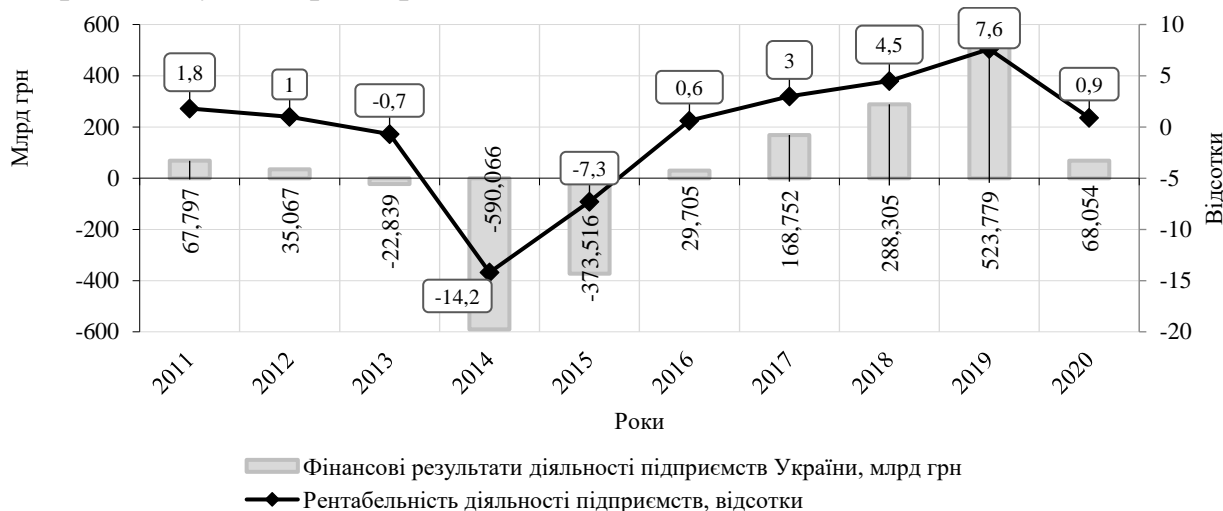

Рис. 5. Динаміка фінансового результату діяльності підприємств України
Джерело: складено автором на основі [1].

При цьому порівняння суми прибутку прибуткових підприємств України та амортизаційних відрахувань з обсягом капітальних інвестицій, профінансованих за рахунок власних коштів підприємств і організацій засвідчив, що за період 2011-2020 років, при аналогічному тренді зростання абсолютних значень даних показників, стрімко збільшується розмір власних коштів підприємств і організацій, які використовуються не на інвестиційні цілі (рис. 6).

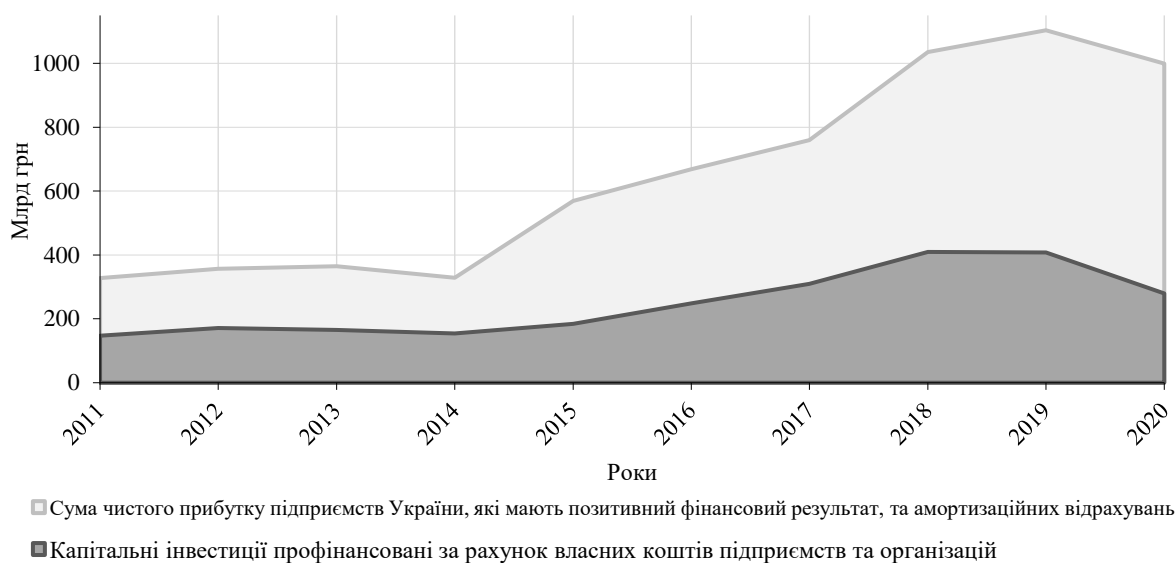

Рис. 6. Динаміка наявності власних коштів підприємств і організацій України та їх вкладення у капітальні інвестиції
Джерело: складено автором на основі [1].

У цьому контексті варто відзначити, що зростають не лише абсолютні значення власних коштів підприємств і організацій, які використовуються не на інвестиційні цілі, а й частка власних коштів підприємств та організацій України, які використані не на інвестиційні цілі в загальному обсязі власних коштів підприємств та організацій України (рис. 7).

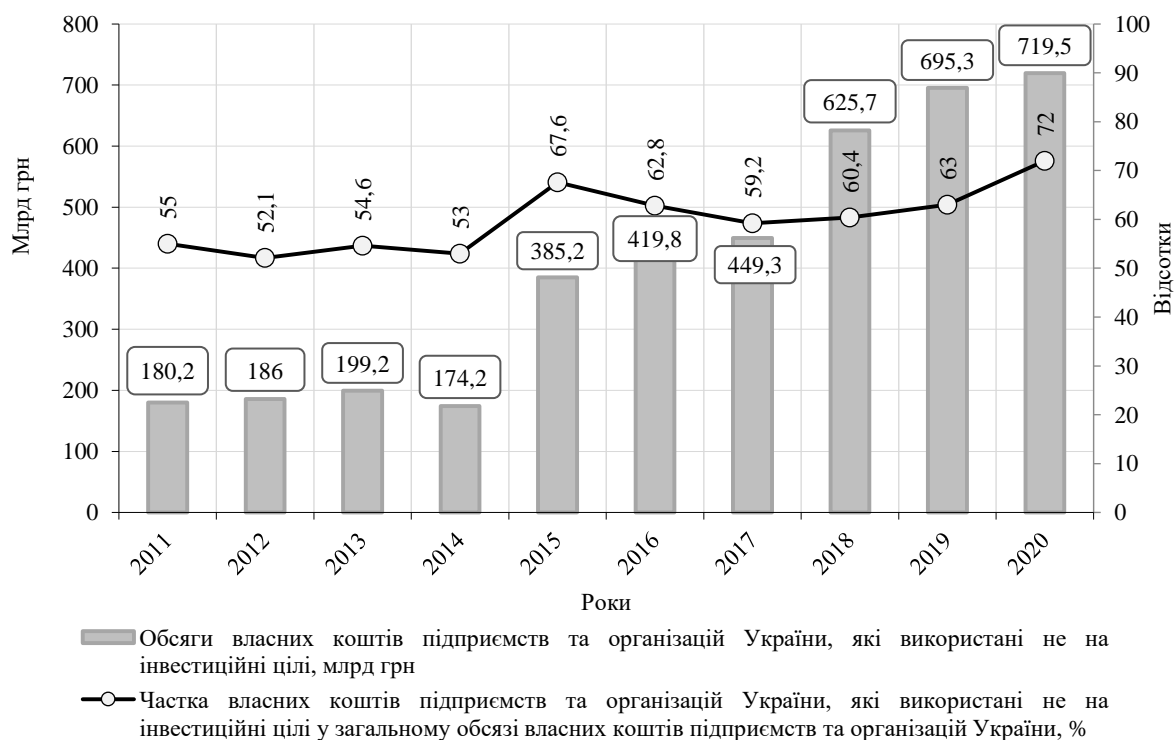

Рис. 7. Динаміка обсягів власних коштів підприємств і організацій України, які використані не на інвестиційні цілі
Джерело: складено автором на основі [1].

Така ситуація свідчить про наявність ресурсів, які потенційно можуть бути інвестиціями, але ними не стають. Тобто можна зробити висновок, що інструментарій державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності, який спрямовує свою управлінську дію на власні кошти підприємств і організацій (податкова амортизація та податкові пільги), забезпечує зростання абсолютних значень власних коштів підприємств і організацій, але при цьому недостатньо ефективно стимулює їх трансформацію в інвестиції.

Враховуючи, що основним інструментарієм державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності, який передбачає вплив на фінансовий результат діяльності підприємства, є податкові пільги, розглянемо їх більш детально. При цьому вважаємо за доцільне акцентувати увагу, по-перше, на всіх податкових пільгах загалом, а по-друге, на пільгах з податку на прибуток підприємств, які, по суті, повинні здійснювати суттєвий вплив на розмір фінансового результату діяльності суб'єктів господарювання.

Аналіз динаміки обсягів наданих податкових пільг в Україні в цілому та з податку на прибуток зокрема засвідчив наявність відмінних тенденцій. Відтак, загальний обсяг податкових пільг з 2013 року постійно зростає. У той же час розмір податкових пільг з податку на прибуток суттєво коливаючись знаходиться відносно на одному рівні (рис. 8).

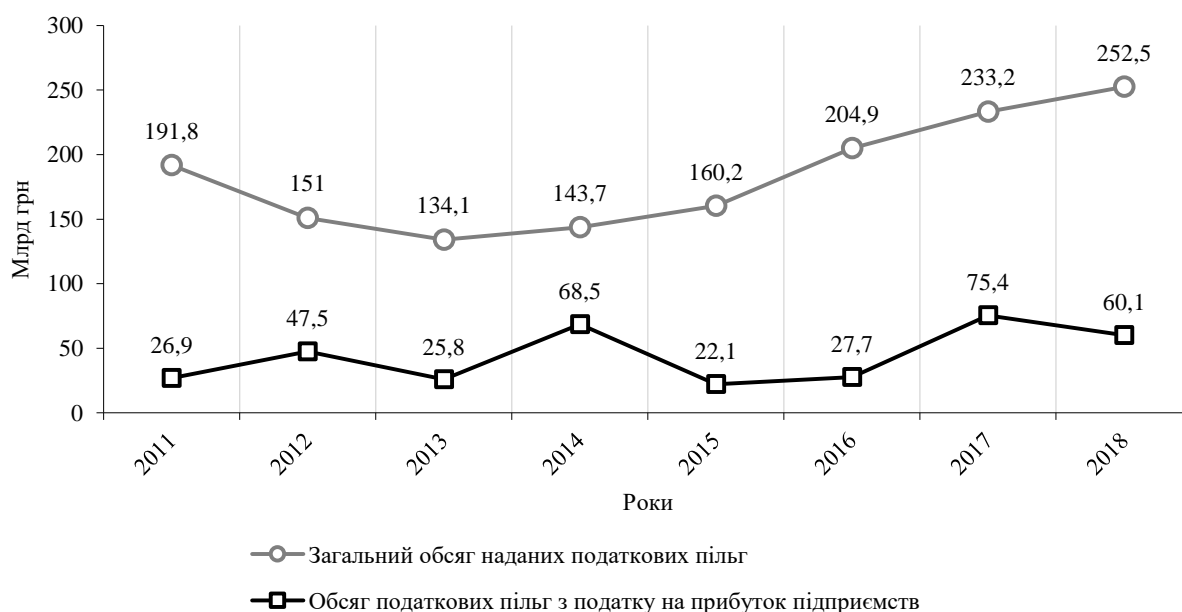

Рис. 8. Динаміка обсягу наданих податкових пільг України
Джерело: складено автором на основі [3].

Компаративний аналіз обсягів капітальних інвестицій, обсягів капітальних інвестицій, профінансованих за рахунок власних коштів підприємств і організацій, та обсягів власних коштів підприємств і організацій України, які використані не на інвестиційні цілі, з динамікою обсягу наданих податкових пільг з податку на прибуток підприємств в Україні, темпів приросту наданих податкових пільг з податку на прибуток підприємств в Україні,

обсягів наданих податкових пільг з податку на прибуток підприємств в Україні, темпів збільшення втрат бюджету від надання податкових пільг з податку на прибуток підприємств в Україні, забезпечив отримання результатів, представлених на рис. 9.

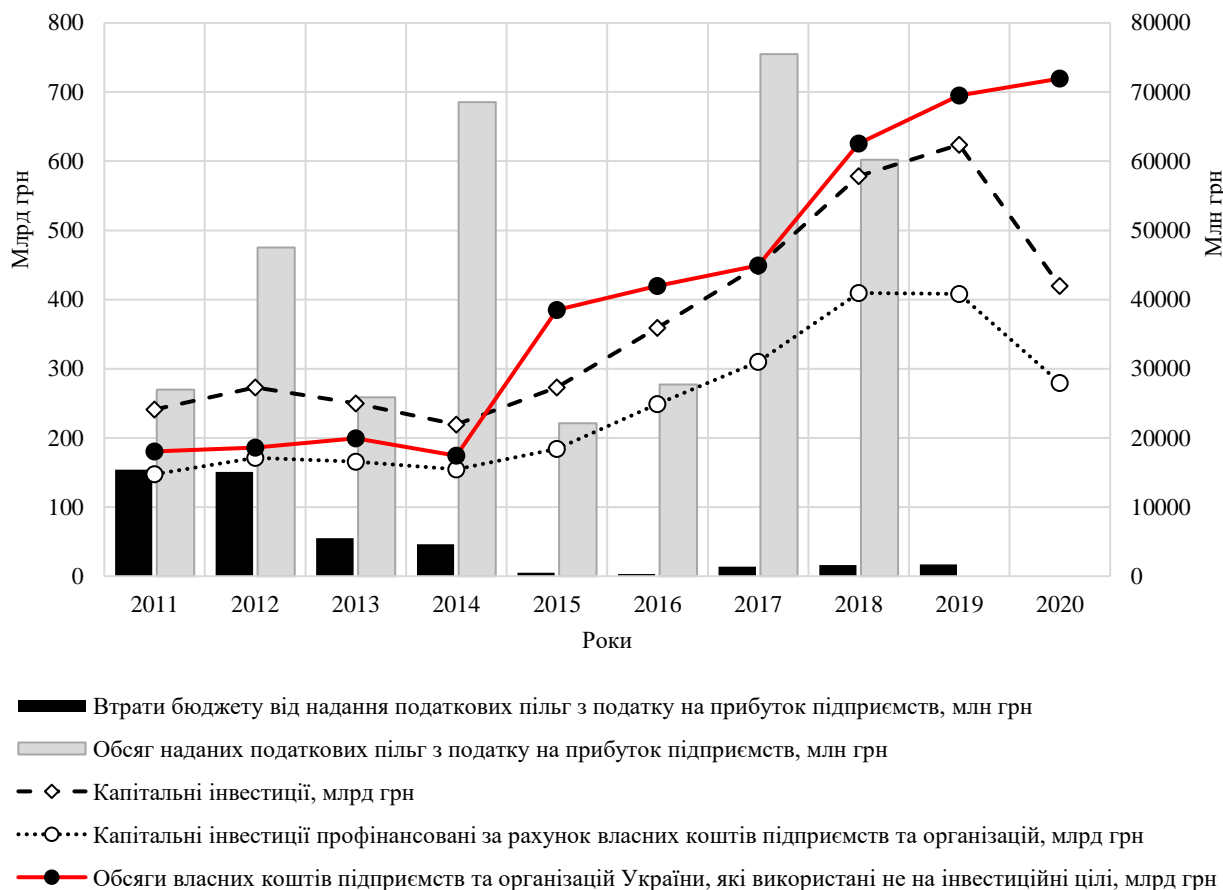

Рис. 9. Динаміка обсягів податкових пільг з податку на прибуток підприємств та капітальних інвестицій в Україні
Джерело: складено автором на основі [1; 3].

З рисунку 9 стає очевидним, що тенденція змін у динаміці обсягів капітальних інвестицій, обсягів капітальних інвестицій, профінансованих за рахунок власних коштів підприємств і організацій, та обсягів власних коштів підприємств і організацій України, які використані не на інвестиційні цілі, є: по-перше, подібною до тенденції змін у динаміці обсягів наданих податкових пільг з податку на прибуток підприємств; по-друге, оберненою до обсягів витрат бюджету від надання податкових пільг із податку на прибуток підприємств в Україні.

Дослідивши фактичний стан реалізації впливу державної фінансової політики на активізацію інвестиційної діяльності через податкові пільги, перейдемо до аналізу ефективності застосування такого інструментарію як державні інвестиції.

Державні інвестиції являють собою видатки Зведеного бюджету України, які вкладаються в економіку країни. Цілком зрозуміло, що обсяги таких видатків суттєво залежать від загальної частки перерозподіленого валового внутрішнього продукту через сектор загального державного управління. Рівень даного показника необхідно оцінювати у співвідношенні до моделі соціально-економічного розвитку, яка використовується в державі (табл. 2).

Таблиця 2

Орієнтовний рівень перерозподілу ВВП через сектор загального державного управління в розрізі макроекономічних моделей соціально-економічного розвитку держави

Модель соціально-економічного розвитку держави	Орієнтовний рівень перерозподілу ВВП через сектор загального державного управління, %
Англосаксонська (ліберальна) модель	40–50
Південноєвропейська (рудиментарна) модель	40–50
Континентальна (консервативна) модель	45–55
Скандинавська (соціал-демократична) модель	50–60

Джерело: складено автором.

При цьому «соціально орієнтовані моделі забезпечує вищий рівень справедливості й рівномірніший розподіл індивідуального споживання між населенням країни, але потребують вищого рівня фіскального навантаження на економіку. Ліберальні моделі стимулюють ініціативу у секторі нефінансових корпорацій, є сприятливими для розвитку сектору фінансових корпорацій і ринкових механізмів трансформації заощаджень в інвестиції.

Таким чином, вплив фіскальної політики на економічний розвиток лише за критерієм рівня державного перерозподілу ВВП оцінити неможливо. Принциповим моментом є не лише форма економічної моделі, але й інституціональні чинники та політичні умови її реалізації. Йдеться про те, що і при ліберальній, і при соціально орієнтованій моделі ключовим параметром повинна бути вартість держави як такої, або яку частину доходу привласнюють чиновники сектора загальнодержавного управління у прямій та прихованій формі й використовують для власного споживання» [6, с. 9].

В Україні використовується скандинавська (соціал-демократична) модель економічного розвитку. Але при цьому частка перерозподілу валового внутрішнього продукту через сектор загального державного управління з незначними коливаннями знаходиться на рівні 40 % (рис. 10).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

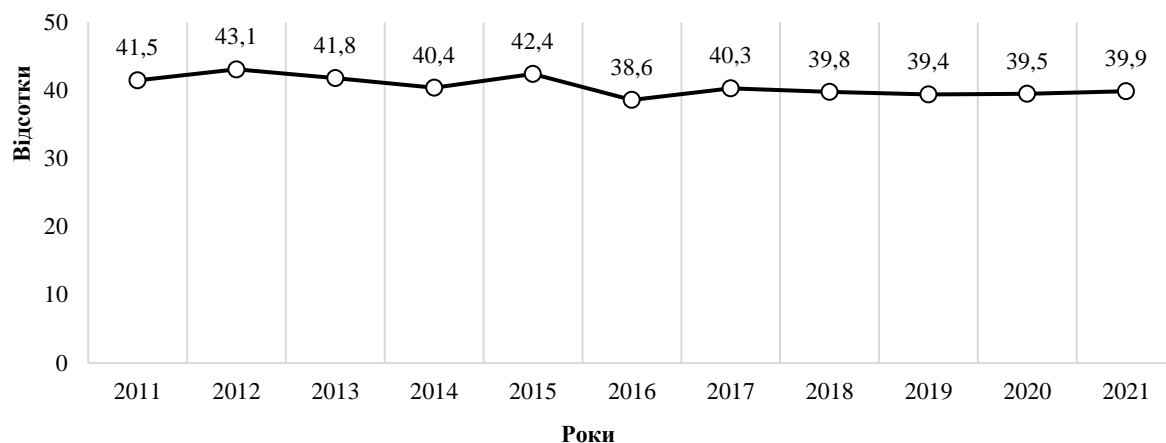

Рис. 10. Динаміка частки перерозподіленого ВВП через сектор загального державного управління в Україні
Джерело: складено автором на основі [1; 2].

Такий рівень перерозподілу валового внутрішнього продукту через сектор загального державного управління не відповідає скандинавській (соціал-демократичній) моделі економічного розвитку України. Основні причини цього криються в неспроможності «суспільства контролювати витрати держави на предмет їхньої відповідності завданням підвищення добробуту» [6, с. 15-16].

За таких умов небезпечними є ризики зростання «витрат на утримання держави, що не збільшують рівня добробуту населення» [6, с. 15-16].

Аналіз динаміки видатків Зведеного бюджету України за економічною бюджетною класифікацією дозволив ідентифікувати загальну стратегію, що використовується у бюджетній політиці України: домінування поточних видатків, спрямованих на вирішення нагальних проблемних питань соціально-економічного спрямування. За такої ситуації, коли рівень капітальних видатків за останні 10 років не перевищував рівня 12 %, логічним є висновок, що державні інвестиції як інструмент державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності використовується не ефективно. Отже, висновок Майорової Т. В., який вона сформулювала у 2013 році: «державні (бюджетні) кошти на відміну від інших джерел (власних і кредитів банків) за останні десять років не стали для економіки України дієвим важелем активізації інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання» [7, с. 188], є актуальним і сьогодні у 2022 році.

Наступним інструментом державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності є інвестиційні кредити. Аналіз кредитування інвестиційної діяльності в Україні засвідчив суттєву відмінність тенденцій змін у динаміці обсягів капітальних інвестицій та кредитів, що надані нефінансовим корпораціям депозитними корпораціями (крім Національного банку України) (рис. 11).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

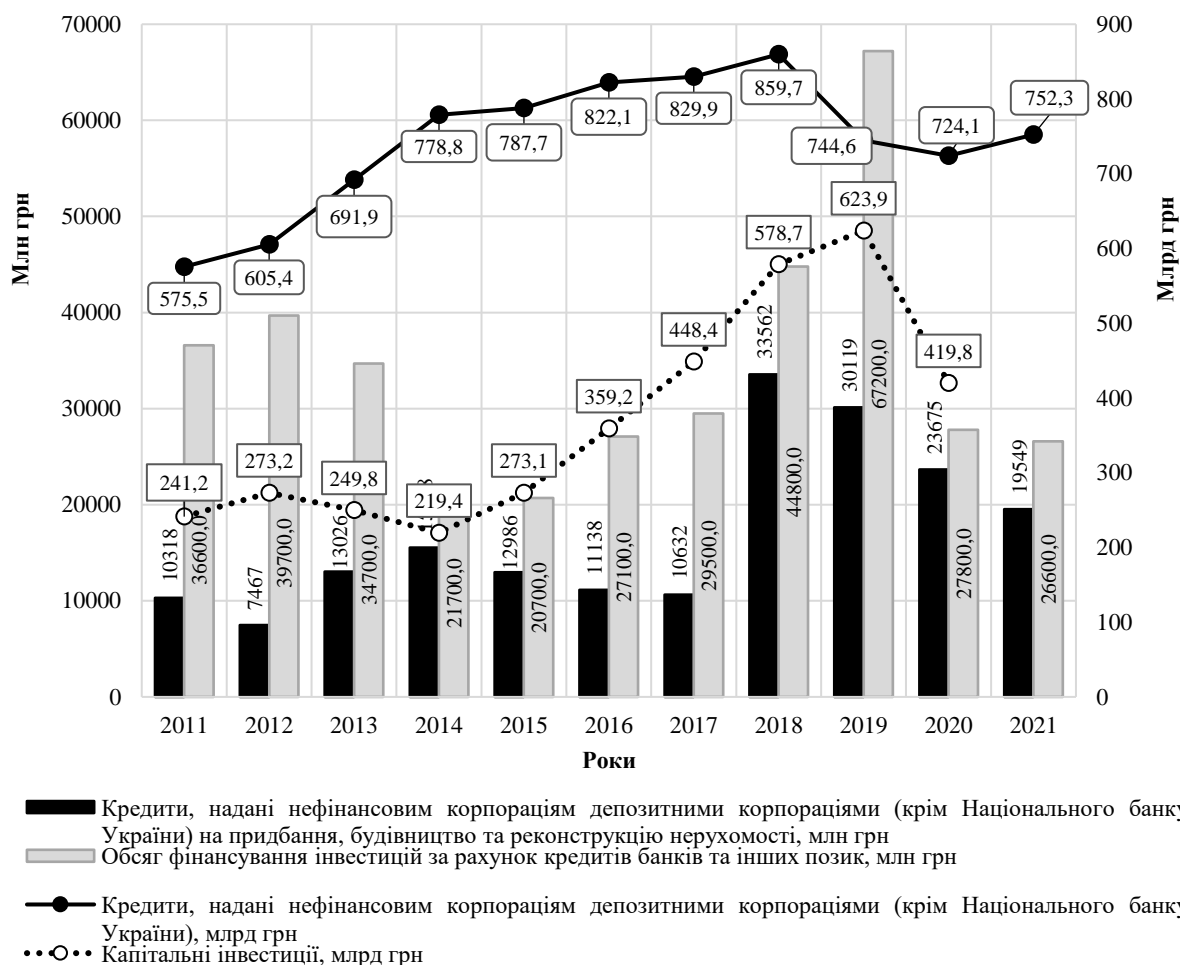

Рис. 11. Динаміка кредитування інвестиційної діяльності в Україні
Джерело: складено автором на основі [4].

Основними причинами такої ситуації є:

1) зовсім незначна частка кредитів, що надані нефінансовим корпораціям депозитними корпораціями (крім Національного банку України) на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості у загальному обсязі кредитів, наданих нефінансовим корпораціям депозитними корпораціями (крім Національного банку України), яка за останні 10 років не перевищувала 4 відсотків;

2) частка кредитів, виданих нефінансовим корпораціям депозитними корпораціями (крім Національного банку України) з терміном погашення більше 5 років є дуже низькою;

3) висока вартість кредитів, яка суттєво перевищує рівень рентабельності діяльності суб'єктів господарювання.

З цього приводу зазначимо, що Майорова Т. В. у 2013 році у монографії «Інвестиційний процес і фінансово-кредитні важелі його активізації в Україні» зазначала: «висока вартість кредитування робить банківські ресурси для підприємств не вигідними» [7, с. 132]. З того часу пройшло майже 10 років. Ситуація, по суті, не змінилася.

Окремо проаналізуємо обсяги фінансування капітальних інвестицій за рахунок коштів інвесторів-нерезидентів (рис. 12).

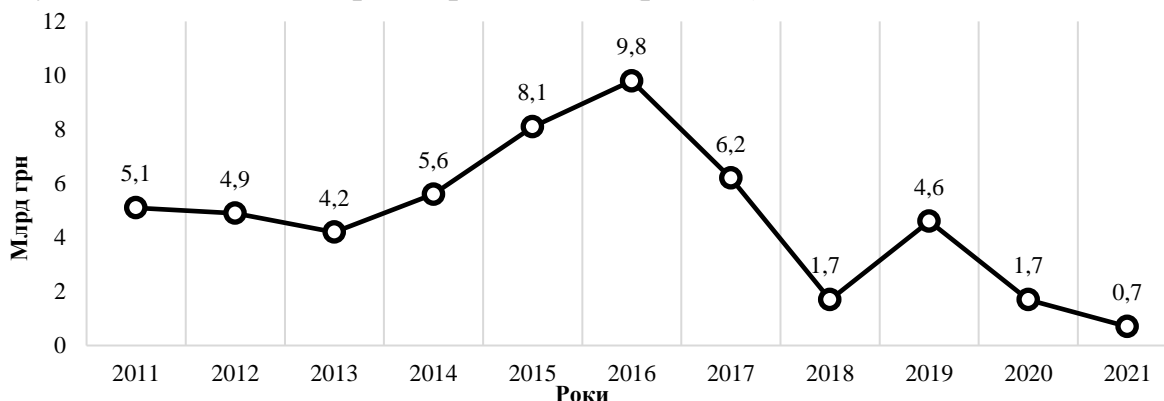

Рис. 12. Динаміка обсягів фінансування капітальних інвестицій за рахунок коштів інвесторів-нерезидентів

Джерело: складено автором на основі [1].

Негативна тенденція змін у динаміці абсолютних значень обсягів фінансування капітальних інвестицій за рахунок коштів інвесторів-нерезидентів підтверджується низькою частка фінансування капітальних інвестицій за рахунок коштів інвесторів-нерезидентів, яка за останні 10 років не перевищувала 8 %. Основними причинами такого низького рівня залученості інвесторів-нерезидентів до активізації інвестиційної діяльності є несприятливий інвестиційний клімат, на який суттєвий негативний вплив здійснює війна.

Узагальнюючи аналіз ефективності реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності зазначимо, що «немає і не може бути доброї чи поганої фінансової політики як такої та важелів її впливу на розвиток суспільства. Оцінювання її має показати, наскільки вона відповідає вимогам часу і дає змогу досягати намічених цілей розвитку суспільства» [7, с. 89].

Майорова Т. В. у 2013 році зазначала, що «фінансово-економічна криза 2008 – 2009 років відіграла для України роль катализатора модернізації, спонукавши до усвідомлення необхідності зміни моделі економічного розвитку. Склалася сприятливі умови для відмови від популістських мотивів економічної політики держави та відновлення сприйняття довгострокових цілей сталого розвитку» [7, с. 86]. Фактичний стан фінансової політики держави свідчить, що вислів Майорової Т. М., який наведений вище, можна без втрати змісту повторити і сьогодні, змінивши фразу «фінансово-економічна криза 2008–2009 років» на фразу «російсько-Українська війна 2014 – ... років».

Висновки і пропозиції. За результатами аналізу ефективності реалізації державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності отримано наступні висновки:

1) податкова амортизація та податкові пільги здійснюють вплив на активізацію інвестиційної діяльності, проте ефективність цих інструментів державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності не можна

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

вважати високою в умовах фактичного зростання обсягів власних коштів підприємств і організацій, які використовуються не на інвестиційні цілі;

2) державні інвестиції в Україні є недостатньо ефективними у контексті активізації інвестиційної діяльності через суттєве домінування поточних видатків Зведеного бюджету України над капітальними;

3) інвестиційні кредити у вітчизняній практиці державної фінансової політики активізації інвестиційної діяльності використовуються неефективно (через низьку частку кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості у загальному обсязі кредитів, домінування поточних кредитів на довгостроковими та високий рівень вартості кредитів, який суттєво перевищує рівень рентабельності діяльності підприємств) і не здійснюють суттєвий вплив на інвестиційні процеси в країні.

Список використаних джерел

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Звітність Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>.
3. Офіційний сайт Державної податкової служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tax.gov.ua>.
4. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua>.
5. Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України : монографія / за ред. В. Г. Дем'янишина. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 464 с.
6. Зимовець В. В. Державна фінансова політика економічного розвитку / НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 356 с.
7. Майорова Т. В. Інвестиційний процес і фінансово-кредитні важелі його активізації в Україні : монографія. К. : КНЕУ, 2013. 332 с.

References

1. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Zvitnist Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy [Reporting of the State Treasury Service of Ukraine]. <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>.
3. Ofitsiyni sait Derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy [Official website of the State Tax Service of Ukraine]. <http://tax.gov.ua>.
4. Ofitsiyni sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Official website of the National Bank of Ukraine]. <http://bank.gov.ua>.
5. Demianyshyn, V.G. (2014). *Finansova polityka investytsiynno-innovatsiynogo rozvutky* [Financial policy of investment and innovation development of Ukraine]. TNEU.
6. Zymovets, V.V. (2010). *Dergavna finansova polityka ekonomichnogo rozvytky* [State financial policy of economic development].
7. Mayorova, T.V. (2013). *Investytsiyni protses i finansovo-kredytni vazheli yoho aktyvizatsii v Ukraini* [Investment process and financial and credit levers of its activation in Ukraine]. KNEU.

Отримано 06.02.2023

UDC 336.71:330.322

Oleksandr Vilchynskyi

PhD student, State Tax University,
Chief Specialist of the Department of Economic Development,
Investment and Digital Transformation, Bucha City Council (Bucha, Ukraine)
E-mail: A.Vil4insky@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0410-4732>

CURRENT TRENDS IN THE IMPLEMENTATION OF THE STATE FINANCIAL POLICY OF INTENSIFICATION OF INVESTMENT

The article is concerned with studying the current trends in the State financial policy of intensification of investment. The analysis of capital investments as one of the main target indicators of the State financial policy of activation of investment activity is carried out. The scheme of influence of the instruments of the state financial policy of activation of investment activity on the main sources of financing of capital investments is proposed.

The article considers tax incentives as an instrument of the State financial policy of activation of investment activity, which provides for the impact on the financial result of enterprises.

In addition, the efficiency of using such instruments as public investment and investment loans is analyzed.

It is established that tax depreciation and tax benefits have an impact on the intensification of investment activity, but the effectiveness of these instruments cannot be considered high in the context of actual growth of own funds of enterprises and organizations that are used for other purposes than investment; public investment is not sufficiently effective in the context of intensifying investment activity due to the significant dominance of current expenditures of the Consolidated Budget of Ukraine over capital expenditures; investment loans in the domestic practice of the State financial.

Keywords: *policy; state financial policy; capital investments; investment activity; activation of investment activity.*

Fig. 12. Table: 2. References: 7.

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-213-225

UDC 336.76

JEL Classification: R31; R33

Yuriy Petrushenko

Doctor of Economics, Professor,
Head of the International Economic Relations Department,
Sumy State University (Sumy, Ukraine)

E-mail: y.petrushenko@biem.sumdu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9902-7577>. SCOPUS ID: [56446845900](https://orcid.org/0000-0001-9902-7577)

Inessa Yarova

PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International Economic Relations,
Sumy State University (Sumy, Ukraine)

E-mail: i.yarova@biem.sumdu.edu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9840-131X>

SCOPUS ID: [57221163439](https://orcid.org/0000-0001-9840-131X)

Anna Karas

Master of International Business, Department of Business Economics and Management
Sumy State University (Sumy, Ukraine)

E-mail: anna.v.karas@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1837-8684>

ECONOMIC NATURE OF THE “BUBBLE” IN THE INTERNATIONAL REAL ESTATE MARKET

The article is aimed at studying the economic nature and origin of the real estate bubble, its financial and economic impact, and the relevant consequences and risks for international real estate markets. The article also notes that during the boom period, the increase in supply is driven by the growth of demand for real estate from end users (the real sector of the economy), and during the bust period - by the growth of demand from investors. The oversupply in the market during the period of market saturation is largely due to the investment in real estate that preceded it during the boom. During this period, real estate is no longer seen as a real asset, but rather as a financial asset that generates income without regard to its connection to the real economy. This, together with rising household incomes and increased mortgage lending, led to the emergence of real estate bubbles.

A real estate bubble is defined as a sharp increase in prices and market turnover in the real estate market caused by a significant increase in demand (including speculative demand for the purpose of further sale). The factors contributing to the emergence of the real estate bubble have been identified as follows: sustained high rates of economic growth; high rates of growth of household incomes; increased availability of mortgage lending (lower requirements for borrowers); increased availability of construction lending; and increased investment in real estate.

Keywords: real estate market; real estate bubble; mortgage lending; real estate overheating; price boom; investments.

References: 25.

Target setting. The full functioning of a market economy is impossible without the real estate market, as it has a significant impact on numerous economic processes, primarily on savings, accumulation and investment. The transformation of the global real estate market in recent years has been driven by both general economic factors (e.g. high growth rates in a number of developing countries) and special factors (growing needs for infrastructure renewal in developed

countries, large-scale privatisation in a number of European countries). The real estate market is an important component of the national economies of the EU member states, as it is closely linked to the formation of common markets for goods, services, labour and capital. During periods of market recovery, an increase in supply is associated with an increase in demand for real estate from the real sector of the economy, and during periods of recovery - with an increase in demand from investors. From this perspective, real estate is viewed as a financial asset that generates income. Together with rising household incomes and increased mortgage lending, this leads to the formation of real estate bubbles.

Actual scientific research and issues analysis. The economic interest in real estate arose due to the need to determine its value in the process of privatisation and mortgage, which stimulated the study of the entire system of economic relations. The mass privatisation process resulted in a change in the ownership of enterprises, and a large number of real estate objects, including buildings, structures and premises, appeared on the market, which gave rise to the emergence and development of the primary real estate market. Today, Ukraine is just beginning to develop a special area of economic study of the processes taking place in the real estate market, in particular, the economics of bubbles and their impact on the real estate market. This issue has been studied by such foreign scholars as DiPasquale D., Wheaton, W. C., Ring, A., Kaklauskas, A. Zavadskas, E.K., Bardauskienė, D., Dargis, R., Lee, S. Levine, Sheen S. and Zajac, Edward J. [1-5]. Among the Ukrainian economists whose works investigate the economic nature of real estate and the peculiarities of its market circulation, the following specialists can be distinguished: Baranovskyi O.I., Galenko, O.M., Rizva, L.A., Kryvovyazyuk, I.V., and Yevchuk, A.V., Duginets G.V., Aliev R.A. [6-9].

Uninvestigated parts of general matters defining. The processes of real estate market revitalisation and structuring determine the directions of influence on both productive forces of the region, as well as on individual components and processes. The absence of obvious and significant results of the study of the impact of the real estate market on the development of productive forces (natural, material, labour, organisational and information resources) is, first of all, evidence of insufficient justification of the procedure for diagnosing this market at different stages of its evolution. In particular, the systemic risks, causes and consequences of the impact of bubbles on global real estate markets, including the use of the term "overheated" in the domestic real estate market, are not sufficiently investigated.

The research objective. The purpose of the article is to study the economic nature of the real estate bubble by analysing trends in the international real estate market.

The statement of basic materials. The real estate market is an important component of the national economies of the EU member states, as it is closely linked to the formation of common markets for goods, services, labour and capital. The European property market is very attractive for new players. But it is a

very specific market - each country has its own nuances that need to be understood. Therefore, the easiest way to enter these markets is to find a local partner who, firstly, can provide its legal entity status, secondly, provide protection against financial risks, and thirdly, understand the procedure for participating in tenders. This symbiosis creates a very convenient combination for optimal cooperation between companies [9]. For example, the Polish market is the most attractive, as the country's real estate segment is developing rapidly. Infrastructure projects are being built, including bridges, roads and railways, commercial property, etc. The German market is more challenging as it is characterised by slow growth and high competition. The Swedish market is growing slowly. The Norwegian market is growing very fast due to the construction of public and infrastructure projects such as power plants and bridges. Romania and Bulgaria are not developing very much at the moment, but may grow quite rapidly in the next 2-3 years. The negative factors that characterise these markets are low prices and high competition. The situation in the Asia-Pacific market is different [9-12]. Given the overall economic growth and development of the region, it is expected to have a favourable investment climate for investors in the future. In the EU member states, there are general trends in the development of national real estate markets: an increase in the number of sales transactions (respectively, an increase in property values and yields on real estate investments) or a decrease in real estate market activity (a decrease in the number of sales transactions, property values and yields on real estate investments) [9].

CBRE's research shows that private capital in the real estate sector is estimated to reach around USD 53 billion in 2018-2021 [13]. Oxford Economics predicts that over the next 15 years, approximately 70% of the construction sector's growth will come from countries such as China, India and Indonesia, the UK, Mexico, the US and Canada. The forecast particularly highlights the rapid growth of the real estate market in India, which is driven by the country's rapid urbanisation. To meet the growing demand, India is expected to build at least 170 million homes over the next 15 years. According to international experts from Global Construction Perspectives and Oxford Economics [14], the global construction sector will grow by 85% in 2030 compared to 2018 and reach USD 17.5 trillion. This forecast is based on the fact that due to the ongoing industrialisation of the national economies of Southeast Asia and the recovery of the US economy, after a sharp decline during the financial crisis, the global construction services market will grow faster than the volume of changes in global GDP.

The difficult economic situation in Western Europe will lead to a decline in the construction market in the medium term compared to its peak in 2007, as the decline in the number of working-age population in 2025 may reduce demand in the European office and warehouse property market. At the same time, construction of social infrastructure (hospitals, clinics, etc.) will increase as the population ages and social standards improve [14].

For more than 20 years, the international consulting company Jones Lang LaSalle and its LaSalle Investment Management division have been conducting a systematic assessment of more than 100 international real estate markets using the Global Real Estate Transparency Index [15]. Thus, according to the latest ranking, the top 10 countries (markets with a high level of transparency) account for 75 % of the volume of global investment transactions in the commercial property sector.

It is worth noting that the analysis of the dynamics of changes in the ranking proves the need to introduce technologies to stimulate the transition of semi-transparent markets to full transparency. The top 20 countries in terms of the use of digital technologies in real estate, according to the 2022 ranking, include (sequentially from 1st to 20th place) the United States, the Netherlands, Canada, Australia, Switzerland, Spain, France, Ireland, Portugal, Italy, New Zealand, Sweden, Brazil, Japan, the UAE - Dubai, Taiwan, Germany, Mexico, the UAE - Abu Dhabi, South Korea [15].

However, the introduction of modern technology is particularly attractive in semi-transparent and opaque markets where traditional data sources are not available. In particular, the countries with the most transparent real estate markets include: The UK, the US, France, Australia, Canada, the Netherlands, Ireland, Sweden, Germany and New Zealand. The countries with the least transparent real estate markets are Lebanon, Iran, Côte d'Ivoire, Algeria, Senegal, Honduras, Tanzania, Dominican Republic, Iraq, Guatemala, Ethiopia [16]

In a boom period, an increase in supply is driven by an increase in demand for property from end users (the real sector of the economy), and in a bust period, by an increase in demand from investors. Oversupply in the market during the period of market saturation is largely due to the investment in real estate that preceded it during the boom phase. During this period, real estate is no longer seen as a real asset, but rather as a financial asset that generates income, without regard to its link to the real economy. This, together with rising household incomes and increased mortgage lending, has led to the emergence of real estate bubbles.

A real estate bubble is a sharp increase in prices and market turnover in the real estate market caused by a significant increase in demand (including speculative demand for the purpose of further sale).

The factors contributing to the emergence of a bubble in the market are as follows: sustained high economic growth; high growth rates of household incomes; increased availability of mortgage lending (lower requirements for borrowers); increased availability of construction lending; and increased investment in real estate.

From an economic point of view, a bubble is quite difficult to identify, as there are certain conceptual problems that complicate its economic interpretation [17, 18]. A bubble is also defined as a period of time that starts from a significant low to a significant high and is characterised by a prolonged rise in prices followed by a crash or significant fall [6, 17, 18].

A real estate bubble is one of the types of economic bubbles that periodically arise in local or global real estate markets. It is characterised by a rapid increase in the value of real estate until it reaches an unacceptable level in relation to income and other economic elements [6]. This "bubble" materialises in excessive growth of real estate prices as a speculative financial asset and a means of saving, which far exceeds its real value and natural demand associated with the movement of the population; this is largely due to leverage: bank loans to real estate buyers, direct investments of banks and other financial institutions in real estate, the source of which is ultimately debt (real estate portfolios, equity and shares of corporate structures that own real estate) [6,18]. So, this phenomenon is associated with the unreasonably high value of assets such as real estate, stocks and raw materials. When financial bubbles occur, the link between prices and the "underlying situation" in the market is broken. Despite the widespread use of the term "bubble", it does not have a clear mathematical definition. One group of scholars argues that a bubble should be considered to have formed if prices rise by 15% in a relatively short period of time compared to previous record highs. According to the second option, the amounts involved in real estate transactions must increase by at least 19% over a two-year period [6].

According to experts [6, 17 - 19], a real estate bubble can be recognised by *the following signs*: first, the price of a property is overvalued if it is one hundred times its rental value; second, a loss of relative liquidity (when everything is liquid). In other words, the bubble is rounded off unevenly: it swells in the most popular sector, gradually approaching illiquidity. Moreover, as it inflates from liquid to illiquid, it deflates in the opposite order. "Bubbles" don't just inflate when the economic environment is favourable, they are ahead of it. The essence of this phenomenon is the belief that "you need to buy and hold, because tomorrow it will be more expensive". But if expectations outstrip real economic success, the bubble is doomed. It can deflate or even burst.

The real estate price boom has resulted in a significant portion of the debt-based assets of banks and other financial institutions across the country being invested in real estate, resulting in excessive concentration of credit, interest rate and market risks. As a result, banks and other financial institutions - direct investors and lenders - have lost a significant portion of the value of their direct investments (real estate portfolios and related income), as well as portfolios of loans to developers (construction customers), including those affiliated with financial institutions, as a result of the fall in real estate prices. Existing market, currency, credit and interest rate risks are being transformed into systemic risks of the financial crisis [19].

For example, the financial crisis of 2007-2008 was linked to the bursting of real estate bubbles that began in various countries during the 2000s. For example, today we have such a dangerous development situation due to the uncontrolled increase in the number of household loans in large cities around the world, as well as

the sharp rise in property prices. Housing bubbles are more critical than stock market bubbles. Historically, a stock market bubble occurs on average every 13 years, lasts 2.5 years, and results in a loss of about 4 percent of GDP. House price bubbles are less frequent, but last almost twice as long and result in twice as much output loss [19]. Compared to financial markets, real estate markets are characterised by longer boom and bust periods. Prices decline more slowly because the real estate market is less liquid. In the broadest sense, a financial market bubble is a continuous rise in asset prices over a period of time followed by a sharp fall. As defined by Kindleberger [20], a financial market bubble is usually understood as a sharp rise in the price of an asset or set of assets over a long period of time, when the initial price increase creates the preconditions for further growth and attracts new investors who are more interested in the growth of the asset's value than in the use of potential investment income. This price increase is usually followed by a revision of expectations and a sharp drop in price, which is often the cause of a financial crisis [19, 20]. A similar definition is given by Blanchard, Olivier J. and Mark W. Watson [21]: they describe a bubble as "a price movement that is clearly unjustified by the information available to the investor at the time, which takes the form of a sharp rise followed by an equally sharp fall". However, the absence of a formal criterion for identifying bubbles has prevented their use in empirical research.

It is worth noting that, in particular, in Ukraine, the term "overheating" of the economy (market) has become widespread instead of the term "economic bubble". Overheating in the economy is a situation when one of the factors of production, labour or capital, is used too intensively.

The process of "overheating" of the real estate market is as follows [6]:

- active demand in the secondary housing market, which creates a fictitious excess of demand over supply - as a result, the price increases;
- the developers (by agreement), set a new price for the primary property, allegedly due to rising prices in the secondary market;
- the main task of the pyramid is to assure of constant future growth to attract new participants, so at the next stage a massive advertising campaign is launched to create such an image;
- as a result, people get involved in the game, prices really rise, the circle closes and the market begins to "heat up" itself, prices and demand increase;
- the moment comes when everyone who could afford to buy/sell property has already done so;
- an active advertising campaign for mortgage lending - the market starts to grow again, and the second wave of price increases begins;
- the second wave of activity is larger than the first due to the large amount of borrowed funds entering the market. Developers and speculators raise prices again, the number of pyramid scheme participants increases due to the desire to make easy money, the circle closes again and the market begins to overheat;

- the second peak is reached when the number of final home buyers falls below a critical level (by 10-20%, according to various estimates), cash flow to the market decreases, and almost all transactions between existing players are speculative. When all possible speculative transactions are exhausted, a collapse occurs as a result of the massive desire of speculators to get rid of an asset that is not in demand by end users;

- however, the collapse of the real estate market does not occur instantly, but is spread over time due to certain constraints.

The main factors of “overheating” in the real estate market include [6]:

- longer payback period, which is usually 11-13 years (price/annual rental rate).

- the generally accepted ratio of rental housing to mortgage purchase is 1:1.

In our country, mortgage payments are 3-5 times higher than rental rates, provided that rents have reached the limit of growth and are close to the average salary;

- global practice has determined the affordability of housing at the level of two or three annual payments.

- the rational risk assumed by global banks in mortgages is three times the annual salary; the situation in the domestic market is much worse, with the possibility of loan default in the event of economic fluctuations;

- property prices should be in line with the standard of living;

- the share of speculative transactions should not exceed a certain threshold;

- the ratio of GDP in Western countries to the total value of residential property is 1:1. In Ukraine, the current value of Kyiv real estate alone is 160 % of GDP, while the value of all real estate is estimated at 300 % of GDP. This indicates an overheated market. By the way, in the US, a 150 % overheated market led to the crisis;

- in Ukraine, there are few opportunities for reliable investment, so most of the money goes to the real estate market and heats it up;

- the steady rise in utility bills will force some unprofitable speculative property onto the market, which means that rents cannot rise any further.

At the same time, the deterrents to the collapse of the real estate market are as follows: market inertia due to low liquidity of the asset; partial return of capital through leasing. Therefore, despite the downward trend, speculators may postpone the sale of the asset until better times; in the long term, housing remains the most reliable means of investing capital, despite ten-year (10-year) market fluctuations; increased income, which helps to balance the market.

Swiss bank UBS has conducted a study of the global residential property market and determined which cities are most likely to experience so-called "bubbles". UBS Global Real Estate Bubble Index 2022 assesses the global real estate market over the long term [22].

This allows the risk of bubbles in a particular city to be monitored. Bank analysts say that bubbles occur because of mispricing of assets, the existence of which cannot be proven until it bursts. However, price bubbles are a fairly common phenomenon in the real estate market. And although they are inherently difficult to predict, there are several models that can predict the likelihood of their occurrence.

For example, a bank takes into account and compares the value of a property with its rental income, changes in the ratio of mortgage to GDP and construction to GDP, as well as the relative value of real estate in a city compared to the national price. A ratio is thus derived that must not exceed a ratio of 1.5. [22]. If such a situation occurs, the city is considered to be at risk of a real estate market bubble.

Analysts note that in 2022, the housing market in many megacities around the world is experiencing a critical imbalance in supply and demand, as well as rising interest rates and speculation. For example, in Canada, record low mortgage rates during the coronavirus pandemic led to massive lending to households. The Bank of Canada is currently raising interest rates to fight inflation. As a result, Toronto is showing the most pronounced signs of a bubble. In addition to Toronto, the housing market in Frankfurt am Main is in a difficult situation. In total, the UBS Global Real Estate Bubble Index list includes the following megacities: Zurich, Munich, Hong Kong, Vancouver, Amsterdam, Tel Aviv and Tokyo. Nominal house price growth in the analysed cities accelerated to 10% from mid-2021 to mid-2022, the highest since 2007. Overheated real estate markets in the US are among the five fastest growing markets. These include cities such as Miami, New York, San Francisco and Boston [22]. UBS notes that bubbles remain a medium risk in a number of European cities (Stockholm, Paris, Sydney, Geneva and London) compared to 2020 [23]. Mortgage rates in these cities have almost doubled. However, the purchasing power of the population continues to decline due to inflation and asset losses. This temporarily restrains the demand for additional living space. Analysts say that prices will adjust in the near future due to the inflated cost of borrowing, which exceeds the return on real estate investments. But there are big differences between individual markets in terms of risk. For example, while Zurich is in a deep bubble, Warsaw is considered fairly valued. In Zurich, the combination of negative interest rates and high economic and demographic growth has led to excessive price growth over the past few years. Price-to-rent ratios have reached high levels that are out of sync with interest rates, which are consistently in positive territory. Frankfurt and Munich, for example, show the highest risks of a property bubble among the Eurozone markets. In both German cities, real estate prices have more than doubled in nominal terms over the past decade, although growth slowed to around 5 % from double-digit levels between mid-2021 and mid-2022 [23; 24].

Consequently, price bubbles are a recurring phenomenon in real estate markets. The economic nature of a bubble is a significant and persistent undervaluation of an asset that cannot be proven to exist until it bursts. However, historical data shows that the real estate market has experienced excessive fluctuations. Typical signs include a decoupling of prices from local incomes and rents, as well as distortions in the real economy, such as excessive lending and construction. The UBS Global Real Estate Bubble Index assesses the risk of real estate bubbles based on the following models. The index does not predict when a correction will begin. A change in macroeconomic dynamics, a shift in investor sentiment or a significant increase in supply could lead to a decline in housing prices.

In view of the above, the main reasons for the negative impact of bubbles on the economy are: the wealth effect, overinvestment and budgetary imbalances.

During the formation of a stock market bubble, asset values rise, and investors conclude that their wealth is increasing. The wealth effect makes it possible to significantly expand spending on current consumption, creating inflationary pressures.

High profitability expectations and low borrowing costs. It is very attractive for companies to invest in the assets of one sector or the entire economy. This leads to overinvestment - overinvestment. Thus, a significant part of investment moves from one sector to another, which creates an imbalance in the economic and financial decisions of agents. When the bubble bursts, it turns out that a significant part of the money was spent on an unnecessary increase in productive capital. This capital will be idle, making investment inefficient.

In addition, high tax revenues give governments the illusion that they can increase spending or reduce taxes. As soon as the bubble deflates, budget deficits at all levels can occur, and the authorities face difficult policy choices: increase taxes or eliminate many new budget programmes.

However, despite the many reasons to view the impact of bubbles as generally negative, monetary authorities in most developed countries prefer not to intervene directly in the stock market. In addition, monetary authorities prefer not to take financial market indicators into account, or at least not to give them the same weight as monetary aggregates. Financial indicators are highly volatile, making it extremely difficult to separate "true" signals from "false" ones [25].

Conclusions and proposals. A real estate bubble is a type of economic bubble that occurs periodically in local or global real estate markets. It is characterised by a rapid increase in the value of real estate until it reaches unsustainable levels in relation to income and other economic elements. When financial bubbles occur, the relationship between prices and the "baseline situation" in the market is disrupted. Price bubbles are a recurring phenomenon in real estate markets. Although they are difficult to predict by their very nature, further research should focus on further developing and analysing existing models that can predict the likelihood of bubbles and possibly provide a clear mathematical definition. The price boom in the real estate market has resulted in a significant portion of the assets of banks and other financial institutions across the country, formed by their debt obligations, being invested in real estate, leading to a high concentration of credit, interest rate and market risks. Therefore, the financial and economic impact and risks of the real estate bubble must be taken into account for balanced and sustainable development of the real estate market.

References

1. DiPasquale, D., & Wheaton, W.C. (1992). The markets for real estate assets and space: A conceptual framework. *Real Estate Economics*, 20(2), 181-198.
2. Kaklauskas, A., Zavadskas, E.K., Bardauskienė D., Dargis R. (2015). Sustainable Development of Real Estate. Vilnius: Technika. doi:10.3846/2336-m.
3. Ring, A. (1972). *Real Estate: Principles and Practice*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.

4. Lee, S. (2019). The risks of investing in the real estate markets of the Asian region. *Working Papers in Land Management & Development*. <http://centaur.reading.ac.uk/27114>.
5. Levine, Sheen S., & Zajac, Edward J. (2007). *The Institutional Nature of Price Bubbles*.
6. Baranovsky, O.I. (2008). The economy of “soap bubbles”. *Economics and forecasting*, 45-68. URL: http://eip.org.ua/docs/EP_08_4_45_uk.pdf.
7. Galenko, O.M., & Rizva, L.A. (2018). Institutional basis for the effective functioning of the real estate market in the world. *Biznes Inform*, 11(490), 55–60.
8. Kryvovyazyuk, I.V., & Yevchuk, A.V. (2019). Trends in the development of investment-attractive real estate markets in Europe. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnohumanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment*, (35), 22-31.
9. Duginets, G.V., & Aliev, R.A. (2020). Development of the world real estate market in the XXI century. *Effektivna ekonomika*, 4. doi: 10.32702/2307-2105-2020.4.22.
10. Emerging Trends in Real Estate, 2020. <https://www.pwc.com/sk/sk/assets/PDFs/pwc-emerging-trends-real-estate-europe-2020.pdf>.
11. Global Property Guide/Europe, 2021. <https://www.globalpropertyguide.com/Europe>.
12. *Bouwinvest Real Estate Investment Management*. (2018). Global real estate markets / URL: <https://www.bouwinvest.nl/media/3010/global-realestate-markets.pdf>.
13. *CBRE Group* (2019). China to be the largest recipient of Asia pacific real estate private equity funds capital by 2020. <https://www.cbre.com.au/mainland%20china/about/media-center/china-to-be-thelargestrecipient-of-asia-pacific-real-estate-private-equity-funds-capital-by-2020>.
14. Future of Construction. A Global Forecast for Construction to 2030. Oxford Economics (2021). https://resources.oxfordeconomics.com/hubfs/Future%20of%20Construction_Full%20Report_FINAL.pdf.
15. Jones Lang LaSalle (2022). Global Real Estate Transparency Index 2022. <https://www.us.jll.com/en/trends-and-insights/research/global-real-estate-transparency-index>.
16. Transparent and non-transparent real estate markets, 2022. https://realestate.24tv.ua/nayprozorishi-rinki-neruhomosti-svitu-2022-roku-yaki-krayini_n2073100.
17. Johansen, A., & Sornetto, D. (2008). Financial “anti-bubbles”: Log-periodicity in gold and Nikkei collapses. *International Journal of Modern Physics*, 563575.
18. Adam, M.C., & Szafarz, A. (1992). Speculative bubbles and financial markets. *Oxford Economic Papers*, 44, 626–640.
19. Kummerow, M. (n.d.). *Theory for Real Estate Valuation: An Alternative Way to Teach Real Estate Price Estimation Methods*. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/http://www.prrs.net/papers/kummerow_theory_for_real_estate_valuation_an_alternative_way_to_teach_real_estate_price_estimation_methods.pdf.
20. Charles, P. Kindleberger, Robert, Z. Aliber (2000). *Manias, Panics and Crashes. A History of Financial Crises*. Fifth Edition.
21. Blanchard, Olivier J., & Mark W. (1982). Watson. Bubbles, Rational Expectations and Financial Markets. *Crises in the Economic and Financial Structure*, Paul Wachtel, editor, (pp. 295-316). Lexington, MA: D.C. Heathand Company.
22. UBS Global Real Estate Bubble Index 2022. <https://www.ubs.com/global/en/wealth-management/insights/2022/global-real-estate-bubble-index.html>.
23. Housing Industry 2022. <https://www.reportlinker.com/marketreport/Residential-Real-Estate/86698/Housing>.
24. Which cities around the world are threatened by real estate bubbles? 2022. <https://nerukhomi.ua/ukr/news/ryinok/yakim-mistam-svitu-zagrozhuut-milni-bulbashki-na-rinku-neruhomosti.htm>.
25. Mylonas, P., Schich, S. (1999). The Use of Financial Market Indicators by Monetary Authorities. *SSRN Electronic Journal*, 223. doi:10.2139/ssrn.268745.

Список використаних джерел

1. DiPasquale D. The markets for real estate assets and space: A conceptual framework / DiPasquale D., Wheaton W. C. // *Real Estate Economics*. – 1992. – Vol. 20(2). – Pp. 181-198.
2. Sustainable Development of Real Estate / Kaklauskas A., Zavadskas E.K., Bardauskienė D., Dargis R. – Vilnius: Technika, 2015. – 512 p. – DOI: 10.3846/2336-m.
3. Ring A. Real Estate: Principles and Practice / Alfred A. Ring. – Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1972. – 631 p.
4. Lee S. The risks of investing in the real estate markets of the Asian region [Electronic resource] / Lee S. // *Working Papers in Land Management & Development*. – 2019. – Accessed mode: <http://centaur.reading.ac.uk/27114>.
5. Levine Sheen S. The Institutional Nature of Price Bubbles / Levine Sheen S., Zajac Edward J. – Columbia University, 2007. – 512 p.
6. Барановський О. І. Економіка «мільних бульбашок» [Електронний ресурс] / О. І. Барановський // *Економіка і прогнозування*. – 2008. – С. 45-68. – Режим доступу: http://eip.org.ua/docs/EP_08_4_45_uk.pdf.
7. Galenko O. M. Institutional basis for the effective functioning of the real estate market in the world / O. M. Galenko, L.A. Rizva // *Biznes Inform*. – 2018. – Vol. 11 (490). – Pp. 55–60.
8. Кривов'язюк І. В. Тенденції розвитку інвестиційно привабливих ринків нерухомості країн Європи / І. В. Кривов'язюк, А. В. Євчук // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. – 2019. – № 35. – С. 22-31.
9. Дугінець Г. В. Розвиток світового ринку нерухомості в ХХІ ст. / Дугінець Г. В., Алієв Р. А. // *Ефективна економіка*. – 2020. – № 4. – DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.22
10. Emerging Trends in Real Estate, 2020 [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.pwc.com/sk/sk/assets/PDFs/pwc-emerging-trends-real-estate-europe-2020.pdf>.
11. Global Property Guide/Europe, 2021 [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.globalpropertyguide.com/Europe>.
12. Global real estate markets / Bouwinvest Real Estate Investment Management. 2018. [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.bouwinvest.nl/media/3010/global-realestate-markets.pdf>.
13. China to be the largest recipient of Asia pacific real estate private equity funds capital by 2020 [Electronic resource] / CBRE Group. – 2020. – Accessed mode: <https://www.cbre.com.au/mainland%20china/about/media-center/china-to-be-the-largestrecipient-of-asia-pacific-real-estate-private-equity-funds-capital-by-2020>.
14. Future of Construction. A Global Forecast for Construction to 2030. Oxford Economics [Electronic resource]. – 2021. – Accessed mode: https://resources.oxfordeconomics.com/hubfs/Future%20of%20Construction_Full%20Report_FINAL.pdf.
15. Jones Lang LaSalle. Global Real Estate Transparency Index 2022 [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.us.jll.com/en/trends-and-insights/research/global-real-estate-transparency-index>.
16. Transparent and non-transparent real estate markets, 2022 [Electronic resource]. – Accessed mode: https://realestate.24tv.ua/nayprozorishi-rinki-neruhomosti-svitu-2022-roku-yaki-krayini_n2073100.
17. Johansen A. Financial "anti-bubbles": Log-periodicity in gold and Nikkei collapses / Johansen A., Sornetto, D. // *International Journal of Modern Physics*. – 2008. – 563575.
18. Adam M.C. Speculative bubbles and financial markets / Adam M.C., Szafarz A. // *Oxford Economic Papers*. – 1992. – Vol. 44. – Pp. 626–640.
19. Kummerow M. Theory for Real Estate Valuation: An Alternative Way to Teach Real Estate Price Estimation Methods [Electronic resource] / M. Kummerow. – Accessed mode:chrome-

extension://efaidnbmnnnibpcajpcgiclfndmkaj/http://www.prres.net/papers/kummerow_theory_for_real_estate_valuation_an_alternative_way_to_teach_real_estate_price_estimation_methods.pdf.

20. Charles P. Kindleberger. Manias, Panics and Crashes. A History of Financial Crises / Charles P. Kindleberger, Robert Z. Aliber. – Fifth Edition. – Wiley, 2000. – 298 p.

21. Blanchard Olivier J. Bubbles, Rational Expectations and Financial Markets / Blanchard Olivier J., Mark W. Watson // Crises in the Economic and Financial Structure / Paul Wachtel, editor. – Lexington, MA: D.C. Heathand Company, 1982. – Pp. 295-316.

22. UBS Global Real Estate Bubble Index 2022 [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.ubs.com/global/en/wealth-management/insights/2022/global-real-estate-bubble-index.html>.

23. Housing Industry 2022 [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://www.reportlinker.com/marketreport/Residential-Real-Estate/86698/Housing>.

24. Which cities around the world are threatened by real estate bubbles? 2022 [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://nerukhomi.ua/ukr/news/ryinok/yakim-mistam-svitu-zagrozhuuyut-milni-bulbashki-na-rinku-neruhomosti.htm>.

25. Mylonas P. The Use of Financial Market Indicators by Monetary Authorities / P. Mylonas, S. Schich // SSRN Electronic Journal. – 1999. – № 223. – DOI: 10.2139/ssrn.268745.

Отримано 09.03.2023

УДК 336.76

Юрій Петрушенко

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин
Сумський державний університет (Суми, Україна)

E-mail: y.petrushenko@biem.sumdu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9902-7577>. SCOPUS ID: [56446845900](https://orcid.org/0000-0001-9902-7577)

Інесса Ярова

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Сумський державний університет (Суми, Україна)

E-mail: i.yarova@biem.sumdu.edu.ua. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9840-131X>

SCOPUS ID: [57221163439](https://orcid.org/0000-0001-9840-131X)

Анна Карась

магістр міжнародного права,
кафедра міжнародних економічних відносин
Сумський державний університет (Суми, Україна)

E-mail: anna.v.karas@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-1837-8684>

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА “БУЛЬБАШКИ” НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ

Повноцінне функціонування ринкової економіки неможливе без ринку нерухомості, оскільки він має значний вплив на численні економічні процеси, насамперед на заощадження, нагромадження та інвестиції. Трансформація світового ринку нерухомості в останні роки зумовлена як загальноекономічними факторами (високими темпами його зростання в ряді країн, що розвиваються), так і спеціальними факторами (зростаючі потреби в оновленні інфраструктури в

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

розвинених країнах, масштабна приватизація в багатьох європейських країнах). Ринок нерухомості є важливою складовою національних економік країн-членів ЄС, оскільки він тісно пов'язаний із формуванням спільних ринків товарів, послуг, праці та капіталу. У періоди пошвавлення ринку збільшення пропозиції пов'язане зі зростанням попиту на нерухомість з боку реального сектору економіки, а в періоди підйому – зі збільшенням попиту з боку інвесторів. З цієї точки зору нерухомість розглядається як фінансовий актив, що приносить дохід. Разом зі зростанням доходів домогосподарств та збільшенням іпотечного кредитування це призводить до формування “бульбашок” на ринку нерухомості.

Мета статті полягає у дослідженні економічної природи «бульбашки» на ринку нерухомості з урахуванням міжнародних тенденцій його розвитку (використовуючи *Global Real Estate Transparency Index*, *UBS Global Real Estate Bubble Index*).

У роботі досліджено економічну природу «бульбашки» на міжнародному ринку нерухомості, а також визначено фактори її виникнення (зокрема, стійкі високі темпи економічного зростання; високі темпи зростання доходів населення; зростання доступності іпотечного кредитування; зростання доступності будівельного кредитування та обсягів інвестування в нерухомість). Також визначено ознаки, що свідчать про утворення «бульбашки» на ринку нерухомості (по-перше, ціна об'єкта нерухомості завищена, якщо перевищує стократний розмір його оренди; по-друге, втрата відносної ліквідності). Досліджено основні причини негативного впливу “бульбашок” на економіку, такі як: ефект багатства, надмірне інвестування, бюджетні дисбаланси.

Водночас у роботі акцентовано на дефініції «перегрів» ринку нерухомості, який експерти пропонують використовувати для ситуації, коли один із чинників виробництва, праця чи капітал, використовується надто інтенсивно. Визначені основні чинники «перегрятості» вітчизняного ринку нерухомості, а також стримуючі фактори обвалу ринку нерухомості. Аналіз зарубіжних та вітчизняних досліджень показав, що в економічному сенсі «бульбашку» доволі складно ідентифікувати, оскільки існують деякі концептуальні проблеми, що ускладнюють її економічну інтерпретацію. Бульбашка на ринку нерухомості – це тип економічної бульбашки, яка періодично виникає на локальних або глобальних ринках нерухомості. Вона характеризується швидким зростанням вартості нерухомості, поки вона не досягне нестійкого рівня по відношенню до доходів та інших економічних елементів.

Ключові слова: ринок нерухомості; «бульбашка» на ринку нерухомості; іпотечне кредитування; «перегрів» ринку нерухомості; ціновий бум; інвестиції.

Бібл.: 25.

DOI: 10.25140/2411-5215-2023-1(33)-226-237

УДК 330.322.01

JEL Classification: E62; F21; H54

Наталія Іванова

доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри підприємництва і торгівлі Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: ivanova.nat.vlad@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6622-7310>

ResearcherID: [I-3574-2016](https://orcid.org/0000-0001-6622-7310)

ІМПАКТ-ІНВЕСТУВАННЯ ЯК СУЧАСНИЙ КОНЦЕПТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ

У статті досліджено засади імпаکت-інвестування сталого розвитку логістичних систем, розглянуто тренди логістичного забезпечення у контексті парадигми сталого розвитку, виявлено передумови рушійні сили, можливості забезпечення сталості логістичних систем всіх рівнів, а також проаналізовано потенційні тренди їхнього перспективного розвитку. Сталість логістичної системи передбачає ефективне використання ресурсів, зниження витрат та оптимізацію процесів. З'ясовано, що стала логістична система повинна бути спрямована на зменшення впливу на довкілля шляхом використання екологічно чистих транспортних засобів, енергоефективних технологій, управління відходами та зменшення викидів парникових газів. Також, важливим аспектом є використання екологічно безпечних упаковок і матеріалів. Урахування соціальних аспектів, таких як безпека праці, якість життя працівників, дотримання прав людини та етичних стандартів. Для досягнення цих цілей, важливо розвивати соціально відповідальні практики у сфері праці. Визначено критерії імпаکت-інвестування та напрями визначення результативності й ефективності цього типу інвестицій, враховуючи специфіку об'єкта інвестування.

Ключові слова: логістична система; ланцюги поставок, логістичне забезпечення, логістична система підприємства, сталий розвиток; парадигма сталого розвитку; імпакт-інвестування, екологічна безпека, соціальна відповідальність, економічна ефективність.

Рис.: 2. Бібл.: 16.

Постановка завдання. Імпакт-інвестування, як сучасний інструмент забезпечення розвитку, розглядається в контексті одного з типів інвестиційної стратегії, реалізація якої орієнтована на отримання певних корисних соціальних або екологічних ефектів на додаток до фінансових вигід. Отже, очевидним є тісний зв'язок з парадигмою сталого розвитку, через призму якого здійснимо ідентифікацію особливостей імпакт-інвестування у сфері логістики. Важливість удосконалення та підвищення ефективності логістичного забезпечення економіки, а отже, і сталого розвитку логістичних систем всіх рівнів, нині не піддається сумніву. Логістика та цілісність і ефективність ланцюгів поставок неодноразово довели свою ключову роль не тільки з огляду на сучасні світові тенденції, але й у світлі воєнних, політичних та економічних подій, які відбуваються наразі в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітним аспектам становлення, імплементації принципів та розв'язання проблем сталого розвитку присвятили свої праці вітчизняні та іноземні вчені, зокрема: В. Геєць, Б. Данилишин, М. Долішній, В. Маргасова, Л. Мельник, О. Попело, С. Тульчинська, Н. Холявко та ін. [1-5]. Наявне також значне коло наукових

інтересів у сфері інвестування та імпаکت-інвестування [6-7; 12-14], зокрема, а також розвитку логістичного забезпечення [15; 16], проте кількість досліджень, що розглядають особливості інвестування сталого розвитку логістичних систем, є незначною.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Сукупність теоретичних напрацювань та практичних рекомендацій як у сфері імпакт-інвестування, так і забезпечення ефективності логістичного забезпечення, потребує систематизації та критичного оцінювання. Тому подальшого розвитку потребують наявні знання щодо актуальних трендів та інструментів саме сталого розвитку логістичних систем усіх рівнів, окреме місце серед яких посідають питання імпакт-інвестування.

Мета статті. Метою статті є узагальнення існуючих напрацювань та розробка концептуальних положень і рекомендацій щодо імпакт-інвестування у сфері логістики в контексті реалізації парадигми сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Модель сталого розвитку будь-якого об'єкта є комплексом взаємопов'язаних та взаємообумовлених компонент, їх суттєвих відносин і зв'язків, що відображають основний зміст процесів збалансованого соціального, економічного та екологічного розвитку [5, с. 9]. Проблема сталого розвитку саме логістичних систем останніми роками набуває вагомості як у науковому середовищі, так і привертає значну увагу суспільства саме через зростання обізнаності про екологічні та соціальні наслідки, спричинені традиційними методами логістичного забезпечення. На наш погляд, для ідентифікації особливостей імпакт-інвестування у сфері логістики насамперед доцільно розкрити сутність концепту «сталий розвиток логістичної системи»

Сталый розвиток у логістичних системах визначається як взаємозв'язок між економічним зростанням, захистом навколишнього середовища та соціальним добробутом. Він виходить за рамки практики традиційної логістичної діяльності, зосередженої на ефективності та зниженні витрат, і передбачає логістичне забезпечення та задоволення поточних логістичних потреб без шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Застосовуючи структурний, процесний та системний підходи, побудуємо модель сталого розвитку логістичної системи. Отже, компоненти концепції, підходи та технології, які можуть забезпечити сталість в логістичній сфері, зображені на рис. 1. Концептуальна модель містить два контури (контур стратегічного розвитку та контур сталого розвитку), які при суміщенні в межах логістичної системи забезпечують її сталий розвиток у довгостроковій перспективі. Базисом виступає парадигма сталого розвитку, а головною метою реалізації концепції – вирішення завдань логістичного забезпечення не лише в інтересах сучасних потреб економіки, але з урахуванням права на задоволення потреб у наступних поколіннях.

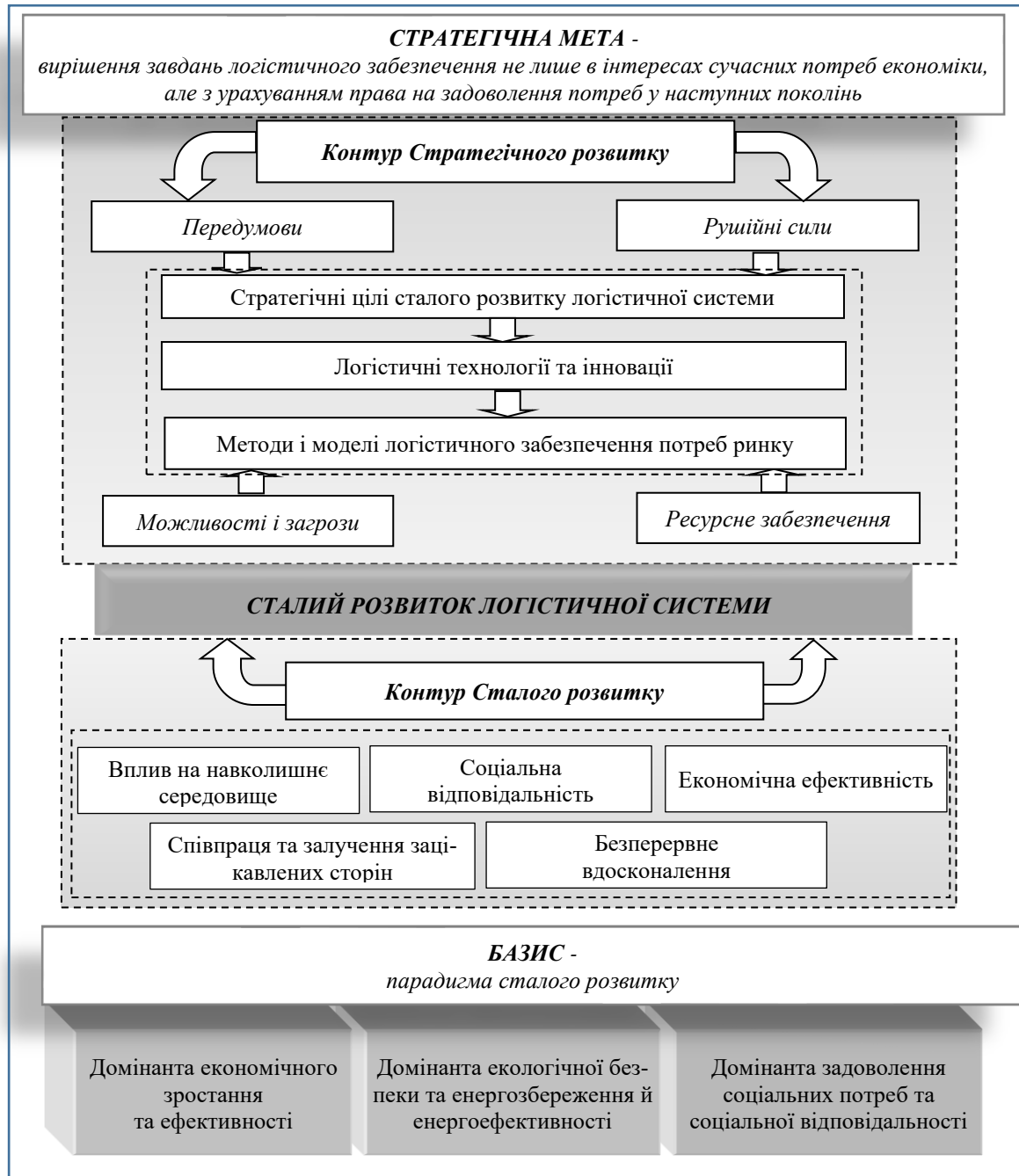

Рис. 1. Концептуальна модель сталого розвитку логістичної системи
Джерело: розроблено авторкою.

Ключовими компонентами, які визначають сталість розвитку в логістичних системах і формують відповідний контур, на наш погляд, є такі. По-перше, це – *вплив на навколишнє середовище*. Компонента, яка забезпечує мінімізацію впливу логістичних операцій на навколишнє середовище є невід’ємною складовою такої моделі розвитку. Її наявність передбачає скорочення викидів парникових газів, оптимізацію маршрутизації перевезень для мінімізації споживання палива, впровадження екологічно чистих транспортних технологій та альтернативних видів палива, а також більш раціональне поводження з відходами та пакувальними матеріалами.

Другою компонентою є *соціальна відповідальність*, наявність якої передбачає забезпечення безпечних і справедливих умов праці для працівників, просування етичних бізнес-практик у ланцюгу поставок і взаємодія з місцевими громадами для мінімізації негативних соціальних наслідків.

Третьою складовою, яка передбачена парадигмою сталого розвитку, є *економічна ефективність* логістичної системи. Сталі логістичні системи мають на меті бути економічно спроможними й ефективним шляхом оптимізації логістичних процесів та ланцюгів постачання, зниження витрат за рахунок підвищення ефективності та врахування стратегічних економічних перспектив і наслідків логістичних рішень. Отже, сталість логістичної системи на будь-якому рівні сприяє економії коштів, поліпшенню використання ресурсів і підвищенню репутації логістичного оператора.

Враховуючі сучасні світові тренди, на наш погляд, в модель сталого розвитку логістичної системи варто додати таку компоненту, як *«співпраця та залучення зацікавлених сторін»*. Ланцюги постачання побудовані на основі інтеграції та кооперації їх учасників, співпраця між партнерами по ланцюгу постачання та залучення зацікавлених сторін (стейкхолдерів) мають вирішальне значення для сталої логістики. Це передбачає розвиток партнерських відносин, обмін інформацією та спільну роботу над вирішенням проблем сталого розвитку та пошуком інноваційних рішень.

Реалізація зазначеного вище та забезпечення стійкості логістичної системи, в аспекті процесного підходу, неможливо без *постійного вдосконалення*. Сталий розвиток логістичних систем – це безперервний процес, який потребує постійного пошуку, удосконалення та інновацій. Зазначений модуль передбачає постановку цілей, моніторинг результатів діяльності, а також регулярну оцінку та адаптацію стратегій відповідно до вимог сталого розвитку й мінливих умов оточення. Безумовно, постійне вдосконалення неможливе без інноваційних рішень та нових технологій у сфері логістики.

Впроваджуючи сталі практики в логістичні системи, організації можуть зменшити свій вплив на навколишнє середовище, посилити свій соціальний вплив і створити більш стійкий і відповідальний ланцюг поставок. Передусім, на наш погляд, до такої моделі мають бути включені концепції та стратегії, пов'язані зі створенням екологічно чистих ланцюгів поставок, а пріоритетами виступатимуть застосування «зелених» логістичних технологій, енергоефективність та зменшення відходів. Стратегічним пріоритетом розвитку логістичної системи будь-якого рівня має стати досягнення балансу між задоволенням логістичних потреб і збереженням природних ресурсів, а також підвищенням добробуту людей і громад.

Зв'язок між сталим розвитком і традиційним логістичним забезпеченням є симбіотичним. Сталий розвиток забезпечує базисну структуру пріоритетів та цілі, тоді як підприємництво в логістиці пропонує інноваційні та практичні рішення для досягнення цих цілей. Об'єднавши ці контури,

суб'єкти управління логістичними системами можуть використовувати принципи сталого розвитку для забезпечення стратегічного розвитку та створення значущого і позитивного впливу на економіку загалом.

Очевидно, що така модель потребує ресурсного забезпечення, яким, зокрема, виступає інвестування. Проте в контексті забезпечення сталого розвитку, на наш погляд, доречно говорити про імпакт-інвестування, яке стає все більш актуальною стратегією для інвесторів, котрі мають на меті не лише отримання прибутку, але й передбачають позитивні соціальні та (або) екологічні наслідки своїх інвестиційних рішень. У наукових та аналітичних дослідженнях можна зустріти декілька термінів, які використовуються в контексті імпакт-інвестування. Один із них – соціально відповідальне інвестування (SRI – socially responsible investing), що акцентує на соціальних аспектах інвестування. Інший концепт – екологічне, соціальне інвестування та інвестування в управлінні (ESG – environmental, social, governance) – більш широкий і враховує відповідні фактори, що впливають на діяльність компаній [8; 9; 14]. Також додатково виокремлюють Green investing – інвестиції в бізнес-проекти, реалізація яких дозволяє отримати позитивний вплив на навколишнє середовище [9; 12].

Хоча термінологія може варіюватися, розуміння інвесторами важливості впливу і врахування соціальних та екологічних аспектів в процесі прийняття інвестиційних рішень розширюється. Сьогодні все більше інвесторів усвідомлюють, що їхні гроші можуть використовуватися не лише для отримання прибутку, але й для підтримки позитивних змін у суспільстві та довкіллі. Зростаюча увага до імпакт-інвестування свідчить про зміну не тільки інвестиційної парадигми, але й громадської свідомості. Так, на порталі Дія.Бізнес у грудні 2021 року за підтримки Міністерства цифрової трансформації України з'явилась платформа для залучення імпакт-інвестицій [11]. Незважаючи на повномасштабне вторгнення зі сторони росії та пов'язані з цим критичні ризики, ця платформа наповнюється інвестиційними пропозиціями, на які знаходяться зацікавлені інвестори, які визнають, що сталість та соціальна відповідальність є ключовими факторами, що впливають на успіх і довгострокову стійкість компаній.

Імпакт-інвестування не тільки сприяє створенню позитивного соціального та екологічного впливу, але також може мати значний потенціал для отримання фінансового успіху. Аналітичні дослідження свідчать, що компанії, які враховують ESG-фактори у своїй стратегії, можуть бути більш стійкими та конкурентоспроможними в довгостроковій перспективі [8]. Наукові дослідження свідчать про позитивний зв'язок між виконанням ESG-критеріїв і фінансовими результатами компаній. Компанії, які успішно впроваджують стратегії сталого розвитку та мають високі стандарти в галузі екології, соціальної відповідальності та ефективного управління, частіше залучають інвестиції, показують стійкий ріст акційної вартості та мають меншу вразливість до фінансових криз [8; 13].

Таким чином, імпакт-інвестування стає невід'ємною складовою сучасної інвестиційної стратегії, у тому числі логістичних систем. Інвестори, які віддають перевагу імпакт-інвестуванню, орієнтуються на перспективний позитивний вплив інвестованих ними ланцюгів поставок на суспільство, доквілля та добробут майбутніх поколінь.

Імпакт-інвестиції в логістичні системи передбачають спрямування капіталу на проекти, компанії чи ініціативи, спрямовані на створення позитивного соціального чи екологічного впливу з одночасним отриманням фінансової прибутковості та можуть бути різноспрямованими. Так, інвестування в логістику зосереджено на сприянні стійкості в усьому ланцюзі поставок. Це включає зменшення викидів вуглекислого газу, оптимізацію транспортних маршрутів, підвищення енергоефективності та впровадження екологічно чистих методів. Імпакт-інвестиції можна здійснювати в проекти, які пропонують інноваційні логістичні рішення або технології для мінімізації екологічного впливу транспортування та складування. Логістичні системи впливають не лише на навколишнє середовище, а й на соціум. Імпакт-інвестиції в логістичній сфері можуть надати пріоритет соціальному впливу, підтримуючи ініціативи, які створюють можливості для працевлаштування, сприяють справедливим трудовим практикам і забезпечують безпечні умови праці в логістичній галузі. Інвестиції можуть бути спрямовані на компанії, які віддають перевагу соціальній відповідальності, різноманітності та включеності, а також залученню громади.

Ринкова орієнтованість імпакт-інвестицій може бути реалізована в системі «доставка «останньою милею». Доставка «останньою милею», яка стоїть за останнього етапу процесу доставки від розподільного центру до кінцевого споживача, є критично важливим аспектом логістики з точки зору кастомізації логістичних послуг та конкурентоспроможності логістичної компанії. Такі інвестиції можуть бути зосереджені на підвищенні ефективності доставки «останньої милі», особливо в міських районах, шляхом підтримки проектів, які використовують альтернативні методи доставки, такі як електромобілі, велосипедні кур'єри або стійкі логістичні центри.

Ще один напрям імпакт-інвестування – це сприяння інноваціям, які оптимізують використання ресурсів, зменшують відходи та покращують логістичні операції в цілому.

Однак для успішної реалізації імпакт-інвестиції в логістичне забезпечення економічної діяльності потрібна вибудована методологія та засади оцінки. Важливо враховувати ключові ESG-фактори, такі як екологічна стійкість, соціальна справедливість та ефективне управління, при прийнятті рішень про інвестування. Інвестори повинні мати доступ до надійних даних та інструментів для оцінки впливу логістичних компаній та проектів.

На сьогодні можна свідчити про відсутність уніфікованого підходу до вимірювання впливу імпакт-інвестицій. Компанії, що ратифікували «Принципи роботи з управління впливом», зазначають такі напрями імпакт-інвестування з властивими ним факторами впливу: фінансова інклюзія, зелені/сталі технології, сільське господарство та проекти, створення робочих місць [10].

Розглянемо детальніше також критерії імпакт-інвестицій, які були визначені Всесвітньою мережею імпакт-інвестування (GIIN - Global Impact Investing Network) [13]. Ці критерії є важливими для визначення того, чи можна віднести інвестицію до категорії імпакт-інвестицій.

1) Постановка цілей. Цей критерій полягає в необхідності визначення соціальних цілей при реалізації інвестиційного проекту, що означає спрямованість капіталовкладень на чітко визначений соціальний результат, який планується досягти. Це може бути напрямок, пов'язаний із розвитком екологічних логістичних технологій, зменшенням нерівності транспортної доступності окремих територій або покращенням якості життя вразливих груп населення, наприклад, через створення в певному регіоні логістичного оператора.

2) Повернення інвестиції, що є традиційним і відображає окупність інвестицій. Важливо розвивати ринки фінансування соціальних проектів, тому показник повернення інвестицій відіграє важливу роль. Імпакт-інвестиції орієнтуються на тривалий період окупності, оскільки соціальний вплив часто потребує часу для досягнення позитивних результатів.

3) Спектр повернення, або ставка дохідності, при розрахунку якої важливо забезпечити зв'язок між соціальним результатом, ефектом і економічною вигодою. При цьому доходи можуть формуватися як за ринковими ставками, так і за ставками, нижчими від ринкових. Такий спектр повернення дозволяє балансувати між досягненням соціальних цілей та забезпеченням прийняттого фінансового результату.

4) Вимірювання та оцінка соціального впливу. Останній критерій стосується вимірювання та оцінки соціального впливу. Це важливий аспект імпакт-інвестицій, оскільки необхідно мати об'єктивні дані для підтвердження досягнення соціальної мети та впливу на вирішення реальних проблем суспільства. Вимірювання соціального впливу дозволяє звітувати про результати та виявляти можливості для подальшого вдосконалення.

При цьому, на наш погляд, з метою урахування специфіки імпакт-інвестування у сфері логістики варто розширити зазначений перелік критеріїв за рахунок наступних.

По-перше, враховувати *місце та значущість* логістичної системи в ланцюзі поставок або національній економіці, що можна визначити за допомогою питомої ваги її продукції у валовому внутрішньому продукті (ВВП).

Другим специфічним критерієм може бути *стійкість* виду логістичного забезпечення до економічного спаду та особливості функціонування системи під час стагнації – як показник можна прийняти компаративний індекс темпів зміни показників результативності економічної системи, яка потребує логістичного забезпечення, та логістичної системи за певний період.

Третім критерієм, на наш погляд, доцільно виокремити *соціальну значущість* логістичної системи, яка характеризується обсягом продукту (послуг) галузі, реалізованого населенню, та чисельністю зайнятих у галузі робітників (їхньої питомої ваги в загальній чисельності зайнятих в економіці країни);

Четвертим критерієм, важливим з точки зору інвестування, є *забезпеченість* розвитку логістичної системи *власними фінансовими ресурсами*, що може бути визначено як питома вага власних коштів у сумарних капіталовкладеннях у галузевий розвиток;

П'ятим критерієм є *рівень підтримки* розвитку галузі та ступінь контролю з боку держави – кількісно можна визначити за структурою організаційно-правових форм підприємств у галузі, обсягом державного інвестування, наявністю пільг (у тому числі дотацій, субсидій).

Загалом рішення щодо імпаکت-інвестування логістичних систем може бути прийняте з урахуванням розширеного переліку показників, які враховують доміанти парадигми сталого розвитку та галузеві особливості логістичного забезпечення (рис. 2). Звичайно, цей перелік не є вичерпним. Важливо відзначити, що інвестиції в логістичні системи та критерії прийняття рішення щодо них можуть відрізнятися залежно від конкретних цілей і сфер діяльності інвесторів. Перелічені вище особливості надають загальний огляд того, який вплив може мати інвестування в логістичне забезпечення, але окремі стратегії та підходи можуть відрізнятися залежно від пріоритетів інвесторів і бажаних результатів впливу.

Важливим питанням залишається джерела інвестування сталого розвитку логістичної системи, якими традиційно виступають бюджетні асигнування (державні й місцеві), кошти спеціальних фондів, власні кошти підприємств, кредитні ресурси банків, фінансові ресурси спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів – інвестиційних фондів та компаній, страхових компаній тощо, прямі іноземні інвестиції [16].

При виборі джерел формування інвестиційних ресурсів і механізмів інвестування найбільш прийнятними з точки зору конкретного інвестора та об'єкта інвестування є умови, які забезпечують достатність обсягів інвестицій для пошуку і реалізації конкретних варіантів реалізації стратегії сталого розвитку логістичної системи; максимально можлива результативність у контексті домінант парадигми сталого розвитку та мінімізація ризиків.

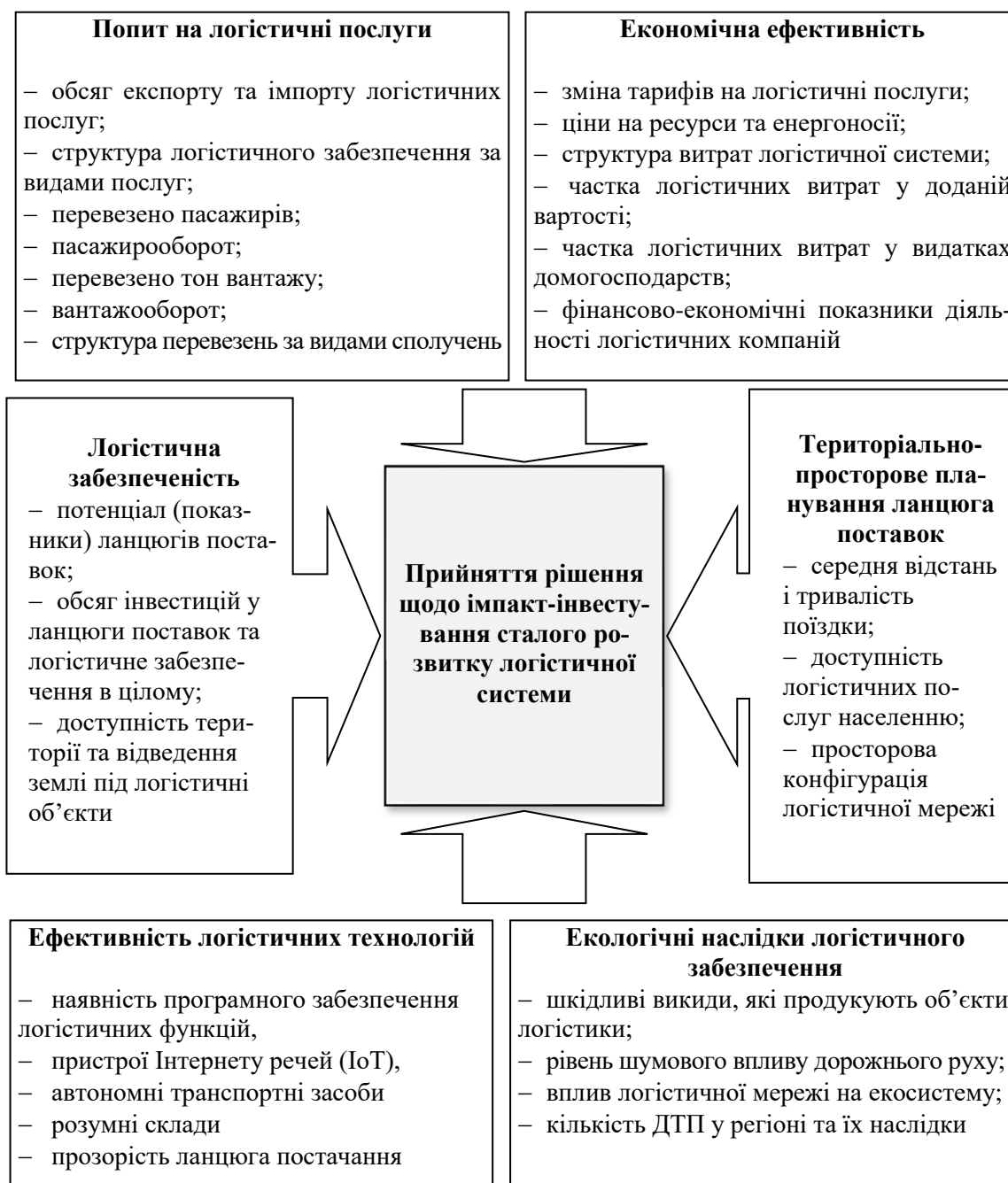

Рис. 2. Критерії прийняття рішення щодо імпакт-інвестування сталого розвитку логістичної системи

Джерело: розроблено авторкою.

Висновки та пропозиції. Сталий розвиток логістичних систем зосереджується на створенні ефективних та екологічно чистих ланцюгів поставок, які мінімізують негативний вплив на навколишнє середовище, але водночас відповідають вимогам ринку та потребам суспільства. Поняття «сталый розвиток логістичної системи» означає інтеграцію сталих практик і принципів в операції та управління логістичними системами. Це передбачає

збалансованість економічних, екологічних і соціальних аспектів управління ланцюгами поставок для забезпечення довгострокової життєздатності та мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище і суспільство. Аспекти сталого розвитку потребують нових підходів до процесів інвестування логістичних систем, яким виступає імпакт-інвестування.

Список використаних джерел

1. The Impact of Digitalization on the Sustainable Development of Ukraine: COVID-19 and War Challenges for Higher Education / Marhasova V., Kholiavko N., Popelo O., Krylov D., Zhavoronok A., BiliAZE O. // Revista De La Universidad Del Zulia. – 2023. – Vol. 14(40). – Pp. 422-439.
2. Modeling the harmony of economic development of regions in the context of sustainable development / Marhasova V., Tulchynska S., Popelo O., Garafonova O., Yaroshenko I., Semykhulyna I. // International Journal of Sustainable Development and Planning. – 2022. – Vol. 17, No. 2. – Pp. 441-448.
3. Програма дій «Порядок денний на XXI століття»: Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля», 1992 р.). – К. : Інтелсфера, 2000. – 360 с.
4. Сталый розвиток регіонів України / наук. кер. М. З. Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2009. – 172 с.
5. Національна парадигма сталого розвитку України / за заг. ред. академіка НАН України, д.т.н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б.Є. Патона. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.
6. Дубина М. В. Теоретичні засади функціонування депозитного ринку та його вплив на розвиток інноваційно-інвестиційних процесів / М. В. Дубина, О. О. Тарасенко // Інноваційно-інвестиційні засади стійкого розвитку базових галузей національного господарства: колективна монографія / за заг. ред. В. П. Ільчука. – Чернігів : ЧНТУ, 2016. – С. 8-24.
7. Дубина М. В. Рейтинговий аналіз дослідження інвестиційного клімату в Україні / М. В. Дубина, Д. С. Пілевич // Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки та управління. Серія 1, Економіка. – 2014. – №2(22). – С. 54-60.
8. ESG-принципи та відповідальне інституційне інвестування у світі : Критичний огляд досліджень : пер. з англ. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. – 88 с.
9. What You Need to Know about Impact Investing. The GIIN [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://thegiin.org/impact-investing/need-to-know/#what-is-impact-investing>.
10. Глобальний ринок імпакт-інвестицій та потенціал до зростання в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/news/23-05-22-2>.
11. Платформа для залучення імпакт-інвестування (MVP) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://business.dii.gov.ua/iip-project-list>.
12. Ломачинська І. А. Концептуальні підходи до визначення сутності імпакт-інвестицій [Електронний ресурс] / І. А. Ломачинська // Бізнес Інформ. – 2020. – № 2. – С. 16–22. – Режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/28020/1/16-22.pdf>.
13. Snider A. Impact Investing: The Performance Realities. Global Impact Investing Network [Electronic resource]. – Accessed mode: <https://thegiin.org/research/publication/impact-investing-the-performance-realities>.
14. Скоробогатова Н. Імпакт-інвестування: світовий досвід та перспективи застосування в Україні / Н. Скоробогатова, О. І. Дорошенко // Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут». – 2022. – № 23. – С. 68-76.

15. Ільченко Н. Б. Логістичні стратегії в торгівлі : монографія / Н. Б. Ільченко. – К. : Київ. нац. торг. екон. ун-т, 2016. – 432 с.

16. Савіна Н. Б. Інвестування у логістичні системи / Н. Б. Савіна. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2013. – 328 с.

References

1. Marhasova, V., Kholiavko, N., Popelo, O., Krylov, D., Zhavoronok, A., & Biliaze, O. (2023). The Impact of Digitalization on the Sustainable Development of Ukraine: COVID-19 and War Challenges for Higher Education. *Revista De La Universidad Del Zulia*, 14(40), 422-439.

2. Marhasova, V., Tulchynska, S., Popelo, O., Garafonova, O., Yaroshenko, I., & Semykhulyna, I. (2022). Modeling the harmony of economic development of regions in the context of sustainable development. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 17(2), 441-448.

3. Prohrama dii «Poriadok dennyi na XXI stolittia»: Ukhvalena konferentsiieiu OON z navkolyshnoho seredovyshecha i rozvytku v Rio-de-Zhaneiro (Samit «Planeta Zemlia», 1992 r.) [Action program "Agenda for the XXI century": Adopted by the UN Conference on Environment and Development in Rio de Janeiro (Earth Summit, 1992)]. (2000). Intelsfera.

4. Zghurovskiy, M.Z. (2009). *Stalyi rozvytok rehioniv Ukrainy [Sustainable development of the regions of Ukraine]*. NTUU «KPI».

5. Paton, B.Ie. (2012). *Natsionalna paradyhma staloho rozvytku Ukrainy [National paradigm of sustainable development of Ukraine]*. Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannya ta staloho rozvytku Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy».

6. Dubyna, M., & Tarasenko, O. (2016). Teoretychni zasady funktsionuvannya depozytnoho rynku ta yoho vplyv na rozvytok innovatsiino-investytsiinykh protsesiv [Theoretical foundations of the deposit market functioning and its impact on the development of innovation and investment processes]. In V. Ilchuk, *Innovatsiino-investytsiini zasady stiikoho rozvytku bazovykh haluzei natsionalnoho hospodarstva – Innovation and investment principles of sustainable development of basic sectors of the national economy* (pp. 8-24).

7. Dubyna, M., & Pilevych, D. (2014). Reitynhovyi analiz doslidzhennia investytsiinoho klimatu v Ukraini [Rating analysis of the investment climate survey in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Chernihivskoho derzhavnogo instytutu ekonomiky ta upravlinnia. Seriya 1, Ekonomika: zbirnyk naukovykh prats – Scientific bulletin of the Chernihiv State Institute of Economics and Management. Series 1, Economics*, 2(22), 54-60.

9. What You Need to Know about Impact Investing. The GIIN. <https://thegiin.org/impact-investing/need-to-know/#what-is-impact-investing>.

10. Hlobalnyi rynek impakt-investytsii ta potentsial do zrostantia v Ukraini [Global impact investment market and potential for growth in Ukraine]. <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/news/23-05-22-2/>.

11. Platforma dlia zaluchennia impakt-investuvannya (MVP) [Platform for attracting impact investing (MVP)]. <https://business.diia.gov.ua/iip-project-list>.

12. Lomachynska, I.A. (2020). Kontseptualni pidkhody do vyznachennia sutnosti impakt-investytsii [Conceptual approach to the definition of the day-to-day impact-investment]. *Business Inform – Business Inform*, (2), 16–22. <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/28020/1/16-22.pdf>.

13. Snider A. Impact Investing: The Performance Realities. Global Impact Investing Network. <https://thegiin.org/research/publication/impact-investing-the-performance-realities>.

14. Skorobohatova, N., & Doroshenko, O. (2022). Impact-investuvannya: svitovyi dosvid ta perspektyvy zastosuvannya v Ukraini [Impact Investing: Global Experience and Prospects for Application in Ukraine]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU “Kyivskiy politekhnichnyi instytut” – Economic Bulletin of NTUU “Kyiv Polytechnic Institute”*, 23, 68-76.

15. Ilchenko, N. (2016). *Lohistychni stratehii v torhivli [Logistics strategies in trade]*. Kyiv. nats. torh. ekon. un-t.

16. Savina, N. (2013). *Investuvannia u lohistychni systemy [Investing in logistics systems]*. Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki.

Отримано 11.3.2023

UDC 330.322.01

Nataliia Ivanova

Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Entrepreneurship and Trade
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: ivanova.nat.vlad@gmail.com. ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6622-7310>

ResearcherID: [I-3574-2016](https://orcid.org/0000-0001-6622-7310)

IMPACT INVESTING AS A MODERN CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF LOGISTICS SYSTEMS

The article analyzes the principles of impact investing in the sustainable development of logistics systems, considers trends in logistics provision in the context of the sustainable development paradigm, and identifies the prerequisites, driving forces, and opportunities for ensuring the sustainability of logistics systems at all levels. In addition, potential trends in their future development was analyzed. The sustainability of a logistics system involves the efficient use of resources, cost reduction and process optimization.

The author proposes a conceptual model of sustainable development of a logistics system. It contains two contours (strategic development contour and sustainable development contour). These contours in their interaction within the logistics system ensure its sustainable development in the long term. The basis is the sustainable development paradigm, and the main goal of the concept is to solve logistics problems not only in the interests of the current needs of the economy, but also taking into account the right to meet the needs of future generations.

The concept of "sustainable development of a logistics system" means the integration of sustainable practices and principles into the operations and management of logistics systems. This involves balancing the economic, environmental and social aspects of supply chain management to ensure long-term viability and minimize the negative impact on the environment and society.

It has been found that a sustainable logistics system should be aimed at reducing environmental impact through the use of environmentally friendly vehicles, energy-efficient technologies, waste management, and reduction of greenhouse gas emissions. Another important aspect is the use of environmentally friendly packaging and materials. Consideration of social aspects, such as occupational safety, quality of life of employees, respect for human rights and ethical standards. To achieve these goals, it is important to develop socially responsible labor practices.

Aspects of sustainable development require new approaches to the investment processes of logistics systems, such as impact investing. The article defines the criteria for impact investing and the directions for determining the effectiveness and efficiency of this type of investment, taking into account the specifics of the investment object. When evaluating impact investments in the logistics sector, the authors propose to take into account the following criteria: place and importance of the logistics system in the supply chain or national economy; resilience of the type of logistics provision to economic downturn and peculiarities of the system's functioning during stagnation (which allows assessing risks); social significance of the logistics system; provision of the logistics system with its own financial resources; level of support for the development of the industry and the degree of control by the State.

Keywords: *logistics system; supply chains, logistics support, enterprise logistics system, sustainable development; sustainable development paradigm; impact investing, environmental safety, social responsibility, economic efficiency.*

Fig.: 2. References: 16.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДО НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ»

Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління» внесено до переліку наукових фахових видань України, затвердженого Наказом Міністерства освіти і науки України від 07.05.2019 р. № 612, відповідно до якого журналу надано категорію «Б».

Журнал розміщено в таких базах даних: НБУ ім. Вернадського, eLIBRARY.RU, українська науково-освітня мережа «УРАН», реферативна база даних «Україніка наукова», USJ (Ukrainian scientific journals), Index Copernicus; BASE (Bielefeld Academic Search Engine).

Процедура подачі рукописів:

1. Для публікації статті в науковому виданні «Проблеми і перспективи економіки та управління» необхідно спочатку в обов'язковому порядку подати:

- електронний варіант статті, оформленої за зразком (Додаток А);
- довідку про авторів, заповнену за наведеним бланком (Додаток Б).

Звертаємо Вашу увагу, що ім'я та по батькові автора (ів) подаються повністю.

2. Розгляд статті складається з **таких етапів:**

- технічна перевірка статті на відповідність основним вимогам щодо її оформлення;

Зверніть увагу: у кінці статті обов'язково подається інформація про ID автора (у системі наукової ідентифікації) у ORCID, ResearcherID або у SCOPUS.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

- наукове рецензування статті;
- перевірка статті на відсутність плагіату.

У разі позитивного висновку стаття приймається до друку.

3. Після прийняття статті до друку автор повинен:

- надіслати згоду на обробку персональних даних (Додаток В)
- надіслати розширену структуровану анотацію (вимоги наведені нижче);
- підготувати проект рецензії на статтю (без підписів рецензентів у довільній формі);
- сплатити вартість публікації.

Основні вимоги до оформлення рукописів:

1. **Вимоги до наукової статті.** Статтю можна подавати двома мовами: українська, англійська.

Обсяг статті повинен бути таким: мінімум – 7 сторінок, максимум – 15 сторінок (остання сторінка має бути заповнена не менш ніж на $\frac{3}{4}$).

Стаття надсилається електронною поштою на адресу: **maksim-32@ukr.net**. Текст статті набирається з використанням комп'ютерних текстових редакторів Word for Windows 97/2000/XP.

За потреби редакція надає послуги з **перекладу анотацій, статей.**

2. **Вимоги до анотації та ключових слів**

Стаття повинна містити анотацію мовою статті (обсягом не менше 600 знаків), а також розширену анотацію англійською (якщо мова статті українська) або українською (якщо мова статті англійська) мовою, обсягом не менше 1800 знаків (з пробілами).

Ключових слів та словосполучень має бути не менше п'яти.

3. **Параметри сторінки повинні бути такими:**

Формат А4 (210×297 мм).

Поля: верхнє, нижнє та бокові – 25 мм.

Верхній і нижній колонтитули, а також номери сторінок не вводити. Текст повинен бути вирівняний по ширині аркуша.

КАТЕГОРИЧНО ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ У СТАТТІ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЧНОЇ РОЗСТАНОВКИ ПЕРЕНОСІВ ТА АВТОМАТИЧНИХ СПИСКІВ. УСІ СПИСКИ ПРОСТАВЛЯЮТЬСЯ В РУЧНОМУ РЕЖИМІ!

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

4. Структура статті. Вимоги до оформлення структурних елементів статті.

4.1. УДК – шрифт Times New Roman (кегель 14), курсив, вирівнювання по лівому краю без абзацу.

4.2. JEL Classification – шрифт Times New Roman (кегель 14), вирівнювання по ширині, без абзацного відступу, одинарний інтервал. За необхідності редакція може самостійно визначати JEL Classification.

4.3. Ім'я та прізвище автора (ів) – шрифт Times New Roman (кегель 14), напівжирний, курсив, розміщення по центру, без абзацного відступу.

Після ім'я та прізвище автора (з нового рядка) подаються такі дані:

- науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 12;
- місце роботи автора (ів) – кегель 12;
- електронна адреса автора (ів) – кегель 12.
- ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID, ResearcherID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearcherID:

Scopus Author ID:

Після відомостей про першого автора аналогічно подаються дані про співавторів.

4.4. Назва статті – шрифт Times New Roman (кегель 14). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу.

4.5. Анотація – шрифт Times New Roman (кегель 11), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг не менше 600 знаків з пробілами**).

4.6. Ключові слова – шрифт Times New Roman (кегель 11), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. Кількість ключових слів – не менше п'яти, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

4.7. Основний текст – шрифт Times New Roman (кегель 14), абзац 0,75 см, вирівнювання по ширині, одинарний інтервал.

Основний текст статті обов'язково повинен містити такі необхідні елементи – розділи (Times New Roman, кегель 14, напівжирний):

- Постановка проблеми.
- Аналіз останніх досліджень і публікацій.
- Виділення недосліджених частин загальної проблеми (**обов'язково!!!**).
- Мета статті.
- Виклад основного матеріалу.
- Висновки і пропозиції.
- Список використаних джерел.

Після назви розділів ставиться крапка і продовжується текст самої статті.

Цитати, таблиці, статистичні дані, цифрові показники, що підвищують рівень аналітичних матеріалів, подаються з посиланням на джерела. Відповідальність за наведені показники несе автор.

Рисунки і таблиці необхідно подавати у статті безпосередньо після тексту, де вони згадані вперше, або на наступній сторінці.

Ілюстрації (рисунки та чорно-білі фотографії)

Під час виконання рисунків рекомендується використання Microsoft Visio. За умови використання закладеної графіки Microsoft Word рисунки повинні бути згрупованими. **Рисунки не повинні виходити за межі текстового блока.**

Рисунки позначають словом «Рис.» і нумерують послідовно в межах статті, якщо у статті є лише один рисунок, він не нумерується. Пояснювальні підписи, номер рисунка, його назву розміщують послідовно під ілюстрацією.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Назва рисунку – шрифт Times New Roman, кегель 14, курсив, вирівнювання по центру без абзацу. Пояснювальні підписи (експлікація) – шрифт Times New Roman, кегель 12, курсив, вирівнювання по центру без абзацу.

Наприклад:

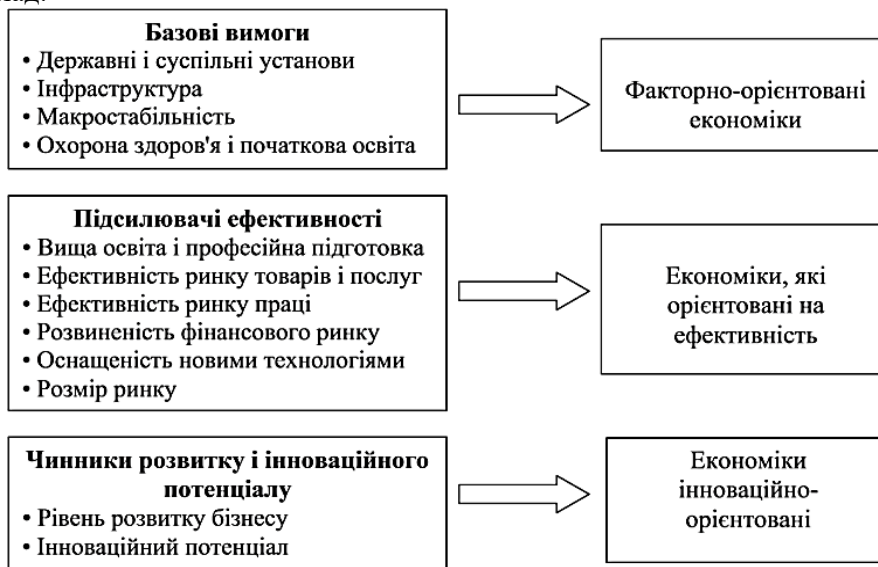

Рис. 1. Складові конкурентоспроможності на відповідній стадії розвитку економіки

Таблиці

Цифровий матеріал, що наводиться у статті, повинен оформлятися у вигляді таблиць.

Розмір тексту таблиць – кегель 12. Усі таблиці мають бути пронумеровані й мати заголовок. Нумераційний заголовок таблиць (кегель 14) вирівнюють по правому краю таблиці, тематичний заголовок таблиці – по центру (кегель 14, курсив). **Усі графи таблиць повинні мати назву.**

Наприклад:

Таблиця 1

Аналіз показників діяльності підприємства

Показники	Формула розрахунку	Фактори, що впливають на показник	Напрями поліпшення показників
1.			
...			

Якщо таблиця не вміщується на одній сторінці, всі її колонки нумерують, а над перенесеною частиною таблиці справа надписують: «Закінчення табл. 1».

Формули

Використовуючи формули, необхідно дотримуватися певних правил.

Великі, довгі та громіздкі формули, які мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі й нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують усередині рядків тексту.

Формули, на які є посилання, нумерують арабськими цифрами в круглих дужках праворуч, не виходячи за поле. Формули необхідно вирівнювати по лівому краю сторінки. Між ними та текстом витримують інтервал в один рядок. Обов'язково подають розшифрування літерних позначень величин у формулах. Для набору позначень фізичних величин використовують редактор формул Microsoft Equation для WINDOWS.

Наприклад:

Ефективна ставка процента для позичальника визначається за формулою (1)

$$Rt = \frac{SK}{z - h} \cdot 360, \quad (1)$$

де SK – величина знижки (%);
 h – період дії знижки (днів);
 z – тривалість відстрочки платежу (днів).

4.8. Список використаних джерел необхідно складати за вимогами ДСТУ ГОСТ 7.1:2006, розміщувати бібліографічні записи за алфавітом чи в послідовності їхніх перших згадувань в основному тексті статті. Список літератури повинен містити не менше **7** джерел.

Посилання на матеріали з інтернет-енциклопедії Вікіпедія не прийнятне для наукових статей, оскільки це джерело неперевірене і не має наукового підґрунтя.

Зверніть увагу! Посилання на власні статті дозволяється в кількості не більше 15–20 % від загальної сукупності найменувань літературних джерел (1-2 з 10 джерел)!!

4.9. Після списку використаних джерел подається його транслітерація латиницею (з підзаголовком **References**) відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р. (зі змінами від 23.12.2015 р.).

References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/APA/book>).

Примітка. Після транслітерованої назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою в квадратних дужках. Назви журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) також у перекладі англ. мовою.

Для транслітерування літератури (References) пропонуємо скористатися онлайн-конвекторами:

- для української мови: <http://ukrlit.org/transliterations> та ін.;

- для російської мови: <http://translit-online.ru/pasport.html>

<http://translit.net/ru/>

<http://www.transliterations.ru/transliterations-imeni-i-familii-dlya-zagranpasporta>.

Приклади оформлення транслітерованого списку використаних джерел наведено у Додатку Г.

У разі необхідності редакція **надає послуги з підготовки References**.

4.10. У кінці статті необхідно подати **англійською мовою** такі дані:

- **ім'я та прізвище автора (ів)** – шрифт Times New Roman (кегель 14), напівжирний, курсив, розміщення по центру, без абзацного відступу.

Після ім'я та прізвище автора (з нового рядка) подаються такі дані:

– науковий ступінь, вчене звання, посада автора (ів) – кегель 12;

– місце роботи автора (ів) – кегель 12;

– електронна адреса автора (ів) – кегель 12.

– ID (у системі наукової ідентифікації) у **ORCID**, **ResearchID** або у **SCOPUS**.

Наприклад: ORCID: <http://orcid.org/xxxx-xxxx-xxxx-xxxx>

ResearchID:

Scopus Author ID:

- **назва статті** – шрифт Times New Roman (кегель 14). Подається прописними напівжирними літерами, вирівнювання по центру без абзацу.

- **анотація** – шрифт Times New Roman (кегель 11), курсив, вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. В анотації має бути чітко сформульована головна ідея статті та коротко обґрунтована її актуальність (**обсяг не менше 1800 знаків з пробілами**).

- **ключові слова** – шрифт Times New Roman (кегель 11), вирівнювання по ширині, абзацний відступ 0,75 см, одинарний інтервал. Кількість ключових слів – не менше п'яти, які пишуться через крапку з комою. Після ключових слів необхідно вказати загальну кількість таблиць, рисунків та використаних джерел (Додаток А).

5. Оплата публікації. Опублікування наукових статей у науковому журналі «Проблеми і перспективи економіки та управління» є платним. Вартість публікації однієї сторінки наукової статті становить **60 грн** (прохання обов'язково уточнювати вартість публікації). Оплата підтверджується квитанцією.

Реквізити для оплати можна знайти за посиланням:

<https://www.stu.cn.ua/staticpages/fahovividannya>

Реквізити для оплати:

14035, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.

Національний університет «Чернігівська політехніка».

банк ДКСУ у м. Київ, МФО 820172.

Код ЗКПО: 05460798.

Номер рахунку: UA728201720313271002201006996

Призначення платежу: за публікацію статті в журналі _____ автор _____ ПІБ

До переліку документів додати квитанцію

7. Контактна інформація.

Матеріали необхідно надсилати на електронну адресу: **maksim-32@ukr.net**

Контактна особа: *Дубина Максим Вікторович.*

Моб. тел.: +38 (099) 376-32-87

Viber: +38 (099) 376-32-87

*Науковий журнал «Проблеми і перспективи економіки та управління»
розміщено на сайті Національного університету «Чернігівська політехніка»,
де можна переглянути останні номери видання:
<http://ppeu.stu.cn.ua>*

**Відповідальність за матеріали, наведені у статті, несе автор.
Неправильно оформлені автором стаття та супровідні документи,
що не відповідають зазначеним вимогам, розглядатися не будуть.**

Редакція розглядає надходження публікації та супровідних документів (рецензії, довідки про авторів тощо) як згоду дописувача (ів) щодо передачі авторського права на використання твору (тиражування, розповсюдження т. ін.).

Редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження в електронній або паперовій формах журналу «Проблеми і перспективи економіки та управління» цілком або лише окремих статей, що вже опубліковані у ньому, без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав згідно із Законами України «Про інформацію» № 2657-XI та «Про науково-технічну інформацію» № 3322-XII.

Примітка. Редакція може не поділяти світоглядних переконань і концептуальних позицій авторів. Відповідальність за зміст статті покладається на автора.

Редакція залишає за собою право:

- вносити редакційні правки, які не впливають на зміст статті (узгоджуються з автором);
- повертати матеріали авторам на доопрацювання.

Додаток А
Приклад оформлення статті

УДК 332.12

JEL Classification: G00

Максим Дубина

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Національний університет «Чернігівська політехніка» (Чернігів, Україна)

E-mail: maksim-32@ukr.net. ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: [F-3291-2014](https://orcid.org/0000-0002-5305-7815)

СУТНІСТЬ ТА КОМПОНЕНТНИЙ СКЛАД ТРАНСКОРДОННОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті через синтез таких понять, як «транскордонний», «економічна безпека» визначено сутність транскордонної економічної безпеки, яку запропоновано розглядати як свободу від негативного зовнішнього та внутрішнього впливів на будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення співпраці між територіальними громадами або владою, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох договірних сторін, у сфері економічних відносин, а саме: виробництва товарів та послуг, розподілу матеріальних благ, обміну, що супроводжується за опосередкованої ролі грошей, та споживання фізичними та юридичними особами виробленої продукції. Також з'ясовано компонентний склад транскордонної економічної безпеки, серед основних елементів якої виділено такі: транскордонна зовнішньоекономічна безпека, транскордонна виробнича безпека, транскордонна продовольча безпека, транскордонна енергетична безпека, транскордонна інвестиційна безпека.

Не менше
600 знаків із
пробілами!!!

Ключові слова: транскордонне співробітництво; безпека; транскордонний регіон; економічна безпека; економічна безпека регіону; транскордонна економічна безпека.

Рис.: 2. Табл.: 1. Бібл.: 8.

Постановка проблеми. ...

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ...

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. ... (обов'язково!)

Мета статті. Головною метою цієї роботи є ...

Виклад основного матеріалу. ...

Висновки і пропозиції. ...

Список використаних джерел

1. Дерій Ж. В. Роль домашніх господарств у циркулярній економіці / Ж. В. Дерій // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал. – 2017. – № 3. – С. 39–45.
2. Маляренко Т. А. Економічна безпека : навчально-методичний посібник / Т. А. Маляренко. – Донецьк : ДонДУУ, 2009. – 129 с.
3. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

4. Науменко С. В. Розвиток транскордонного співробітництва в системі забезпечення економічної безпеки України : автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави» / С. В. Науменко ; Національний інститут стратегічних досліджень. – К., 2007. – 21 с.

5. Про транскордонне співробітництво [Електронний ресурс] : Закон України від 24 червня 2004 року № 1861–IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

6. Пухтаєвич Г. О. Аналіз національної економіки / Г. О. Пухтаєвич. – К. : КНЕУ, 2005. 254 с.

7. Реутов В. Є. Транскордонне співробітництво регіонів України: теоретико-практичні аспекти розвитку [Електронний ресурс] / В. Є. Реутов // Ефективна економіка. 2011. № 12. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.

8. Старостенко Г. Г. Національна економіка : навчальний посібник / Г. Г. Старостенко, С. В. Онишко, Т. В. Поснова. – К. : Ліра-К, 2011. – 432 с.

9. Чучка І. М. Транскордонне співробітництво в контексті економічної безпеки України / І. М. Чучка, Р. І. Молдавчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 9 (111). – С. 92–98.

References

1. Derii, Zh.V. (2017). Rol domashnikh gospodarstv u tsyrkuliarnii ekonomitsi [Households role in the circular economy]. *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and prospects of economic and management*, (3), 39–45.

2. Maliarenko, T.A. (2009). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. DonDUU.

3. Mikula, N. (2004). *Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Inter-territorial and cross-border cooperation]*. IRD NAN Ukraine.

4. Naumenko, S. V. (2007). *Rozvytok transkordonnoho spivrobitnytstva v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Development of cross-border cooperation in the system of providing the economic security of Ukraine]* [Abstract PhD dissertation, National Institute for Strategic Studies].

5. Pro transkordonne spivrobitnytstvo [On Cross-Border Cooperation], Law № 1861–IV (June 24, 2004). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

6. Pukhtaievych, H.O. (2005). *Analiz natsionalnoi ekonomiky [Analysis of the national economy]*. Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.

7. Reutov, V.Ye. (2011). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy: teoretyko-praktychni aspekty rozvytku [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine: theoretical and practical aspects of the development]. *Efektivna ekonomika – Effective economy*, 4, 55–66. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=912>.

8. Starostenko, H.H., Onyshko, S.V., & Posnova, T.V. (2011). *Natsionalna ekonomika [National economy]*. Lira-K.

9. Chuchka, I.M., & Moldavchuk, R.I. (2010). Transkordonne spivrobitnytstvo v konteksti ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Cross-border cooperation in the context of economic security of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics*, 9(111), 92–98.

UDC 332.12

Maksym Dubyna

Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Finance, Banking and Insurance
Chernihiv Polytechnic National University (Chernihiv, Ukraine)

E-mail: maksim-32@ukr.net. **ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-5305-7815>

ResearcherID: F-3291-2014

ESSENCE AND COMPONENT COMPOSITION OF CROSS-BORDER ECONOMIC SECURITY

Credit by its nature is a classic economic category which has been already researched in considerable number of scientific works. However, multi aspects character of credit and credit relations in general, its constant transformation in society lead to increased interest concerning cognition of this definition by scientists, Credit relations , as well as money relations, as of today penetrate the whole society and its economic sphere. Actually, credit is one of the movable forces of the country's economic development. Importance of money-credit relations within economic system of the state and its further functioning stipulates increase of scientific interest of peculiarities arise study and credit development as an economic category. Objective of the article is defining types of credits, their systematization and classification by definite peculiarities. Within the article, main types of credits were analyzed, which can be defined as of today by analyzing of the peculiarities of credit relation functioning and development. Classification of all types of credits was implemented on account of the main peculiarities identification, to the number of which the following were related: under the order of provision, under creditor character, or by the character of the borrowers and by the terms depending on the crediting object, under percentage rate, by means of funds issue and by branch direction of credit, under risk level, by means of credit remuneration and credit payment, at presence of collateral. Combined, all defined peculiarities and relevant types of credit, shall create integrated system of credits classification, which at the present moment comprises the most known and distributed their types. As any other object, system of credits types is constantly in the process of its dynamic development. Transformation of the state's economic state, change of political configuration of the society development and other exogenous factors stipulate as well continuous change of credit system itself, search and creation of new mechanisms of credits submission by different types of credit institutions, etc. As it is presented by experience of credit market development of Ukraine, it is in continuous state of its dynamic development, and difficulties arise in development of some financial institutions is being changed by activation and rapid development of other credit institutions. Thus, system of credits types classification is constantly being added by new types of credits and relevant peculiarities, under which they can be studied and separated as a single group.

1800 знаків із
пробілами!!!

Keywords: credit; classification; bank; credit institution; credit company; financial intermediary; financial institution; borrower; creditor.

Fig.: 2. Table: 1. References: 8.

Додаток Б
Бланк для оформлення
довідки про автора

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Дані про авторів	Українською мовою	Російською мовою	Англійською мовою
Прізвище			
Ім'я			
По батькові			
Науковий ступінь			
Вчене звання			
Почесне звання			
Місце роботи			
Посада			
Назва статті			
Мова, якою буде друкуватися стаття			
Обсяг статті			
Поштова адреса, на яку необхідно надсилати примірник збірника			
Наукові профілі	ORCID		
	ResearcherID		
	Scopus Author ID		
Контактна інформація	роб. тел.		
	дом. тел.		
	моб. тел.		
	e-mail		

Додаток В

**ЗГОДА
на обробку персональних даних**

Ми (Я), _____
(прізвище, ім'я та по батькові)

Автор (и) наукової статті « _____

_____».
(назва статті)

у журналі:
«Проблеми і перспективи економіки та управління» № _____ за 20 _____ р.

ознайомлені з:

– організацією збору, обліку, обробки та захисту персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»;

– законодавчим актом України щодо відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних».

З умовами та вартістю оплати за публікацію ознайомлений (на)

« _____ » _____ 2020 р.

(підпис)

(підпис)

(підпис)

Додаток Г

Приклади оформлення транслітерованого
списку використаних джерелПриклади оформлення бібліографічних посилань
у списку використаних джерел згідно з АРА (7th ed.)**Книга**

Не наводять у бібліографічному посиланні такі параметри:

- кількість сторінок;
- місто видання;
- номер ISBN.

Книга з автором (авторами)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Кормишкін, Ю. А. (2018). *Бізнес-інфраструктура аграрного підприємництва*. МНАУ.

Врублевська, О. О., Катеруша, Г. П., & Гончарова, Л. Д. (2013). *Кліматологія*. Екологія.

Книга з автором (авторами) і редактором

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані редактора, Ред.). Видавництво.

Приклади оформлення:

Вихованець, І. Р., & Городенська, К. Г. (2004). *Теоретична морфологія української мови* (І. Р. Вихованець, Ред.). Університетське видавництво «Пульсари».

Книга без автора (з редактором)

Базовий шаблон оформлення:

Дані редактора (редакторів) (Ред.). (Рік). *Назва книги*. Видавництво.

Приклади оформлення:

Роговий, Ю. А. (Ред.). (2014). *Енциклопедія українознавства*. Проспект-К.

Перекладена книга

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Дані перекладача, Пер.). Видавництво. (Оригінал опубліковано рік опублікування оригіналу)

Приклади оформлення:

Мандзоні, А. (2009). *Заручені* (П. Соколовський, Пер.). Фоліо. (Оригінал опубліковано 1823 р.)

Перевидання книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (номер видання). Видавництво.

Приклади оформлення:

Лукашевич, В. М. (2007). *Глобалістика* (2-ге вид.). Новий Світ-2000.

Книга – частина багатотомного видання

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва книги* (Т. номер тому). Видавництво.

Приклади оформлення:

Комарницька, Т. К., & Комісаров, К. Ю. (2012). *Сучасна японська літературна мова* (Т. 2). Видавничий дім Дмитра Бураго.

Частина книги

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). *Назва частини книги*. В Дані редактора, Ред., *Назва книги* (сторінки). Видавництво.

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАЧІ РУКОПИСІВ

Приклади оформлення

Іваненко, О. М. (2016). Особливості міжнародного морського права. В О. Г. Артюх, Ред., *Міжнародне право* (с. 24–26). Правнича спілка.

Woll, B., & Adam, R. (2012). Sign language and the politics of deafness. In M. Martin-Jones, A. Blackledge, & A. Creese, Eds., *The Routledge Handbook of Multilingualism* (pp. 100–115). Routledge.

Сайт

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Дата опублікування). *Назва матеріалу або сторінки*. Назва сайту. Адреса URL

Зверніть увагу: якщо дані автора та назва сайту збігаються, у позатекстовому посиланні наводять лише дані автора.

Якщо на сайті не зазначений автор матеріалу, оформлювати посилання слід за таким шаблоном:

Назва матеріалу або сторінки. (Дата опублікування). Назва сайту. Взято дата звернення з Адреса URL

Приклади оформлення

Kyiv Dictionary. (2020, 10 березня). «Міккі Маус» чи «Мікі Маус»? <https://www.kyivdictionary.com/uk/grammar/uk/consulenza-linguistica/vypusk3/mickey-mouse/>

Ben Khemis, S. (2020, June 1). *Is Deno the Node.JS killer?* Medium. <https://medium.com/javascript-in-plain-english/is-deno-the-nodejs-killer-5fdf903191f7>

Наукова робота. (б. д.). Бердянський державний педагогічний університет. Взято 11 червня 2020 р. з <http://bdpu.org/naukova-robota/>

Стаття в журналі

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва статті. *Назва журналу, номер тому* (номер випуску), с. сторінки. Адреса DOI або URL.

Зверніть увагу: номер тому й номер випуску наводять без пропуску між ними.

Приклади оформлення

Повх, В. Л., Черешнюк, І. Л., Ходаківський, О. А., & Ходаківський, М. А. (2016). Аналіз впливу деяких модуляторів активності NMDA-рецепторів: мемантину, амантадину або магнію сульфату та адемолу на коливання внутрішньоочного тиску в нормі, за умов гострої модельної офтальмогіпертензії та конузійної травми зорового аналізатора. *Вісник Вінницького національного медичного університету*, 20(2), с. 352–357.

Харченко, С. В. (2019). Мовне оформлення реєстрів зелених насаджень (цінних рослин) парків і скверів як різновиду довідкових видань. *Міжнародний філологічний часопис*, 10(3), с. 52–60. <https://doi.org/10.31548/philolog2019.03.052>

Стародубцев, А. А., & Стебелев, А. М. (2019). Теоретико-правовий аналіз етичних засад адвокатської діяльності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*, (28), с. 90–96. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-28-11>

Стаття в газеті

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік, дата випуску). Назва статті. *Назва газети*, (номер випуску), сторінки.

Приклади оформлення

Мороз, В. (2017, 21 лютого). Закрите небо, або чому в Україні не розвивається ринок авіаперевезень. *Юридична газета*, (8), 18–19.

Чорний, А., & Бурнацький, М. (2016, 11 березня). До роковин смерті Тарас Шевченка. *Канівська газета*, (16), 2.

Матеріали конференцій (тези)

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). Назва доповіді. В Дані редактора (Ред.), *Назва збірника конференції* (сторінки). Видавництво. Адреса URL

Приклади оформлення

Кінджибала, О. С. (2018). Сучасний стан дослідження корейської міфології, її мовне відображення. В *Стратегії розвитку та пріоритетні завдання філологічних наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (с. 103–107). Класичний приватний університет.

Мартинюк, Д. (2020). Вихід бітанолу з урожаю зерна сортів пшениці озимої залежно від видів, норм і строків застосування азотних добрив. В П. Ясній, Б. Андрушків, О. Ляшук, І. Стадник, А. Довгань, А. Криськов, В. Андрійчук, А. Лупенко, С. Лупенко, І. Луців, М. Михайлишин, М. Пилипець, В. Ніконенко, Р. Рогатинський, П. Стухляк, М. Паламар, Н. Кирич, М. Підгурський, М. Приймак, . . . М. Петрик, Ред., *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання: матеріали міжнародної студентської науково-практичної конференції* (с. 67–68). Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя. http://tntu.edu.ua/storage/pages/00000808/zbirnyk_2020.pdf

Дисертація**Опублікована дисертація або дипломна робота**

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Тип роботи, Університет]. База даних. Адреса URL

Зверніть увагу: для параметра «Тип роботи» слід зазначити назву типу й ступінь (наприклад, «Doctoral Dissertation», «Master's Thesis»); для українських дисертацій слід наводити скорочено ступінь і галузь наук (наприклад, «Дис. канд. фіз.-мат. наук»).

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Неопублікована тип роботи]. Університет. База даних. Адреса URL

Приклади оформлення**Опублікована дисертація або дипломна робота**

Місячна, Н. М. (2019). *Соціально-психологічні чинники готовності безробітних до зміни професії та перенавчання* [Дис. канд. психол. наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка].

Назаренко, К. Г. (2016). *Циклічні амідини, енаміни та похідні 2-хлор-1,4-бензотіазин-3-ону в синтезі поліядерних гетероциклічних систем і ω-гетероарилалкіламінів* [Дис. д-ра хім. наук, Інститут органічної хімії Національної академії наук України].

Moss, C. L. (2015). *Expanded Internet Art and the Informational Milieu* [PhD dissertation, New York University]. ProQuest. <https://pqdtopen.proquest.com/doc/1753118023.html?FMT=AI>

Неопублікована дисертація або дипломна робота

Lowly, J. (2018). *Hibernation of Mammals in Botanical Gardens* [Unpublished doctoral thesis]. University of Missouri.

Автореферат

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора. (Рік). *Назва роботи* [Автореф. тип роботи, Університет]. База даних. Адреса URL

Зверніть увагу: в параметрі «тип роботи», якщо йдеться про український автореферат, слід зазначити скорочено ступінь і галузь знань.

Приклади оформлення

Зайчківська, І. П. (2020). *Етнорелігійні виміри творчої спадщини І. Огієнка* [Автореф. дис. канд. філос. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова].

Зварич, І. Я. (2020). *Парадигма глобальної інклюзивної циркулярної економіки* [Автореф. дис. д-ра екон. наук, Тернопільський національний економічний університет]. <https://www.tneu.edu.ua/index.php?do=download&id=8737>

Стандарт

Базовий шаблон оформлення:

Організація, що розробила стандарт. (Рік). *Назва стандарту* (Код і номер стандарту). Видавництво (організація, що видала стандарт).

Зверніть увагу: якщо назва організації, що видала стандарт, та видавництва, у якому відповідний стандарт надруковано, збігаються, у бібліографічному записі назви видавництва не наводять.

Приклади оформлення

НВФ «Інпроект». (2013). *Настанова щодо визначення загальнопромислових і адміністративних витрат та прибутку у вартості будівництва* (ДСТУ-Н Б Д.1.1-3:2013). Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

International Organization for Standardization. (2013). *Information technology — Security techniques — Information security management systems — Requirements* (ISO/IEC 27001:2013).

Закон (акт)

Базовий шаблон оформлення з урахування вимог «The Bluebook»:

Назва акта, тип акта № номер акта (Рік) (Країна або юрисдикція). Реквізити джерела, в якому опубліковано акт.

Приклади оформлення

Про відпустки, Закон України № 504/96-ВР (2020) (Україна).
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою підвищення спроможності системи охорони здоров'я України протидіяти поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), Закон України № 587-ІХ (2020) (Україна). *Відомості Верховної Ради України*, (22), с. 19.

Патент

Базовий шаблон оформлення:

Дані автора (авторів). (Рік). *Назва патенту* (Країна патент № номер патенту). Орган, що видав патент.

Приклади оформлення

Васильєв, О. М., Поважний, В. А., & Хан, В. Є.-І. (2018). *Адсорбент для видалення цезію з води* (Український патент № 122396). Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Осипенко, В. І., Некоз, О. І., Хандюк, М. В., & Батраченко, О. В. (2015). *Вузол екструдера для нагрівання сировини* (Український патент № 116022). Державна служба інтелектуальної власності України. <http://uapatents.com/5-101661-vuzol-ekstrudera-dlya-nagrivannya-sirovini.html>

Примітки:

1. Не наводять у бібліографічному посиланні таких параметрів:
 - загальну кількість сторінок;
 - місто видання;
 - номер ISBN.
2. Назви книг, журналів зазначаються без скорочень.
3. Назви книги, статті, журналу, газети тощо повинні бути надані (крім транслітерації) у перекладі англійською мовою.

Звертаємо Вашу увагу!

**Комп'ютерний переклад анотації та ключових слів
англійською мовою категорично заборонено!!!**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

***ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ***

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

№ 1(33)

Редактор

О. С. Смелова

Підписано до друку 01.03.2023. Формат 60×84/8. Ум. друк. арк. – 29,30.
Тираж 100 пр. Замовлення № 08/23.

Редакційно-видавничий відділ Національного університету «Чернігівська політехніка»
14035, Україна, м. Чернігів, вул. Шевченка, 95.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 7128 від 18.08.2020 р.